

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA
KARADENİZ
(1991-2011)**

Doktora Tezi

Burçin CANAR

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA
KARADENİZ
(1991-2011)

Doktora Tezi

Burçin CANAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erel TELLAL

Ankara-2012

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	iv
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KARADENİZ BÖLGESEL ALT SİSTEMİ

I. SSCB Sonrasında Yeniden Yapılanma.....	10
A. “Yeni Dünya Düzeni”.....	11
B. “Yeni” Bölge: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü/Coğrafyası.....	25
II. Bölgesel Sorunlar.....	36
A. Bölgesel Çatışmalar ve Anlaşmazlıklar.....	37
1. Dağlık (Yukarı) Karabağ.....	38
2. Güney Osetya ve Abhazya.....	44
3. Transdinyester.....	51
4. RF-Ukrayna Anlaşmazlığı: Karadeniz Filosu ve Kırım Sorunu.....	57
B. Enerji Kaynaklarının Uluslararası Pazarlara Ulaştırılması.....	61
1. Petrol Boru Hatları	
a. Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa.....	62
b. Bakü-Tiflis-Ceyhan.....	64
c. Burgaz-Dedeağaç ve Samsun-Ceyhan.....	66
ç. Odessa-Brodi.....	69
2. Doğalgaz Boru Hatları	
a. Bakü-Tiflis-Erzurum.....	72
b. Mavi Akım.....	73
c. Kuzey Akım.....	74
ç. Güney Akım.....	76
d. Nabucco	77

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-ATLANTİK SİSTEMİNİN KARADENİZ STRATEJİSİ

I. ABD'nin Karadeniz Politikası	79
A. "Büyük Satranç Tahtası"ndan "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"ne Bölgeye Bakış.....	80
B. ABD'nin Stratejisinin Araçları	
1. NATO	
a. Barış için Ortaklık ve Genişleme.....	87
b. Bölge Devletleri'yle Özel İlişkiler.....	92
2. Bölge Devletleri'ne Yönelik Amerikan Yardımları.....	98
3. "Renkli Devrimler"	101
C. ABD'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu.....	105
II. AB'nin Karadeniz Politikası.....	108
A. "Yeni bir Bölgesel İşbirliği"nden "Karadeniz Stratejisi"ne Bölgeye Bakış.....	109
B. Genişleme ve Özel İlişkiler.....	117
C. AB'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu.....	121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL GÜÇLERİN KARADENİZ STRATEJİSİ

I. RF'nin Karadeniz Politikası.....	127
A. "Yakın Çevre" Stratejisi.....	128
B. RF'nin Stratejisinin Araçları.....	134
1. BDT ve Rus Üsleri.....	135
2. Türkiye'yle İşbirliği.....	139
C. RF'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu.....	144
II. Türkiye'nin Karadeniz Politikası.....	152
A. Montrö Boğazlar Sözleşmesi.....	153
B. Bölge Devletleri'yle İşbirliği.....	159
C. Türkiye'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu.....	163

Sonuç	174
Kaynakça	185
Özet	211
Abstract	212

KISALTMALAR

AAOK: Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AHC: Azerbaycan Halk Cephesi

AIOC: Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi

AKKA: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BİO: Barış İçin Ortaklık

BLACKSEAFOR: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gücü

BM: Birleşmiş Milletler

BRIC: Brezilya-RF-Hindistan-ÇHC

BSCAEO: Karadeniz ve Orta Asya Ekonomik Görünümü

BSTIP: Karadeniz Ticaret ve Yatırımı Teşvik Programı

BTC: Bakü-Tiflis-Ceyhan

BTE: Bakü-Tiflis-Erzurum

BOTAŞ: Boru Hatları ile Taşımacılık Anonim Şirketi

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

DABLAS: Tuna ve Karadeniz Bölgesi Görev Gücü

EAOTC: Avrasya Petrol Taşıma Koridoru

EBRD: Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası

ENP: Avrupa Komşuluk Politikası

ENPI: Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı

EUBAM: Avrupa Birliği Sınır Yardımı Misyonu

EUH: Ermeni Ulusal Hareketi

EUJUST THEMIS: Gürcistan'da Hukukun Üstünlüğü Misyonu

EUMM: Gürcistan'da AB Gözlemci Misyonu

GGAÖ: Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi

GUAM: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova

GUUAM: Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova

INOGATE: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma

KAİK: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi

KEİÖ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KİP: Kafkasya İstikrar Paktı

KİİP: Kafkasya için İstikrar ve İşbirliği Platformu

KUH: Karadeniz Uyum Harekatı

MCA: Binyıl Tehdit Ölçümü

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NUK: NATO-Ukrayna Komisyonu

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

RF: Rusya Federasyonu

SOCAR: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü

TACIS: BDT ülkelerine yönelik teknik yardım

TİKA: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TRACECA: Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru

UNDP: BM Kalkınma Programı

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

UNOMIG: Gürcistan'daki Birleşmiş Milletler Gözlemci Misyonu

USAID: ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı

GİRİŞ

Soğuk Savaş boyunca Batı ve Doğu blokları arasında sınır olan Karadeniz, SSCB'nin dağılmasının ardından yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sisteme altı kıyıdaş devletle (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu (RF), Gürcistan ve Türkiye) katıldı. 25 Haziran 1992'de kıyıdaş devletlerin yanı sıra Arnavutluk, Yunanistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ın biraraya gelmeleriyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin temelleri atıldı. 5 Haziran 1998'de Yalta'da imzalanan kurucu belgenin 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİÖ) kurulması,¹ Karadeniz'e "bölge" niteliği kazandırdı.² Böylece Karadeniz bölgesi, Sırbistan'ın da katılımıyla günümüzde on iki üyesi bulunan KEİÖ³ ile, kıyıdaş devletlerin yanı sıra Balkanlar ve Güney Kafkasya'nın da dahil olduğu geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

KEİÖ'nün yanı sıra 11 Eylül sonrası dönemde bölge "Genişletilmiş Karadeniz" (*Wider Black Sea*) kavramıyla da tanımlanmaktadır. Kasım 2002'de gerçekleştirilen NATO'nun Prag Zirvesi'nin ardından dönemin Romanya Dışişleri Bakanı Mircea Geoana tarafından ortaya atılan "Genişletilmiş Karadeniz Projesi", Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kuruluşu olan *Alman Marshall Fonu* tarafından desteklenmektedir.⁴ Bu çerçevede, *Karadeniz Bölgesi için Yeni bir Avrupa-Atlantik*

---

¹ Çağrı Erhan, "Türkiye ve Bölgesel Örgütler", Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Ankara, Siyasal, 2006, s. 414, 415.

² Coğrafi bir alanın "bölge" olarak nitelendirilebilmesi için ülkelerin siyasi bir varlık; bir bölge oluşturduklarını kabul etmeleri gerekir. Dolayısıyla, "ilgili ülkelerin siyasi iradeleri" bir coğrafi alanı jeopolitik bir bölgeye dönüştürür. Bu açıdan bakıldığında, Karadeniz bir bölgedir. Zira, Karadeniz ülkelerinin bölge oluşturma yönündeki iradeleri 1992'de KEİÖ'nün temellerinin atılmasıyla ortaya konmuştur. Bkz.: Mustafa Aydın, "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", **Perceptions**, Cilt 10, Sayı 3, Sonbahar 2005, s. 59, 60.

³ <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 04. 2011).

⁴ Cavid Veliev, "Genişletilmiş Karadeniz Projesi", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 150, 14. 05. 2007, s. 16.

*Stratejisi*⁵ ve *Genişletilmiş Karadeniz için bir Avrupa-Atlantik Stratejisi Oluşturmada bir Sonraki Adımlar*⁶ başlıklı kitaplar yayınlanmıştır. Aslında, “Genişletilmiş Karadeniz” tanımı büyük ölçüde KEİÖ üyesi ülkelerin bulunduğu coğrafyayı kapsamaktadır.⁷ Aynı bölgeye yönelik farklı tanımlamaların⁸ nedeni yeni “Büyük Oyun”dur.

SSCB’nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa, Balkanlar, Güney Kafkasya ve Merkezi Asya’da ortaya çıkan güç ve etki “boşlukları”ni doldurmak için ikinci “Büyük Oyun” başladı. Soğuk Savaş sonrasında eski Sovyet coğrafyasındaki etkinlik savaşımı, 19. yüzyılda İngiliz ve Rus İmparatorluklarının Kafkasya ve Merkezi Asya’nın kontrolü için verdikleri mücadeleye benziyordu. Yeni “Büyük Oyun”da, ilkinden farklı olarak, Avrupa Birliği (AB) gibi ulusüstü oluşumların; NATO gibi uluslararası örgütlerin; Lukoil gibi ulusal, BP gibi çokuluslu şirketlerin; ABD, RF, Türkiye, İran, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Japonya, İsrail, Pakistan, Hindistan gibi ülkelerin katılımıyla çok sayıda ve çeşitte oyuncu yer aldı. 1990’ların ikinci yarısından itibaren ise esas oyuncular kesinleşmeye başladı. Nitekim, ABD ve RF

---

⁵ Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, **passim**.

⁶ Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, **passim**.

⁷ “Genişletilmiş Karadeniz” bölgesi Karadeniz’e kıyıdaş altı devlet ile Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan’ı kapsamaktadır. Bkz.: Ronald D. Asmus ve Bruce P. Jackson, “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, Asmus (vd.), **op.cit.**, 2004, s. 17. Dolayısıyla, “Genişletilmiş Karadeniz” kavramıyla Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan dışındaki KEİÖ üyelerine işaret edilmektedir. Bununla birlikte, AB strateji belgelerinde Birlik üyesi Yunanistan, Karadeniz ülkesi olarak nitelendirilmektedir. Bkz.: “European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea”, 2010/2087/INI, Strasburg, 20. 01. 2011, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>> (21. 11. 2011).

⁸ Bülent Karadeniz, “Security and Stability Architecture in the Black Sea”, **Perceptions**, Cilt 12, Sayı 4, Kış 2007, s. 111.

“Büyük Oyun”da başrolleri paylaşırken; AB, Türkiye, İran ve ÇHC yardımcı oyuncular olarak eski Sovyet coğrafyasındaki etkinlik mücadelesine katıldılar.⁹

Uluslararası sistemin yeniden yapılanma sürecinde, Balkanlar ve Güney Kafkasya alt sistemlerinin birleştiği bir coğrafyayı temsil eden Karadeniz bölgesi¹⁰ etkinlik mücadelesinin “yeni odağı”¹¹ olarak dikkat çekmektedir. Zira, çatışmalara ve “enerji savaşı”na¹² sahne olan Karadeniz bölgesi, daha 1990’ların ilk yarısında “Büyük Oyun”un esas oyuncularını RF ve ABD tarafından “yaşamsal çıkar alanı” olarak ilan edilmiştir. ABD ve RF’nin yanı sıra 2000’lerde NATO’nun, AB’nin ve Türkiye’nin strateji belgelerinde ve imzaladıkları anlaşmalarda Karadeniz bölgesinin “stratejik/ekonomik önemi” vurgulanmaya başlanmıştır. ABD ve AB’nin KEİÖ’de gözlemci sıfatını elde ettikleri bu süreçte ayrıca, NATO ve AB Karadeniz’e doğru genişlemiş; İttifak’ın ve Birlik’in dışında kalan bölge ülkeleriyle işbirliğine

---

⁹ İlk kez 19. yüzyılda İngiliz Rudyard Kipling tarafından kullanılan “Büyük Oyun” kavramıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 392; Fırat Gazel, **Mavi Akım**, İstanbul, Metis, 2004, s. 277-279; Ergin Yıldızoğlu, **Kötü Sonsuzda Gezintiler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2000, s. 39, 40.

¹⁰ Sistem, “aralarında herhangi bir nedenle ilişkiler bulunan öge veya birimler seti” şeklinde tanımlanabilir. Uluslararası ilişkilerde ilk olarak Morton Kaplan tarafından kullanılan sistem yaklaşımı doğa bilimlerinden kaynaklanmaktadır. Sistem yaklaşımına göre, daha büyük (üst) sistem içinde daha küçük sistemler, başka bir deyişle, alt sistemler bulunabilir. Bölgesel alt sistemler ve uluslararası örgütleri kapsayan fonksiyonel alt sistemler, uluslararası sistemin alt sistemleri olarak ele alınabilir. Bazı durumlarda, AB örneğinde olduğu gibi, bölgesel ve fonksiyonel alt sistemler birbirleriyle çakışmaktadır. Sınırları belirlenen bir sistemin birimlerinin etkileştiği alan o sistemin iç çevresini, bu iç çevrenin sınırları dışında kalan ama o sistemi etkileyen herşey sistemin dış çevresini oluşturur. Dış çevreden gelen uyarılardan etkilenen sistemler açık sistem, etkilenmeyen sistemler ise-aslında sadece kuramsal olarak vardır- kapalı sistemdir. Açık sistemler dinamik bir denge yapısına sahip olup, sürekli değişim içindedirler. Sistem, birimlerinin ilişkilerini sona erdirmeleri, birim niteliğini kaybetmeleri, sistemin varlığını gerektiren görevleri yapamaması ve bu görevleri daha iyi yapabilen başka bir sistemin gelişmesi durumunda çöker. Bkz.: Hasan Köni, **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, Ankara, ASAM, 2001, s. 6-30; Aydın, **ibid.**, s. 368; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. B., İstanbul, Filiz, 2000, s. 80-82. Bu çerçevede, Karadeniz bölgesi için şunlar söylenebilir: Karadeniz, uluslararası sistemin altında yer alan bölgesel alt sistemlerden biridir. KEİÖ örneğinde, bölgesel ve fonksiyonel alt sistemler birbirleriyle çakışmaktadır. KEİÖ üyeleri bu sistemin iç çevresini; KEİÖ sistemi dışında kalan ama onu etkileyen devletler, uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler bu sistemin dış çevresini oluştururlar.

¹¹ Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (der.), **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara, Platin, 2005, **passim.**

¹² Bu ifadeyle, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda bölgesel ve bölge dışı güçlerin verdikleri mücadele kastedilmektedir.

gidilmiştir. Bunun yanı sıra, 11 Eylül sonrasında Avrupa-Atlantik sisteminin¹³ “Genişletilmiş Karadeniz” stratejisi çerçevesinde KEİÖ’nün “yetersizliği”, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesinin “gerekliliği” tartışmaları gündeme gelmiştir.¹⁴ Bu çerçevede, NATO’nun Aktif Çaba Operasyonu’nun görev alanının Karadeniz’i de kapsamı ve bölgedeki güvenliğin NATO tarafından sağlanmasının “gerekliliği” yönünde görüşler ortaya atılmıştır.¹⁵ Bu süreçte ayrıca, ilk kez Karadeniz ülkelerinde (Gürcistan’da ve ardından Ukrayna’da) “renkli devrimler”e tanık olunmuştur. Ağustos 2008 Rus-Gürcü çatışması sonrasında ise, “Montrö krizi” gündeme gelmiştir. Tüm bu gelişmeler 1990’lardan günümüze Karadeniz bölgesindeki etkinlik mücadelesinin bir parçasıdır.

Bu çalışma, uluslararası sistemin, henüz tamamlanmamış, yeniden yapılanma sürecinin ilk 20 yılında (1991-2011) Karadeniz bölgesindeki etkinlik mücadelesini konu almaktadır. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrasında bölgesel ve bölge dışı güçlerin Karadeniz alt sisteminde izledikleri politikalar incelenecektir. Bu çalışma, söz konusu aktörlerin Karadeniz politikalarını sistem kuramına göre ele almayacaktır.¹⁶ Soğuk Savaş sonrasında yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemdeki değişiklikler, bölgesel ve bölge dışı güçlerin Karadeniz alt sisteminde izledikleri

---

¹³ Bu çalışmada ele alınan Avrupa-Atlantik sisteminin iç çevresini ABD ve AB oluşturmaktadır.

¹⁴ Ronald D. Asmus, “Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea”, Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 31; Matthew J. Bryza, “The Policy of the United States toward the Black Sea Region”, Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 39; Jeffrey Simon, “Black Sea Regional Security Cooperation: Building Bridges and Barriers”, Asmus (der.), **op.cit.**, s. 86.

¹⁵ Ross Wilson, “U.S. Policy in the Black Sea Region”, 2006, <http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf> (17. 10. 2010).

¹⁶ Bu çalışmada olduğu gibi, diğer bazı akademik çalışmalarda “bölgesel alt sistem” terimi, sistem kuramından bağımsız olarak kullanılmaktadır. Örneğin Oral Sander, “Türkiye’yi çevreleyen dört alt sistem”e (Balkanlar, Kafkaslar, Körfez ve Doğu Akdeniz) dikkat çekmektedir. Bkz.: Oral Sander, “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye’nin Dış Politika Hedefleri”, Faruk Sönmezoglu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. B., İstanbul, DER, 2001, s. 610, 612. Ayrıca Ali Faik Demir, “(...) coğrafi bölgeler veya farklı bir ifade ile bölgesel alt sistemler (...)” ifadesini kullanmaktadır. Bkz.: Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam, 2003, s. 17.

politikalara yön vermektedir. Çalışmada, uluslararası sistem ve Karadeniz bölgesel alt sistemi bağlantısı bu çerçevede ele alınacaktır.

Bu çalışmada Karadeniz politikaları incelenecek olan bölge dışı güçler ABD ve AB; bölgesel güçler ise, RF ve Türkiye'dir. Çalışmada, bölgeyi "Genişletilmiş Karadeniz" adıyla tanımlama çabalarının Avrupa-Atlantik stratejisinin bir parçası olduğu; ABD ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarının örtüştüğü ileri sürülecektir. Ayrıca, çalışmanın temel varsayımına göre, Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz stratejisi "Rusya ve bölgesel işbirliği sorunu"na odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bölgedeki Batı girişimlerini engelleyen Rus etkinliğinin ve RF-Türkiye işbirliğinin önlenmesi hedeflenmektedir. Bu varsayım çerçevesinde çalışmada, Washington'un ve Brüksel'in yanı sıra, Moskova ve Ankara'nın bölge politikaları ele alınacaktır. Avrupa-Atlantik güçlerinin ve bölgesel güçlerin Karadeniz politikaları amaçları, araçları ve bölgesel sorunlara yönelik tutumları incelenerek ortaya konulacaktır. Çalışma, diğer Karadeniz ülkelerinin¹⁷ bölge politikalarını konu almamaktadır. Bununla birlikte, ilgili konu başlıklarında ilgili bölge ülkelerinin stratejilerine sınırlı olarak yer verilecektir.

Çalışmada öncelikle, Karadeniz bölgesel alt sistemi incelenecektir. İlk olarak, SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemdeki değişiklikler ele alınacak; farklı birer "yeni dünya düzeni" peşindeki ABD ve RF'nin temel dış politika hedefleri saptanacaktır. Bu hedeflerin ortaya konulması, Washington'un ve Moskova'nın Karadeniz politikalarının incelenmesine yardımcı olacaktır. Ardından, KEİÖ tanıtılacaktır. Zira, Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde "yetersiz" olarak nitelendirilen bu örgüt; RF ve Türkiye'nin Karadeniz politikalarında önemli bir yere

---

¹⁷ Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde "Genişletilmiş Karadeniz bölgesi"ne dahil edilen diğer KEİÖ üyeleri: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna.

sahiptir. Son olarak, ikinci kısımda bölgesel sorunlar (bölgesel çatışmalar ve anlaşmazlıklar ile boru hatları mücadelesi) ele alınacaktır. Zira, kimi KEİÖ üyelerinin kendi içlerindeki sorunlar,¹⁸ kimilerininse, diğer üyelerle arasındaki anlaşmazlıklar¹⁹ ve savaşa varan çatışmalar²⁰ bu örgütün başarısının önündeki engellerden biridir. Ayrıca, çatışmalar ve anlaşmazlıkların yanı sıra “enerji sorunu”,²¹ gerek bölge ülkelerinin iç ve dış politikalarını gerekse bölgesel ve bölge dışı güçlerin Karadeniz politikalarını etkilemektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ABD liderliğindeki Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz stratejisi incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak, ABD’nin hedefleri, araçları ve bölgesel sorunlara yönelik tutumu ortaya konulacaktır. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle, eski ABD Başkanı Jimmy Carter’ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası” başlıklı tezi ele alınacaktır. Ardından, Brzezinski gibi ABD yönetim çevrelerinden gelen ya da o çevreye yakın olan kişilerce kaleme alınan “Genişletilmiş Karadeniz” üzerine yazılan kitaplar incelenecektir. Zira bu çalışma, “Büyük Satranç Tahtası” ile “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”nin ABD strateji belgeleriyle örtüştüğünü ileri sürecektir. Bu çerçevede, çalışmanın temel varsayımlardan biri, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin uluslararası sistemde hegemonyasını sürdürmek için stratejik/ekonomik açıdan önemli bölgelerde denetimi elinde tutarak potansiyel rakiplerinin gerçek rakiplere dönüşmesini ve hegemonyasını sarsacak bölgesel ittifakları engellemeyi hedeflediğidir. Çalışmada, ABD’nin Karadeniz bölgesine yönelik bu hedef doğrultusunda politika izlediği; bu çerçevede RF’nin etkinliğini önlemeyi amaçladığı

---

¹⁸ Gürcistan’daki Güney Osetya ve Abhazya sorunları ile Moldova’daki Transdinyester sorunu.

¹⁹ RF’nin ve Ukrayna’nın Karadeniz filosu konusundaki anlaşmazlığı, Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunlar.

²⁰ Dağlık Karabağ sorunu çerçevesinde Azeri-Ermeni Savaşı ve 2008 Rus-Gürcü çatışması.

²¹ Bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması sorunu.

ve bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğinden ziyade Batı yanlısı bölgesel oluşumları desteklediği öne sürülecektir.

Çalışmada ileri sürülecek varsayımlardan bir diğeri, ABD'nin temel dış politika hedefleri çerçevesinde Karadeniz bölgesel alt sisteminde denetimin Batı'nın elinde olmasının amaçlandığıdır. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci bölümünde ayrıca, AB'nin bölge politikasına yer verilecek; Washington'un ve Brüksel'in Karadeniz politikalarının “amaç” açısından farklı olmadığı savunulacaktır. Bu doğrultuda Batı tarafından dile getirilen “yeni dünya düzeni”nin “demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları” söylemine ve “bu değerleri temsil eden” NATO'nun ve AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerine yer verilecektir. Zira, NATO ve AB Karadeniz'e doğru genişlemekte; İttifak'ın ve Birlik'in dışında kalan bölge ülkeleriyle de işbirliğine gidilmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci bölümünde ayrıca, ABD'nin ve AB'nin bölge ülkelere yönelik yardım programlarına, bölgede Batı yanlısı iktidar değişikliğine yol açan “renkli devrimler”e değinilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, bölgesel güçlerin Karadeniz stratejileri incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak, RF'nin amaçları ve araçları saptanacak; bölgesel sorunlara yönelik tutumu ortaya konulacaktır. Çalışmada öne sürülecek temel varsayımlardan biri, Soğuk Savaş sonrasında çok kutuplu bir dünyadan yana olan RF'nin, bu çerçevede uluslararası sistemin bütün katılımcılarıyla işbirliğine yöneldiğidir. Çalışma, bu saptamanın Moskova'nın Karadeniz politikası için de geçerli olduğunu ileri sürecektir. Bu doğrultuda çalışmanın üçüncü bölümünde, RF'nin sınırlarına genişleyen Avrupa-Atlantik etkisine, “çevrelenme”ye karşı Türkiye'yle işbirliğine yöneldiğini savunulacaktır. Zira bu çalışmada, bölge ülkelerinden özellikle RF ve Türkiye'nin yakınlaşmasının “Batı'nın bölgedeki

girişimleri”ni engelleyici nitelikte bir işbirliği olduğu ileri sürülecektir. Bunun yanı sıra, Moskova’nın Karadeniz’deki askeri varlığını sürdürmek, denetimi elinde tutmak için diğer bölge devletleriyle de ikili ilişkilerini geliştirdiği savunulacaktır. Çalışmanın bu bölümde ayrıca, RF’nin “yakın çevre” stratejisi çerçevesinde etkinliğinin devamı için bölgesel sorunları bir araç olarak kullandığı öne sürülecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde son olarak, Türkiye’nin bölge politikası incelenecek; Ankara’nın Karadeniz politikasına Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin yön verdiği savunulacaktır. Bu çerçevede ilk olarak, Montrö Sözleşmesi incelenecektir. Çalışmanın varsayımına göre, RF-Türkiye işbirliğinin yanı sıra Montrö Sözleşmesi, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” açısından “bölgedeki Batı girişimleri”ni engelleyen bir “sorun”dur. Karadeniz’e kıyıdaş devletler lehine hükümler içeren ve Boğazlar’da Türkiye’nin egemenliğini sağlayan bu sözleşmenin zedelenmesinden kaygı duyan Ankara’nın bölgenin güvenliği konusunda bölge devletlerinin işbirliğinden yana olduğu öne sürülecektir. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’nin öncülüğünde hayata geçen çeşitli oluşumlara yer verilecektir.

Bu çalışmada birincil kaynaklara ulaşılmaya özen gösterilmiştir. Çalışma için “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” üzerine yayınlanan kitaplar, bölgesel ve bölge dışı güçlerin Karadeniz politikalarını ortaya koyan strateji belgeleri, anlaşmalar, dış politika yapım sürecinde yer alan kişilerin konuşmaları ve kaleme aldıkları makaleler/kitaplar incelenmiştir.

Çalışma için Ankara’daki Siyasal, Bilkent, ODTÜ ve Hacettepe Kütüphaneleri ile Milli Kütüphane’de araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca KEİÖ, NATO, AB gibi örgütlerin; ABD, RF ve Türkiye’nin Dışişleri Bakanlıkları’nın resmi internet

sitelerinden faydalanılmıştır. Çalışma, kütüphaneden ve internet sitelerinden ulaşılan kitap, makale ve diğer belgelerin değerlendirilmesi yapılarak yazılmıştır. Çalışmada Türkçe, İngilizce ve Rusça kaynaklardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESEL ALT SİSTEMİ

I. SSCB Sonrasında Yeniden Yapılanma

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Doğu Bloku ile SSCB'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistem yeniden yapılanma sürecine girdi. SSCB'nin yokluğunda, bir yandan ABD uluslararası sistemde “yeni düzen”i ilan ederken; diğer yandan, yeni bağımsız devletlerin katılımıyla, Güney Kafkasya ve Merkezi Asya gibi bölgesel alt sistemler ortaya çıktı. Kıyıdaş devletlerin yanı sıra Güney Kafkasya, Merkezi Asya, Doğu Avrupa, Balkanlar alt sistemlerinin de birleştiği bir coğrafyayı temsil eden Karadeniz alt sistemi de, KEİÖ'nün kurulmasıyla “bölge” niteliğini kazanarak²² uluslararası sistemde yerini aldı. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle, SSCB sonrasında uluslararası sistemde “yeni düzen” arayışları, ardından da “yeni bölge” incelenecektir.

---

²² Aydın, **op.cit.**, 2005, s. 60.

A. “Yeni Dünya Düzeni”*

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısı, Körfez Savaşı sırasında, SSCB’nin henüz resmen dağılmadığı bir tarihte, 6 Mart 1991’de dönemin ABD Başkanı George Bush tarafından “yeni dünya düzeni” (*new world order*) başlığıyla duyuruldu. Kongre’de yaptığı konuşmayla Bush, “özgürlük, serbest pazar ekonomisi ve insan hakları” söylemi eşliğinde ABD’nin “yeni dünya düzeni”ni gerçekleştirme “misyonu”nu ilan etti.²³ Öyle ki, ABD gerekirse silahla müdahale ederek liderliğini üstlendiği “yeni dünya düzeni”ni koruyacaktı. Bu çerçevede, Körfez Savaşı’nı 1990’larda Somali, Bosna, Kosova müdahaleleri izledi.²⁴ 11 Eylül 2001²⁵ sonrası süreçte ise Afganistan ve Irak ABD tarafından işgal edildi.

Böylece, ikinci bir süper gücün yokluğunda ABD’nin “demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve insan hakları” değerlerine “uymayan” kimi devletleri “serseri/haydut” olarak nitelendirdiği; “sorunlu” bölgelere Birleşmiş Milletler’i (BM) devre dışı bırakarak, NATO aracılığıyla “insancıl kaygılar”la müdahale edebildiği ya da kimi devletleri “özgürlük”/“demokrasi” adına işgal edebildiği “yeni dünya

---

* Bu bölüm Burçin Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 5-17’nin güncellenmiş ve geliştirilmiş halidir.

²³ “President Bush’s Speech to Congress”, <<http://www.al-bab.com/arab/docs/pal/pal10.htm>> (14. 03. 2010).

²⁴ Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 210, 211.

²⁵ 11 Eylül 2001’de ABD’de dört ayrı hedefe terör saldırıları düzenlendi. İki uçak New York’ta Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine, bir uçak da Washington’da Pentagon binasına çarparken; dördüncü uçak hedefine ulaşmadan yolcular tarafından düşürüldü. ABD, Usame bin Ladin’i ve onun El Kaide örgütünü bu saldırılardan sorumlu tuttu. Bkz.: Funda Keskin, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye**, Ankara, Ekin, 2005, s. 203.

düzeni” hüküm sürmeye başladı. Kuramsal temellerini “tarihin sonu”ndan²⁶ alan “yeni dünya düzeni”nde yaşanan tüm bu gelişmelerde ABD’nin hedefi, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde üstünlüğünün devam etmesiydi.

Doğu Bloku ve SSCB’nin dağılmasıyla tek süper güç olarak kalan ABD’nin üstünlüğü ve bunun devamının “gerekliliği”, hem “tarihin sonu”, “uygarlıklar çatışması”²⁷, “büyük satranç tahtası”²⁸ gibi tezlerin ortaya atılmasıyla,²⁹ hem de Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleriyle 1990’lardan günümüze vurgulanmaktadır. Örneğin, Körfez Savaşı’nın ardından Ağustos 1991’de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde, yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına rağmen, ABD’nin “dünyayı siyasal, ekonomik ve askeri boyutta etkileyebilecek gerçek anlamda tek küresel güç” olduğu belirtiliyordu.³⁰ 1996 stratejisinde “ABD’nin dünya liderliğinin ‘daha önce hiç olmadığı kadar gerekli’ olduğu” vurgulanıyor³¹; 2002’de ABD’nin “büyük ekonomik ve siyasal etkisi ve eşsiz askeri gücü”nün altı çiziliyordu.³² Ardından, 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde Amerikan liderliğinin

---

²⁶ Oran, **op.cit.**, s. 211. 1989’da *The National Interest*’de yayınlanan “Tarihin Sonu” başlıklı çalışmasında Fukuyama, “sadece Soğuk Savaş’ın değil, insanlığın ideolojik evriminin sonuna, tarihin sonuna şahit olabileceğimizi” ileri sürerek, “Batı’nın ve Batı liberalizminin zaferi”ni ilan etti. Francis Fukuyama, “The End of History?”, **Foreign Affairs Agenda The New Shape of World Politics Contending Paradigms in International Relations**, New York, Foreign Affairs, 1999, s. 1-25.

²⁷ 1993’te *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan çalışmaya göre, gelecekte en önemli çatışmalar “uygarlıkları birbirinden ayıran kültürel fay hatları boyunca meydana gelecek”ti. Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations”, **Foreign Affairs Agenda**, s. 67-91. “Huntington iyi okunduğunda, Sovyetler Birliği çöktükten sonra, Batı uygarlığının diri tutulması ve gelişmesini sürdürebilmesi için yeni bir düşmana gereksinme duyulduğu ve bu düşmanın İslam uygarlığı olarak ilan edildiği görülecektir.” Emre Kongar, **Demokrasi ve Vampirler**, İstanbul, Remzi, 2002, s. 250.

²⁸ Brzezinski’ye göre, ABD’nin üstünlüğünün sona ermesi “yoğun bir uluslararası istikrarsızlığa yol açacaktır.” Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, çev., Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah, 1998, s. 31. Bu kitap, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

²⁹ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Oran (der.), **op.cit.**, s. 246.

³⁰ “National Security Strategy of the United States”, <<http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>>, 1991, (21. 03. 2006); Çağrı Erhan, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (der.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin, 2002, s. 64.

³¹ “National Security Strategy of the United States”, 1996, <<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm>> (21. 03. 2006); Erhan, **ibid.**, s. 66.

³² “National Security Strategy of the United States”, 2002, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/print/nssall.html>> (09. 02. 2004).

devamının “gerekliliği” bir kez daha vurgulanıyor,³³ 2010’a gelindiğinde 21. yüzyılın sorunlarıyla başedebilmek için ABD’nin gücü, etkisi ve liderliğinin önemli olduğu mesajı veriliyordu.³⁴

Böylece Soğuk Savaş sonrasında üstünlüğünün “önemini” vurgulayan ABD, yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemde hegemonyasını³⁵ sürdürmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, “çok taraflı” politikalar izleyen Clinton yönetimi, “tek taraflı” politikalar izleyen Bush yönetimi ve “değişim” vaadederek başkanlık seçimlerini kazanmakla birlikte, “Amerika’da ve dünyada günümüzdeki egemen düzenin savunucusu” olan Obama³⁶ yönetimi arasında “amaç” açısından bir fark yoktur. Nitekim ABD, kendisine küresel ya da bölgesel rakipler istemediğini 1990’lardan günümüze çeşitli belgelerle dünyaya duyurmaktadır. Örneğin, 1992’de

³³ “National Security Strategy of the United States”, 2006, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nssall.html>> (28. 04. 2007).

³⁴ “National Security Strategy of the United States”, 2010, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2010/nssall.html>> (06. 09. 2010).

³⁵ Hegemonya için “ekonomik, askeri, siyasi ve ideolojik bir yayılma ve belirleyicilik” gereklidir. Filiz Çulha Zabcı, “Sömürge Tipi ‘Demokrasi’ ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi”, **Mülkiye**, Cilt XXIX, Sayı 246, Bahar 2005, s. 229. “Para biriminin uluslararası alanda geçerli olması, dünyanın her yerinde üsler ve müttefikler buldurması, bölgesel kriz ve çatışmalara müdahale ederek liderliğini göstermesi, nükleer silahlara sahip olması” hegemon bir gücün diğer özellikleridir. Tarihsel süreçte hegemonlar değişmiştir, çünkü hegemon gücün karşısına daima bir meydan okuyucu (*challenger*) çıkar. Hegemon güç olmak için deniz gücü olmanın önemine işaret eden George Modelski’nin geliştirdiği “başat güç” (*dominant power*) kuramına göre, 15. ve 16. yüzyıllarda Portekiz ve İspanya, 17. yüzyılda Hollanda, 18. yüzyılda Fransa, 19. yüzyılda İngiltere ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ABD başat güçtür. İktisadi analize dayanan, Immanuel Wallerstein’in başını çektiği dünya sistemi yaklaşımına göre ise, başlıca üç hegemon güç: Birleşik Hollanda Eyaletleri, Birleşik Krallık ve Birleşik Amerika’dır. İlhan Uzgel, “Hegemon Güç”, Oran (der.), **op.cit.**, Cilt I, s. 31; İ. Uzgel, “Hegemonik Bir Kriz Olarak ABD’nin Irak’a Müdahalesi Sorunu”, **Mülkiye**, Cilt XXVII, Sayı 240, Temmuz 2003, s. 55 ve Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918’e)**, 7. B., Ankara, İmge, 1999, s. 86, 87. Wallerstein’a göre, ABD “1945-70 yılları arasında olduğu gibi hegemonik bir güç değildir. Hegemonik bir güç olmak, ekonomik açıdan diğerleriyle arayı gerçekten kayda değer ölçüde açmış olmak” ve “askeri güç yolunu kullanmak zorunda kalmamak demektir.” Immanuel Wallerstein, **Güncel Yorumlar**, çev., Veysi Atlı, Deniz Hakyemez ve Barış Yeldiren, İstanbul, Aram, 2001, s. 16; I. Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, çev., Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2003, **passim.** Hegemon güçle ilgili bir başka önemli nokta da Antonio Gramsci’nin hegemonya tanımında da belirttiği gibi, hegemonya için sadece gücün yeterli olmaması, rızanın da gerekli olmasıdır. Joseph Nye’e göre de “sert gücün” yanı sıra “yumuşak güç” gereklidir. Ergin Yıldızoğlu, **Hegemonya’dan İmparatorluğa**, İstanbul, Everest, 2003, s. xix; E. Yıldızoğlu, “Hegemonya mı İmparatorluk mu?” **Cumhuriyet**, 23. 06. 2008; Joseph Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, çev., Gürol Koca, İstanbul, Literatür, 2003, **passim.**

³⁶ Türkkaya Ataöv, “Obama Kandırması”, **Cumhuriyet**, 24. 06. 2008; Ergin Yıldızoğlu, “‘Obamania’ Bir Yıldı Bitti”, **Cumhuriyet**, 25. 01. 2010.

dönemin Savunma Bakanlığı Müsteşarı olan Paul Wolfowitz'in hazırlanmasında önemli rol oynadığı, basına sızdırılan ve tepkiler üzerine geri çekilen taslak Savunma Planlaması Rehberi'ne (*Defense Planning Guidance*) göre esas amaç, ABD'ye rakip bir ülkenin ortaya çıkmasının engellenmesiydi.³⁷ Ayrıca, 1997'de açıklanan "Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenlik Stratejisi"nde, Washington'un "kritik bölgelerin düşman bir gücün hakimiyetinde olmadığı bir dünya"yı hedeflediği vurgulanıyordu.³⁸ Yine, 1997'de açıklanan Dört Yıllık Gözden Geçirme Raporu'na (*Quadrennial Defense Review*) göre, "bugünün tek süper gücü ABD, bu konumunu 1997-2015 döneminde koruyacak"tı. Bununla birlikte, belgede "2015 sonrası dönemde bölgesel bir büyük gücün veya küresel bir rakibin ortaya çıkma olasılığı"ndan bahsedilerek, "Rusya ve Çin'in, gelecekleri belirsiz olsa da, bu türden rakipler olma potansiyeline sahip güçler olarak görüldükleri" vurgulanıyordu. Bu saptamanın ardından ABD'nin üstünlüğünü kaybetmesinin "dünyayı tehlikeli hale getireceği" belirtilerek, "düşman bir bölgesel koalisyonun ya da hegemonun ortaya çıkmasının engellenmesi" ABD'nin "yaşamsal ulusal çıkarları" arasındaki yerini bir kez daha alıyordu.³⁹ Ayrıca, Aralık 2000'de Ulusal İstihbarat Konseyi (*National Intelligence Council*) tarafından hazırlanan "Küresel Eğilimler 2015" (*Global Trends 2015*) başlıklı raporda, "ABD'nin büyük bir güç olmaya devam edeceği" ve "Amerikan küresel, ekonomik, teknolojik, askeri ve diplomatik etkisinin 2015'te eşsiz olacağı" belirtilmekle birlikte, hegemonyasının devamını arzulayan ABD'nin

---

³⁷ Patrick E. Tyler, "U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop", **The New York Times**, 08. 03. 1992, <<http://www.nytimes.com/1992/03/08/world/us-strategy-plan-calls-for-no-rivals-develop>> (24. 02. 2012); İlhan Uzgel, "ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası, Orta Doğu ve NATO", **Mülkiye**, Cilt XXVIII, Sayı 243, Bahar 2004, s. 9; Michael Klare, "The New Geopolitics", **Monthly Review**, Temmuz-Ağustos 2003, s. 53.

³⁸ "A National Security Strategy for a New Century", 1997, <<http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm>> (01. 02. 2005).

³⁹ "Quadrennial Defense Review", 1997, <<http://www.fas.org/man/docs>> (21. 03. 2006).

olası rakiplerine de değiniliyordu. Rapora göre, “dünya sahnesinde Amerikan liderliğini güçlendireceği kadar, ona meydan okuyacak Çin, Rusya, Hindistan, Meksika ve Brezilya gibi devletler; AB gibi bölgesel örgütler, çokuluslu şirketler, kâr amacı gütmeyen örgütler gibi önemli aktörler” olacaktı.⁴⁰

11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırılardan bir yıl sonra Eylül 2002’de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi’yle⁴¹ de ABD kendisine rakip istemediğini ilan etti. Belgeye göre ABD, önalıcı (*preemptive*) ve önleyici (*preventive*) saldırıda bulunabilecek, başka bir deyişle, kendisine yönelik bir saldırının gerçekleşmesi olasılığı üzerine bir ülkeye saldırabilecekti.⁴² Böylece, SSCB’nin yokluğunda hegemonyasının devamı için “yeni bir düşman bulmak zorunda” kalan ABD,⁴³ bu belgeyle düşmanının –“belli bir coğrafi bölge ya da ülkelerle sınırlı” olmayan- terörizm⁴⁴ olduğunu açıkça belirterek, “terörizme karşı savaş” başlattı. Belgeye göre savaş alanı Afganistan’la sınırlı değildi; “Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Asya’da binlerce eğitimli terörist bulunuyor”du. Ayrıca, belgede terörizmin yanı sıra 1990’larda ortaya çıkan “serseri/haydut devletler”le (*rogue states*)⁴⁵ mücadelenin de altı çiziliyordu. Böylece bir kez daha, temel hedefin “Amerika’nın üstünlüğünü koruması ve kendisine karşı

---

⁴⁰ “Global Trends 2015: A Dialogue about the Future with Nongovernment Experts”, <<http://www.fas.org/irp/cia/product/globaltrends2015/index.html>> (21. 03. 2006).

⁴¹ “National Security Strategy of the United States”, **op.cit.**, 2002.

⁴² Uzgel, **op.cit.**, 2003, s. 68.

⁴³ Hasan Köni, “Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye”, Gamze Güngörmüş Kona (der.), **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, İstanbul, IQ, 2005, s. 395.

⁴⁴ Uzgel, **op.cit.**, 2003, s. 68.

⁴⁵ 1990’ların ikinci yarısından itibaren ulusal strateji belgelerinde küreselleşmenin tanımını yapmaya başlayan ABD; demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları gibi “Amerika’nın temel değerleri”yle eşanlamlı gördüğü “küreselleşme”ye karşı çıkan, “serseri devletler”le –Irak, İran, Kuzey Kore, Libya gibi- mücadele edeceğini belirtmişti. Erhan, **op.cit.**, s. 70, 72, 73.

her hangi bir rakibin yükselmesini önlemek olduğu” dünyaya duyuruldu⁴⁶ ve ABD, “başatlığını devam ettirmek için planlama aşamasından eylem aşamasına” geçti.⁴⁷

Enerji kaynakları açısından büyük önem taşıyan, bölgesel güçlerle çevrili Merkezi Asya, Güney Kafkasya ve Orta Doğu’da denetimi elinde tutmaya çalışarak⁴⁸ potansiyel rakiplerinin gerçek rakipler olarak ortaya çıkmalarını ve hegemonyasını sarsacak bölgesel ittifakları önlemeyi hedefleyen ABD, Afganistan’ın⁴⁹ ardından Irak’ı işgal etti. Böylece Irak, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde Amerikan üstünlüğünün devamlılığının “gereği” olarak gündemde yer alan “kriz” merkezlerinden biri oldu. 2008 tarihli Amerikan Ulusal Savunma Stratejisi de (*National Defense Strategy*) “serseri/haydut devletler”le “bölgesel güçlerin yükselmesi”ni Amerikan liderliğine karşı bir “meydan okuma” olarak nitelendiriyordu.⁵⁰ Ağustos 2009 tarihli Ulusal İstihbarat Stratejisi’yle de (*National*

---

⁴⁶ Hasan Köni, “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *Stratejik Analiz*, Cilt 4, Sayı 38, Haziran 2003, s. 82.

⁴⁷ Erhan, *op.cit.*, s. 57.

⁴⁸ Erol Manisalı, *Yeni Dünya Düzeninde Batı ve Türkiye*, 2. B., İstanbul, Derin, 2003, s. 134; Klare, *op.cit.*, s. 54-56.

⁴⁹ 11 Eylül saldırılarını “silahlı saldırı” olarak tanımlayarak ABD’nin “savaşta” olduğunu ileri süren Washington yönetimi, BM Antlaşması’nın 51. Maddesi uyarınca meşru savunma hakkını kullanacağını açıkladı ve Güvenlik Konseyi’nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarının kendisine bu yetkiyi verdiğini öne sürdü. ABD, NATO’ya da başvurarak 5. Maddenin işletilmesini talep etti. NATO tarihinde ilk kez, Müttefiklerden birine yapılan bir silahlı saldırının hepsine yapılmış sayılacağını belirten 5. Maddenin işletildiğini 2 Ekim 2001’de açıkladı. 7 Ekim 2001’de Amerikan ve İngiliz güçleri, Usame bin Ladin ve örgütü El Kaide’nin konuşlandığı Afganistan’daki Taliban yönetimine karşı askeri harekate başladı. Öte yandan, bu askeri hareket uluslararası hukukta meşru savunma hakkı açısından tartışmalıdır. Meşru savunma hakkı, bir devlet tarafından başka bir devlete karşı silahlı saldırı gerçekleştirilmesi durumunda, “başka bir yola imkan bırakmayacak bir zorlayıcı eylem olması, sadece saldırgan devleti püskürtmek amacıyla ve bununla orantılı silahlı güç kullanılması, saldırı sona erer ermez ya da Konsey gerekli önlemleri alır almaz kuvvet kullanımına son verilmesi ve insancıl hukuk kurallarına uyulması” koşuluyla kullanılabilir. ABD dışındaki hukukçular, Afganistan’a karşı meşru savunma hakkının kullanılmasının mümkün olmadığı görüşündedirler. Zira, “saldırı sona ermiştir. El Kaide bir devlet değildir. Taliban yönetimi ise saldırıları gerçekleştiren birim değildir”. Ayrıca, 1368 sayılı karar 11 Eylül saldırılarını “barışa yönelik tehdit” olarak nitelendirmekte; meşru savunmaya imkan veren “silahlı saldırı” olarak tanımlamamaktadır. Bkz.: Keskin, *op.cit.*, s. 203-208.

⁵⁰ “National Defense Strategy”, 2008, <<http://www.defense.gov/news/2008%20National%20Defense%20Strategy.pdf>> (13. 03. 2010).

Intelligence Strategy) Washington, “İran, Kuzey Kore, Çin ve Rusya’yı Amerikan çıkarlarına meydan okuyacak yetenekte devletler” şeklinde tanımlıyordu.⁵¹

Bu süreçte “özgürlük, güvenlik, demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve insan hakları” söylemiyle gerçekleştirilen “renkli devrimler”⁵² ve ortaya atılan çeşitli “projeler” de Amerikan liderliğinin devamının bir “gereği” olarak nitelendirilebilir. Büyük Orta Doğu ya da sonradan değiştirilen adıyla “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi”⁵³ de ABD’nin yeni teknik ve ittifaklarla hegemonyasını sürdürebilme çabasının bir parçasıdır.⁵⁴ “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” de bu çerçevede değerlendirilebilir.⁵⁵

Öte yandan, ABD’nin izlediği politikalar “tek kutuplu dünya”yı çıkarlarına aykırı bulan aktörlerin seslerini yükseltmelerine neden olmaktadır.⁵⁶ “Yeni düzen”e karşı çıkan aktörlerden biri de, bu çalışmanın da konusu olan, RF’dir. Nitekim Moskova, ABD’nin gerçekleştirme “misyon”unu edindiği “yeni düzen”den farklı bir “yeni dünya düzeni” arayışındadır.

1991’de uluslararası sisteme SSCB’nin varisi olarak katılan RF’de, demokratik parlamenter düzeni kurmaya ve serbest piyasa ekonomisine geçmeye çabalayan Yeltsin yönetimi, başlangıçta Batı’yla işbirliğine ağırlık veren bir dış politikaya yöneldi. Fakat, içeride toprak bütünlüğünü koruma sorununun yanı sıra, 1998 ekonomik bunalımıyla doruğa çıkan siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlarla

---

⁵¹ “The National Intelligence Strategy”, 2009, <<http://www.dni.gov/reports/2009-NIS.pdf>> (14. 03. 2010).

⁵² “Renkli devrimler” çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

⁵³ Haziran 2004’te Sea Island, Georgia’da yapılan G-8 zirvesi öncesinde, ABD “Büyük Ortadoğu” şeklinde tanımladığı, 22 ülkeyi kapsayan projeyi dünya kamuoyunun tepkilerini öğrenmek amacıyla *Al-Hayat* dergisine sızdırdı. Bölgede demokratikleşme, girişimci sınıfın yaratılması, kadın haklarının gelişimi, okur yazar oranının artması, eğitim düzeyinin yükselmesi gibi unsurlar içeren proje, bölge devletlerinin tepkisine yol açtı. G-8 zirvesinde ABD projenin adını “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika” olarak değiştirdi. Uzgel, **op.cit.**, 2004, s. 18.

⁵⁴ Zabcı, **op.cit.**, s. 229-232.

⁵⁵ Bu proje, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarıyla incelenecektir.

⁵⁶ Erhan, **op.cit.**, s. 57.

karşılaşan RF,⁵⁷ Batı'dan yeterli desteği bulamadığını gördü. Dışarıda ise, NATO'nun genişlemesi, ABD'nin 1972 tarihli ABM (*Anti-Ballistic Missile*) anlaşmasından Aralık 2001'de çekildiğini açıklaması ve kendi ulusal füze savunma sistemini kurma yönündeki politikaları, 1998'de ABD'nin Afganistan, Sudan ve Irak'a yönelik füze saldırıları, NATO'nun 1999'da Yugoslavya'yı bombalaması, ABD'nin RF'nin "yakın çevre"sine yönelik artan ilgisi, Rus güvenlik çıkarları açısından önemli bölgelerde RF'nin zayıflığından yararlanarak ABD'nin etkinliğini arttırması şeklinde değerlendirildi.⁵⁸ Böylece RF'de "tek kutupluluğa" karşı sesler yükselmeye başladı.

"Çok kutuplu bir dünya", 1993'ten itibaren RF'de tartışılmasına karşın, özellikle eski Dışişleri Bakanı (Ocak 1996-Ağustos 1998) ve eski Başbakan (Eylül 1998-Mayıs 1999) Yevgeniy Primakov tarafından savunulmuştur. Güvenlik Konseyi'nde RF'nin veto hakkına sahip olduğu BM'i "iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçişi sağlayacak temel mekanizma" olarak gören Primakov, ayrıca Moskova'nın Ortadoğu ve Asya ülkeleriyle de ilişkilerinin gelişmesinin gerekliliğini, özellikle de RF-Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)-Hindistan işbirliğinin önemini vurguluyordu.⁵⁹

"Çok kutupluluk" hedefi, 1990'ların ikinci yarısında RF dış politikasında öne çıkmakla birlikte, özellikle Vladimir Putin döneminde temel dış politika hedefi

---

⁵⁷ Bu konuda bkz.: Pınar Bedirhanoglu, "Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm", **Toplum ve Bilim**, Cilt 92, Bahar 2002, s. 217-233.

⁵⁸ Thomas Ambrosio, "Russia's Quest for Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", **European Security**, Cilt 10, Sayı 1, Bahar 2001, s. 46, 48-52; Robert H. Donaldson ve Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia**, 2. B., Londra, M. E. Sharpe, 2002, s. 328; Gamze Güngörmüş Kona, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası", **Jeopolitik**, Yıl 3, Sayı 11, Yaz 2004, s. 98; Yevgeniy Primakov, "**Kapalı Kutu**" **Rusya**, çev., Nuri Eyüpoğlu, İstanbul, Mataş Matbaası, 2002, s. 170-190, 214-221.

⁵⁹ Ambrosio, **ibid.**, s. 53, 54, 59; Yevgeniy Primakov, "The World on the Eve of the 21st Century", **International Affairs**, Cilt 5, Sayı 6, 1999, s. 2-5, 10-12; Erhan Büyükakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", Erhan Büyükakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 149.

haline gelmiş, 2000’de yayınlanan Milli Güvenlik Konsepti, Askeri Doktrin ve Dış Politika Konsepti’nde vurgulanmıştır. 10 Ocak 2000’de açıklanan RF Milli Güvenlik Konsepti’nde “birbirini dışlayan iki eğilim”e (tek kutupluluk ve çok kutupluluk) değinilerek, uluslararası alanda RF’nin ulusal çıkarının “egemenliğinin güvenceye alınması ve Rusya’nın büyük bir devlet ve çok kutuplu bir dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak mevkiinin takviye edilmesi”nde olduğu belirtilmiştir.⁶⁰ 21 Nisan 2000’de yürürlüğe giren RF Askeri Doktrini’nde yine çok kutuplu dünya hedefi vurgulanarak, BM’in merkezi rolüne değinilmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin izni olmadan gerçekleştirilen müdahalelerin uluslararası güvenliği sağlayan temel mekanizmaları, başka bir deyişle, BM’i güçsüzleştireceğine işaret edilmiştir. NATO’nun Yugoslavya’yı bombalamasına yapılan bu göndermenin yanı sıra, bu örgütün genişlemesine duyulan tepki de doktrinde temel dış tehditler arasında yerini almıştır.⁶¹ 28 Haziran 2000’de açıklanan Dış Politika Konsepti’ne göre de, RF çok kutuplu bir dünya sisteminin oluşmasını hedeflemektedir. “Tek taraflı hareket etme stratejisi”nin BM Güvenlik Konseyi’ni zayıflattığına işaret edilerek, BM’in dolayısıyla da, Güvenlik Konseyi’nin uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolünün devamı RF’nin küresel öncelikleri arasında ilk sırayı almıştır.⁶²

10 Şubat 2007’de Münih Güvenlik Politikası Konferansı’ndaki konuşmasıyla Putin, “demokrasi” dayatmasına ve tek kutupluluğa karşı çıkararak; uluslararası ilişkilerde meşru olmayan, başka bir deyişle, BM tarafından onaylanmayan askeri

---

⁶⁰ “Rusya Federasyonu’nun Milli Güvenlik Konsepti”, Yılmaz Tezkan (der.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul, Ülke, 2001, s. 212, 214, 216.

⁶¹ “Rusya Federasyonu’nun Askeri Doktrini”, Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM 2001, s. 60, 61.

⁶² “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **International Affairs**, Cilt 46, Sayı 5, 2000, s. 2-5.

güç kullanımını ve uluslararası hukukun ihlal edilmesini eleştirmiştir.⁶³ 12 Temmuz 2008’de Başkan Dmitri Medvedev tarafından onaylanan yeni Dış Politika Konsepti’yle de RF’nin, BM Antlaşması’nın amaçlarına ve ilkelerine bağlı, BM Güvenlik Konseyi’nin etkin olduğu “yeni dünya düzeni”nden yana olduğu bir kez daha vurgulanmış; bu çerçevede uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü ve uluslararası güvenliğinin güçlendirilmesi ilkeleri Moskova’nın küresel öncelikleri arasında yerini almıştır.⁶⁴

Böylece RF, ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünyayı hedefleyen bir dış politika izlemektedir. “Çok kutupluluk” hedefi, “çok boyutlu dış politika”yı da gerekli kılmakta,⁶⁵ bu çerçevede RF, uluslararası sistemin tüm katılımcılarıyla işbirliği yapmaktadır.⁶⁶ Nitekim, Dış Politika Konsepti’nde bölgesel öncelikler başlığı altında, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)⁶⁷, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve KEİÖ’den AB ve NATO’ya; ABD’den Çin ve Hindistan’a; Türkiye ve İran’dan Afrika’ya ve Latin Amerika’ya çok sayıda aktörle ilişkilerin geliştirilmesinin ve işbirliğinin RF açısından önemi vurgulanmaktadır.⁶⁸

Çok boyutlu dış politika çerçevesinde Batı’yla işbirliğine verilen önem devam etmekte; bu noktada Avrupa’yla ilişkiler, özellikle de Almanya, Fransa ve İngiltere’yle ilişkiler öne çıkmaktadır.⁶⁹ Ayrıca, Atlantik’in diğer yakası ABD’yle ilişkilere de önem verilmekte, bu çerçevede Dış Politika Konsepti’nde “Rusya-

---

⁶³ “Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin at the Munich Conference on Security Policy, Germany, February 10, 2007”, <www.turkey.mid.ru> (08. 04. 2007).

⁶⁴ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf> (15. 09. 2008).

⁶⁵ Utku Yapıcı, **Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi, 2004, s. 116.

⁶⁶ Erel Tellal, “Rusya Federasyonu”, Ankara, yayımlanmamış SBF ders notu, 2005, s. 10.

⁶⁷ 8 Aralık 1991’de RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya Devlet Başkanları tarafından Minsk’te ilan edilen BDT’nin kurucu antlaşması 21 Aralık 1991’de Alma Ata’da imzalandı. BDT, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

⁶⁸ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, 2008.

⁶⁹ **Ibid.**

Amerika ilişkilerinin stratejik ortaklığa dönüştürülmesinin gerekliliği” vurgulanarak, özellikle de silahsızlanma konusunda işbirliğinin altı çizilmektedir.⁷⁰ Dolayısıyla RF, ulusal çıkarlarını gözardı etmeden, ABD’yle de işbirliği yapmaktadır. Nitekim Moskova, NATO’nun genişlemesi, Yugoslavya’nın bombalanması, ABM gibi konularda Washington’la arasındaki anlaşmazlıklara rağmen, 11 Eylül’ün ardından ABD’yle bu çerçevede yakınlaşarak “uluslararası terörizm karşıtı koalisyon”’a başından itibaren destek verdi. RF’nin bu tutumunda köktendinci, ayrılıkçı İslamı kendisine tehdit olarak görmesi ve Çeçenlerin terörist olduklarını kabul ettirme çabası rol oynamıştı.⁷¹ Öte yandan, ABD ve RF arasındaki yakınlaşma, “terörizme karşı savaş”ın Afganistan’la sınırlı kalmaması, Irak’a yönelik askeri hareketin gündeme gelmesiyle sona erdi. ABD’nin Irak petrollerini denetimi altına almasıyla ekonomisi olumsuz yönde etkilenebilecek olan RF, Fransa ve Almanya’yla birlikte ABD’nin karşısında yer aldı.⁷²

Irak’ın yanı sıra İran’ın da “terörizme karşı savaş” çerçevesinde gündeme gelmesi, 2003 sonbaharından başlayarak eski Sovyet coğrafyasında tanık olunan “renkli devrimler”, ABD’nin füze savunma sistemini kurma kararı, Kosova’nın bağımsızlığı ABD-RF ilişkilerinde temel anlaşmazlık konuları olarak yer alırken;

---

⁷⁰ **Ibid.**. Mayıs 2002’de dönemin ABD başkanı Bush’un Moskova ziyaretinde iki ülke arasında nükleer silah başlıklarının azaltılmasına ilişkin anlaşma ve bir dizi belge imzalandı. Moskova’nın “stratejik nükleer silahların azaltılması” konusunda ABD’yle işbirliği günümüzde de devam etmektedir. Nitekim, Medvedev ve Obama 1991’de imzalanan ve süresi Aralık 2009’da sona eren Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması’nın (START) yeni şeklini imzaladılar. “Joint Statement by Dmitriy A. Medvedev and Barack Obama Regarding Negotiations on Further Reductions in Strategic Offensive Arm”, <www.whitehouse.gov/the_press_office/> (14. 03. 2010); **Cumhuriyet**, 26. 03. 2010; “Treaty between the Russian Federation and the United States of America on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, <http://eng.kremlin.ru/text/docs/2010/04/225211.shtml> (22. 05. 2010).

⁷¹ Tellal, **op.cit.**, s. 18, 19; Donaldson ve Noguee, **op.cit.**, s. 334, 340 ve 341; Esra Hatipoğlu, “11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD’nin Orta Asya Politikası”, Büyükakıncı (der.), **op.cit.**, s. 287.

⁷² Tellal, **ibid.**, s. 19; Hatipoğlu, **ibid.**, s. 287 ve 288.

özellikle NATO'nun genişlemesi Moskova'nın tepkisini çekmeye devam etti.⁷³ Öyle ki, 2008 Dış Politika Konsepti'yle NATO genişlemesine özellikle de Ukrayna ve Gürcistan'ın olası üyeliğine karşı olduğunu vurgulayan RF⁷⁴, Şubat 2010'a gelindiğinde yeni Askeri Doktrini'yle nükleer silahların kullanılacağı durumların kapsamını genişleterek NATO'nun sınırlarına yaklaşmasını birincil tehdit olarak gördüğünü bir kez daha ilan etti.⁷⁵

Moskova'nın NATO'nun genişlemesine olan tepkisi ÇHC'yle gelişen ilişkilerinde önemli bir itici güç oldu. Primakov'un savunduğu RF-ÇHC işbirliği de özellikle NATO'nun genişlemesine duyulan tepkiyi yansıtıyordu.⁷⁶ RF'nin söz konusu tepkisinin yanı sıra, çok kutuplu dünya hedefini de paylaştığı ÇHC'yle ilişkileri 1990'lardan günümüze gelişti. "ABD tarafından yönetilen bir dünya fikri"ne karşı olan RF ve ÇHC,⁷⁷ Aralık 1992'de yapılan Yeltsin-Yiang zirvesinin ardından Eylül 1994'te gerçekleştirilen ikinci zirvede, "çok kutuplu bir dünyadan yana olduklarını" açıkladılar.⁷⁸ Nisan 1996'da imzalanan "Stratejik Ortaklık Bildirisi"ni izleyen Nisan 1997 tarihli "Çok Kutuplu Uluslararası Sistem Bildirisi" ile de ABD hegemonyasına karşı tutumlarını bir kez daha dile getirdiler.⁷⁹ Bu bağlamda, aralarındaki sınır anlaşmazlıklarını çözen RF ve ÇHC, NATO'nun genişlemesine, 1998'de Sudan, Afganistan ve Irak'a yönelik füze saldırılarına, Yugoslavya'nın bombalanmasına, ABD'nin ABM'e yönelik politikasına karşı ortak

---

⁷³ Moskova çok boyutlu dış politikası çerçevesinde NATO'yla da işbirliği yapmakla birlikte, bu örgütün genişlemesine karşıdır. NATO-RF ilişkileri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

⁷⁴ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **op.cit.**, 2008.

⁷⁵ "Vayennaya Doktrina Rassiskay Federatsiy", <<http://news.kremlin.ru/ref.notes/461>> (13. 03. 2010).

⁷⁶ Richard Sakwa, "Putin's Foreign Policy: Transforming 'the East'", Gabriel Gorodetsky (der.), **Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century**, Londra, Frank Cass Publishers, 2003, s. 185.

⁷⁷ Gerhard Mangott, "A Giant on Its Knees: Structural Constraints on Russia's Global Role", **International Politics**, Cilt 37, Sayı 4, 2000, s. 495.

⁷⁸ Gilbert Achcar, "Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya", Tarık Ali (der.), **Evrenin Efendileri**, çev., Yavuz Alogan, İstanbul, Om, 2001, s. 193.

⁷⁹ Mangott, **op.cit.**, s. 494.

tavır sergileyerek birbirlerine yaklaştılar. 2001'e gelindiğinde ise, iki ülke arasında "İyi Komşuluk Dostane İlişkiler ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı.⁸⁰

RF ve ÇHC'nin ABD hegemonyasına karşı tutumları, ikili ilişkilerin yanı sıra ŞİÖ çerçevesinde de sürmektedir. Nitekim, 1996'da bölgede sınır güvenliğinin ortaklaşa korunması, ayrılıkçı ve aşırı İslami hareketlerin önlenmesi amacıyla yaşama geçirilen Şanghay Beşlisi (RF, ÇHC, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan), 15 Haziran 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla bir işbirliği örgütüne dönüştürülerek, amacını "Hazar ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının ortak denetimi ve tek kutupluluğa karşı savaşım" olarak açıklamıştır.⁸¹

2005'e gelindiğinde, ŞİÖ'nün 5 Temmuz'da Astana'da gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirvesi'nde önemli kararlar alındı. Birincisi, gözlemci statüsüyle örgüte katılan devletlerin sayısı dörde yükseldi. 2004'te gözlemci statüsü elde eden Moğolistan'ı bu zirveyle İran, Pakistan ve Hindistan izledi. ABD'nin "serseri/haydut devlet" olarak nitelendirdiği, yalnızlaştırmaya çalıştığı, Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından baskılarını daha da arttırdığı İran'ın ŞİÖ'ye katılması, ABD hegemonyasına karşı gösterilen tepkinin önemli bir göstergesiydi.⁸² İkincisi ABD, Afganistan'da sürdürdüğü askeri operasyonlara son vermeye ve bölgede edindiği üslerden çekilme takvimi açıklamaya davet edildi. "Tek kutupluluğa karşı savaşım"ı amaçlayan ŞİÖ'nün aldığı bu karar da ABD'ye verilen önemli bir mesaj olmuştur. Ayrıca, Astana Zirvesi'nin ardından ŞİÖ çerçevesi dışında, 18-25 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen Çin-Rus ortak askeri

⁸⁰ Ambrosio, **op.cit.**, s. 56-59; Donalson ve Noguee, **op.cit.**, s. 277, 278.

⁸¹ Tellal, **op.cit.**, s. 21; Donalson ve Noguee, **ibid.**, s. 279.

⁸² Barış Adıbelli, "Şanghay İşbirliği Örgütü ABD'ye Meydan Okuyor", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 55, 18. 07. 2005, s. 15, 16.

tatbikatı da, yeniden yapılanan uluslararası sistemin “tek kutuplu yapısının varlığını sürdürmekte giderek zorlanacağını” göstermiştir.⁸³

2006’da ŞİÖ’nün kuruluşunun beşinci yılı bildirisiyle “uluslararası ilişkilerde çok kutupluluğa yönelik artan bir eğilim”e dikkat çekilerek uluslararası hukukun bu çerçevede de BM’in merkezi rolü bir kez daha vurgulanmıştır.⁸⁴ Günümüzde de ŞİÖ, ABD hegemonyasına karşı çok kutupluluğun savunulduğu bir örgüt olmayı sürdürmektedir. 22 Mayıs 2010’da Taşkent’te gerçekleştirilen ŞİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında, Afganistan sorununun çözümünde BM’in öncü rol oynaması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁸⁵

RF ve ÇHC’nin tek kutupluluğa karşı savaşımı ikili ilişkilerinde de dile getirilmeye devam etmektedir. Medvedev Devlet Başkanı olarak seçilmesinin ardından ilk dış ziyaretini 23-24 Mayıs 2008’de ÇHC’ye gerçekleştirmiş; imzalanan Ortak Bildiri’yle “dünyadaki medeniyetlerin ve kültürlerin çeşitliliğine ve çok kutuplu bir dünyanın oluşumuna yönelik olarak her iki ülkenin de üzerine düşen sorumluluklar yinelenmiştir.”⁸⁶

RF’nin “çok kutuplu yeni dünya düzeni” arayışı *Troyka* (RF-ÇHC-Hindistan) ve *BRIC* (Brezilya-RF-Hindistan-ÇHC) çerçevesinde de sürmektedir. Nitekim, 14 Şubat 2007’de Yeni Delhi’de biraraya gelen RF, ÇHC, Hindistan Dışişleri Bakanları, BM’in öncü rol oynadığı “çok kutuplu dünya düzeni”nden yana

---

⁸³ Barış Adıbelli, “Çin-Rus Ortak Tatbikatı: ABD’ye Yeni Bir Meydan Okuma”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 62, 05. 09. 2005, s. 15.

⁸⁴ “Declaration on the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization”, <<http://www.sco.org/EN/brief.asp>> (06. 04. 2010).

⁸⁵ “Meeting of the Council of Foreign Ministers of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, <<http://www.mid.ru>> (25. 05. 2010).

⁸⁶ Vladimir Portyakov, “Rusya-Çin İlişkileri: Bugünkü Eğilimler ve Geleceğe Dair Umutlar”, **Dünya Gündemi**, 28 Mart-4 Nisan 2010.

olduklarını ilan ettiler.⁸⁷ *Troyka* çerçevesinde ABD hegemonyasına/tek kutupluluğa karşı işbirliği devam ederken; *BRIC* devletleri de ortak hedefleri arasında “çok kutuplu dünya”nın oluşturulmasına yer vererek, sorunların çözümünde “kuvvet kullanımından ziyade siyasi, diplomatik ve hukuksal araçların kullanılmasının gerekliliği”ne işaret etmektedirler.⁸⁸ Dolayısıyla, uluslararası sistemin yeniden yapılanma sürecinde ABD’nin gerçekleştirme “misyon”unu edindiği “yeni düzen”den farklı bir “yeni dünya düzeni” oluşturma çabası sürmektedir.

B. “Yeni” Bölge: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü/Coğrafyası

Soğuk Savaş boyunca Batı ve Doğu Blokları arasında sınır olan ve “kapalı” niteliğini sürdüren Karadeniz, SSCB’nin dağılmasının ardından altı kıyıdaş devletle uluslararası sistemde yerini aldı. Karadeniz’in bir “bölge” niteliğini kazanması ise, KEİ projesinin yaşama geçirilmesiyle gerçekleşti.⁸⁹

KEİ projesi, Türkiye’nin Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından Ocak 1990’da ortaya atıldı. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından benimsenen projenin gerçekleştirilmesi amacıyla Mart 1991’de Bükreş’te, Nisan 1991’de Sofya’da ve Temmuz 1991’de Moskova’da toplantılar yapıldı.⁹⁰ Ayrıca, Türkiye’nin 12 Mart 1991’de SSCB’yle ve 25 Mayıs 1992’de RF ile

---

⁸⁷ “Joint Communiqué on the results of the trilateral meeting of the Foreign Ministers of India, Russia and China”, <<http://www.mid.ru>> (25. 05. 2010).

⁸⁸ “BRIC Countries: Common Goals-Common Actions”, <http://eng.kremlin.ru/speeches/2010/04/13/0911_type104017_225331.shtml> (22. 05. 2010).

⁸⁹ Aydın, **op.cit.**, s. 60.

⁹⁰ KEİ projesi aynı zamanda, 1987’de AT’ye tam üyelik için başvuran Türkiye’nin Aralık 1989’da AT’den, yakın bir gelecekte tam üye olmayacağına ilişkin olumsuz yanıt aldığı bir dönemde gündeme geldi. Bkz.: İlhan Uzgel, “Balkanlarla İlişkiler”, Oran (der.), **op.cit.**, s. 519; Tunç Aybak, “Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Turkey: Extending European Integration to the East”, Tunç Aybak (der.), **Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict**, Londra, Tauris, 2001, s. 31, 32.

imzaladığı iki antlaşma da “Karadeniz bölgesinde ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik işbirliğinin geliştirilmesi”ne yer veriyordu.⁹¹ Sonuçta, Türkiye’nin çağrısıyla 25 Haziran 1992’de İstanbul Zirvesi’nde biraraya gelen Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, RF, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan devlet ya da hükümet başkanları İstanbul Deklarasyonu’nu ve Boğaziçi Bildirisi’ni imzaladılar.⁹² Türkiye, KEİ’nin kuruluş aşamasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması hedefi üzerinde de durmuş; bununla birlikte diğer üyelerin buna yanaşmamasıyla İstanbul’daki kuruluş toplantısında anlaşma ya da sözleşme yerine deklarasyon imzalanmıştı.⁹³

İstanbul Deklarasyonu’yla bölge devletleri Helsinki Nihai Senedi’nin ilkelerine uyacaklarını belirterek, “birleşmiş bir Avrupa için demokrasi, insan hakları, ekonomik özgürlük, sosyal adalet ve güvenliğin” önemine işaret ettiler.⁹⁴ KEİ’nin üye devletler arasında ticari, ekonomik, çevresel, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmesi ve bölgesel sorunların çözümü için bir platform olması hedefleniyordu.⁹⁵ Deklarasyonun 5. maddesinde üyelerin “AGİT sürecine katkı sağlamak, Avrupa ölçeğinde bir ekonomik bölge oluşturmak ve katılımcı devletlerin dünya ekonomisiyle bütünleşmelerini gerçekleştirmek için ekonomik işbirliğini geliştirme niyetleri” vurgulandı.⁹⁶ 8. maddeyle “Karadeniz’in dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini teşvik eden barış, istikrar ve refah denizi olması” hedeflenerek, 12. Maddeyle “çeşitli alanlarda ikili ve çok taraflı Karadeniz ekonomik işbirliği”nin

---

⁹¹ Erel Tellal, “Rusya’yla İlişkiler”, Oran (der.), **op.cit.**, 2002, s. 549.

⁹² Erhan, **op.cit.**, s. 414; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu_kei_tr.mfa> (06. 04. 2010).

⁹³ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 520.

⁹⁴ “Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation” İstanbul, 25 June 1992, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

⁹⁵ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 519.

⁹⁶ “Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation”, **op.cit.**.

geliştirilmesine karar verildi.⁹⁷ *Boğaziçi Bildirisi*'yle “dostluk, iyi komşuluk” ve “sorunların barışçı yollarla çözümü”nün önemi vurgulanarak, “Karadeniz’i barış, özgürlük, istikrar ve refah bölgesine dönüştürme” hedefinin altı çizildi.⁹⁸

KEİ üyeleri, 30 Haziran 1995’te *Budapeşte Demeci*’yle “Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası’nın kurulmasının önemi”ne ve “Karadeniz bölgesinde ekonomik işbirliği hedeflerinin hızla yerine getirilmesinde kararlı oldukları”na işaret ederek, bölgede ekonomik işbirliğini olumsuz yönde etkileyen sorunların çözümünün gerekliliğini bir kez daha vurguladılar.⁹⁹ Ayrıca ticaret, ulaştırma ve iletişim alanında, enerji kaynaklarının üretiminde ve dağıtımında işbirliğini içeren uzun vadeli bir programın teşvik edilmesi, kirliliği engelleyecek ortak bir programın geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli girişimci, yatırımcı ve sanayiciler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi projeleri de benimsendi.¹⁰⁰ Ardından, 25 Ekim 1996’da imzalanan *Moskova Deklarasyonu*’yla Karadeniz’in uluslararası işbirliği ve ortaklığın yanı sıra demokrasi ve piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir bölge olması yönünde teşvik edilmesi, KEİ’nin kurumsal ve hukuksal çerçevede güçlendirilmesi ve bölgesel istikrarın sağlanması bir kez daha hedefler arasında yer aldı.¹⁰¹ Ayrıca KEİ üyeleri, 7 Şubat 1997’de İstanbul’da imzalanan *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Serbest Ticaret Bölgesi Kurulması Konusunda Niyet Deklarasyonu*’yla “temel hedeflerden biri olan pazar ekonomisine giden reformlar sürecini hızlandıracığı ve

---

⁹⁷ **Ibid.**

⁹⁸ “The Bosphorus Statement”, İstanbul, 25 June 1992, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

⁹⁹ “Statement of the High Level Meeting of the BSEC Participating States”, <<http://www.bsec-organization.org>> (25. 03. 2010).

¹⁰⁰ **Ibid.**

¹⁰¹ “Moscow Declaration of the Heads of State or Government of the Participating States of the Black Sea Economic Cooperation”, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

tamamlayacağına inanarak” KEİ Serbest Ticaret Bölgesinin kurulmasını hedeflediklerini ilan ettiler.¹⁰²

Böylece hedefleri ve projeleri şekillenen KEİ zamanla kurumsallaşmaya da başladı. Bu çerçevede, 15 Mart 1995’te İstanbul’da bir Sekretarya kurulurken; KEİ 5 Haziran 1998’de Yalta Zirvesi’nde imzalanan Kurucu Belge’nin 1 Mayıs 1999’da tüm üyelerin onay süreçlerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girmesiyle bölgesel bir ekonomik örgüte dönüşmüştür.¹⁰³

KEİÖ’nün Kurucu Belgesi’nde 3. maddede örgütün ilkeleri ve amaçları şöyle sıralanmaktadır:

“Üye devletler arasında dostluk ve iyi komşuluk duygusu içinde hareket ederek karşılıklı saygı ve güveni, diyalog ve işbirliğini geliştirmek; uluslararası hukukun ilke ve kuralları temelinde ikili ve çok taraflı işbirliğini daha da geliştirmek ve çeşitlendirmek; ekonomik işbirliği süreciyle doğrudan ilgili şirket ve teşebbüslerin tek başlarına ve birlikte girişimlerde bulunmasını teşvik etmek yoluyla ticaret atmosferini geliştirmek; üyelerin uluslararası örgüt ve kurumlara üyeliklerinden kaynaklananlar dahil uluslararası yükümlülüklerini ve üçüncü taraflarla ilişkilerinin gelişimini engellemeyecek şekilde ekonomik işbirliğini zenginleştirmek; üye devletlerin çıkarlarını ve özel ekonomik şartları dikkate almak; ilgili diğer devletler, uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar ile şirket ve teşebbüslerin KEİ sürecine katılımlarını cesaretlendirmek.”¹⁰⁴

Kurucu Belge’nin 4. maddesinde belirtilen işbirliği alanları şöyledir:

“(…) ticaret ve ekonomik kalkınma; bankacılık ve finans; iletişim; enerji; ulaştırma; tarım ve tarımsal sanayi; sağlık ve ilaç sektörleri; çevrenin korunması; turizm; bilim ve teknoloji; istatistiki verilerin ve ekonomik bilgilerin değiş tokuşu; gümrük ve sınır makamları arasında işbirliği; insani temaslar; örgütlü suçlarla mücadele; yasadışı uyuşturucu, silah ve radyoaktif maddelerin kaçakçılığı; her türlü terör faaliyeti ve yasadışı göç.”¹⁰⁵

Kurucu Belge’de hedeflerin ve işbirliği alanlarının saptanmasının ardından örgütün organları ve işlevlerine yer verilmiştir. Buna göre, KEİÖ’nün temel karar

¹⁰² Nurver Nureş, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi Kuruluşu, Hedefleri, Faaliyetleri Hakkında Belgeler”, Alaeddin Yalçınkaya (der.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam, 1998, s. 199-201.

¹⁰³ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 520; Erhan, **op.cit.**, 2006, s. 415.

¹⁰⁴ “Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation”, Article 3, <<http://www.bsec-organization.org>>, (16. 05. 2009); Erhan, **ibid.**, s. 415.

¹⁰⁵ 4. madde, **ibid.**; Erhan, **ibid.**, s. 415.

alma organı, altı ayda bir toplanan, *Dışışleri Bakanları Konseyi*'dir. Konsey, örgütün işleyişinden, yardımcı organların kuruluşundan ve bu organlar tarafından kendisine sunulan tüm konulardan, üyelik ve gözlemci statüsüyle ilgili kararlardan, iç tüzüğün kabulünden ve değiştirilmesinden sorumludur.¹⁰⁶ Konsey'in başkanı, dönem başkanlığını üstlenen devletin Dışışleri Bakanı'dır. Dönem başkanı, altı ayda bir İngilizce alfabetik yazım sırasına göre belirlenmektedir.¹⁰⁷ Ortak politiklardaki sürekliliğin sağlanması amacıyla 1995'te oluşturulan danışma organı niteliğindeki *Troyka* (bir önceki, mevcut ve bir sonraki dönem başkanları) ise, dönem başkanının isteği üzerine toplanmaktadır.¹⁰⁸ Üye ülkelerin Dışışleri Bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden *Kıdemli Memurlar Komitesi*, Konsey toplantılarından hemen önce gerekli hazırlıkları yapmak üzere biraraya gelmektedir.¹⁰⁹

Örgütün sekreterlik hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla Aralık 1992'de İstanbul'da kurulan ve Mart 1995'ten itibaren tam olarak işlemeye başlayan *Daimi Uluslararası Sekreteryası* ise, üye devletler arasında eşgüdümü ve iletişimi sağlamaktadır.¹¹⁰

Üye devletlerin parlamentolarını temsil eden *Parlamenteler Asamblesi*, KEİÖ'nün bir diğer organıdır. Şubat 1993'te Bulgaristan ve Yunanistan dışındaki üyeler tarafından kurulan Asamble'ye, Haziran 1995'te Türkiye'nin karşı oyuna rağmen Yunanistan da katılmıştır. Bulgaristan ise, 1997'de Asamble'ye üye olmuştur.¹¹¹ Yılda iki defa toplanan ve İstanbul'da kendine ait bir sekreteryası

---

¹⁰⁶ 11. madde, 12. madde, **ibid.**

¹⁰⁷ 13. madde, **ibid.**; "Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ", <<http://www.dpt.gov.tr>> (28. 05. 2010).

¹⁰⁸ 14. madde, **ibid.**; Erhan, **op.cit.**, 2006, s. 416.

¹⁰⁹ 15. madde, **ibid.**; Erhan, **ibid.**, s. 416; "Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ", **op.cit.**

¹¹⁰ 15. madde, 16. madde, **ibid.**; Erhan, **idem.**; Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 520.

¹¹¹ 20. madde, **ibid.**; Uzgel, **idem.**; "Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ", **op.cit.** KEİ projesinin kuruluş aşamasında, Türkiye'nin siyasal yönleri de olan bir örgüt kurulması yaklaşımına, dış

bulunan Asamble’de üç komite yer almaktadır: Ekonomik, Ticari, Teknik ve Çevre İlişkileri; Hukuki ve Siyasi İlişkiler; Eğitsel, Kültürel ve Sosyal İlişkiler.¹¹²

Karadeniz bölgesinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesine katkıda bulunmak amacıyla 1992’de Türkiye’nin öncülüğünde kurulan ve İstanbul’da sekreteryası bulunan *İş Konseyi*, ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması için de çalışmaktadır.¹¹³ Üye devletlerin finansman ve kaynak sorununu çözmek amacıyla 1994’te 300 milyon dolar sermayeyle kurulan ve merkezi Selanik’te bulunan *Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası* ise, 1 Haziran 1999’da faaliyete geçmiştir.¹¹⁴ Üyelerin tüm hisselerini satın almasıyla sermayesi 1,5 milyar dolara çıkacak olan Banka’nın ana hissedarları % 16,5’lik paylarıyla Türkiye, Yunanistan ve RF’dir.¹¹⁵

Üyeler arasında ekonomik işbirliğinin yanı sıra istatistiksel veri toplama, akademik ve bilimsel işbirliğinin sağlanması için de adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, 1993’te Ankara’da Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü bünyesinde *İstatistiksel Veri Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi* kurulmuştur. Ayrıca, 1997’de *Karadeniz Üniversiteleri Ağı* ve 1998’de *KEİÖ Daimi Akademik Komitesi* oluşturulmuştur. 1998’de örgütün ekonomi, sanayi ve teknoloji alanlarındaki hedeflerine ulaşabilmesini sağlamak için Atina’da *Uluslararası Karadeniz*

---

politikasındaki Batı yönelimine alternatif olacağından çekinerek karşı çıkan Bulgaristan, Yunanistan gibi Asamble’ye katılmama kararı almıştı. Bkz.: Uzgel, **ibid.**, s. 486, 487.

¹¹² Aydın, **op.cit.**, s. 64; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ”, **ibid.**; Tanşuğ Bleda, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 497; Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation, <<http://www.pabsec.org/>> (04. 04. 2010).

¹¹³ 21. madde, **op.cit.**; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **op.cit.**; Aydın, **ibid.**, s. 64; Business Council of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, <<http://www.bsec-business.org/>> (04. 04. 2010).

¹¹⁴ 22. madde, **ibid.**; Uzgel, **op.cit.**, 2001, s.520.

¹¹⁵ Erhan, **op.cit.**, 2006, s. 416, 417; Bleda, **op.cit.**, s. 498.

Araştırmaları Merkezi açılmıştır.¹¹⁶ Bu merkezde, KEİÖ-AB ilişkileri, ekonomik kalkınma, uluslararası ilişkiler, iyi yönetim, enerji, bilim ve teknoloji alanlarında araştırmalar yürütülmektedir.¹¹⁷

KEİ bölgesinde çeşitli konularda işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla anlaşmalar da imzalanmaktadır. İçişleri Bakanları düzeyinde 2 Ekim 1998’de imzalanan “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Katılımcı Devletleri Arasında Suçla, Özellikle Örgütlü Suç Türleriyle Mücadelede İşbirliği Anlaşması”, bu anlaşmaya Ek Protokol ile Ek Terörizmle Mücadele Protokolü; Kültür Bakanları düzeyinde imzalanan “Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması”; 15 Nisan 1998 tarihli “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri Arasında Acil Yardım ve Doğal ve İnsanlardan Kaynaklanan Afetlerde İşbirliği Anlaşması” ve 6 Mart 2002 tarihli “KEİ Bölgesindeki Eşyanın Karayoluyla Naklinin Kolaylaştırılması Konusunda Mutabakat Muhtırası” çeşitli alanlarda imzalanan bu anlaşmalara örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁸

Örgütün bünyesinde açılan merkezlerin ve imzalanan anlaşmaların yanı sıra üretilen çeşitli projelerle de üyeler arasında işbirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Daimi Sekreteryaya’nın işbirliğiyle hazırlanan “Gelecek için Ekonomik Gündem” başlıklı taslak belgenin, örgütün karar organı Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kabul edilmesiyle Proje Geliştirme Fonu oluşturulmuştur.¹¹⁹ KEİÖ bünyesinde ticaret ve ekonomik kalkınma, bankacılık ve finans, enerji, çevre koruma, turizm, ulaştırma,

---

¹¹⁶ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **op.cit.**; Aydın, **op.cit.**, s. 65; Erhan, **ibid.**, s. 417.

¹¹⁷ The International Center for the Black Sea Studies, <<http://www.icbss.org>> (01. 06. 2010).

¹¹⁸ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **op.cit.**; “BSEC Organization”, <<http://www.bsec-organization.org>> (04. 04. 2010).

¹¹⁹ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ”, **op.cit.**

haberleşme, suçla ortak mücadele gibi alanlar için oluşturulan Çalışma Grupları'nda ise, çeşitli projeler üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.¹²⁰

KEİÖ'de ulaştırma önemli bir işbirliği alanıdır. Bu çerçevede, üyeler arasında etkin bir ulaşım ağı oluşturarak ekonomik işbirliğinin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla Karadeniz Çevre Ulaştırma Koridoru (*Black Sea Ring Corridor*) projesi geliştirilmiştir. Bu projeye KEİÖ devletlerini birbirine bağlayacak ana bir yol güzergahı belirleme ihtiyacı doğmuş ve bu amaçla 19 Nisan 2007'de Belgrad'da gerçekleştirilen KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi 16. Toplantısında "Karadeniz Çevre Otoyolu Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Muhtırası" imzalanmıştır.¹²¹ Muhtıra uyarınca, projenin yaşama geçirilmesi için taraf devlet temsilcilerinin katılımıyla Yönlendirme Komitesi oluşturulmuş ve bu komitenin çalışmalarını desteklemek için Ortak Daimi Teknik Sekretarya'nın kurulması öngörülmüştür.¹²² Ayrıca, AB'nin karayolu ve demiryolu ağları üzerindeki yükün hafifletilerek deniz ulaşımından yararlanması anlayışıyla geliştirdiği Deniz Otoyolları (*Motorways of the Sea*) kavramı, Yunanistan'ın önerisiyle KEİÖ bünyesinde gündeme gelmiş ve 19 Nisan 2007'de Belgrad'daki toplantıda "Karadeniz Bölgesinde Deniz Otoyollarının Geliştirilmesi Anlayış Muhtırası" da imzalanmıştır. Yine, aynı toplantıda kamyon şoförleri için vize kolaylığı getiren anlaşma metni kabul edilmekle birlikte, AB üyesi KEİ devletleri AB'nin Schengen mevzuatı gereği; RF de bu alanda KEİ üyesi devletlerin çoğuyla ikili düzenlemeleri gereği anılan anlaşmayı imzalamazken; diğer KEİ üyeleri söz konusu anlaşmaların metinlerini imzalayabileceklerini açıklamışlardır.¹²³

---

¹²⁰ "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **op.cit.**; Bleda, **op.cit.**, s. 497.

¹²¹ "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **ibid.**

¹²² **Ibid.**

¹²³ **Ibid.**; "Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ", **op.cit.**

Ticaret ve ekonomik kalkınma, KEİÖ'nün bir diğer işbirliği alanıdır. Bu çerçevede, bölgesel ve uluslararası örgütlerle de işbirliği yapılmaktadır. Kafkasya, Merkezi Asya ve Karadeniz devletlerinde kalkınma ve yatırım olanaklarının değerlendirilmesi hedefiyle, OECD ve AGİT Sekretaryalarının işbirliğinde ve Türkiye'nin ev sahipliğinde, Temmuz 2006'da OECD İstanbul Merkezi'nde düzenlenen "Orta Asya ve Karadeniz Bölgesinde Yatırım ve Kalkınma" başlıklı konferansta kabul edilen şekliyle, "Orta Asya ve Karadeniz Bölgelerinde Yatırım ve Kalkınma Girişimi" başlatılmıştır.¹²⁴ Bu girişim çerçevesinde Merkezi Asya, Afganistan, Moğolistan ve KEİÖ devletlerini kapsayacak "Yatırım Reform Süreci" (*Investment Reform Process*) ve "Karadeniz ve Orta Asya Ekonomik Görünümü" (*Black Sea and Central Asia Economic Outlook-BSCAEO*) başlıklı iki ayaklı bir proje kabul edilmiştir.¹²⁵ Türkiye, Yunanistan ve Romanya'nın maddi katkılarıyla başlayan ve OECD Kalkınma Merkezi tarafından yürütülmekte olan BSCAEO projesiyle Karadeniz ve Merkezi Asya devletlerinin politika ve performanslarının makroekonomik ve yapısal açıdan incelenmesi hedeflenmektedir.¹²⁶

İş çevrelerinin doğrudan katılımı ve ekonomik işbirliğiyle Karadeniz bölgesinde ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan "Karadeniz Ticaret ve Yatırımı Teşvik Programı" (*Black Sea Trade and Investment Promotion Program-BSTIP*), KEİÖ ve BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) ortak projesidir.¹²⁷ Bu çerçevede, bölge içi ticaret ve yatırım potansiyeli olan ürün ve hizmetler saptanarak; tarımsal gıda hizmetleri, bilişim hizmetleri, turizm, inşaat malzemeleri, makineler, iş hizmetleri, taşımacılık ve lojistik odaklanılması gereken sektörler

---

¹²⁴ **Ibid.**

¹²⁵ "Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ", **op.cit.**

¹²⁶ **Ibid.**

¹²⁷ "BSEC Organization", **op.cit.**

olarak belirlenmiş ve 3 Aralık 2007’de Atina’da düzenlenen toplantıyla BSTIP resmen başlamıştır.¹²⁸

Bunların yanında KEİÖ, BM’de gözlemci statüsündedir ve hedefleri doğrultusunda AB’yle,¹²⁹ BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (*United Nations Economic Commission for Europe*), BM Çevre Programı (*United Nations Environment Program*), BM Sanayi Kalkınma Örgütü (*United Nations Industrial Development Organization*), BM Gıda ve Tarım Örgütü (*United Nations Food and Agriculture Organization*), Enerji Şartı Sekretaryası (*Energy Charter Secretariat*), ve Avrasya Ekonomik Topluluğu (*Eurasian Economic Community*) ile çeşitli alanlarda işbirliği yapmaktadır.¹³⁰

KEİÖ bölgesine uluslararası ve bölgesel örgütlerin yanı sıra devletler de ilgi göstermektedir. Nitekim, 18 Nisan 2003’te Erivan’da gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları Konseyi 8. Toplantısı’nda alınan kararla Makedonya ile Sırbistan-Karadağ da örgüte davet edilmiş; katılım konusundaki iç onay sürecini tamamlayarak KEİÖ’nün tam üyesi olan Sırbistan, Karadağ’dan ayrıldıktan sonra Karadağ gözlemcilik başvurusunda bulunurken; Sırbistan KEİ üyeliğini korumuştur.¹³¹ KEİÖ’de gözlemci statüsündeki devletler ve uluslararası kuruluşlar ise şöyledir: AB Komisyonu, ABD, Almanya, Avusturya, Beyaz Rusya, Çek Cumhuriyeti, Enerji Şartı Sekretaryası, Fransa, Hırvatistan, İsrail, İtalya, Karadeniz Komisyonu, Mısır, Polonya, Slovakya, Tunus ve Uluslararası Karadeniz Kulübü.¹³² Gözlemcilerin “kimlikler”i ve sayılarındaki artış, 2011’e gelindiğinde on iki üyesiyle, kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Balkanlar ve Güney Kafkasya’nın da dahil olduğu geniş bir

---

¹²⁸ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **op.cit.**

¹²⁹ KEİÖ-AB işbirliği çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

¹³⁰ “BSEC Organization”, **op.cit.**

¹³¹ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **op.cit.**

¹³² “BSEC Organization”, **op.cit.**

coğrafyayı kapsayan KEİÖ'ne artan ilginin bir göstergesidir. 20 milyon kilometrekarelik bir alana yayılan ve 350 milyonluk bir nüfusa sahip olan KEİÖ, özellikle enerji ve ulaştırma koridoru olarak Avrasya'nın merkezinde stratejik bir konuma sahiptir ve bölgeye yönelik uluslararası ilgi 1990'lardan günümüze artmaktadır.¹³³

SSCB'nin dağılmasının ardından "Büyük Oyun"a sahne olan bölge, Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde "Genişletilmiş Karadeniz" olarak adlandırılmaktadır. "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"yle, KEİÖ'nün "yeterli olmadığı" vurgulanarak, "gerçek" bölgesel işbirliğini geliştirmenin yolları aranmaktadır.¹³⁴

KEİÖ, "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"nin dışında da, beklentileri karşılamamakla eleştirilmektedir. Serbest ticaret bölgesi hedefini henüz gerçekleştiremeyen KEİÖ'nün başarısının önündeki engeller arasında temel olarak şu sorunlar gösterilmektedir: Türkiye ve Yunanistan dışındaki üyelerin sosyalist bir ekonomiden pazar ekonomisine ve demokrasiye geçiş sürecini yaşamaları, üyelerin gelişmişlik düzeylerinin, kültürel ve hukuki yapılarının farklılığı, kaynak yetersizliği, bölge içi ticaretin yeterli düzeyde olmaması, kimi üyelerin hem kendi içlerinde hem diğer üyelerle çatışmaları ve göçmen sorunları.¹³⁵

Öte yandan, KEİÖ bütünüyle başarısız bir girişim olarak nitelendirilemez. Nitekim, söz konusu farklılıklara/sorunlara rağmen bölge devletleri KEİ çerçevesinde ortak hedefler ve işbirliği alanları belirleyerek biraraya gelmişler ve bu girişim zamanla kurumsallaşarak üyeleri arasında kalıcı bir diyalog sağlayan önemli

---

¹³³ Yapıcı, **op.cit.**, s. 221; Hasan Kanbolat, "Karadeniz'de Yeni Yapılanma", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 4, Sayı 158, 09. 07. 2007, s. 11; "What does the Black Sea Region Offer", <<http://www.bsec-business.org/>> (01. 06. 2010).

¹³⁴ Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 31; Simon, **op.cit.**, 2006, s. 86-97. Bu konu, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

¹³⁵ Bleda, **op.cit.**, s. 499, 500; Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 521, 522.

bir bölgesel örgüte dönüşmüştür.¹³⁶ Öyle ki, 25 Haziran 2002’de İstanbul’da toplanan Onuncu Yıl Zirvesi’nde yayınlanan deklarasyonla bölge devletleri, bölgesel çatışmaların işbirliğini engellediğini kabul etmekle birlikte, bu çatışmaların uluslararası hukukun normlarına ve ilkelerine göre çözümlenmesi gerekliliğine işaret ederek, KEİÖ’nün üyeler arasındaki farklılıklara rağmen “uyumlu işbirliğinin bir örneği olabileceğini” ve “bir güven, anlayış ve işbirliği forumu olarak değerini ispatladığını” vurgulamışlardır.¹³⁷ Yine, 25 Haziran 2007’de İstanbul’da gerçekleştirilen Onbeşinci Yıldönümü Zirvesi’nde yayınlanan deklarasyonla bölge devletleri “geniş Karadeniz’in artan önemine” işaret ederek, “halkları arasında bölgesel sahiplik ve kimlik duygusunun gelişmesine katkıda bulunan” KEİÖ’nün önemli bir bölgesel örgüt olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁸

II. Bölgesel Sorunlar

KEİÖ coğrafyasında bölge devletlerinin işbirliğini zorlaştıran en önemli sorun bölgesel çatışmalar ve anlaşmazlıklardır. SSCB’nin yokluğunda uluslararası sistemin yeniden yapılanma sürecinde bu sorunun yanı sıra, KEİÖ bölgesindeki enerji kaynaklarından kimin daha fazla pay alacağı ve böylece kimin bölgede ekonomik/stratejik etkinlik kuracağı sorusu/sorunu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede ortaya çıkan enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatları konusundaki mücadele, çalışmanın bu bölümünde incelenecek bir diğer bölgesel sorundur.

---

¹³⁶ Bleda, **ibid.**, s. 500.

¹³⁷ “Istanbul Decennial Summit Declaration, Looking Beyond Ten Years of Cooperation and Progress, 25 June 2002”, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

¹³⁸ Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation, Istanbul, 25 June 2007, **ibid.**

A. Bölgesel Çatışmalar ve Anlaşmazlıklar*

SSCB'nin dağılmasında milliyetler sorunu da rol oynamış, 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla başlayan süreç milliyetlerin kendilerini ifade etmeleri yolunda önemli bir adım olmuştur.¹³⁹ 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ise, SSCB'de Gorbaçov döneminde gerek ekonomik bunalımı aşmak için uygulamaya konan yeniden yapılanma (*perestroyka*), gerekse siyasette açıklık (*glasnost*) politikalarının etkisiyle ortaya çıkan ideolojik boşluk, ayrılıkçı milliyetçi akımların güçlenmesine yol açtı.¹⁴⁰ Güney Kafkasya¹⁴¹ da bu süreçten etkilendi. Yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının etkisiyle Ermeni-Azeri çatışması, 1980'lerin sonunda Dağlık Karabağ'da milliyetçiliğin patlak vermesiyle tekrar başladı. Gürcistan da milliyetçi akımların güçlenmesiyle etnik çatışmalara sahne olurken;¹⁴² Transdinyester sorunu KEİÖ bölgesine damgasını vuran bir diğer bölgesel çatışma oldu. 1991'de Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Dinyester Nehri'nin doğusunda bulunan, çoğunluğunu etnik Rus ve Ukraynalıların oluşturduğu Transdinyester bölgesi, Moldova yönetimiyle girdiği çatışmadan sonra kendi

---

* Bu bölümün “Dağlık (Yukarı) Karabağ” ve “Güney Osetya ve Abhazya” başlıklı bölümleri Canar, **op.cit.**, s. 18-33'ün güncellenmiş halidir.

¹³⁹ Örneğin, 1976'da Zviad Gamsakhurdia (1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığının ardından bu ülkenin ilk devlet başkanı oldu) “Helsinki Nihai Senedi ilkelerinin uygulanmasına yönelik “Helsinki Grubu”nu kurmuştur”. Demir, **op.cit.**, s. 119.

¹⁴⁰ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler”, Oran (der.), **op.cit.**, 2002, s. 158-160.

¹⁴¹ SSCB'nin dağılmasıyla Kafkasya, devletler arasındaki sınırlarla kuzey ve güney olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Kuzey Kafkasya RF'nin parçasıyken, Güney Kafkasya üç bağımsız devleti kapsamaktadır: Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan. Güney Kafkasya'ya “Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için “Kafkas-ötesi” anlamına gelen Transkafkasya da denir. Erel Tellal, “Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları”, **Mülkiye**, Cilt XXIV, Sayı 225, 2000, s. 86; Christian Neef, **Kafkasya, Rusya'nın Kanayan Yarası**, çev., Özalp Göneralp, İstanbul, Yeni Hayat, 2004, s. 76.

¹⁴² Fahrettin Çiloğlu (haz.), **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle, 1998, s. 142; Svante E. Cornell, “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance”, **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 1, Ocak 1998, s. 53, 54.

bağımsızlığını ilan etti.¹⁴³ Çalışmanın bu bölümünde, ateşkesle sonuçlansa da halen kalıcı bir çözüme kavuşmayan bu bölgesel çatışmaların yanı sıra RF-Ukrayna arasındaki Karadeniz Filosu ve Kırım sorununa ilişkin anlaşmazlık incelenecektir.

1. Dağlık (Yukarı) Karabağ

Kaynak: <<http://documentaire.com/caucasus/images/regions>> (05. 02. 2012).

Azerbaycan toprakları içinde yer almakla birlikte Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölge olan Dağlık Karabağ odaklı sorun, 1980'lerin sonunda yeniden ortaya çıktı.¹⁴⁴ 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti'nin, Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlanma isteğini Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB Sovyetlerine bildirmesi ve Azerbaycan'ın bunu reddetmesinin ardından gösteriler ve şiddet olayları birbirini izledi. Sorun, 23 Mart 1988'de SSCB Yüksek Sovyeti'nin Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılma isteğini reddetmesi, buna karşın Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin 15 Haziran 1988'de Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönünde karar almasıyla devam etti. 1989'un ilk yarısı, Ermeni Ulusal

¹⁴³ Utku Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 131, 01. 01. 2007, s. 16.

¹⁴⁴ Tellal, **op.cit.**, 2000, s. 90. Azeriler ve Ermeniler arasındaki çatışmalar 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bu konuda bkz.: Cornell, **op.cit.**, s. 52, 53.

Hareketi (EUH) ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin (AHC) oluşturulmasına sahne olurken, 1 Aralık 1989'da Ermenistan Parlamentosu'nun Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştiğini ilan etmesiyle taraflar arasında gerginlik tırmandı.¹⁴⁵

1990'a gelindiğinde Azeriler ve Ermeniler arasındaki çatışmalar devam ediyordu. 13 Ocak'ta bir Ermeni'nin Bakü'de iki Azeri'ye saldırmasının ardından gerginlikler arttı ve AHC'nin sağ kanadının saldırısında 34 Ermeni öldürüldü. SSCB Yüksek Sovyeti ise Azerbaycan'da denetimini kaybetmek istemiyordu ve Sovyet birlikleri 20 Ocak'ta Bakü'ye girdi.¹⁴⁶ Müdahalenin ardından sorun, 3 Eylül 1991'de "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin ilan edilmesiyle sürdü. 26 Kasım'da Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsüne son verdi. "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"ndeki Ermenilerin buna yanıtı, 8 Aralık'ta düzenlenen referandumla bağımsızlık kararı almak oldu.¹⁴⁷

1992'nin başlarında sorun açık bir savaşa dönüştü. Dağlık Karabağ ve çevresindeki geniş bir alanın Ermeniler tarafından ele geçirilmesiyle topraklarının % 20'si işgal edilen Azerbaycan'da yaklaşık 1 milyon Azeri kaçkın durumdadır.¹⁴⁸ 1994'te Moskova'da imzalanan ateşkese ve sorunun çözümü için yapılan diplomatik girişimlere rağmen varlığını hâlâ sürdüren Dağlık Karabağ sorunu, 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ve Ermenistan'ın iç ve dış politikalarını etkilemektedir.

---

¹⁴⁵ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu**, çev. Şirin Tekeli, 5. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 440-449; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 401; Demir, **op.cit.**, s. 162, 163; Cornell, **ibid.**, s. 54, 55.

¹⁴⁶ Çiloğlu (haz.), **op.cit.**, s. 147; Nazım Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü**, Ankara, ASAM, 2001, s. 22 – 25.

¹⁴⁷ Yerasimos, **op.cit.**, s. 452, 453.

¹⁴⁸ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 401.

Azerbaycan'ın cephede aldığı yenilginin etkisiyle istifa eden Ayaz Müttelibov'un ardından 7 Haziran 1992'de bağımsızlık sonrası bu ülkede yapılan ilk devlet başkanlığı seçimlerini AHC lideri Ebülfez Elçibey kazandı.¹⁴⁹ Cephede devam eden yenilgilerin yanı sıra, izlenen Türkiye yanlısı, RF ve İran karşıtı dış politika, Elçibey yönetiminin sonunu getirdi.¹⁵⁰ Nitekim, Elçibey'in BDT anlaşmasını onaylamayı reddetmesi ve "beş yıl içinde Azerbaycan'ın birleşeceği"ni söylemesi,¹⁵¹ RF'nin yanı sıra, ülkesinde Azeri nüfusa sahip İran'ı rahatsız etmişti.

Elçibey'in darbeyle devrilmesinin ardından SSCB döneminin önemli isimlerinden olan, AHC ve Elçibey yönetimine muhalif Yeni Azerbaycan Partisi lideri Haydar Aliyev ülkenin yeni cumhurbaşkanı seçildi ve "ülkeyi özenle eski yönetim stiline geri döndürdü".¹⁵² Aliyev döneminde Elçibey döneminin aksine Azerbaycan bölge dengelerini göz önüne alan bir dış politika izledi. Örneğin, Azerbaycan'ın BDT üyeliğinin meclisten geçmesini sağlayan Aliyev, ülkede Rus askeri üslerine izin vermedi.¹⁵³ Ayrıca, Dağlık Karabağ sorununda Batı'nın desteğini alabilmek için "enerji kartı"ni kullandı. Haydar Aliyev'in ölümünden sonra Ekim 2003'te Cumhurbaşkanı seçilen oğlu İlham Aliyev döneminde de bölge dengelerini göz önüne alan Azerbaycan'ın, dış politikasında Dağlık Karabağ sorunu öncelikli yerini korumaktadır. Bu sorun çözülmeden bölgedeki hiçbir sorunun

---

¹⁴⁹ Tellal, *op.cit.*, 2000, s. 87; Kamer Kasım, "The Nagorno-Karabakh Conflict From its Inception to the Peace Process", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, s. 175.

¹⁵⁰ Ermenilerin cephedeki başarılarında hem RF'nin hem de Ermenistan'ın desteğinin etkisi olmuştur. Bkz.: Edmund Herzig, *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*, Londra, The Royal Institute of International Affairs, 1999, s. 66, 67.

¹⁵¹ Dilip Hiro, "The Azerbaijan Question", *The Nation*, 14 Eylül 1992'den aktaran Cornell, *op.cit.*, s. 59. "Azerbaycan'ın birleşeceği" söylemiyle, İran'ın kuzeyinde yaşayan Azeri nüfusun, bir başka deyişle İran'ın kuzeyinin Azerbaycan'a katılacağı kastedilmektedir.

¹⁵² Neef, *op.cit.*, s. 97, 98; Kasım, *op.cit.*, s. 176. Aliyev, Azerbaycan'da KGB başkanlığı ve 1969-1982 yılları arasında Komünist Parti Birinci Sekreterliği görevlerinde bulunmuş, ayrıca Politbüro üyeliği yapmıştır. Demir, *op.cit.*, s. 98, 99.

¹⁵³ Tellal, *op.cit.*, 2000, s. 91; İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye", Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl*, 2. B., İstanbul, Büke, 2000, s. 449, 450.

çözülemediğini savunan Aliyev, Erivan'la yakınlaşma sürecindeki Ankara'ya da mesaj vermektedir.¹⁵⁴

Dağlık Karabağ sorunu, Ermenistan'ın da iç ve dış politikasında önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede Azerbaycan ve Türkiye'yle sorunu olan Ermenistan¹⁵⁵ bölgede İran ve RF'yle yakınlaşmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın aksine Ermenistan'ın RF'yle işbirliği bu ülkenin kendi isteğiyle gerek ikili düzeyde gerekse de BDT çerçevesinde gerçekleşmiştir. Nitekim, RF'nin Ermenistan'da Erivan ve Gümrü şehirlerinde askeri üsleri ve sayıları 12.000 ile 15.000 arasında tahmin edilen askeri bulunmaktadır.¹⁵⁶

Ermenistan'ın iç ve dış politikasında Ermeni diasporasının da önemli bir rolü vardır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın aksine Ermenistan, başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere pek çok ülkede güçlü bir diasporaya sahiptir.¹⁵⁷ Varlığını Ermeni soykırımını iddiasıyla sürdüren Ermeni diasporası, bu çerçevede lobi faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca, diasporanın üçüncü ülkelerin Dağlık Karabağ sorununa yönelik tutumlarında da etkili bir rolü vardır.¹⁵⁸

Dağlık Karabağ sorununun çözümü için gerek BM gerekse de AGİT çerçevesinde diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. AGİT çerçevesinde 11 üyeli Minsk Grubu oluşturulurken,¹⁵⁹ BM Güvenlik Konseyi 1993'te aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarla çatışmaların sona ermesi ve mültecilerin geri dönmelerinin

---

¹⁵⁴ Cumhuriyet, 25. 04. 2010.

¹⁵⁵ Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

¹⁵⁶ Tellal, **op.cit.**, 2000, s. 94; Nurşin Ateşoğlu Güney, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge, 2002, s. 350; Jim Nichol, "Transcaucasus Newly Independent States: Political Developments and Implications for U.S. Interests", 1996, <<http://www.fas.org/man/crs/95.024.htm>> (27. 03. 2005).

¹⁵⁷ Herzog, **op.cit.**, s. 97, 98; Tellal, **ibid.**, s. 94 ve 98.

¹⁵⁸ Özellikle, ABD'nin Azerbaycan'a uyguladığı ambargoda diaspora etkin bir rol oynamıştır.

¹⁵⁹ 1992'de o dönemdeki adıyla AGİK üyesi 11 devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, RF, İtalya, ABD, Fransa, Almanya, Türkiye, İsveç ve Çekoslovakya) Minsk'te bir araya gelerek sorunun çözümü için bir girişim başlattılar. Çiloğlu (haz.), **op.cit.**, s. 155.

sağlanması çağrısı yapıldı.¹⁶⁰ 2 Aralık 1996'da Lizbon'da gerçekleştirilen AGİT Devlet Başkanları Zirvesi'nde işgal edilen Azerbaycan topraklarının boşaltılması ve Dağlık Karabağ'a Azerbaycan içinde en yüksek düzeyde özerklik sağlanmasını öngören planın Ermenistan tarafından da 26 Eylül 1997'de kabul edilmesi, Ter Petrosyan'ı istifaya götüren süreci başlattı. Erivan yönetimi ve Stepanakert (bağımsızlığını ilan eden Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin başkenti) yönetimi farklı düşünüyordu. İç siyasetteki uygulamaları ve Minsk Grubu kararlarını kabul ettiği için Ter Petrosyan eleştirilirken, Dağlık Karabağ Ermenilerinin lideri ve kamuoyunun baskısıyla Ter Petrosyan'ın başbakan yaptığı Robert Koçaryan bu kararlara itirazını dile getiriyordu. Ayrıca Ter Petrosyan Taşnaksutyun Partisinin faaliyetlerini yasaklamıştı. Bu nedenle, Taşnak lobisi 1997'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin demokratik olmadığı konusunda lobi faaliyetleri yürütmüştü. Sonuçta, muhalefetin baskısıyla Ter Petrosyan Şubat 1998'de istifa etmek zorunda kaldı ve Robert Koçaryan Ermenistan'ın yeni cumhurbaşkanı seçildi.¹⁶¹

1999'dan beri Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik gerek ikili gerekse Minsk Grubu çerçevesindeki görüşmeler devam etmektedir. Temmuz 1999'dan Aralık 2000'e kadar Aliyev ve Koçaryan Karabağ sorunu üzerine baş başa on üç defa görüştüler. Ardından, Ocak ve Mart 2001'de Paris'te buluşan liderler, Nisan 2001'de Florida Key West'te ABD'nin davetlisi olarak biraraya geldiler. Key West görüşmelerinden ve 2002'de Viyana'da toplanan AGİT Minsk Grubu'nun çözüm çabalarından bir sonuç alınamadı. 2004, 2005 ve 2006'da Minsk Grubu eş başkanlarının katılımıyla görüşmeler devam etti.

---

¹⁶⁰ Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 252.

¹⁶¹ Aydın, **op.cit.**, 2001, s. 401; Nesrin Sarıahmetoğlu, "Kafkasya-Ötesi'ndeki Siyasi Gelişmeler ve Hazar Petrolleri", Yalçınkaya (der.), **op.cit.**, 23-28; Kasım, **op.cit.**, s. 178-180; Herzig, **op.cit.**, s. 68-70.

29 Kasım 2007’de Madrid’de gerçekleştirilen AGİT Dışişleri Bakanları toplantısında kabul edilen belge, işgalin bitmesini ve irtibatın önündeki engellerin kaldırılmasını hedefliyordu. Ayrıca, bölgeye uluslararası güçlerin sevk edilmesiyle göçmen ve mültecilerin terk ettikleri topraklara geri dönmelerinin sağlanması öngörülmüştü. Son aşamada ise, nihai hukuk statüsü ile ilgili görüşmelere geçilecekti. Erivan bu kriterleri kısmen kabul ederken; Bakü planının son aşamasında Dağlık Karabağ’ın bağımsız olmasına izin vermeyeceğini vurguluyordu. Madrid kriterleri çerçevesinde 2008’de ve 2009’da AGİT Minsk Grubu girişimlerini sürdürdü. Dönem dönem gerek Moskova’nın gerekse Washington’un öncülüğünde gerçekleştirilen çözüm arayışlarından 2011’e gelindiğinde bir sonuç alınamamıştır.¹⁶²

Bu süreçte sorunun iç ve dış politikalara etkileri devam etti. Koçaryan ve Aliyev 1999’da İstanbul’daki AGİT Zirvesi öncesinde de biraraya gelmişlerdi. Öte yandan bu sorun Ermenistan’ın iç politikasına olan etkisini bir kez daha gösterdi. Nitekim, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için adımlar atılırken, 27 Ekim 1999’da Ermenistan Parlamentosu’na Ermeni milliyetçileri tarafından baskın düzenlenmiş, Başbakan Vazgen Serkisyan ve Meclis Başkanı Karen Demirciyan’ın da aralarında bulunduğu milletvekilleri öldürülmüştür.¹⁶³ Dış politikada ise, Azerbaycan’la savaş hali devam eden, Türkiye’yle sorunları olan Ermenistan, 1990’lı yılların başından itibaren bölge dışından alternatifler de aramaya başlamış ve Yunanistan’la işbirliğini geliştirmiştir. Bu çerçevede, 12 Haziran 1999’da Ermenistan, İran ve Yunanistan bir askeri işbirliği antlaşması imzalamışlardır.¹⁶⁴

---

¹⁶² Ömer Göksel İşyar, “Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük”, Tayyar Arı (der.), **Orta Asya ve Kafkasya**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 211-226.

¹⁶³ Emin Gürses, “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 261; Demir, **op.cit.**, s. 112.

¹⁶⁴ Demir, **ibid.**, s. 113, 114.

2003'te yeniden seçilen Koçaryan döneminde gerek ülkedeki iç siyasal ve sosyo ekonomik gelişmelerin etkisiyle, gerekse de “Karabağ meselesi zamanında çözülemediği” için muhalefetin sesi yükselmeye devam etti.¹⁶⁵ Dış politikada ise, Azerbaycan'la ve Türkiye'yle sorunları devam eden Ermenistan'ın Batı'yla ilişkileri gelişmekle birlikte, RF ve İran'la yakın ilişkileri de sürmüştür. Bu durum, 2008'de cumhurbaşkanı seçilen Serj Sarkisyan dönemi için de geçerlidir. Ayrıca, Erivan yönetimi Türkiye'yle ilişkilerinin normalleştirilmesini Dağlık Karabağ sorununun çözümünden bağımsız olarak görmeye devam etmektedir. Nitekim, Nisan 2010'da Sarkisyan'ı destekleyen Cumhuriyetçi Parti ile Müreffeh Ermenistan Partisi ve Kanun Düzeni Partisi tarafından yapılan ortak açıklamayla Ankara'nın “protokollerin Türkiye tarafından onaylanmasını Yukarı Karabağ-Azerbaycan anlaşmazlığının çözümüne bağlamaya çalışan açıklamalarının kabul edilemez olduğu” belirtilerek protokollerin Ermenistan Parlamentosu'nda onaylanması süreci askıya alınmıştır.¹⁶⁶

2. Güney Osetya ve Abhazya

Kaynak: <<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=9907>> (07. 05. 2012).

¹⁶⁵ Araz Aslanlı, “Azerbaycan Ermenistan Gerginliğine ‘Ateş’siz Çözüm Arayışı”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 1, 05. 07. 2004, s. 6.

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 23. 04. 2010.

SSCB döneminde Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Güney Osetya özerk bölgesinden ve iki özerk cumhuriyetten; Abhazya ile Acarya'dan¹⁶⁷ oluşuyordu. 1980'lerin sonunda su yüzüne çıkan milliyetçi akımlardan etkilenen bir diğer ülke olan Gürcistan, 1991'de bağımsızlığını kazanmasından bu yana toprak bütünlüğü sorunu yaşamaktadır.

Gorbaçov döneminde uygulamaya konan yeniden yapılanma politikası, Osetler'de de milliyetçi hareketlenmeye yol açmıştı. 1986'da ilk Genel Sekreteri Alan Şoşiev döneminde “anti-Komünist olmaktan çok anti-Gürcü bir yaklaşımı” benimseyen Halk Forumu'nun oluşturulmasını, 1989'da Oset Halk Cephesi'nin kurulması izledi ve Abhaz hareketinin desteklendiği açıklandı. Öte yandan, Zviad Gamsakhurdia'nın partisinin de aralarında bulunduğu Gürcü muhalefet partilerinden dördü “Uzlaşmazlar” olarak bilinen bir grup oluşturdu ve Osetlerle ilk çatışmalar başladı.¹⁶⁸

Gürcüler ülkede Tiflis yönetiminin, Gürcü dili ve kültürünün üstünlüğünü; Osetler ise, özerkliklerini ve Kuzey Osetya'yla bağlarını vurguluyorlardı. Sorun, 1989 ilkbaharında Güney Osetya'da, Kuzey Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birleşmek için başlayan kampanya ile devam etti. Eylül 1990'da Güney Osetya Demokratik Sovyet Cumhuriyeti'nin ilanına Tiflis'te yeni seçilen parlamento başkanı Gamsakhurdia'nın verdiği yanıt, Güney Osetya'nın özerklik statüsünü kaldırmak oldu. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından Kuzey ve Güney Osetya, RF-Gürcistan sınırıyla ayrıldı. 1992'ye gelindiğinde Ocak'ta yapılan referandum ile Güney Osetya'da halkın % 99'u Gürcistan'dan ayrılmak ve Kuzey

¹⁶⁷ Her ne kadar Acarya, Güney Osetya ve Abhazya gibi çatışmalara sahne olmayıp, “politik kargaşanın ortasında bir istikrar adası” olarak kalsa da federatif statüsü belirsizdi. Neef, **op.cit.**, s. 95.

¹⁶⁸ Demir, **op.cit.**, s. 189, 190; Yerasimos, **op.cit.**, s. 434.

Osetya'yla, başka bir deyişle RF'yle, birleşmek yönünde oy kullandı. Ayrıca, 1990'ın sonlarından itibaren şiddetlenen çatışmalar aralıklarla 1992 yazına kadar devam etti.¹⁶⁹

1992'nin Haziran ayında RF'nin gözetiminde ateşkes imzalanarak Rus, Gürcü ve Osetler'den üçlü bir barış gücü oluşturuldu. Mayıs 1996'da Güney Osetya ile Gürcistan arasında güç kullanımı ve tehdidinden sakınılması, mülteci sorununun çözülmesi ile diyalog ve müzakereye devam edilmesine ilişkin bir memorandum imzalandı. Öte yandan, Güney Osetya'da Gürcistan tarafından reddedilen 1996 devlet başkanlığı seçimleri, Mayıs 1999 parlamento seçimleri ve 2001'de Edvard Kokoyev'in kazandığı cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasıyla sorun devam etti.¹⁷⁰

Abhazya'da ise, 1978'deki ilk milliyetçi hareketlenmenin ardından 1980'lerin sonunda Gürcistan'dan ayrılma isteği yeniden dile getirildi. Tiflis, Gürcü yönetiminin, dilinin ve kültürünün üstünlüğünü ileri sürerek Abhazya'ya Gürcü göçünü cesaretlendirirken, Abhazlar Rusya ve Kuzey Kafkasyalı halklarla ilişkilerini güçlendirdiler. 1989'da Abhaz, Adige, Abaza, İnguş, Kabard, Çerkez ve Çeçen halklarının temsilcileri "Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu"nun ilk toplantısını gerçekleştirdi. 1990 yazında Abhazya Yüksek Sovyeti'nin Abhazya'nın Gürcistan'dan bağımsız bir cumhuriyet olduğunu ilan etme kararı almasıyla Abhazlar ve Gürcüler arasında gerginlik tırmandı. 1992'de taraflar arasında çatışmalar şiddetlenirken Abhazlar, hem Rusların hem de Kafkas Halkları Konfederasyonu'nun desteğini aldılar. Sonuçta, Abhazya'daki Gürcüler bölge dışına sürülürken, yine

---

¹⁶⁹ Herzig, **op.cit.**, s. 74, 75; Neef, **op.cit.**, s. 84, 85, 94.

¹⁷⁰ Herzig, **ibid.**, s. 74, 75; Demir, **op.cit.**, s. 192, 193.

RF'nin arabuluculuğu ile taraflar arasında imzalanan ateşkes sonrasında soruna kalıcı bir çözüm bulunamadı.¹⁷¹

Milliyetçi Gürcü lider Zviad Gamsakhurdia 26 Mayıs 1991'de yapılan Abhazlar ve Osetlerin katılmadığı seçimler sonucu Gürcistan devlet başkanı olmuştu. Gürcistan'ı "Gürcüleştirme"yi hedefleyerek milliyetçi politikalar izleyen Gamsakhurdia'nın Rus karşıtı olması ve BDT'ye katılmayı reddetmesi de iktidarının sonunu getirdi. 2 Ocak 1992'de Kitovani, Iosseliani ve Sigua'dan oluşan üçlü yönetim (*triumvira*) başkanı görevden aldı. 1972–1985 arasında Gürcistan Komünist Partisi birinci sekreteri, ardından da SSCB'nin son dışişleri bakanı olan Eduard Şevardnadze, Ekim 1992'de yapılan seçimleri kazanarak Gürcistan devlet başkanı oldu. Şevardnadze'nin devlet başkanı olmasıyla Gürcistan, hem Güney Osetya hem de Abhazya'da ateşkesin sağlanması karşılığında 23 Aralık 1993'te BDT'ye katıldı ve böylece ülkedeki Rus askeri varlığı onaylandı.¹⁷²

Şevardnadze döneminde de Güney Osetya sorunu gibi Abhazya sorunu da aralıklarla yeniden alevlenerek Gürcistan'ı etkilemeyi sürdürdü. 1993'te yeniden başlayan çatışmalar sonrasında BM'in himayesinde 1 Aralık'ta Cenevre'de Gürcistan ve Abhazya arasında görüşmeler yapıldı. Taraflarca kabul edilen memoranduma göre, ateşkes sağlanacak, uluslararası barış gücünün varlığı kabul edilecek, mültecilerin geri dönüşüne izin verilecekti. 4 Nisan 1994'te Moskova'da Gürcistan ile Abhazya arasında imzalanan deklarasyonu, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin yurtlarına dönmelerine imkan veren Dörtlü Antlaşmanın Abhazlar, Gürcüler, Ruslar ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)

---

¹⁷¹ Herzig, *ibid.*, s. 76-78; Demir, *ibid.*, s. 177, 178; Çiloğlu (haz.), *op.cit.*, s. 205, 206, 208; Neef, *op.cit.*, s. 74, 90; Oktay Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", Türkeş, Uzgel (der.), *op.cit.*, s. 398.

¹⁷² Demir, *ibid.*, s. 178, 179; Yerasimos, *op.cit.*, s. 456-459; Tellal, *op.cit.*, 2000, s. 95, 96; Tanrısever, *ibid.*, s. 398, 399, 401.

tarafından imzalanması izledi. Ağustos 1997’de yayınlanan Tiflis Deklarasyonu da sorunun çözümüne yönelik bir diğer önemli gelişmeydi. Şevardnadze ile Abhazya lideri Ardzinba, sorunun çözümü için silaha başvurmayacaklarını duyurdular. Fakat, Mayıs 1998’de çatışmalar yeniden başladı. Taraflar arasında tekrar imzalanan ateşkesin ardından sorunun çözümüne yönelik girişimler devam etti. Öte yandan sorun, Ardzinba’nın 1999 seçimlerinde yeniden başkanlığa seçilmesinin ardından bağımsızlık kararı için yapılan oylamada halkın % 97’sinin Abhazya’nın bağımsızlığı yönünde oy kullanması ve Mart 2002’de de Abhazya’da parlamento seçimlerinin yapılması ile sürdü.¹⁷³

Şevardnadze döneminin dış politikasına gelince; bu süreçte Gürcistan’ın RF’yle ilişkilerinde “gerilim”i tırmandıran gelişmeler yaşandı. Örneğin, RF’nin Ağustos 2002’de Pankisi geçidinden Çeçen savaşçılara destek verdiğini ileri sürerek Gürcistan’ı bombalamasıyla iki ülke ilişkileri gerginleşti.¹⁷⁴ Bu süreçte Gürcistan, Türkiye’yle ve Batı’yla ilişkilerinin gelişmesine önem verdi. NATO’ya girme arzusunu dile getiren Şevardnadze’nin Batı’ya verdiği önem karşılıksız değildi. Şöyle ki, etnik ve politik sorunların istikrarsızlaştırdığı Gürcistan enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceği ve böylece kimin bölgede etkinlik kuracağı tartışması çerçevesinde değerlendirildiğinde stratejik konumuyla Avrupa-Atlantik sistemi için önemli bir ülkedir. Bu nedenle, Gürcistan’daki gelişmeler Batı tarafından dikkatle takip edilmektedir. “Kadife (Gül) Devrimi” olarak adlandırılan süreç de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Güney Osetya ve Abhazya sorunları varlığını sürdürürken, Gürcistan’da 2003’te meydana gelen siyasi gelişmeler ülkeyi bir kez daha istikrarsızlığa sürükledi.

¹⁷³ Demir, **ibid.**, s. 181-188.

¹⁷⁴ Dale R. Hersing ve Peter Rutland, “Putin and Russian Foreign Policy”, Dale R. Hersing, **Putin’s Russia**, New York, Rowman&Littlefield Publishers, 2005, s. 282, 283.

2 Kasım 2003'teki seçimlere hile karıştırıldığı iddialarının ardından Şevardnadze, muhalefetin baskıları sonucu istifa etti. Ülkede gerçekleştirilen bu “Kadife Devrim” sürecinin sonunda muhalefet lideri Mikhail Saakaşvili Gürcistan'ın yeni cumhurbaşkanı seçildi. Dışarıda Batı'yla, özellikle de ABD'yle, ilişkilerin geliştirilmesine önem veren Saakaşvili, içerde ülkenin toprak bütünlüğünü sağlama çabalarına Acarya'dan başladı.¹⁷⁵ Acarya liderinin tasfiyesinin ardından Saakaşvili birlik vurgusu yaparak Güney Osetya ve Abhazya'ya da mesaj göndermiş, Abhazya başbakanı Raul Hacimba ise bunun kolay olmayacağını söyleyerek Tiflis yönetimine meydan okumuştur.¹⁷⁶

“Kadife Devrim”den Abhazya'da Ardzinba iktidarı rahatsız olmuştu. 3 Ekim 2004'te yapılan Abhazya Devlet Başkanlığı seçimlerini, her iki aday da Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılmasını savunmakla birlikte, Ardzinba, RF ve Abhazya Ermenilerinin desteklediği Raul Hacimba'nın kaybedip Sergey Bagapş'ın kazanması iç çatışma olasılığını arttırdı. RF'nin müdahalesiyle Hacimba'nın devlet başkan yardımcısı, Bagapş'ın devlet başkanı olarak gireceği seçimlerin yenilenmesine karar verildi.¹⁷⁷ 12 Ocak 2005'te yenilenen seçimleri kazanan Bagapş, “Abhazya Cumhuriyeti”nin uluslararası alanda kabul görmesini hedefliyordu.¹⁷⁸

Böylece, “Kadife Devrim” Güney Osetya ve Abhazya sorunlarına çözüm getirmediği gibi Gürcistan'a istikrar da sağlamadı. Nitekim, Kasım 2007'de muhalefet partileriyle sivil toplum örgütlerinin çağrılarını üzerine Tiflis'teki

---

¹⁷⁵ Acarya'nın lideri Aslan Abaşidze Şevardnadze'ye de muhalifti. Neef, **op.cit.**, s. 95. Öte yandan, Saakaşvili'nin Gürcistan'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Tiflis yönetimiyle Acarya arasındaki gerginlik gittikçe arttı. Sonuçta Acarya lideri, Saakaşvili'nin “istifa ve sürgün” teklifini kabul etmesinin ardından Moskova'ya gitti. **Cumhuriyet**, 07. 05. 2004.

¹⁷⁶ **Milliyet**, 07. 05. 2004.

¹⁷⁷ Hasan Kanbolat, “Abhazya'da Çözülen Rus Etkinliği”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 25, 20. 12. 2004, s. 14, 15.

¹⁷⁸ Mitat Çelikpala, “Kuzey Kafkasya'da Anlaşmazlıklar, Çatışmalar ve Türkiye”, Aydın, Erhan (der.), **op.cit.**, s. 89.

parlamento binası önünde toplanan yaklaşık elli bin kişi, yolsuzlukla suçladıkları Saakaşvili'nin istifasını ve milletvekilliği seçimlerinin erkene alınmasını istedi. Hükümet karşıtı gösteriler sonucunda Tiflis'te sıkıyönetim ilan edildi.¹⁷⁹ Yine, Ocak 2008'de gerçekleştirilen erken cumhurbaşkanlığı seçimlerini Saakaşvili'nin kazandığının açıklanmasıyla Gürcistan, hükümeti seçimlere hile karıştırmakla suçlayan muhalefetin gösterilerine sahne oldu.¹⁸⁰

Şubat 2008 Güney Osetya ve Abhazya sorunları açısından bir dönüm noktasıydı.¹⁸¹ ABD ve AB'nin desteğiyle Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin¹⁸² ardından Güney Osetya ve Abhazya parlamentoları ve Moldova'nın fiili denetiminden çıkmış olan Transdinyester bölgesi, Kosova olayının kendileri için “örnek” olduğunu açıklayarak bağımsızlıklarının tanınması için dünyaya çağrıda bulundular.¹⁸³ Ağustos 2008'e gelindiğinde ise, Gürcü tankları ve savaş uçaklarının “anayasal düzeni yeniden sağlamak” amacıyla Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmesine RF'nin “vatandaşlarını korumak” için verdiği askeri yanıt, bir diğer dönüm noktası oldu.¹⁸⁴ Gürcistan toprakları Rus savaş uçakları tarafından bombalanırken, Güney Osetya'yı desteklemek amacıyla Abhazya'nın da Gürcistan'a

---

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 03. 11. 2007, 08. 11. 2007.

¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 06. 01. 2008.

¹⁸¹ Güney Osetya ve Abhazya sorunlarının yanı sıra 2000'lerde Moskova-Tiflis ilişkilerini gerginleştiren pek çok olay yaşandı: Aralık 2000'de doğalgaz krizi; Ağustos 2002'de Pankisi bunalımı; 2003'te Gürcistan'da Batı yanlısı iktidar değişikliği; Eylül 2006'da diplomatik kriz ve ardından RF'nin ekonomik ambargosu. RF, etnik çatışmaların yanı sıra, “enerji kartı”ni kullanarak Gürcistan'daki gelişmeleri denetiminde tutmaya çalıştı. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

¹⁸² Bağımsızlığını ABD bayraklarıyla kutlayan Kosova, Avrupa-Atlantik sisteminin Avrasya'da RF etkinliğini sınırlamak için attığı adımlardan birini temsil etmektedir. Nitekim, “Kosova'da 17 bin NATO askeri, dünyanın en büyük ABD üslerinden biri, Kosova hükümetinin tüm kararlarını geri çevirebilecek yetkide bir AB görevlisi (valisi) var”dır. Ergin Yıldızoğlu, “Bir Semptom Olarak ‘Kosova’ Devleti”, **Cumhuriyet**, 25. 02. 2008; Hüseyin Baş, “Kosova'da Tehlikeli Oyunlar”, **Cumhuriyet**, 25. 02. 2008.

¹⁸³ **Cumhuriyet**, 21. 02. 2008, 06. 03. 2008, 08. 03. 2008.

¹⁸⁴ RF Dışişleri Bakanlığı, Güney Osetya ve Abhazya'da yaşayanlara Rus pasaportu veriyordu. Bkz.: Chad Nagle, “Whither Transcaucasia?”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 7, Sayı 2, Yaz 2008, s. 74; **Sabah**, 09. 08. 2008.

cephe açmasıyla savaş yayıldı.¹⁸⁵ Sonuçta, Fransa'nın arabuluculuğunda imzalanan anlaşmayla taraflar çatışma öncesi konumlarına dönerken; “Batı'nın Kosova'yı tanıma kararıyla bu çatışmayı kışkırttığını” ileri süren RF, bağımsızlıklarını ilan eden Güney Osetya ve Abhazya'yı tanıma kararı aldı.¹⁸⁶ Savaş sonrasında ABD savaş gemilerinin Gürcistan'a insani yardım ulaştırması çerçevesinde “Montrö krizi”nin de ortaya çıktığı göz önüne alındığında; bu sürecin bir Güney Osetya/Abhazya-Gürcistan ya da RF-Gürcistan anlaşmazlığının ötesinde, Karadeniz bölgesindeki etkinlik savaşımının bir parçası olduğu ileri sürülebilir.¹⁸⁷

3. Transdinyester

Kaynak: <<http://www.transnistria-rferl.org>> (05. 02. 2012).

KEİÖ bölgesine damgasını vuran diğer bir bölgesel çatışma, Moldova'yı ikiye bölen Dinyester nehrinin doğusunda yer alan Transdinyester bölgesinin, bu ülkeden bağımsızlığını 1992'de ilan etmesiyle başladı. Çatışmalar aynı yıl içinde kesilse de

¹⁸⁵ **Milliyet**, 10. 08. 2008; **Cumhuriyet**, 10. 08. 2008.

¹⁸⁶ Utku Yapıcı, “Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası”, **SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, s. 189; **Milliyet**, 28. 08. 2008.

¹⁸⁷ Ali Sirmen, “Beklenen ‘Montreux’ Krizi”, **Cumhuriyet**, 21. 08. 2008. ABD, AB, RF ve Türkiye'nin bu süreçte izledikleri politikalar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

kalıcı çözüme kavuşturulamayan Transdinyester sorunu, bağımsızlığından bugüne Moldova'nın¹⁸⁸ iç ve dış politikasını etkilemeyi sürdürmektedir.

1990'ların başında taraflar arasında silahlı çatışmaya dönüşen sorun, SSCB'de yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının uygulandığı dönemde su yüzüne çıktı.¹⁸⁹ Bu süreçte Moldova'da Romen milliyetçiliğinin yükselmesiyle Romanya ile birleşme taraftarlarının etkisi artarken;¹⁹⁰ Dinyester nehrinin doğusunda 3 Eylül 1990'da Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi.¹⁹¹ Böylece, Moldova'nın bağımsızlığını kazanma sürecinde, "Moldovalı" kimliğinin Sovyet yönetimi tarafından Romanya ile Moldova'yı ayırmak için oluşturulduğunu ileri sürerek, böyle bir kimliği reddeden yaklaşımla; özellikle Transdinyester bölgesinde savunulan, "Moldovalı" kimliğini reddetmemekle birlikte, ülkenin gelişmesini RF'yle birleşmesine bağlayan yaklaşım çatıştı. Romanya'yla birleşme taraftarlarına karşılık Transdinyester ayrılıkçıları, bir bütün olarak Moldova'nın, bu gerçekleşmezse Transdinyester bölgesinin RF'yle birleşmesi gerektiğini savunurken; üçüncü bir yaklaşım "Moldovalı" kimliğiyle ülkesel bütünlüğü öne çıkardı. 1991'de

¹⁸⁸ Moldova nüfusunun % 65'ini Moldovalılar, % 14'ünü Ukraynalılar, % 13'ünü Ruslar, % 3.5'ini Gagauzlar, % 2.5'ini Bulgarlar, % 2'sini diğer halklar oluşturmaktadır. Moldova topraklarının % 12'sini oluşturan Transdinyester bölgesinde ise nüfusun % 40'ı Moldovalı, % 28'i Ukraynalı, % 25.5'i de Rustur. Bkz.: Vladimir Baranovsky (der.), **Russia and Europe, The Emerging Security Agenda**, New York, Oxford University Press, 1997, s. 417; Charles King, **Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition**, Great Britain, Royal Institute of International Affairs, 1995, s. 15, 22; Anar Somuncuoğlu, "Moldova'da 'Sessiz' Devrim", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, Ankara, Birharf, 2004, s. 272, 273.

¹⁸⁹ Baranovsky (der.), **ibid.**, s. 416.

¹⁹⁰ Moldova toprakları 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1812'de ise Osmanlı-Rus Barış Anlaşması'yla Rus İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi. Kırım Savaşı'nın ardından Moldova'nın bir kısmı Romanya'ya geçse de, 1878'de Berlin Kongresi'yle Rus İmparatorluğu bu bölgeyi geri aldı. 1918'e gelindiğinde Dinyester nehrinin doğusu dışındaki topraklar Romanya'nın eline geçerken; 1924'te Ukrayna'nın hakimiyetindeki Dinyester nehrinin doğusunda Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1940'ta Moldova topraklarını ele geçiren SSCB, 1941'de Almanya'nın saldırmasıyla Moldova'yı Romanya'ya vermek zorunda kalsa da, bu topraklar üzerindeki kontrolünü 1944'te tekrar sağladı. 1980'lerin sonuna gelindiğinde ise, Moldova'nın bağımsızlık sürecinde, ülkede artan Romen milliyetçiliğiyle Romanya'yla birleşme gündeme geldi. Bkz. : Yapıcı, **op.cit.**, 2007, s. 16. Öyle ki, Romanya'nın bayrağı ve milli marşı, Moldova'nın bayrağı ve milli marşı olarak kabul edildi. Ayrıca, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilerek Romen ve Moldova dilinin birliği vurgulandı. Bkz.: Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 272, 273.

¹⁹¹ Baranovsky (der.), **op.cit.**, s. 417.

Moldova'nın bağımsızlığının ardından, Romanya'yla birleşme taraftarlarının ülkede artan etkisiyle RF'den uzaklaşılmasına tepki gösteren Transdinyester Moldova'dan bağımsızlığını ilan etti.¹⁹²

Moldova güçleriyle Transdinyester bölgesinde konuşlandırılmış olan Sovyet 14. ordusunun desteğine sahip ayrılıkçılar arasındaki gerilim 24 Mart 1992'de savaşa dönüştü. Beş yüzden fazla insanın hayatını kaybettiği çatışmalar Haziran 1992'de Moldova, Romanya, RF ve Ukrayna arasında imzalanan ateşkesle sona erdi.¹⁹³ 21 Temmuz 1992'de Moskova'da sorunun barışçı yollarla çözümüne ilişkin anlaşmanın imzalanmasıyla Rus, Moldovalı ve Transdinyesterli birliklerin katıldığı barışı koruma gücü oluşturuldu. Ardından, 1993'te Moldova'nın başkenti Kişinev'de soruna kalıcı bir çözüm bulunmasına yardımcı olmak amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Misyonu kuruldu.¹⁹⁴

1992'den itibaren Moldova yönetimiyle Transdinyester ayrılıkçıları arasında sorunun çözümüne ilişkin yapılan görüşmeler 1993'e gelindiğinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) himayesinde de devam etti. Transdinyester bölgesinin siyasi statüsü ve Rus birliklerinin çekilmesi konularının ele alındığı görüşmeler 1995'ten itibaren "beşli format"ta (Moldova, Transdinyester, AGİT, RF, Ukrayna) gerçekleştirilmeye başlandı.¹⁹⁵ 1997'ye gelindiğinde Moskova'da imzalanan

---

¹⁹² Yapıcı, **op.cit.**, 2007, s. 16. Bu süreçte, Ağustos 1990'da Gagauz Türkleri de Gagauz Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Öte yandan bu sorun, 1994'te Gagauz Yeri Otonom Bölgesi'nin hukuki statüsünü kazanmasıyla çözülmüştür. Bkz.: King, **op.cit.**, s. 20; Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 273.

¹⁹³ Baranovsky (der.), **op.cit.**, s. 418; Thomas Weihe (der.), **The Black Sea between the EU and Russia: Security, Energy, Democracy**, Hamburg, Körber-Stiftung, 2007, s. 124; Somuncuoğlu, **idem.**; King, **ibid.**, s. 24.

¹⁹⁴ Baranovsky (der.), **idem.**; Victor Osipov, "Transnistrian Conflict Settlement: Towards a Genuine Reintegration of Moldova", **Lecture given by Deputy Prime-minister of the Republic of Moldova Victor Osipov**, Washington D.C., CSIS, 03. 05. 2010, <<http://csis.org/event/paradigms-transnistrian-conflict-settlement>> (22. 08. 2010); Olav F. Knudsen, "Executive Summary: Moldova's Transnistrian Conflict", <<http://transatlantic.sais-jhu.edu/Articles/moldova-exec-summ.pdf>> (22. 08. 2010); "The OSCE in Moldova", <www.osce.org/moldova> (22. 08. 2010).

¹⁹⁵ Baranovsky (der.), **idem.**; Weihe (der.), **op.cit.**, s. 124.

memorandumla Moldova ve Transdinyester, Ocak 1990'daki Sovyet Moldova Cumhuriyeti'nin sınırları içinde "ortak bir devlet" çerçevesinde ilişkilerini normalleştirmekte anlaştı.¹⁹⁶ Rus birliklerinin çekilmesi konusunda ise, 1999'da İstanbul'da gerçekleşen AGİT Zirvesi'nde yayımlanan deklarasyon dönüm noktası oldu. Söz konusu deklarasyonla, "Budapeşte ve Lizbon Zirvesi ile Oslo Bakanlar Toplantısı kararları hatırlatılarak, Rus birliklerinin Moldova'dan çekilmesi beklentisi"nin altı çizildi ve RF'nin "2002'nin sonuna kadar birliklerini Moldova topraklarından çekme taahhütünden duyulan memnuniyet" dile getirildi.¹⁹⁷ Öte yandan, bölgeden Rus birliklerinin çekilmesi tamamlanmadı ve 2007'ye gelindiğinde Putin, Moldova'da 1500 askerin "hizmet etmeye" devam ettiğini vurguladı. Moskova, "bu yönde daha fazla çalışmaya hazır" olduğunu dünyaya duyursa da taraflar arasındaki anlaşmazlık 2011'e gelindiğinde de varlığını sürdürmektedir.¹⁹⁸

Rus birliklerinin çekilmesi konusunun yanı sıra, Transdinyester'in statüsüyle ilgili anlaşmazlık da devam etti. Bu süreçte, ekonomik sorunlar ve siyasi çalkantılardan bunalan Moldova halkı, RF'yle yakın ilişkilerin kurulmasını savunan ve Transdinyester sorununun çözüleceğini vaad eden Vladimir Voronin'in başkanı olduğu Komünist Parti'yi 2001'de iktidara taşıdı. Voronin de Devlet Başkanı oldu.¹⁹⁹ "Moldovalı" kimliğiyle ülkesel bütünlüğü vurgulayan Voronin yönetimi Transdinyester sorununu bu çerçevede, Batı ve RF arasında denge kurarak çözmeye

---

¹⁹⁶ Knudsen, **op.cit.**; Osipov, **op.cit.**

¹⁹⁷ "Istanbul Summit Declaration", <www.osce.org> (22. 08. 2010).

¹⁹⁸ "Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin", **op.cit.**. Moldova ve Gürcistan'daki Rus birlikleri konusu RF-NATO ilişkilerindeki anlaşmazlık konularından biridir. RF'nin Gürcistan ve Moldova'daki üslerini boşaltmakta gecikmesini gerekçe gösteren NATO üyeleri parlamentolarında, AGİT İstanbul Zirvesi'nde bazı hükümleri değiştirilerek yenilenen AKKA'yı onaylanmamış; bunun üzerine RF de AKKA üyeliğini askıya almıştı. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

¹⁹⁹ Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 274.

yolunu benimsedi.²⁰⁰ Böylece, Transdinyester sorununun çözümü için yapılan görüşmeler de hız kazandı ve 2003'e gelindiğinde Putin'in özel temsilcisi Dmitriy Kozak'ın yönlendirmesiyle "Kozak Tezkeresi" adıyla anılan bir anlaşma metni ortaya çıktı. Buna göre, Moldova federalizme geçecek, "Transdinyester Moldova Cumhuriyeti" federal konularda veto hakkına sahip olacak ve RF "Moldova Federasyonu" topraklarında "barışı koruma operasyonları"na 2020'ye kadar devam edecekti.²⁰¹ Öte yandan, Vladimir Voronin ile 1990'dan beri Transdinyester bölgesini fiilen yöneten RF yanlısı Igor Smirnov'un bu anlaşmayı imzalamasına Batı engel oldu.²⁰² Başlangıçta RF'nin planını kabul eden Voronin'in ABD ve AB temsilcilerinin müdahalesiyle geri adım atması, Karadeniz bölgesindeki etkinlik savaşımının göstergelerinden biriydi.

Gürcistan'ın ardından Ukrayna'da gerçekleştirilen "renkli devrim"in sonrasında bölgede artan Batı etkisinin verdiği "cesaret"le Moldova yönetimi, Transdinyester ayrılıkçılarının direncini kırmak için bu bölgenin sınır komşusu Ukrayna'yla ilişkilerini geliştirmeye yöneldi. Ayrıca, 2005 seçimleriyle tekrar iktidara gelen Voronin yönetimi, ABD ve AB'nin de çözüm sürecine aktif olarak katılmasını istiyordu. Bu çerçevede, 22 Nisan 2005'te gerçekleştirilen GUAM²⁰³ Zirvesi'nde Ukrayna'nın Transdinyester sorununun çözümüne yönelik sunduğu planda ABD ve AB'nin aktif katılımı öne çıkarıldı.²⁰⁴ Sonuçta, 2005'te ABD ve AB'nin gözlemci sıfatıyla katıldığı görüşmeler "5+2 format"ına dönüşerek devam

---

²⁰⁰ Yapıcı, **op.cit.**, s. 16, 17.

²⁰¹ Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 276; Osipov, **op.cit.**

²⁰² Oazu Nantoi, "Transnistrian Conflict: What Could the European Union and the United States of America Do?", Chisinau, the Institute for Public Policy, 2005, <www.ipp.md> (22. 08. 2010).

²⁰³ Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'dan oluşan GUAM çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

²⁰⁴ Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 285; Yapıcı, **op.cit.**, s. 17; Knudsen, **op.cit.**

etti.²⁰⁵ Bu süreçte Moldova ve Ukrayna yönetimleri, bölgede RF'nin desteğini zayıflatarak ayrılıkçıların direncini kırmak amacıyla ikili ilişkiler çerçevesinde de adım attılar. Nitekim, Transdinyester'in Ukrayna üzerinden RF'yle yürüttüğü ticareti denetim altına almak amacıyla Kişinev ve Kiev'in Mart 2006'da imzaladığı anlaşma, Transdinyester'den Ukrayna'ya veya Ukrayna üzerinden üçüncü ülkelere ticareti yapılan bütün malların Moldova gümrüğünden geçmesi koşulunu getiriyordu. Öte yandan bu durum uzun sürmedi. Bölgede Batı'nın artan etkisine karşı harekete geçen RF, bir yandan Kiev yönetimini sıkıştırarak bu anlaşmadan Ukrayna'nın çekilmesini sağlarken, diğer yandan da Moldova yönetimini baskı altına alıp yanına çekmeye çalıştı. Bu süreçte, 17 Eylül 2006'da Transdinyester'de yapılan referandumda bölge halkının % 90'ı bağımsızlık ve RF'ye katılma yönünde oy kullandı. Uluslararası toplumun tanımadığı bu referandum Moskova tarafından "halkın iradesinin sonucu" olarak yorumlandı.²⁰⁶

Moldova'da Nisan-Temmuz 2009'da gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonucunda göreve gelen koalisyon hükümeti, programında Transdinyester sorununun çözümü ve Moldova'nın tekrar bütünleşmesi hedefine öncelikli olarak yer verse de bu sorun varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, 2011'e gelindiğinde bir yandan devlet başkanının seçilememesiyle, diğer yandan komünistler ile Batı yanlısı, Romanya'yla birleşme taraftarı partiler arasındaki siyasi çekişmelerle Moldova bir kez daha siyasi çalkantılara sahne olmaktadır.²⁰⁷ Bu süreçte, Moldova Hükümeti'nin Transdinyester

---

²⁰⁵ Weihe (der.), **op.cit.**, s. 124; Osipov, **op.cit.**

²⁰⁶ Yapıcı, **op.cit.**, s. 17; Weihe (der.), **op.cit.**, s. 124, 125.

²⁰⁷ Osipov, **op.cit.**; **Cumhuriyet**, 07. 09. 2010. Moldova'da devlet başkanı parlamento tarafından seçilmektedir. Anayasaya göre, devlet başkanının seçilebilmesi için 101 sandalyeli parlamentoda en az 61 milletvekilinin olumlu oyu gereklidir. Nisan 2009'da gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde 60 sandalye kazanan Komünist Partisi kendi adaylarının seçilmesini sağlayamamıştı. Böylece Temmuz 2009'da erken seçime gidildi. Bu seçimi kazanan dört parti (Moldova Liberal Partisi, Liberal Demokrat Parti, Moldova Demokratik Partisi ve Bizim Moldova İttifakı) "Avrupa Entegrasyonu için İttifak" adıyla koalisyon hükümeti kurdu. Öte yandan, "Batı yanlısı" bu dört parti, parlamentoda 58

sorununun çözümü için “ABD ve AB’nin desteğine olan inancı” devam etmektedir.²⁰⁸

4. RF-Ukrayna Anlaşmazlığı: Karadeniz Filosu ve Kırım Sorunu

Kaynak: <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/04/100422_sevastopol_deniz.shtml> (05. 02. 2012).

KEİÖ bölgesi SSCB’nin dağılmasının ardından, yeniden su yüzüne çıkan bölgesel çatışmaların yanı sıra, Sovyet dönemindeki “ortak değerlerin yeni devletlere bölüştürülmesi süreci”nin²⁰⁹ başlamasıyla Ukrayna ve RF arasında Karadeniz Filosu’nun paylaşımına ilişkin tartışmaya sahne oldu.

Karadeniz Filosu sorunu; savaş gemilerinin Rus Karadeniz Filosu ve Ukrayna donanması arasında paylaşılması, Kırım’da bir liman şehri olan Sivastopol ve çevresindeki Rus üssünün statüsü ve Kırım yarımadasının egemenliği konusuyla

---

sandalye kazandıkları için kendi adaylarını devlet başkanı seçtiremediler. Bununla birlikte, anayasaya göre parlamento aynı yıl içinde üst üste iki kez feshedilemiyordu. Bunun üzerine, “Romanya ile birleşmeyi savunan” Parlamento Başkanı Mihai Ghimpu vekaleten Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi. Bkz.: Deniz Berktaş, “Moldova Nereye Gidiyor?”, <<http://www.turksam.org/tr/2254.html>> (23. 04. 2012).

²⁰⁸ Osipov, *ibid.*

²⁰⁹ Günhan Turan, “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”, Büyükakıncı (der.), *op.cit.*, s. 379.

ilgiliydi.²¹⁰ Aslında, küçük ve eski olan bu gemilerin paylaşımı temel bir anlaşmazlık konusu olmamıştı. Deniz üssüne yönelik tartışmalar da Sivastopol limanı ile burada yaşayan Rus denizcileri ve ailelerinin durumuna odaklanıyordu. Öte yandan, 1992-1997 yılları arasında gerçekleştirilen iki taraflı görüşmelerle çözülmeye çalışılan sorunun temel çıkış noktası Kırım'ın egemenliği konusuydu.²¹¹ 1954'te Ukrayna ile Rusya'yı birleştiren Pereyaslav Anlaşması'nın üçyüzdüncü yılı hediyesi olarak Hruşçev tarafından Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ne verilen Kırım'da % 60'ın üzerinde Rus nüfusu ile önemli bir deniz üssünün varlığı SSCB sonrası dönemde egemenlik tartışmasının temel nedeniydi.²¹²

Karadeniz Filosu'nun kendilerine ait olduğunu ileri süren Ukrayna ve RF arasındaki tartışma 1992'de tırmandı. Moskova, filonun tamamının mülkiyetinin yanı sıra, Sivastopol üzerinde egemenlik iddiasında bulunurken; Kravçuk yönetimi, Nisan 1992'de Kırım'da Ukrayna deniz üssünün kurulacağını ilan etti. Ardından, taraflar arasında Sivastopol gemilerine hangi ülkenin bayrağının asılacağı tartışması yaşandı.²¹³ Bununla birlikte, 1992'de sorunun çözümü için ikili görüşmeler de başlamıştı. Nisan'da Odessa'da yapılan görüşmelerde filonun yönetiminin ortak bir komisyona bırakılmasında uzlaşan Ukrayna ve RF, Haziran'da bu uzlaşmayı kabul eden Dagomys Anlaşması'nı; Ağustos'ta da Karadeniz Filosu'nu BDT'nin askeri

---

²¹⁰ Tyler Felgenhauer, "Ukraine, Russia and the Black Sea Fleet Accords", **WWS Case Study 2/99**, <www.princeton.edu/research/cases.ukraine.pdf> (27. 07. 2010).

²¹¹ **Ibid.**, Erhan Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", Büyükakıncı (der.), **op.cit.**, s. 414.

²¹² Paylaşım sorununu çözmek için yapılan görüşmeler boyunca Kırım'da ayrılıkçı hareketler de canlandı. Kırım'da yaşayan Rus ayrılıkçılar Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp RF'yle birleşmesini talep ediyorlardı. Bununla birlikte, 1992'de Kırım ve Ukrayna parlamentoları, kültürel ve ekonomik özerklik verilen Kırım'ın Ukrayna sınırları içinde kalmasına karar verdi. Öte yandan, Kırım'da Rus ayrılıkçı talepleri özellikle 1994'te gerçekleştirilen ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerini Rus milliyetçisi Yuri Meshkov'un kazanmasıyla artmıştı. Bkz.: Büyükakıncı, **ibid.**, s. 414, 415; Felgenhauer, **ibid.**; Sevinç Alkan Özcan, **Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar**, İstanbul, Küre, 2005, s. 108-110.

²¹³ Felgenhauer, **ibid.**; Büyükakıncı, **idem.**; Ruth Deyermond, **Security and Sovereignty in the Former Soviet Union**, Londra, Lynne Rienner Publishers, 2008, s. 106, 107.

komutasından çıkartarak üç yıllığına Ukrayna ve RF'nin ortak kontrolüne bırakan ve nihai paylaşım için ayrı bir anlaşmanın hazırlanmasını öngören Yalta Antlaşması'nı imzaladı. Öte yandan, bir ay sonra, Eylül'de Kiev'in Yalta Antlaşması'nın çiğnendiğini öne sürerek RF'ye protesto notası çekmesiyle taraflar arasında tartışmalar devam etti.²¹⁴

Rus Parlamentosu 9 Temmuz 1993'te oybirliğiyle Sivastopol'ün RF'nin bir parçası olduğuna ve 1954'te Kırım'ın egemenliğinin Ukrayna'ya devrinin meşru olmadığına ilişkin bir karar aldı. Ukrayna ise, bu kararı iç işlerine ve toprak bütünlüğüne müdahale olarak nitelendirerek uluslararası hukukun çiğnendiğini öne sürdü.²¹⁵ Yaşanan bu gerginliğin ardından uzlaşma için tekrar masaya oturan Kiev ve Moskova, Eylül 1993'te Ukrayna'nın payına düşen gemileri enerji borcuna karşılık RF'ye satmasını kararlaştıran Massandra Antlaşması'nı imzaladı. Öte yandan, bu anlaşma da uzun ömürlü olmadı.²¹⁶ Ayrıca bu süreçte, Ukraynalı ve Rus gemi mürettebatları arasında gerginlikler de yaşandı. Bununla birlikte, taraflar görüşmeye devam etti. Sonuçta, 1994'te Yeltsin ve Kravçuk, Karadeniz Filosu'nun % 80-85'inin RF'ye bırakıldığı, Ukrayna'ya belirli bir tazminat hakkının ödeneceği taslak anlaşmaya imza attı. Bu anlaşmaya göre ayrıca, RF filoyu Sivastopol'da tutmayı sürdürürken, Kırım'daki iki limana üslerini kuracaktı. Ukrayna'nın RF'ye olan yüklü borçlarının etkisiyle ülke içinde ekonomik krizle karşı karşıya kalan Kravçuk yönetimi, ilk kez bu anlaşmayla Sivastopol'u RF'ye kiralama konusunda Moskova'yla uzlaşmıştı.²¹⁷

---

²¹⁴ Felgenhauer, **ibid.**; Büyükkakıncı, **idem.**; Deyermond, **idem.**

²¹⁵ Felgenhauer, **ibid.**; Büyükkakıncı, **ibid.**, s. 415, 416.

²¹⁶ Deyermond, **op.cit.**, s. 108; Felgenhauer, **ibid.**

²¹⁷ Büyükkakıncı, **op.cit.**, s. 416; Felgenhauer, **ibid.**

1994 yazında Ukrayna'da başkanlık seçimlerini kazanan Kuçma yönetimi Washington'a filo ve Kırım sorununun çözümünde arabuluculuğu üstlenmesi çağrısında bulunmuş ve bu talebini Mayıs 1995'te dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un Kiev ziyareti sırasında gündeme getirmişti. Moskova'nın sıcak karşılamadığı bu gelişmelerin ardından Haziran 1995'te Soçi'de Yeltsin ve Kuçma biraraya geldi. Taraflar, gemilerin % 81.7'sinin RF'de, % 18.3'ünün Ukrayna'da kalmasında anlaştı. Ayrıca, RF Sivastopol'ü üs olarak kullanırken enerji yardımı ve alacaklarından vazgeçerek Kiev'e kira ödeyecek, Ukrayna ise üssün bir bölümünü kendisine kalan donanma için kullanma hakkına sahip olacaktı. Ne var ki, Kuçma yönetimi RF karşısında tavizkâr olmakla suçlandı ve Soçi uzlaşmasının hükümleri ertelendi.²¹⁸

Taraflar arasında bir dizi görüşmenin ardından Karadeniz Filosu sorununa ilişkin anlaşma 28 Mayıs 1997'de Ukrayna Başbakanı Lazarenko ve Rus meslektaşı Çernomırdin tarafından imzalandı. Böylece, Ukrayna ve RF, Karadeniz Filosu'nu yarı yarıya paylaştı ve RF, Sivastopol ve çevresini 20 yıllığına yıllık 97.75 milyon dolara kiralarken; Ukrayna'ya nükleer silahların nakli için 200 milyon dolarlık kredi açmayı kabul etti. Ayrıca RF, Sivastopol şehriyle Kırım'ın Ukrayna'nın egemenliğinde olduğunu onayladı. Bu anlaşmayla birlikte ayrıca, taraflar karşılıklı olarak toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini tanıdıkları Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na da imza attılar.²¹⁹

1997'de imzalanan anlaşmayı izleyen dönemde Karadeniz Filosu sorunu çözülmüş gibi gözüküyordu. Öte yandan, 2004'te Ukrayna'da gerçekleştirilen

---

²¹⁸ Büyükakıncı, **idem.**; Felgenhuer, **ibid.**

²¹⁹ Büyükakıncı, **ibid.**, s. 418; Felgenhauer, **ibid.**; Deyermond, **op.cit.**, s. 108; James Sherr, "Russia-Ukraine Rapprochement? The Black Sea Accords", **Survival**, Cilt 39, Sayı 3, Güz 1997, s. 39. Bazı kaynaklara göre, Karadeniz Filosu'nun paylaşım oranları farklıdır. Örneğin, Kona, bu oranın % 82'ye (RF) % 18'e (Ukrayna) olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Kona, **op.cit.**, s. 114.

“Turuncu Devrim”le²²⁰ birlikte bozulan Kiev-Moskova ilişkilerine paralel olarak bu konuda da taraflar, aralarındaki görüş ayrılıklarını dile getirmeye başladı. ABD’nin Kırım’a ilgisinin de arttığı bu dönemde²²¹ Moskova yönetimi, 2017 yılından sonra da Sivastopol üssünü kullanmaya devam etme niyetinde olduğunu açıkladı.²²² Ukrayna’da Viktor Yanukoviç’in Devlet Başkanı seçilmesinin ardından bu yolda önemli bir adım atıldı. Nisan 2010’da Yanukoviç ve Rus meslektaşı Medvedev, doğalgaz indirimine karşılık Rus donanmasının Sivastopol üssünü kullanımını 2042’ye kadar uzatan anlaşmayı imzaladı. Bu anlaşma, Ukrayna Parlamentosu tarafından görüşmeler sırasında çıkan olaylara, muhalefetin tepkilerine rağmen aynı ay içinde onaylandı.²²³

B. Enerji Kaynaklarının Uluslararası Pazarlara Ulaştırılması

Çatışmalar ve anlaşmazlıkların yanı sıra, bölgesel ve bölge dışı güçlerin, ulusal ve çokuluslu şirketlerin katıldığı boru hatları savaşımı Karadeniz’e damgasını vurmaktadır. Bu mücadele, bölgedeki enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatlarının hangi devletlerden geçeceği ve böylece bölgede ekonomik/stratejik etkinliği hangi devletin kuracağı²²⁴ üzerinedir. Çalışmanın bu bölümünde, petrol ve doğalgaz boru hatları sorunu incelenecektir.

---

²²⁰ Ukrayna’da 2004 seçimlerinde yaşananlar ve “devrim” olarak nitelendirilen iktidar değişikliği süreci çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

²²¹ ABD’nin Kırım’da temsilcilik açma planı, Rus kökenli nüfusu rahatsız etmişti. **Cumhuriyet**, 26. 12. 2008.

²²² Deyermond, **op.cit.**, s. 109-111.

²²³ **Cumhuriyet**, 28. 04. 2010; **Milliyet**, 28. 04. 2010; Sergey Glebov, “Ukraine’s Changing Foreign Policy: Implications on the Black Sea Security”, **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 2, 2011, s. 130.

²²⁴ Dinçer Taşçıkara, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, Alaeddin Yalçinkaya (der.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam, 1998, s. 241.

1. Petrol Boru Hatları

a. Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa

Haziran 1992’de Elçibey’in iktidara gelmesinin ardından Hazar havzasının Azerbaycan’a ait Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının işletilmesi için Batılı petrol şirketleriyle görüşmelere başlandı. Zira, Batı yanlısı ve Türkiye’ye ağırlık veren bir dış politika izleyen Elçibey enerji konusunda RF’yi dışlıyordu. Bu çerçevede, ABD’nin Amoco, Unocal, McDermott; İngiltere’nin BP, Ramco; ve Norveç’in Statoil şirketleriyle yapılan görüşmelere Türkiye adına Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) katıldı. Sonuçta, BP, Statoil (% 37 hisse), Amoco (% 24), Pennzoil (% 17), Unocal (% 16), McDermott (% 3.5) ve TPAO’dan (% 2.5) oluşan konsorsiyum, Azerbaycan Milli Petrol Şirketi (SOCAR) (% 30) ile bir işletme şirketi kurdu ve 11 Haziran 1993’te taraflar anlaşmaya vardı. Öte yandan, Elçibey protokolü imzalamak için Londra’ya gitmek üzereyken, RF’nin bu sürecin dışında kalmasının da etkisiyle, iktidardan düşürüldü.²²⁵ Aliyev yönetiminin bu anlaşmaları geçersiz ilan etmesinin ardından, Rus şirketi Lukoil’ın da % 10’luk payla katıldığı yeni konsorsiyum oluşturuldu. Yeni hisse dağılımı şöyleydi: İngiltere: BP (% 17), Ramco (% 2); ABD: Amoco (% 17), Pennzoil (% 4.8), Unocal (% 9.5), Exxon (% 5); Norveç: Statoil (% 8.5); Japonya: Itochu (% 7.45); Suudi Arabistan: Delta (% 1.6); RF: Lukoil (% 10); Türkiye: TPAO (% 6.75); Azerbaycan: SOCAR (% 10). Yeni konsorsiyum (Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (*Azerbaijan International Operating Company-AIOC*)) ve SOCAR arasında 20 Eylül 1994’te Azeri, Çırac ve

---

²²⁵ Yerasimos, **op.cit.**, s. 492, 493, 498, 499; Nasib Nassibli, “Azerbaijan’s Geopolitics and Oil Pipeline Issue”, **Perceptions**, Cilt 4, Sayı 4, Aralık 1999-Şubat 2000, s. 116; Demir, **op.cit.**, s. 253.

Güneşli petrol sahalarının geliştirilmesi ve işletilmesine yönelik “Yüzyılın Petrol Anlaşması” imzalandı.²²⁶

“Yüzyılın Anlaşması”yla ana üretimden önce çıkarılacak petrol “erken üretim petrolü” olarak tanımlandı.²²⁷ Bölge petrolünün uluslararası pazarlara kesintisiz ulaştırılıp ulaştırılamayacağını, müşterisinin olup olmadığını görmek amacıyla geliştirilen “erken petrol” kavramına göre, ilk aramalarda elde edilecek petrol deneme niteliğinde boru hatlarıyla uluslararası pazarlara taşınacak; bunun sonucuna göre ana ihraç boru hattı kurulacaktı.²²⁸ Ekim 1995’te aldığı kararla, erken üretim petrolünün RF’nin Karadeniz’deki Novorossisk limanı üzerinden taşınmasına karar veren AIOC, Gürcistan’ın Karadeniz’deki Supsa limanını da ikinci bir hat olarak seçti. “Kuzey hattı” olarak anılan Bakü-Novorossisk ile “Batı hattı” olarak anılan Bakü-Supsa’nın sorunsuz çalıştığı görülünce bölgede ana ihraç boru hattı mücadelesi hız kazandı.²²⁹

---

²²⁶ Bkz.: Bülent Gökay, “Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines”, **Perceptions**, Cilt 3, Sayı 1, Mart - Mayıs 1998, s. 53, 54. AIOC içinde başlangıçta % 30 hisseyle birinci olan SOCAR, % 10 hissesini Lukoil’a % 5’ini TPAO’ya (böylece Türkiye’nin payı 6.75’e yükseldi) verdi. Denge politikası izleyen Aliyev, % 5 hisseyi de İran’a önerdi. Öte yandan, ABD İran’ın katılımına itiraz edince Azerbaycan’ın % 5’lik hissesi Amerikan Exxon şirketine verildi. Bununla birlikte, Aliyev enerji konusunda da bölge dengelerini göz önüne alan bir dış politika izlemeye devam etti. Örneğin, Şah Deniz yatağına ilişkin 1996’da imzalanan anlaşma, hiçbir Amerikan şirketinin yer almadığı, İran’ın dahil edildiği ilk proje oldu. Bkz.: Lale Sarıbrahimoğlu, **Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, Ankara, İmge, 1997, s. 28, 29, 137-139; Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun**, Ankara, ASAM, 1999, s. 47; Nassibli, **ibid.**, s. 116, 117; Demir, **ibid.**, s. 253-255.

²²⁷ Sarıbrahimoğlu, **ibid.**, s. 16, 17.

²²⁸ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 420.

²²⁹ Sarıbrahimoğlu, **op.cit.**, s. 17; Aydın, **idem.**

b. Bakü-Tiflis-Ceyhan

Kaynak:

<http://azer.com/aiweb/categories/caucasus_crisis/index/cc_articles/maps_html/baku_oil_all_map.html> (05. 02. 2012).

AIOC 12 Haziran 1997’de aldığı kararla ana üretim petrolünü taşıyacak potansiyel hatları Bakü-Novorossisk, Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) olarak belirledi. Böylece kuzey hattı ve batı hattı, Türkiye’nin savunduğu BTC’ye karşı güçlü birer rakip haline geldi.²³⁰ Erken petrol güzergahı için Türkiye’nin Bakü-Novorossisk’e karşı destek verdiği Bakü-Supsa hattının, AIOC’nin kararıyla ana üretimde BTC’ye rakip olması Türkiye’de, izlenen politikanın eleştirilmesine neden olmuş; Supsa hattının BTC’nin şansını azalttığı ileri sürülmüştü.²³¹ Öte yandan, ana ihraç boru hattı mücadelesinde zamanla iki güzergah öne çıktı: Bakü-Novorossisk ve BTC.²³²

²³⁰ Sarıbrahimoğlu, *ibid.*, s. 18, 64.

²³¹ *ibid.*, s. 18; Demir, *op.cit.*, 262, 263. Türkiye’nin boru hatlarına yönelik politikası çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

²³² Aydın, *op.cit.*, 2002, s. 435. Ana ihraç boru hattı konusunda başlangıçta Türkiye’yle rekabet eden RF’nin BTC’ye yaklaşımı zamanla değişmiştir. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

Karadeniz’de ekonomik/stratejik etkinliği kurma mücadelesinde devletler açısından esas mesele, bölgedeki enerji kaynaklarının en kısa yoldan uluslararası pazarlara ulaştırılması değil; bu kaynakları taşıyacak boru hatlarının “uygun” ülkelerden geçmesiydi. Avrupa-Atlantik stratejisi açısından bölgenin RF’den bağımsızlaşması hedefinin yanı sıra, geçiş ülkesi olarak Azerbaycan’ın Ermenistan’a, ABD’nin ise İran’a karşı çıkması Gürcistan ve Türkiye’nin önemini arttırdı.

“Doğu-Batı Enerji Koridoru”nun bir parçası olan, Azeri ve Kazak petrolünün Gürcistan üzerinden Türkiye’nin Ceyhan’daki terminaline, buradan da uluslararası pazarlara arzını hedefleyen Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi’nin²³³ gerçekleştirilmesine yönelik adımlar 1990’ların sonunda ABD’nin desteğiyle atıldı. Bu çerçevede ilk olarak, 29 Ekim 1998’de ABD Enerji Bakanı Bill Richardson’un gözlemci sıfatıyla katıldığı bir törende Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan arasında *Ankara Bildirgesi* imzalandı. Bu bildirgeyle taraflar BTC’yi, Hazar petrolünü uluslararası pazarlara taşıyacak temel hat olarak belirlediler. Ardından, Kasım 1999’da AGİT Zirvesi sırasında BTC hattının yapımına ilişkin ABD Başkanı Clinton’un gözlemci sıfatıyla imzaladığı *İstanbul Bildirgesi*’yle Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye 2004’te projeyi bitirmeyi taahhüt ettiler.²³⁴ 2002’ye gelindiğinde, 18 Eylül’de Bakü’de 26 Eylül’de Ceyhan’da BTC’nin temel atma töreni gerçekleştirildi. 2006’ya gelindiğinde ise, 16 Haziran’da Kazakistan’ın resmi olarak projeye katılımının

²³³ Pamir, **op.cit.**, s. 18; Aydın, **idem.**; <www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa> (03.08.2011). BTC projesinin hisse dağılımı şöyledir: BP (İngiltere) (% 30,1), SOCAR (Azerbaycan) (% 25), Unocal (ABD) (% 8.9), Statoil (Norveç) (% 8.71), TPAO (Türkiye) (% 6.53), Eni (İtalya) (% 5), TotalFinaElf (Fransa) (% 5), Itochu (Japonya) (% 3.4), Inpex (Japonya) (% 2.5), ConocoPhillips (ABD) (% 2.5) ve Delta-Hess (ABD) (% 2.36). Bkz.: Araz Aslanlı, “Yüzyılın Enerji Projesi Tamamlandı”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 106, 10. 07. 2006, s. 14.

²³⁴ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 281; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 437.

ardından 13 Temmuz'da gerçekleştirilen resmi açılış töreniyle BTC projesi hayata geçirildi.²³⁵

c. Burgaz-Dedeağaç ve Samsun-Ceyhan

Kaynak: <<http://www.gundemrusya.com/bulgaristandan-rusyaya-rest/>> (05. 02. 2012).

Kaynak: <<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406192.asp>> (05. 02. 2012).

Erken üretim petrolü ve ana ihraç boru hattı mücadelesi sürecinde Türkiye, Boğazlar'da petrol tankeri trafiğinin artmasının tehlikelerine işaret etmişti. Bu çerçevede, Ankara'nın 1994'te çıkardığı tüzükle düzenlemeye gitmesi,²³⁶ Rus basını tarafından Türkiye'nin Bakü-Novorossisk boru hattı seçeneğini "gözden düşürme

²³⁵ Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 239; <www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa> (03.08.2011). 2000'lerde Türkiye'nin RF'yle imzaladığı anlaşmalar BTC projesinin gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

²³⁶ Türkiye'nin 1994'te ve 1998'de çıkardığı Boğazlar Tüzüğü çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

stratejisi” olarak nitelendirilmişti.²³⁷ Türkiye’nin tutumunda ısrar etmesi üzerine RF, petrolü Boğazlar’dan geçirmeden Akdeniz’e ulaştıracak bir çözüm arayışına girerek Bulgaristan ve Yunanistan’la işbirliğine yöneldi. Böylece Eylül 1994’te, Rus petrolünün Bulgaristan’ın Burgaz limanından Yunanistan’ın Dedeağaç (Alexandropolis) limanına taşınmasını öngören yeni bir boru hattının inşası için ilk adım atıldı. Ardından, 15 Haziran 1996’da RF, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir memorandum imzalandı.²³⁸

Bu süreçte, Türkiye’de “Bakü-Ceyhan’ı savunarak Rusya’yı dışlamamak, gücendirmemek gerektiği” yaklaşımı²³⁹ çerçevesinde zaman zaman gündeme gelen Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesi,²⁴⁰ Burgaz-Dedeağaç projesine alternatif olarak ortaya atıldı. Böylece, söz konusu iki projeye Türkiye ve Yunanistan, Rus ve zamanla Kazak petrolünün Boğazlar’dan geçmeden uluslararası pazarlara arzında rakip haline geldiler.²⁴¹

Eylül 2006’da Atina’da Burgaz-Dedeağaç projesinin görüşüldüğü üçlü bir zirve gerçekleştirildi ve Mart 2007’de RF, Bulgaristan ve Yunanistan arasında anlaşma imzalandı.²⁴² Nisan 2007’de ise, Türkiye’den Çalık Holding,²⁴³ İtalya’dan ENI ve Rus devlet şirketleri Transneft ile Rosneft ortaklığındaki Samsun-Ceyhan

---

²³⁷ Duygu Bazoğlu Sezer, “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya”, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), **Türkiye’nin Yeni Dünyası**, İstanbul, ALFA, 2002, s. 143.

²³⁸ **Idem.**; Demir, **op.cit.**, s. 261.

²³⁹ Bu yaklaşım, RF’de müteahhitlik hizmeti veren bazı Türk şirketlerinin üst düzey yetkililerince savunulmuştur. Bkz.: Pamir, **op.cit.**, s. 40.

²⁴⁰ Bu projeye, Rus petrolünün tankerlerle denizden Samsun’a taşınması ve Samsun’dan Ceyhan’a döşenecek bir hatla Akdeniz’de uluslararası pazara arzı öngörülmektedir. Bkz.: **Ibid.**, s. 41.

²⁴¹ Anar Somuncuoğlu, “Asya’nın Ortası’nda Enerji Savaşı”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 117, 25. 09. 2006, s. 5.

²⁴² **Idem.**; **Sabah**, 16. 03. 2007.

²⁴³ Projeye ilgili teknik ve ticari çalışmalara 2003’te başlayan Çalık Enerji, boru hattı yapım ve işletim lisansını Haziran 2006’da aldı. <<http://www.calik.com/TR/sektorler/enerji>> (10. 08. 2011).

Petrol Boru Hattı'nın (Trans-Anadolu projesi) temeli atıldı.²⁴⁴ Ardından, Temmuz 2009'da Bulgaristan'da "Batı yanlısı" yeni hükümetin Burgaz-Dedeağaç ve Güney Akım projelerine ilişkin önceki hükümetin imzaladığı anlaşmaları askıya aldığını duyurmasıyla RF, Samsun-Ceyhan'a petrol vereceğini açıkladı.²⁴⁵

Mayıs 2010'da Türkiye ve RF arasında Samsun-Ceyhan boru hattı projesinin gerçekleştirilmesi konusunda mutabakata varıldı.²⁴⁶ Öte yandan, Samsun-Ceyhan'ın inşasındaki altyapı sorunları, hattı dolduracak petrole ilişkin sıkıntılar ve Kazak petrolünün fiyatı konusundaki pürüzlerin yanı sıra, Eylül 2010'da Transneft Başkanı Nikolay Tokarev'in Burgaz-Dedeağaç'ın daha "çekici" olduğunu savunmasıyla Türkiye-RF arasında yapılan teknik görüşmeler çıkmaza girdi.²⁴⁷ Bununla birlikte, Putin'in Samsun-Ceyhan boru hattının inşa edileceğinden emin olduğunu ve bu hattı dolduracak kaynak ile petrolü tüketecek müşteri bağlantıları üzerinde çalışıldığını açıklamasının ardından, RF Samsun-Ceyhan'a Rus şirketlerinin yılda 25 milyon ton ham petrol sağlamasını garanti etti.²⁴⁸ Diğer taraftan, Moskova yönetimi Burgaz-Dedeağaç boru hattı projesinden vazgeçmediğini de açıkladı.²⁴⁹

---

²⁴⁴ **Hürriyet**, 08. 09. 2010; Thomas Fuster, "Boğazın 'Baypas'a İhtiyacı Var", **Dünya Gündemi**, 25 Nisan-2 Mayıs 2010.

²⁴⁵ Fuster, **ibid.**; Necdet Pamir, "Mahşerin 3 Atlısı ve Yüzyılın 2 Anlaşması", **Cumhuriyet Enerji**, Yıl 2, Sayı 17, 25. 08. 2009, s. 4.

²⁴⁶ **Milliyet**, 13. 05. 2010.

²⁴⁷ **Cumhuriyet**, 10. 09. 2010; **Milliyet**, 16. 09. 2010.

²⁴⁸ Öte yandan, 25 milyon ton petrol, boru hattını doldurmaya yetmiyor. Hattın doldurulması için Kazak petrollerine de ihtiyaç vardır. **Hürriyet**, **op.cit.**; **Cumhuriyet**, 03. 10. 2010.

²⁴⁹ <<http://www.worldbulletin.net=69885>> (10. 08. 2011).

ç. Odessa-Brodi

Kaynak: < <http://blog.kievukraine.info/314.jpg> > (05. 02. 2012).

Ukrayna topraklarından geçen Odessa-Brodi boru hattı, ülkenin Rus petrolüne bağımlılığını azaltmak ve Hazar petrolünü Avrupa'ya ulaştırmak amacıyla planlanmıştır.²⁵⁰ 2002'de inşası tamamlanan Odessa-Brodi'yle ilgili “esas mesele” hattın hangi petrolü taşıyacağı konusuydu. Zira, Azeri petrolünün iç tüketiminin yanı sıra Bakü-Supsa ve BTC'yle ihraç edilmesi; Odessa-Brodi hattı açısından Kazak petrolünün önemini arttırmıştı. Öte yandan, “Kazak petrolüne erişimi engelleyen” RF'nin “kartlarını iyi oynaması”yla, hattın “amacına uygun kullanımı” ertelendi.²⁵¹ Nitekim, 2004'te Ukrayna'nın petrol boru hattı şirketi Ukrtransnafta ve Rus-İngiliz ortak girişimi TNK-BP, hattın Brodi'den Odessa'ya Rus petrolünü taşımak amacıyla kullanılması için bir anlaşma imzaladı. Böylece RF'nin Druzhba boru hattındaki

²⁵⁰ Cavid Veliev, “Odessa-Brodi Hattı: Rusya'yı by-pass etme girişimi”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 4, Sayı 173, 22. 10. 2007, s. 12; Alexander Serafimovich, “Ukraine Reverses Odessa-Brody Pipeline Flow”, <<http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/82/article/703/>> (16. 08. 2011).

²⁵¹ Gerhard Mangott ve Kirsten Westphal, “The Relevance of the Wider Black Sea Region to EU and Russian Energy Issues”, Hamilton ve Mangott (der.), **op.cit.**, 166, 167; Vladimir Socor, “The Caspian-Black Sea Region: A Key to Diversifying Europe's Energy Supplies”, Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 149.

petrolün Brodi'den güneye, Odessa limanına taşınmasıyla 2004'te başlayan “tersine kullanım”, Aralık 2006'da imzalanan üç yıllık ek anlaşmayla devam etti.²⁵²

Öte yandan bu süreçte Ukrayna, Polonya ve Litvanya'nın öncülüğünde hattın “amacına uygun kullanımı” için çalışmalar yürütüldü. Bu çerçevede, hattın Polonya'ya uzatılması, Hazar kaynaklarının Gürcistan aracılığıyla Karadeniz'e indirilmesi, Azerbaycan ve Kazakistan'ın Odessa-Brodi hattına enerji desteği vermesi hedefleriyle çeşitli zirveler düzenlendi.²⁵³ Mayıs 2007'de Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Polonya ve Litvanya devlet başkanlarını buluşturan Krakov Zirvesi'nde Odessa-Brodi hattının Plock ve Gdansk'a (Polonya) uzatılması konusu gündeme geldi. Ayrıca, Hazar bölgesinin petrol üreticisi ülkeleriyle AB arasında işbirliğinin ve ortaklığın geliştirilmesi, bölge petrolünün Avrupa'ya taşınması ve enerji güvenliğinin sağlanması adına ortaya atılan Avrasya Petrol Taşıma Koridoru Projesi'nin (*Euro-Asian Oil Transportation Corridor (EAOTC) Project*) desteklendiği açıklandı. Bununla birlikte, zirvede bakan yardımcısı düzeyinde temsil edilen Kazakistan'ın Odessa-Brodi hattına petrol desteği vermesi hedefi gerçekleştirilemedi. Zira, Krakov Zirvesi'nin yapıldığı 10-12 Mayıs'ta Türkmenistan'ın yanı sıra Kazakistan da RF'yle enerji anlaşmaları imzaladı.²⁵⁴ Ekim'de ise, yine Nazarbayev'in katılmadığı, Kazakistan'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sauat Mınbayev'le temsil edildiği Vilnüs Zirvesi'nde Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Polonya ve Litvanya arasında enerji alanında işbirliği anlaşması imzalandı. Buna göre, hattın Hazar petrolünü güneyden kuzeye, ilk amaçlandığı

---

²⁵² Serafimovich, **op.cit.**; <<http://www.pipelineandgasjournal.com/eastern-european-agreement-extend-odessa-brody-pipeline>> (31. 08. 2011); Veliev, **op.cit.**, 2007b, s. 12.

²⁵³ Veliev, **ibid.**, s. 12, 13.

²⁵⁴ Vladimir Socor, “Krakow Pro-Western Energy Summit Outmaneuvered by Putin in Central Asia”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 4, Sayı 94, 2007a, <<http://www.jamestown.org/single=32739>> (31. 08. 2011); <[annex2_batumi_sarmatia_presentation.pdf](#)> (07. 09. 2011).

şekilde taşınması ve Polonya'ya uzatılması kararlaştırıldı. Ayrıca, boru hattı projesini tamamlamak amacıyla 2004'te Ukrtransnafta ve Polonya petrol taşıma şirketi PERN'in oluşturduğu konsorsiyuma (*Sarmatya*) Vilnius Zirvesi'nde Azerbaycan, Gürcistan ve Litvanya şirketleri de katıldı.²⁵⁵

Mayıs 2008'e gelindiğinde, Kiev Zirvesi'nde Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Polonya ve Litvanya Avrasya Petrol Taşıma Koridoru Projesi'nin yaşama geçirilmesine ilişkin kararlılıklarını vurguladılar. Ardından, Ekim'de Bakü Zirvesi'nde yayınlanan Ortak Deklarasyon'la, petrolün Avrupa pazarlarına ulaştırılması açısından Odessa-Brodi hattının söz konusu projeye dahil edilmesinin önemine işaret edildi.²⁵⁶ Ocak 2010'da Batum'da gerçekleştirilen enerji konferansında ise, Odessa-Brodi-Plock-Gdansk hattının fizibilite raporundan duyulan memnuniyet dile getirildi.²⁵⁷ 2011'e gelindiğinde, Odessa-Brodi hattı Azeri petrolünü taşımak amacıyla kullanılmaya başlandı.²⁵⁸

---

²⁵⁵ Veliev, **op.cit.**, 2007b, s. 13; Mangott ve Westphal, **op.cit.**, s. 166; <annex2_batumi_sarmatia_presentation.pdf> (07. 09. 2011); Vladimir Socor, "Vilnius Energy Summit Institutionalizing a Process", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 4, Sayı 189, 2007b, <<http://www.jamestown.org/single=33072>> (31. 08. 2011).

²⁵⁶ <annex2_batumi_sarmatia_presentation.pdf> (07. 09. 2011); Vladimir Socor, "Euro-Asian Oil Transportation Corridor Proposed at Kyiv Energy Summit", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 5, Sayı 101, 2008, <<http://www.jamestown.org/single=33670>> (31. 08. 2011).

²⁵⁷ "Batumi Energy Conference Joint Statement", <en.bbn.gov.pl/download.php?s=3&id=86> (04. 09. 2011).

²⁵⁸ Azeri petrolü Odessa'dan Brodi'ye, ardından Druzhba boru hattının Brodi-Mozyr (Belarus) kesimine ulaştırılmaktadır. Bkz.: Vladimir Socor, "Odessa-Brody Pipeline Operating on Azerbaijani Oil", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 8, Sayı 59, 2011a, <<http://www.jamestown.org/programs/single=37701>> (16. 08. 2011); Vladimir Socor, "Belarus Reaching Out For Azerbaijani Oil via Odessa-Brody Pipeline", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 8, Sayı 133, 2011b, <<http://www.jamestown.org/programs/single=38162>> (07. 09. 2011).

2. Doğalgaz Boru Hatları

a. Bakü-Tiflis-Erzurum

Kaynak: <<http://cografyakitabicevaplari.blogcu.com/12-sinif-sayfa-168-169-etkinlikcalismalari/5140592>> (05. 02. 2012).

Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) ya da Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz)) Projesi, “Doğu-Batı Enerji Koridoru” olarak nitelendirilen, bölgedeki petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara ulaştırılmasında²⁵⁹ önemli bir diğer adımdı. Hazar’ın Azerbaycan’a ait kesiminde yer alan Şahdeniz sahasında üretilecek doğalgazı Gürcistan üzerinden Türkiye’ye ulaştıracak boru hattı projesi²⁶⁰ çerçevesinde 12 Mart 2001’de Hükümetlerarası Anlaşma ile BOTAŞ ve SOCAR arasında on beş yıl süreli Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi imzalandı.²⁶¹ “BTC’ye paralel bir hat olarak” inşa edilen BTE’nin²⁶²

²⁵⁹ Uzgel, **op.cit.**, 2004, s. 281.

²⁶⁰ Soner Karagül, “Türkiye ile Avrupa Birliği’nin Enerji Alanında İşbirliğinin Balkanlar’daki Yansımaları”, Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, Ankara, USAK, 2010, s. 164.

²⁶¹ Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 241.

²⁶² Necdet Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 1, 2007, s. 257.

Temmuz 2007’de faaliyete geçmesiyle Hazar Geçişli Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı’nın ilk ayağı tamamlanmış oldu.²⁶³

b. Mavi Akım

Kaynak: <<http://www.rusya.ru/Comment/8397Rusya%60n%C4%B1n+ki+m%C3%BCcbir+sebeb+de%C4%9Fil+%60ver+ya+da+%C3%B6de%60+g%C3%BCndemde>> (05. 02. 2012).

RF’den Türkiye’ye uzanan Karadeniz geçişli Mavi Akım projesi, ikinci “Büyük Oyun”da “yeni bir perde”; Moskova açısından “Türkiye’nin ABD’yi Avrasya bölgesine taşımaya set çekme çabası”ydı.²⁶⁴ Ankara ise, bir yandan “bu proje ile Rusya’yı bir dış politika kozu olarak” kullanmayı,²⁶⁵ diğer yandan da enerji kaynağını çeşitlendirmeyi hedefliyordu. Türkiye, 1984’te SSCB’yle anlaşma imzaladı. 1987’den itibaren, giderek artan bir şekilde, bu ülkeden doğalgaz almaya başladı.²⁶⁶

²⁶³ Karagül, *op.cit.*, s. 164; Yapıcı, *op.cit.*, 2004, s. 242.

²⁶⁴ Gazel, *op.cit.*, s. 9, 16. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

²⁶⁵ *Ibid.*, s. 289.

²⁶⁶ Tellal, *op.cit.*, 2002, s. 547, 548.

15 Aralık 1997’de dönemin RF Başbakanı Viktor Çernomırdin’in Türkiye ziyareti sırasında Mavi Akım anlaşması imzalandı. Anlaşmayla Karadeniz’in altından geçecek boru hattının 25 yıl süreyle yılda 16 milyar metreküp doğal gazı Türkiye’ye ulaştırması öngörüldü.²⁶⁷ 1213 km uzunluğundaki hattın İzobilnoye’den başlayıp Samsun’a kadar olan kısımları RF’nin, Samsun-Ankara kısmı ise Türkiye’nin sorumluluğundaydı. Deniz geçişindeki maliyeti İtalyan ENI ve Rus Gazprom şirketleri paylaşıırken; Türkiye dışındaki kısımlarda boru teminini Japon konsorsiyumu Mitsui-Sumitomo-Itochu, kompresör istasyonunu Fransız Bouyges firması üstlendi.²⁶⁸

2003 başlarında kullanıma giren, Ceyhan’a uzatılması ve kapasitesinin İsrail’e de doğalgaz iletebilecek şekilde genişletilmesi planlanan Mavi Akım hattı, Türkiye’nin Rus doğalgazına bağımlılığını arttırdı.²⁶⁹

c. Kuzey Akım

8 Eylül 2005’te Almanya ve RF arasında imzalanan Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması (Kuzey Akım),²⁷⁰ Putin’in izlediği “büyük Avrupa devletleriyle ikili işbirliğine giderek, AB içerisinde bütünlüğü sarsma” politikasının bir parçasıydı.²⁷¹ Ayrıca, Kuzey Denizi’nin altından kurulacak boru hattıyla Avrupa’ya doğalgazın

---

²⁶⁷ Gazel, **op.cit.**, s. 223-225.

²⁶⁸ **Ibid.**, s. 17.

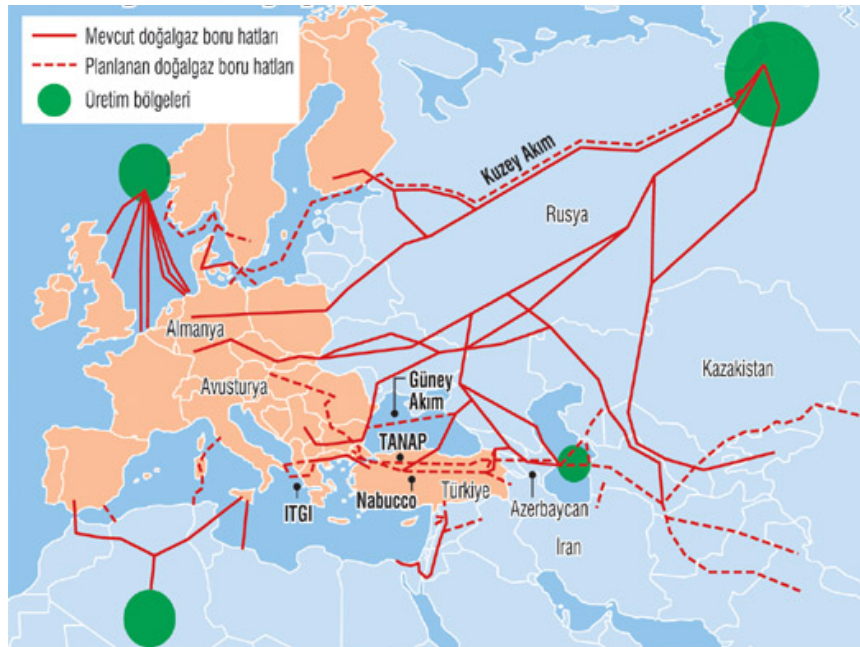
²⁶⁹ Pamir, **op.cit.**, 2007, s. 258.

²⁷⁰ Anar Somuncuoğlu, “Kuzey Avrupa Boru Hattının Gösterdikleri”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 65, 26. 09. 2005, s. 10.

²⁷¹ Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 224.

doğrudan ulaştırılması, böylece RF'nin başta Ukrayna ve Polonya olmak üzere transit ülkelere olan bağımlılığının azaltılması hedefleniyordu.²⁷²

RF (Gazprom), Almanya (BASF/Wintershall, E.ON Ruhrgas), Hollanda (Nederlandse Gasunie) ve Fransız (GDF SUEZ) şirketlerinin yapımında yer aldığı 1224 kilometre uzunluğundaki Kuzey Akım hattı 8 Kasım 2011'de hizmete açıldı.²⁷³ Tamamen faaliyete geçeceği 2012'de 55 milyar metreküp doğalgaz taşınması öngörülen Kuzey Akım hattı²⁷⁴ Nabucco projesine “darbe” niteliğindedir.²⁷⁵

Kaynak: <<http://ekonomi.milliyet.com.tr/rusya-ya-yilbasi-hediyesi-guney-akim-boru-hatti-izni/ekonomi/ekonomidetay/29.12.2011/1481725/default.htm>> (05. 02. 2012).

²⁷² Somuncuoğlu, **op.cit.**, 2005, s. 10.

²⁷³ “Nord Stream Pipeline Inaugurated-Major Milestone for European Energy Security”, <<http://www.nord-stream.com/press-info/press-release/nord-stream-pipeline>> (18. 11. 2011).

²⁷⁴ Ian Pryde, “Kuzey Akım: Rusya'nın Olgunluğunun İşareti mi?”, **Dünya Gündemi**, 20 Kasım-27 Kasım 2011.

²⁷⁵ Bahadır Selim Dilek, “Nabucco'ya ‘Kuzey Akım’ Darbesi”, **Cumhuriyet**, 10. 11. 2011.

ç. Güney Akım

Güney Akım projesi, RF'nin gaz nakil yollarını çeşitlendirme stratejisinin bir parçasıdır. Bu proje ile Moskova, Doğu Avrupa ülkelerini “by-pass ederek” taşıma konusunda bu ülkelere olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Projeye göre, Rus gazı ve RF'nin Orta Asya'dan alacağı gaz Karadeniz'in altından geçirilerek Bulgaristan'a ulaştırılacak ve burada boru hattı ikiye ayrılacaktır. İlk hat Rus gazını Romanya, Macaristan, Avusturya ve Slovenya'ya taşırken; ikinci hat Yunanistan ve İtalya'ya uzanacaktır.²⁷⁶

Moskova başlangıçta, Rus gazını Mavi Akım-2 boru hattıyla Avrupa'ya ulaştırmayı planlıyordu. Ancak, bir taraftan RF'nin gaz nakli konusunda Türkiye'ye fazla bağlanmak istememesi; diğer taraftan da Ankara'nın Rus projelerine alternatif olarak görülen Nabucco projesini desteklemesinin etkisiyle Moskova Mavi Akım-2 projesinden vazgeçti. Gazprom ve ENI, Güney Akım projesiyle ilgili anlaşma imzaladıktan sonra Türkiye Mavi Akım-2 konusunda işbirliğini gündeme getirirse de; Moskova Mavi Akım-1'in İsrail'e uzatılması projesine öncelik vermiştir.²⁷⁷

28 Aralık 2011 tarihinde RF-Türkiye anlaşmasıyla Güney Akım'ın hayata geçirilmesinde önemli bir adım atıldı.²⁷⁸ 2013'te faaliyete geçmesi planlanan Güney Akım projesi, AB ülkelerinin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını arttırmaktadır. Nabucco projesinin de bir parçası olan Bulgaristan ve Macaristan'ın Güney Akım'da

---

²⁷⁶ İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe, Ocak 2008, s. 292; Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, Gülay Kılıç, “AB-Türkiye İlişkileri ve Avrupa'nın Enerji Güvenliği”, Dinçer, vd. (der.), **op.cit.**, s. 150.

²⁷⁷ Kamalov, **ibid.**, s. 293.

²⁷⁸ Stefano Vergine, “Nabucco için “Ölüm Marşı””, **Dünya Gündemi**, 5 Şubat-12 Şubat 2012.

da yer almalarıyla, AB'nin Rus gazına bağımlılığını azaltmayı hedefleyen Nabucco'nun gerçekleşme olasılığı azalmıştır.²⁷⁹

d. Nabucco

Kaynak: <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/07/090717_nabucco_pipeline.shtml> (05. 02. 2012).

Nabucco, AB'nin doğalgaz arzının ve hatların çeşitlendirilmesi hedefine yönelik bir projedir.²⁸⁰ Projeye, Hazar bölgesi ve Ortadoğu doğalgazının Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya taşınması planlanmaktadır.²⁸¹

BOTAŞ'ın Avusturya, Bulgaristan ve Romanya gaz şirketlerine Şubat 2002'de gerçekleştirdiği ziyaretlerin ardından 24 Mayıs 2002'de Ankara'da OMV Erdgas (Avusturya) şirketi ile BOTAŞ arasında İşbirliği Zaptı imzalandı. Bu

²⁷⁹ Mangott ve Westphal, *op.cit.*, s. 160, 161. AB'nin RF'ye yönelik ortak bir enerji politikası yoktur. Ayrıca, Gazprom'la Batılı şirketler işbirliği yapmaktadır. Nitekim, Güney Akım Gazprom ve ENI'nin ortak olduğu bir projedir. Son olarak, AB bir taraftan Rus gazına bağımlılığını azaltmayı hedeflerken; diğer taraftan da Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerini "by-pass ederek" Rus gazını Avrupa'ya ulaştırın projeleri desteklemektedir. Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

²⁸⁰ *Ibid.*, s. 161.

²⁸¹ Pamir, *op.cit.*, 2007, s. 261.

anlaşmayı, 25 Haziran 2002’de Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya) ve BOTAŞ arasında imzalanan anlaşma ve protokol izledi. 26 Haziran 2002’de Bulgargaz, Transgaz, MOL (Macaristan), OMV Erdgas ve BOTAŞ arasında Avrupa’ya gaz taşıma konusunda işbirliği anlaşması ve çalışma gruplarının oluşturularak fizibilite aşamasına geçilmesi konusunda bir protokol imzalandı. Ardından Viyana’da gerçekleştirilen toplantılar, 11 Ekim 2002’de beş şirket arasında bir İşbirliği Anlaşması’nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Ayrıca, Nabucco projesinin “finansman ve boru hattı taşıma kapasitesinin pazarlanması işlerinin tek bir organ eli ile” yürütülmesi amacıyla 26 Şubat 2004’te Viyana’da başlayan süreç, 24 Haziran 2004’te Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme Şirketi’nin kurulmasıyla tamamlandı.²⁸² 5 Şubat 2008’de RWE (Almanya) projenin altıncı ortağı oldu.²⁸³

Nabucco’da imza süreci 13 Temmuz 2009’daki anlaşmayla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, projenin geleceği belirsizdir. Zira, gazın dağılımı, Türkiye’nin alacağı pay ve geçiş ücretleri gibi konularda AB’yle uzlaşma sağlanamamıştır.²⁸⁴ Ayrıca, Nabucco hattından yıllık 30 milyar metreküp gaz nakli planlandığı; böylece, yılda yaklaşık 600 milyar metreküp gaz tüketen Avrupa’nın ihtiyacının ancak % 5’inin karşılanacağı göz önüne alındığında; “Nabucco projesinin Rus gazına tek başına alternatif olamayacağı” belirtilmektedir.²⁸⁵

Böylece, çatışmaların yanı sıra boru hatları mücadelesi bölge ülkeleriyle, bölgesel ve bölge dışı güçlerin Karadeniz politikalarını etkilemektedir. Bölgesel sorunların varlığı, KEİÖ’nün de hedeflerine ulaşmasını engellemektedir. Çalışma, Karadeniz’e yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin incelenmesiyle devam edecektir.

---

²⁸² Cenk Pala, “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, Mustafa Aydın (der.), **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, Ankara, Nobel, s. 171-173.

²⁸³ Karagül, **op.cit.**, s. 162.

²⁸⁴ **Idem.**

²⁸⁵ Kamalov, **op.cit.**, s. 296.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-ATLANTİK SİSTEMİNİN KARADENİZ STRATEJİSİ

I. ABD'nin Karadeniz Politikası

SSCB'nin yokluğunda yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemde “yeni dünya düzeni” başlığıyla hegemonyasını sürdürmeyi arzulayan ABD'nin Karadeniz bölgesine yönelik stratejisi de bu hedefiyle uyumludur. ABD yönetim çevreleriyle yakın ilişkide olan ya da onun içinden gelen kişilerce kaleme alınan²⁸⁶ ve Amerikan strateji belgeleriyle de örtüşen “Büyük Satranç Tahtası” ile “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”nin ana fikri; ABD hegemonyasına karşı olası rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmesinin ve bölgesel ittifakların oluşmasının engellenmesidir. Bu amaçla ABD, Hazar bölgesini 1994'te “ilgi alanı”²⁸⁷, 1996'da “yaşamsal çıkar alanı”²⁸⁸ ilan etmiş; 1997'de “Yeni Bir Yüzyıl için Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”yle eski Sovyet cumhuriyetlerinin Avrupa-Atlantik sisteminde yer almasının “yaşamsal güvenlik çıkarı” olduğunu vurgulamıştır. 1997 Stratejisi'nde “Amerikan çıkarları açısından

---

²⁸⁶ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 246. Büyük Satranç Tahtası'nın yazarı Zbigniew Brzezinski ABD eski Başkanı Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanıydı. “Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi”ne yönelik “yeni” bir strateji geliştirilmesine katkıda bulunan isimlerden bazıları ve üstlendikleri görevler şöyledir: Ronald D. Asmus (Brüksel'deki Alman Marshall Fonu Atlantik-ötesi Merkezi'nin İcra Direktörü), Matthew J. Bryza (2005'te Avrupa ve Avrasya'yla ilişkilerden sorumlu Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı olarak görev yaptı), Bruce P. Jackson (Ulus-ötesi Demokrasiler projesinin kurucusu ve başkanı. 1986-90 yılları arasında ABD Savunma Bakanlığı'nda çalıştı. Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi yönetim kurulunda görev aldı), F. Stephen Larrabee (Beyaz Saray'da Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev aldı. RAND kuruluşunda çalışıyor), Jeffrey Simon (RAND kuruluşunda çalıştı), Daniel Hamilton (Avrupa'yla ilişkilerden sorumlu Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı olarak görev yaptı), Svante E. Cornell (Merkezi Asya-Kafkasya Enstitüsü, İpek Yolu Çalışmaları programının yöneticisi). Bkz.: Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 249-253; Hamilton ve Mangott (der.), **op.cit.**, s. 337-342.

²⁸⁷ Ergin Yıldızoğlu, “Al Birini Vur Ötekine...”, **Cumhuriyet**, 20. 09. 2004.

²⁸⁸ Svante E. Cornell, “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, **Perceptions**, Cilt 4, Sayı 2, Haziran-Ağustos 1999, s. 123.

çok önemli”²⁸⁹ olarak nitelendirilen yeni bağımsız devletlerin bulunduğu coğrafya KEİÖ bölgesini de kapsamaktadır. Dolayısıyla ABD, 1990’ların ikinci yarısından itibaren Karadeniz bölgesini kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak görmektedir.

11 Eylül sonrası dönemde ise, bölgeye yönelik “Genişletilmiş Karadeniz” başlığıyla “yeni bir strateji” oluşturma çabası gündeme gelse de aslında; 1990’lardaki strateji isim değişikliğiyle tekrar sunulmuştur. Başka bir deyişle, “yeni” olan bölgeye yönelik Avrupa-Atlantik stratejisi değil; bu stratejinin “Genişletilmiş Karadeniz” adıyla dünyaya duyurulmasıdır. Dolayısıyla, 1990’lardan günümüze tez, proje ve belgelerde farklı şekillerde ifade edilse de “söylenen”/hedeflenen aynıdır.

A. “Büyük Satranç Tahtası”ndan “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”ne Bölgeye Bakış

Soğuk Savaş sonrası süreçte, Avrupa’dan Japonya’ya uzanan, dünya nüfusunun % 75’ini, dünya gayri safi milli hasılasının % 60’ını, bilinen enerji kaynaklarının % 75’ini kapsayan ve Amerikan hegemonyasına meydan okuyabilecek potansiyel rakipleri barındıran Avrasya²⁹⁰ Washington yönetiminin dikkatini çekti. SSCB ve Doğu Bloku’nun dağılmasının ardından Doğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Güney Kafkasya ve Merkezi Asya’da ortaya çıkan “boşluklar”ı doldurmak amacıyla harekete geçen ABD için özellikle, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı Körfez ve Hazar bölgesi önemliydi.²⁹¹ Wolfowitz’in ifadesiyle,

²⁸⁹ A National Security Strategy, *op.cit.*, 1997.

²⁹⁰ Vassilis K. Fouskas, **Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya**, çev., Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004, s. 28, 42; Brzezinski, *op.cit.*, s. 32, 39.

²⁹¹ Erol Manisalı, “AGİT, Kafkasya ve Avrasya”, *Cumhuriyet*, 24. 11. 1999; Klare, *op.cit.*, s. 53, 54.

“doğal kaynakları kontrol edildiği takdirde bir küresel güç üretebilecek herhangi bir bölgede düşman bir gücün egemen olması engellenmeliydi.”²⁹²

Bu çerçevede, ABD'nin Karadeniz coğrafyasını kendi “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmesiyle birlikte Zbigniew Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” başlıklı teziyle “Amerika’ya meydan okuma yeterliğine sahip bir rakibin” ya da bölgesel ittifakların ortaya çıkışını önleyecek stratejiyi geliştirmeye çalıştı. Brzezinski’ya göre, “Amerika’ya potansiyel bir rakip, yerkürenin en önemli oyun alanı olan Avrasya’dan çıkabilir”di.²⁹³ 11 Eylül sonrasında ise ABD'nin yönetim çevrelerine yakın isimler tarafından, dönemin Romanya Dışişleri Bakanı Mircea Geoana'nın önerisiyle²⁹⁴ Avrasya'nın, Karadeniz’e kıyıdaş altı devlet ile Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ı kapsayan ve “Genişletilmiş Karadeniz bölgesi” olarak nitelendirilen parçası için “barış, istikrar, enerji güvenliği ve ahlaki yükümlülük” adına “yeni bir strateji”nin/projenin²⁹⁵ gündeme gelmesiyle “ABD üstünlüğünün devamı için yapılması gerekenler” bir kez daha sıralandı.

1990'lardan günümüze tez, proje ve çeşitli belgelerle ortaya konan Avrupa-Atlantik stratejisinin bölgedeki önceliği “Nasıl bir Rusya Amerika'nın çıkarına uygundur ve Amerika bu konuda neyi, ne kadar yapabilir?”²⁹⁶, “Batı, Rusya konusunda ne yapabilir?”²⁹⁷ başka bir deyişle, “Rusya’yla nasıl başedilir?” (*how to deal with Russia*)²⁹⁸ sorusu/sorunudur. Küresel ya da bölgesel rakipler istemeyen, “bölgesel hakimiyet peşindeki güçleri caydırma”yı amaçlayan ABD²⁹⁹ için, nükleer

---

²⁹² Ergin Yıldızoğlu, **op.cit.**, 2004.

²⁹³ Brzezinski, **op.cit.**, s. vi, 39, 47, 52.

²⁹⁴ Bkz. I. Bölüm, s. 27.

²⁹⁵ Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 17-23.

²⁹⁶ Brzezinski, **op.cit.**, s. 47.

²⁹⁷ Bruce P. Jackson, “The Soft War for Europe’s East”, Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 104.

²⁹⁸ Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 22.

²⁹⁹ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 248; National Security Strategy, **op.cit.**, 1991.

gücüyle ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisiyle dikkat çeken RF'nin "sorumlu bir ortak" olması önemlidir.³⁰⁰ Ayrıca, 1990'ların ilk yarısında "önce Rusya" (*Russia First*) anlayışıyla "Rusya'nın demokratik dönüşümü"ne önem veren Washington,³⁰¹ diğer eski Sovyet cumhuriyetlerini de ihmal etmeden, "gerçekten bütünleşmiş, demokratik ve güvenli Avrupa'nın inşasını demokratik bir Rusya'nın katılımıyla tamamlama hedefi"ni³⁰² izlemeye devam etmektedir.

Amerikan strateji belgelerinin³⁰³ yanı sıra "Büyük Satranç Tahtası" ve "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"nde de "demokratik bir Rusya'nın önemine/gerekliliğine işaret edilmektedir. Brzezinski'nin sözleriyle, "eski küresel güç konumunu yeniden kazanmaya yönelik yararsız bir çabaya girişmek yerine" "imparatorluk sonrası Avrupa'ya yönelmiş" "ulusal ve demokratik bir Rusya" "hem Avrupa hem de Amerika için" "jeopolitik açıdan arzu edilir bir varlık"tır.³⁰⁴ Asmus ve Jackson'a göre de "Rus devletinin demokratikleşmesi" "Batı'nın uzun vadeli hedefi"dir.³⁰⁵ Bu noktada asıl konu, RF'nin Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşmesi,³⁰⁶ Batı'nın ortağı olarak ABD'nin "yaşamsal çıkar alanındaki girişimleri"ne tepki göstermemesi ve bölgede Rus etkinliğinin önlenmesidir. Zira,

---

³⁰⁰ National Security Strategy, **op.cit.**, 2010.

³⁰¹ S. Frederick Starr, "Power Failure: American Policy in the Caspian", <<http://nationalinterest.org/article/power-failure-american-policy-in-the-caspian-1036>> (21. 03. 2006); Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları", Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya**, Ankara, Nobel, 2005, s. 21.

³⁰² National Security Strategy, **op.cit.**, 1996; National Security Strategy, **op.cit.**, 1997.

³⁰³ Eski Sovyet coğrafyasında "serbest pazar demokrasileri topluluğunu genişletmeyi" hedefleyen ABD'nin önceliği "demokratik bir Rusya"dır. National Security Strategy, **ibid.**, 1996. Ayrıca bkz.: National Security Strategy, **ibid.**, 1997; National Security Strategy, **op.cit.**, 2002; National Security Strategy, **op.cit.**, 2010.

³⁰⁴ Brzezinski, **op.cit.**, s. 108, 181.

³⁰⁵ Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 24.

³⁰⁶ National Security Strategy, **op.cit.**, 2002. Moskova'nın ÇHC ve Hindistan'la ittifak oluşturmasına karşı çıkan Washington, RF'nin Batı sistemi içinde yer almasını, başka bir deyişle, uluslararası kapitalist sisteme eklemlenmesini desteklemiştir. Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 248; İlker Aktükün, "Soğuk Savaşın Küresel Tiranlığa", Toktamış Ateş (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit, 2004, s. 258.

özellikle Vladimir Putin’le birlikte çok kutuplu dünyayı hedefleyen bir dış politika izleyen RF, “yakın çevre”sinde ABD liderliğinde Batı’nın “girişimleri”ne³⁰⁷ karşı çıktıkça “demokratik” olmamakla nitelendirilerek, “özgürlük ve demokrasi değerlerine saygı duymaya”³⁰⁸ ve “Avrupa ve Asya’da sorumlu bir ortak gibi hareket etmeye”³⁰⁹ davet edilmektedir. Ayrıca, gücün “artık sıfır toplamlı bir oyun olmadığı”³¹⁰ belirtilerek, Moskova yönetiminin işbirliği yaparak daha çok kazanacağı konusunda ikna edilmesi gerektiğinin altı çizilmekte,³¹¹ hatta RF, işbirliği yapmazsa Batı’nın her zaman çevreleme politikasına geri dönebileceği³¹² konusunda uyarılmaktadır. Özetle, Avrupa-Atlantik stratejisinin hedefi RF’nin rakip yerine “Batı politikalarını veto etme yetkisi” tanınmamış bir ortak olmasıdır.³¹³

“Rusya sorunu”nun (“*Russian Question*”)³¹⁴ yanı sıra “hangi yeni Avrasya koalisyonları olasıdır, hangileri ABD çıkarları için en tehlikeli olabilir ve bunların önüne geçmek için ne yapılabilir?” sorusu/sorunu³¹⁵ da Karadeniz bölgesine yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin gündemindedir. Brzezinski’ye göre, “en acil görev, hiçbir devlet ya da devletler birleşiminin Amerika Birleşik Devletleri’ni Avrasya’dan atma, ya da hatta onun belirleyici hakemlik rolünü önemli ölçüde azaltma kapasitesini elde etmemesini sağlamaktır.”³¹⁶ Dolayısıyla, potansiyel rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmemesi kadar “düşman bir bölgesel koalisyonun ortaya

---

³⁰⁷ Örneğin, NATO’nun genişlemesi ve “renkli devrimler”.

³⁰⁸ National Security Strategy, **op.cit.**, 2006; National Defense Strategy, **op.cit.**, 2008.

³⁰⁹ National Security Strategy, **op.cit.**, 2010.

³¹⁰ **Ibid.**, 2010; Ognyan Minchev, Marin Lessenski ve Plamon Ralchev, “Transatlantic Strategy for Black Sea Stabilization and Integration (BSSI Strategy)”, Asmus (vd.), **op.cit.**, 2004, s. 88-90.

³¹¹ F. Stephen Larrabee, “The Russian Factor in Western Strategy Toward the Black Sea Region”, Asmus (vd.), **op.cit.**, 2004, s. 151, 155.

³¹² F. Stephen Larrabee, “A Western Strategy toward Russia in the Black Sea Region”, Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 120.

³¹³ Larrabee, **op.cit.**, 2004, s. 153; Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 26.

³¹⁴ Jackson, **op.cit.**, 2006, s. 104.

³¹⁵ Brzezinski, **op.cit.**, s. 47, 52.

³¹⁶ **Ibid.**, s. 178.

çıkmasının engellenmesi” de ABD için yaşamsaldır.³¹⁷ Bu çerçevede, bölge devletlerinin yakınlaşması “tehlikeli” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, Brzezinski’ye göre, “Amerikan hegemonyasına içerleyen” RF ve ÇHC’nin İran’la “anti-hegemonyacı” koalisyonu “en tehlikeli senaryo”dur.³¹⁸ ABD’nin eski BM Büyükelçisi Richard Holbrooke ise, RF-Türkiye yakınlaşmasını “tehlikeli” olarak nitelendirmiştir.³¹⁹

Bölge devletlerinden özellikle RF ve Türkiye’nin işbirliği Batı’nın dikkatini çekmektedir. Türkiye, bölgeye yönelik Avrupa-Atlantik stratejisi açısından “Batı’yla birlikte hareket etmesi gereken” önemli bir ülkedir. Brzezinski’ye göre, “Amerika, istikrarlı ve bağımsız bir güney Kafkasya ile Orta Asya’yı teşvik etmek için, Türkiye’yi yabancılaştırmamak konusunda dikkatli olmalıdır ve Amerika-İran ilişkilerinde bir düzelmeye yapılabilirliğini araştırmalıdır.”³²⁰ Asmus’a göre de, bölgedeki konumuyla Türkiye’nin Avrupa-Atlantik stratejisinde merkezi bir rolü vardır ve “Ankara, Brüksel ve Washington Moskova’ya yönelik bir stratejide anlaşmalıdır”,³²¹ başka bir deyişle Türkiye, Brüksel ve Washington’la birlikte hareket etmelidir. Dolayısıyla, Türkiye-RF işbirliği “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” açısından bir “sorun”dur. Batı’yı “endişelendiren”,³²² Ankara-Moskova yakınlaşmasının “bölgedeki Amerikan faaliyetlerini engelleyebilecek” nitelikte olmasıdır.³²³ Bu çerçevede bölge devletlerinin, özellikle de iki önemli Karadeniz gücü olan Türkiye ve RF’nin, işbirliğini simgeleyen KEİÖ, BLACKSEAFOR ve

---

³¹⁷ Quadrennial Defense Review, **op.cit.**, 1997.

³¹⁸ Brzezinski, **op.cit.**, s. 23, 53.

³¹⁹ Holbrooke, 16 Şubat 2005’te *Washington Post* gazetesinde yayınlanan yazısında bu yakınlaşmanın ABD için “tehlikeli” olduğunu belirtmişti. **Cumhuriyet**, 17. 02. 2005; Zabcı, **op.cit.**, 242.

³²⁰ Brzezinski, **op.cit.**, s. 182.

³²¹ Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 25, 26.

³²² Jackson, **op.cit.**, 2005.

³²³ Ariel Cohen ve Conway Irwin, “U.S. Strategy in the Black Sea Region”, 2006, <www.heritage.org/research/RussiaandEurasia/bg1990.cfm> (28. 09. 2010).

Karadeniz Uyumunu “Karadeniz’i Türk-Rus ‘gölü’ olarak tutma çabaları” şeklinde değerlendirilmekte; “Türkiye ve Rusya’yla başatmenin zorluğu”na dikkat çekilmektedir.³²⁴

Bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğinin yanı sıra, Montrö Boğazlar Sözleşmesi de “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”nin önündeki “engeller”den biridir. Öyle ki, ABD’nin NATO’nun Aktif Çaba Operasyonu’nun³²⁵ görev alanını Akdeniz’den Karadeniz’e genişletme teklifine Türkiye ve RF’nin karşı çıkmasıyla³²⁶ NATO girişimlerini engelleyen “arkaik Montrö Sözleşmesi’ni devirme”nin “gerekliliği” vurgulanmıştır.³²⁷ Türkiye’nin Montrö konusundaki duyarlılığının etkisiyle “Amerikan hükümetinin sözleşmeye önem verdiği ve tamamen uyduğu”³²⁸ belirtilse de “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” çerçevesinde “Montrö’yü gözden geçirmenin gerekliiği”ne işaret edilmektedir.³²⁹ Bu noktada, özellikle “gerçek” bölgesel güvenlik için NATO’nun önemi,³³⁰ KEİÖ gibi bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğiyle ortaya çıkan bölgesel oluşumların yetersizliiği³³¹ ve “NATO’nun ve AB’nin sunacaklarının yerine geçecek” bir oluşumun olmadığı vurgulanmaktadır.³³² Washington yönetimi de KEİÖ’nün, BLACKSEAFOR’un ve

³²⁴ Simon, **op.cit.**, 2006, s. 86, 87, 97.

³²⁵ Ekim 2001’den itibaren Aktif Çaba Operasyonu (*Active Endeavour*) çerçevesinde “denizdeki olası terörist faaliyetleri caydırmak ve tespit etmek amacıyla Doğu Akdeniz suları” NATO gemileri tarafından kontrol edilmektedir. Ayrıca, talep üzerine genişletilen NATO’nun bu görevi, “Cebelitarık Boğazı’ndaki sivil denizcilik faaliyetlerine escort sağlama ve şüpheli gemilerde arama yapmayı” da kapsamaktadır. Bkz.: Nurşin Ateşoğlu Güney, **Batı’nın Yeni Güvenlik Stratejileri: AB-NATO-ABD**, İstanbul, Bağlam, 2006, s. 57, 58.

³²⁶ Cohen ve Irwin, **op.cit.**

³²⁷ Jackson, **op.cit.**, 2005; Jackson, **op.cit.**, 2006, s. 105.

³²⁸ Wilson, **op.cit.**

³²⁹ Simon, **op.cit.**, s. 86.

³³⁰ **Ibid.**, s. 96.

³³¹ Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 31; Bryza, **op.cit.**, s. 39.

³³² Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 31; Sergiu Celac, “The Regional Ownership Conundrum: The Case of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation”, Asmus (der.), **op.cit.**, 2006, s. 215.

Karadeniz Uyumu'nun önemine işaret etmekle birlikte,³³³ bölgenin güvenliği konusunda³³⁴ NATO'ya öncelik tanımaktadır. Zira, ABD'ye göre, "Karadeniz'in dahil olduğu Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenliği asıl sağlayan NATO'dur ve NATO olacaktır".³³⁵ Bu çerçevede, NATO ve AB girişimlerinin ve genişlemesinin "gerekliliği"nin de altı çizilmektedir.³³⁶ NATO'nun ve AB'nin genişlemesi "tam ve özgür Avrupa'nın inşası misyonu" (*a Europe whole and free*) açısından önemli görülmektedir.³³⁷

"Tam ve özgür bir Avrupa'nın inşası" söylemi, "Genişletilmiş Karadeniz" bölgesinin Avrupa-Atlantik topluluğuna eklemlenmesi amacını taşımaktadır.³³⁸ Bu noktada, "yeni dünya düzeninin değerleri" "demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve insan hakları" söylemine³³⁹ Avrupa-Atlantik topluluğunun "ahlaki yükümlülüğü" eşlik etmektedir.³⁴⁰ Tüm bu söylemlerle amaçlanan, ABD liderliğinde Batı'nın bölgede etkinlik kurmasıdır.

---

³³³ Wilson, **op.cit.**; Judy Garber, "U.S. Perspectives on the Black Sea Region", 2008, <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/105827.htm>> (01. 08. 2009).

³³⁴ ABD Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları, 2004'te Romanya'nın öncülüğünde başlatılan Bulgaristan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın da katıldığı "Karadeniz Sınır Güvenliği Girişimi"ni (*Black Sea Border Security Initiative*) de desteklemektedir. Ayrıca, bölge ülkelerinin deprem gibi "beklenmedik felaketlere hazırlıklı olmalarına yardımcı olmak" amacıyla ABD Savunma Bakanlığı Karadeniz Sivil-Askeri Acil Karşılık Planlaması'na (*Black Sea Civil-Military Emergency Response Planning*) destek vermektedir. Bkz.: Bryza, **op.cit.**, s. 41; Ioana Ban, **The Black Sea Region and the European Neighbourhood Policy**, Budapest, Center for EU Enlargement Studies Central European University, 2006, s. 27.

³³⁵ Wilson, **op.cit.**

³³⁶ Brzezinski, **op.cit.**, s. 178, 179; Asmus, **ibid.**, 2006, s. 31; National Security Strategy, **op.cit.**, 1997; National Security Strategy, **op.cit.**, 2002.

³³⁷ Bkz.: Mircea Geoana, "Preface", Asmus (vd.), **op.cit.**, 2004, s. 9; Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 23.

³³⁸ "The goal of anchoring the countries of the broader Black Sea region in the Euro-Atlantic community." Bkz.: Geoana, **ibid.**, s. 7, 9; Hamilton, **op.cit.**, s. 329; Jackson, **op.cit.**, 2005; Wilson, **op.cit.**

³³⁹ Minchev, Lessenski ve Ralchev, **op.cit.**, s. 93-97; Wilson, **ibid.**; Hamilton, **ibid.**, s. 321; National Security Strategy, **op.cit.**, 1996; National Security Strategy, **op.cit.**, 1997; National Security Strategy, **op.cit.**, 2010.

³⁴⁰ Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 23.

B. ABD Stratejisinin Araçları

Karadeniz bölgesinde denetimini sağlamayı amaçlayan Washington yönetimi, NATO aracılığıyla bölge ülkelerini Batı sistemine almanın peşindedir. NATO'nun yanı sıra yardım programları, bölgede Batı yanlısı iktidar değişikliğine yol açan “renkli devrimler” aracılığıyla da ABD etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır.

1. NATO

Bölgeye yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin önemli bir aracı olan NATO³⁴¹ askeri niteliğinin yanı sıra “yeni dünya düzeninin değerleri”ni temsil eden siyasi bir örgüttür. Eski Sovyet coğrafyasından kimi devletleri üyeliğe kabul ederek bu “değerler”i Karadeniz’e doğru genişleten NATO, kimi devletlerle de işbirliği yaparak üyelik kapısını açık tutmakta; böylece bölge devletlerinin Batı siyasal ve ekonomik sistemiyle bütünleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

a. Barış İçin Ortaklık ve Genişleme

NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO, *Partnership for Peace-PfP*) girişimi ve yeni üyelerin katılımıyla Karadeniz’e doğru genişlemesi, “tam ve özgür Avrupa vizyonu”³⁴² adı altında eski sosyalist ülkelerin Avrupa-Atlantik sistemine

---

³⁴¹ Hamilton, **op.cit.**, s. 335; Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 26.

³⁴² “The Alliance’s Strategic Concept (1991)”, “The Alliance’s Strategic Concept (1999)”, “The Declaration on Alliance Security (2009)”, **Towards the New Strategic Concept: A Selection of Background Documents**, Brussels, NATO Public Division, 2010, s. 21, 46, 52; “The Alliance’s Strategic Concept (2010)”, <www.nato.int/strategic-concept.html> (21. 12. 2010).

eklemlenerek RF'ye olan "bağımlılıklarını sona erdirmeye"³⁴³ stratejisinin bir parçasıdır. Bu çerçevede ilk adım 1991'de atılmıştır.

Eski Sovyet coğrafyasının Batı dünyasıyla bağlarının güçlendirilmesi amacıyla NATO, 1991'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (KAİK, *North Atlantic Cooperation Council-NACC*) kurdu. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki dönüşümün ve reformların desteklenmesi, İttifak'ın siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel alanlardaki uzmanlığının ve deneyiminin bu ülkelere aktarılması amacıyla oluşturulan KAİK'e, eski doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra Merkezi Asya ülkelerinin büyük bir kısmı da üye oldu. Haziran 1992'de Gürcistan ve Arnavutluk'un katılımıyla üye sayısı (16 NATO üyesi dahil) 38'e yükselen KAİK, NATO ile Avrupa-Atlantik bölgesinde üye olmayan ülkeler arasında danışma ve işbirliği ortamı sağladı.³⁴⁴

KAİK üyesi eski doğu Avrupa ülkelerinden Çek Cumhuriyeti,³⁴⁵ Macaristan ve Polonya'nın NATO'ya üye olmak istemesi, RF'nin ise buna karşı çıkması sonucunda Ocak 1994'te Brüksel Zirvesi'nde üye olmak isteyen ülkeleri, bu isteklerini canlı tutarak, NATO standartlarına yaklaştırmak amacıyla bir "ara çözüm" yolu olarak BİO kavramı açıklandı. Doğu Avrupa ülkeleri, RF, Güney Kafkasya ile Tacikistan dışındaki bütün Merkezi Asya ülkeleri, Slovenya, Finlandiya ve İsveç de BİO üyesi oldular.³⁴⁶ BİO anlaşmasını imzalayan ülkeler, NATO'nun siyasi ve askeri organlarının faaliyetlerine, tatbikatlara, ortak planlamaya katılmaya ve NATO'nun

³⁴³ Nichol, **op.cit.**; Svante Cornell, "NATO's Role in South Caucasus Regional Security", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2004, s. 128, 129, 133.

³⁴⁴ "From Rome to Washington", <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb010301.htm>> (28. 09. 2010); Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 309; Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 38; Cornell, **ibid.**, s. 132.

³⁴⁵ Çekler ve Slovaker, I. Dünya Savaşı'nın başında Çekoslovakya adı altında biraraya geldiler. 1990'da Çekoslovakya'nın adı "Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti" oldu. 17 Haziran 1992'de Slovakya Ulusal Konseyi bağımsızlığını ilan etti. İlk defa bir federasyon tarafların karşılıklı rızalarıyla dağıldı. Faruk Sönmezoglu (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, DER, 2005, s. 200, 589.

³⁴⁶ Uzgel, **ibid.**, s. 309; Serdar Kesgin, **NATO-Rusya İlişkileri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009, s. 17.

yönettiği barışı koruma operasyonlarında çalışmaya davet edildiler. Ayrıca, BİO üyeleri Brüksel’de sürekli iletişim görevlileri bulundurma hakkını elde ettiler.³⁴⁷ 1997’ye gelindiğinde, Madrid Zirvesi’yle KAİK yerini Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi’ne (AAOK, *Euro-Atlantic Partnership Council-EAPC*) bırakırken, BİO’nun güçlendirilmesi kararlaştırıldı.³⁴⁸ Ayrıca, 1999 Washington Zirve kararıyla BİO’ya üye olacak yeni ülkelerle İttifak arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek, NATO üyeliğiyle ilgili danışmanlık sağlayarak bu konudaki hazırlıklara yardımcı olmak amacıyla Üyelik Eylem Planı (*Membership Action Plan*) uygulamaya kondu.³⁴⁹

BİO girişiminin açıklandığı Brüksel Zirvesi’nde genişleme de ilke olarak benimsenmişti.³⁵⁰ 1995’te İttifak tarafından NATO’nun genişlemesi konusunda yapılan bir çalışmada, yeni üyelerin katılımının “eşsiz bir fırsat” ve “ihtiyaç” olduğu, genişlemenin istikrarı ve güvenliği arttıracığı vurgulandı.³⁵¹ 1997’de “Yeni Bir Yüzyıl için Amerikan Güvenlik Stratejisi”yle de “Avrupa devletlerinin güvenliğini arttırmak için NATO’nun genişlemesinin gerekli olduğu” dünyaya duyuruldu.³⁵²

ABD ve Avrupa’nın “ortak aracı” olan NATO’nun³⁵³ genişlemesi “Amerika’nın ve dünyanın çıkarına olan Amerikan üstünlüğünün devamı” için gereklidi.³⁵⁴ Brzezinski’nin sözleriyle, “NATO’nun genişletilmesi çabası duraksar ve tökezlerse, bir bütün olarak Avrasya için kapsamlı bir ABD politikası mümkün

---

³⁴⁷ Sönmezoğlu (der.), **op.cit.**, s. 121; Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 38, 39.

³⁴⁸ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 309; Kesgin, **op.cit.**, s. 28.

³⁴⁹ Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 39, 48; **NATO Handbook**, Brussels, NATO, 2006, s. 189.

³⁵⁰ “The Brussels Summit-January 1994”, <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb010302.htm>> (21. 12. 2010); “NATO’s Open Door Policy”, <<http://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/pres-eng/04open.pdf>> (21. 12. 2010).

³⁵¹ NATO Handbook, **op.cit.**, s. 185, 186.

³⁵² National Security Strategy, **op.cit.**, 1997.

³⁵³ Zbigniew Brzezinski, **Tercih: Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?**, çev., Cem Küçük, Ankara, İnkılâp, 2005, s. 133.

³⁵⁴ “Why NATO’s Enlargement is in America’s Strategic Interest”, <<http://www.newamericancentury.org/nato-19971008.htm>> (17. 10. 2010).

olmaz”dı.³⁵⁵ Ayrıca, “NATO’nun Amerikan liderliğindeki genişletilme çabalarının başarısızlığı daha hırslı Rus özelemlerini uyandırabilir”di.³⁵⁶ Dolayısıyla, eski Sovyet coğrafyasının Batı’yla bağlarının güçlenmesinde önemli bir rol üstlenen NATO’nun³⁵⁷ genişlemesi RF etkinliğinin önlenmesi açısından yaşamsaldı.

Böylece Washington yönetimi “tam ve özgür Avrupa’nın inşası” söylemiyle NATO’nun genişlemesinin gerekliliğini tüm dünyaya duyurdu. Örneğin, 1996’daki konuşmasında Clinton “NATO’nun kapılarını kapatmayacağını” ve İttifak’ın “Avrupa’nın tüm yeni demokrasilerine açık olması gerektiğini” vurguladı. Yine, 2001’de Bush “özgürlük” adına “Baltık’tan Karadeniz’e Avrupa’nın yeni demokrasileri”nin NATO üyeliğini desteklediğini açıklarken; 2009’a gelindiğinde Obama yönetimi NATO’nun genişlemesinin gerekliliğini bir kez daha dile getirdi.³⁵⁸

Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme, 1997’de Madrid Zirvesi’nde alınan kararla üyeliğe davet edilen Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti’nin 1999’da NATO’ya katılımlarıyla gerçekleşti. Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10. maddesinde belirtilen “açık kapı politikası”³⁵⁹ çerçevesinde gerçekleşen bu ilk genişleme dalgasını 2002’de Prag Zirvesi kararı izledi. “Tam ve özgür bir Avrupa hedefi”nin bir kez daha vurgulandığı bu zirveyle Letonya, Estonya, Litvanya, Slovakya,

---

³⁵⁵ Brzezinski, **op.cit.**, 1998, s. 74.

³⁵⁶ **Ibid.**, s. 180.

³⁵⁷ Hamilton, **op.cit.**, s. 336.

³⁵⁸ Paul Belkin, “U.S. Policy”, Vincent Morelli, Carl Ek, Paul Belkin, Steven Woehrel, Jim Nichol, “NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates”, **Congressional Research Service Report for Congress**, 2009, <<http://www.fas.org/spg/crs/RL34701>> (17. 01. 2011); “Text of S.494 (110th): NATO Freedom Consolidation Act of 2007”, <<http://www.govtrack.us/congress>> (17. 01. 2011). ABD Kongresi, NATO’nun Soğuk Savaş sonrasında doğruya doğru genişlemesinde aktif bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda 1994’teki NATO Katılım Yasası’nı (*NATO Participation Act*) 1996, 1998, 2002 ve 2004’teki yasalar izlemiştir. 2006 ve 2007 tarihli yasalar (*Freedom Consolidation Act*) da bu çerçevededir. Bu yasalar NATO’nun genişlemesini onaylamakta; Gürcistan ve Ukrayna’nın Üyelik Eylem Planı’na katılmalarını desteklemektedir.

³⁵⁹ Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 42. 10. madde: “Taraflar, bu Antlaşma’nın ilkelerini güçlendirecek ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunacak herhangi bir Avrupa devletini bu Antlaşma’ya katılmaya oybirliğiyle davet edebilir...” “The North Atlantic Treaty (1949)”, **op.cit.**, s. 4.

Slovenya, Bulgaristan ve Romanya üyeliğe davet edildi.³⁶⁰ Bu yedi ülkenin Mart 2004'te NATO'ya katılımlarının kesinleşmesiyle İttifak'ın üye sayısı 26'ya yükseldi.³⁶¹ Aynı yıl gerçekleşen İstanbul Zirvesi'nde yayınlanan bildiriyle İttifak'a katılımın devam edeceği, NATO'nun ve AB'nin genişlemesinin “tam ve özgür bir Avrupa” yolunda önemli adımlar olduğu vurgulanarak, Kafkasya ve Merkezi Asya'nın stratejik konumuna ve Karadeniz bölgesinin Avrupa-Atlantik güvenliği açısından önemine dikkat çekildi.³⁶²

2008'de Bükreş'te gerçekleştirilen zirvede de “tam ve özgür bir Avrupa hedefi”nin ve Karadeniz bölgesinin öneminin altı çizilerek, Arnavutluk ve Hırvatistan üye olmaya davet edilirken; Gürcistan ve Ukrayna'nın ileride NATO üyesi olacakları belirtildi.³⁶³ Nisan 2009'da gerçekleştirilen Strasburg/Kehl Zirvesi'nde Arnavutluk ve Hırvatistan'ın katılımıyla İttifak'ın üye sayısı 28'e yükselirken; Karadeniz bölgesinin, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'daki istikrarın, siyasi ve ekonomik reformların Avrupa-Atlantik güvenliği açısından önemi vurgulanarak yine “tam ve özgür bir Avrupa hedefi”nin altı çizildi.³⁶⁴ Son olarak, Kasım 2010'da Lizbon Zirvesi'yle bu hedefin gerçekleşmesi için NATO'nun

---

³⁶⁰ “Prague Summit Declaration”, <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>> (19. 10. 2010).

³⁶¹ Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 42.

³⁶² “NATO Istanbul Summit”, <<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>> (19. 10. 2010). Zirvede, Kafkasya ve Merkezi Asya'ya NATO Genel Sekreteri'nin Özel Temsilci ataması ve NATO irtibat ofislerinin açılmasının kararlaştırılması da bu bölgelere verilen önemin bir göstergesiydi. Ateşoğlu Güney, **ibid.**, s. 42, 59.

³⁶³ “NATO Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine yönelik Avrupa Atlantik isteklerini memnuniyetle karşılamaktadır. Biz bugün bu devletlerin NATO üyesi olacakları konusunda hemfikiriz.” “Bucharest Summit Declaration”, <http://www.summitbucharest.ro/en/doc_201.html> (19. 10. 2010).

³⁶⁴ “Strasbourg/Kehl Summit Declaration”, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm> (19. 10. 2010).

genişlemesinin gerekliliği ve Karadeniz bölgesinin Avrupa-Atlantik güvenliği açısından önemi bir kez daha dile getirildi.³⁶⁵

b. Bölge Devletleri'yle Özel İlişkiler

Böylece Türkiye'nin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğiyle Karadeniz'e olan sınırını genişleten NATO, diğer kıyıdaş devletlerle de ilişkilerini geliştirdi.

1994'te Gürcistan, Ukrayna ve RF BİO'ya üye oldular. Ukrayna BİO üyesi ilk Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkesi olurken,³⁶⁶ RF de IMF ve Dünya Bankası kredilerine duyduğu ihtiyacın da etkisiyle, başlangıçta karşı olduğu BİO'ya katılan ülkeler arasında yer aldı.³⁶⁷ Ardından, Mayıs 1997'de NATO RF'yle "Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe İlişkin Kurucu Senet"³⁶⁸ Temmuz'da Madrid Zirvesi'nde ise Ukrayna'yla "Belirgin Ortaklık Şartı"nı imzaladı.³⁶⁹ Bu

---

³⁶⁵ "The Alliance's Strategic Concept (2010)", **op.cit.**; "Lisbon Summit Declaration", <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm> (28. 01. 2011).

³⁶⁶ Roman Solchanyk, **Ukraine and Russia: The Post-Soviet Transition**, Lanham, MD: Rowman&Littlefield Publishers, 2001, s. 95.

³⁶⁷ Tellal, **op.cit.**, 2002, s. 542.

³⁶⁸ Kurucu Senet'te, "birbirlerini düşman olarak görmediklerini" belirten NATO ve RF'nin "tam ve özgür Avrupa"ya olan bağlılıkları vurgulandı. Avrupa barışı ve istikrarı konusunda AGİT'in önemli bir role sahip olduğuna dikkat çekilen Kurucu Senet'te ayrıca, İttifak'a katılacak ülkelerin topraklarına nükleer silah yerleştirilmeyeceği belirtilerek Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) konusunda da Moskova'yı ikna edecek ifadeler yer aldı. Taraflar arasında danışma ve işbirliğinin de vurgulandığı Senet'le NATO-Rusya Sürekli Ortak Konseyi de kuruldu (<http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm> (19. 10. 2010); Mustafa Türkeş, "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye", Özcan Gencer ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıllık**, 2.B., İstanbul, Buke, 2000, s. 199.

³⁶⁹ Belirgin Ortaklık Şartı'yla "daha güvenli bir Avrupa" adına İttifak'ın "Ukrayna'nın egemenliğini ve bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, demokratik gelişimini ve ekonomik refahını desteklemeye devam edeceği" vurgulandı. Ayrıca Afganistan, Balkanlar ve Irak'taki durum, terörizme karşı savaş, bölgesel çatışmalar gibi güvenlik konularında taraflar arasında danışma ve işbirliğinin sağlanması amacıyla, ABD'nin oluşumuna destek verdiği, NATO-Ukrayna Komisyonu (NUK) da kuruldu. Bkz.: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25457.htm> (26. 01. 2011); <<http://www.nato.int/issues/nuc/index.html>> (26. 01. 2011); Sinan Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, İstanbul, Birharf, 2004, s. 233.

süreçte sorunlara³⁷⁰ rağmen devam eden NATO-RF işbirliği, 11 Eylül sonrasında Moskova'nın ABD'yle yakınlaşarak “uluslararası terörizm karşıtı koalisyon”a destek vermesinin ardından yeni bir döneme girdi. 2002'ye gelindiğinde, 28 Mayıs'ta Roma'da imzalanan “NATO-Rusya İlişkileri: Yeni bir Nitelik” başlıklı belgeyle³⁷¹ 5. Madde çerçevesinde değerlendirilmeden ve veto yetkisi tanınmadan RF NATO'nun karar alma sürecine katıldı.³⁷² Gürcistan ve Ukrayna ise NATO'ya üye olma isteklerini dile getirdiler.³⁷³

2003'e gelindiğinde eski Sovyet coğrafyasında “renkli devrimler” dönemi başladı. Gürcistan'da “Kadife (Gül) devrimi” olarak adlandırılan süreçle göreve gelen ve İttifak'a katılım için çalışmaya söz veren Saakaşvili yönetimi³⁷⁴ NATO üyeliğini Gürcistan'ın dış politika önceliklerinden biri olarak belirledi.³⁷⁵ Gürcistan,

---

³⁷⁰ Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın Mart 1999'da NATO'ya üye olmalarıyla ilişkiler “19+1” niteliğini kazanırken; aynı yıl gerçekleştirilen NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesinin ardından RF, Sürekli Ortak Konseyi'ne katılımını askıya aldı. Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 211; <<http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html>> (26. 01. 2011). Moskova, bu müdahaleye ve NATO'nun genişlemesine karşı tepkisini 2000'de ilan ettiği Dış Politika Konsepti'nde “çok kutuplu dünya”nın gerekliliğini vurgulayarak da ortaya koydu. Tellal, **op.cit.**, 2005a, s. 10.

³⁷¹ <<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0205-rome/rome-eng.pdf>> (12. 04. 2007).

³⁷² Tellal, **op.cit.**, 2005a, s. 20. NATO-Rusya Konseyi, Sürekli Ortak Konseyi'nin yerini aldı. Taraflar arasında terörle mücadele, kriz yönetimi, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, askeri işbirliği ve savunma reformu gibi alanlarda işbirliğini öngören NATO-Rusya Konseyi ile, “19+1” niteliğinin aksine, “20'li yapı” olarak ifade edilen, İttifak'a ve Moskova'ya eşit rol verilerek tarafların ortak çıkarlar adına biraraya gelecekleri bir mekanizma yaratıldı. Merve İrem Yapıcı, “NATO-Rusya İlişkileri: Sorunlu Konu Genişleme”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 57, 01. 08. 2005, s. 18; <<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0205-rome/rome-eng.pdf>> (12. 04. 2007).

³⁷³ Mayıs 2002'de Ukrayna NATO'ya üye olma hedefini açıkladı. Ardından, Kasım'da Prag'da gerçekleştirilen NUK Dışişleri Bakanları toplantısında siyasi, ekonomik, askeri konularla güvenlik ve savunma alanlarında hedefler içeren ve Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmek için yürüttüğü reform sürecine destek vermeyi amaçlayan NATO-Ukrayna Eylem Planı benimsendi (Grigory M. Perepelytsia, “NATO ve Ukrayna: Yol Ayırımında”, <<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>> (16. 01. 2011); <<http://www.nato.int/issues/nato-ukraine/topic.html>> (26. 01. 2011). Gürcistan ise, Prag Zirvesi'nde NATO'yla Bireysel Ortaklık Eylem Planı geliştirme niyetini açıklayarak İttifak'a üye olma isteğini dile getirdi. <<http://www.mfa.gov.ge>> (18. 01. 2011).

³⁷⁴ Jim Nichol, “Georgia (Republic) and NATO Enlargement Issues and Implications”, 6 Mart 2009, <www.crs.gov> (17. 01. 2011).

³⁷⁵ Jim Nichol, “Georgia” Vincent Morelli (vd.), **op.cit.**; Jonathan Kulick ve Temuri Yakobashvili, “Georgia and the Wider Black Sea”, Hamilton ve Mangott (eds.), **op.cit.**, s. 28. Gürcistan'daki reform sürecine ve bu ülkenin NATO üyeliği hedefine “Avrupa'da güvenlik ve istikrarın sağlanması” için NATO'nun genişlemesinin gerekliliğini vurgulayan Vilnius Grubu da destek olmaktadır. İlk olarak 2000'de “tam ve özgür bir Avrupa'nın inşası” adına Vilnius'ta biraraya gelen Baltık ülkeleri ile

İstanbul Zirvesi'yle İttifak'ın Kafkasya'ya odaklanmasının ardından, Kasım 2004'te NATO'yla Bireysel Ortaklık Eylem Planı'nı geliştiren ilk ülke olurken;³⁷⁶ Eylül 2006'da NATO'nun "Yoğunlaştırılmış Diyalog" kararıyla üyeliğe aday ülke konumuna geçişte önemli bir adım attı.³⁷⁷

Ukrayna'da ise, 2004'te "Turuncu devrim" olarak adlandırılan süreçle Viktor Yuşçenko'nun Devlet Başkanı seçilmesinin ardından, Yuliya Timoşenka'nın Başbakanlığında kurulan hükümetin tercihini Batı'dan yana kullanmasıyla NATO'ya katılım, dış politikanın öncelikli hedefi haline geldi.³⁷⁸ Öyle ki, 22 Şubat 2005'te Brüksel'de NATO üyesi ülke liderleriyle biraraya gelen Yuşçenko, "çok yönlü dış politika çizgisinin artık geçmişte kaldı"ğını belirterek, ülkesinin "yönünün Batı olacağını" ve nihai hedefin "Avrupa ve NATO'ya entegrasyon olduğunu" vurguladı.³⁷⁹ Aynı yıl Nisan'da gerçekleştirilen NUK Dışişleri Bakanları toplantısında Ukrayna "Yoğunlaştırılmış Diyalog"a davet edildi.³⁸⁰

Bu dönemde İttifak'ın Gürcistan ve Ukrayna'yla ilişkileri gelişirken; Mart 2004'te Baltık Cumhuriyetleri, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya katılımlarıyla, "RF'nin batı sınırı tamamen NATO üyesi kimliğine büründü."³⁸¹ NATO'nun genişlemesinden rahatsız olan Moskova, "çevrelenmeye" tepkisini NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde gösterdi. Putin'in zirveye katılmamasıyla

---

Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya'nın Parlamento Sözcüleri, NATO üyeliğini hedefleyen tüm ülkelerle deneyimlerini paylaşacaklarını belirttiler. Bkz.: "Joint Statement of the Vilnius Group Countries, Trakai, 21 May 2003", <<http://www.mfa.gov.lv/en/security/4494/4509/4512>> (16. 11. 2011).

³⁷⁶ NATO Handbook, **op.cit.**, s. 200.

³⁷⁷ <<http://www.mfa.gov.ge>> (18. 01. 2011).

³⁷⁸ Oğan, **op.cit.**, 2004, s. 246-251.

³⁷⁹ **Ibid.**, s. 251, 252.

³⁸⁰ Perepelytsia, **op.cit.**

³⁸¹ Tellal, **op.cit.**, 2005a, s. 21.

RF, Dışişleri Bakanı düzeyinde temsil edildi.³⁸² 2004'te ayrıca, Romanya ve Bulgaristan'ın NATO gücünün Karadeniz'de görevlendirilmesi isteğine, Türkiye'yle birlikte karşı çıkan Moskova, "bölge dışından müdahaleler"³⁸³ olan tepkisini bir kez daha ortaya koydu.

NATO'nun söz konusu kıyıdaş devletlerle ilişkilerinde önemli bir diğer gelişme de 2008'e gelindiğinde Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın Üyelik Eylem Planı'na³⁸⁴ davet edilmemekle birlikte, ileride İttifak'a katılacaklarının belirtilmesiydi.³⁸⁵ Öte yandan, Bükreş Zirvesi sonrasında Ağustos'ta patlak veren Rus-Gürcü çatışmasıyla Gürcistan'ın NATO üyeliğine ilişkin İttifak içindeki tartışmalar hız kazandı. Özellikle, Bükreş Zirvesi'nde ABD'nin aksine, Gürcistan'ın Üyelik Eylem Planı'na katılmasına karşı çıkan Fransa ve Almanya seslerini yükselttiler. Zira Gürcistan'ın NATO üyeliği, ileride görülebilecek bunun gibi olası

---

³⁸² Uzgel, **op.cit.**, 2004, s. 12, 14. RF, AKKA'yı imzalamamış Baltık devletlerinde, "NATO'nun sınırsız bir şekilde askeri teçhizat konuşlandırılacak olanağı doğduğu için" de genişlemeden rahatsız oldu. RF, komşularında konuşlandırılacak sınırsız bir NATO askeri varlığına karşı güvence olarak gördüğü AKKA Adaptasyon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini ve Baltık devletlerinin de buna taraf olmasını isterken; NATO ülkeleri, Gürcistan ve Moldova'daki Rus askeri üslerinin çekilmesinde ısrar ederek anlaşmanın onaylanmasını erteledi. Yapıcı, **op.cit.**, 2005, s. 19. 10 Şubat 2007'de Münih Güvenlik Politikası Konferansı'ndaki konuşmasında NATO'nun genişlemesinin Avrupa'nın güvenliğiyle ilişkilendirilemeyeceğini savunan Putin, ayrıca AKKA Adaptasyon Anlaşması'nı onaylamayan NATO ülkelerinin tutumunu eleştirdi. <www.turkey.mid.ru> (08. 04. 2007). Temmuz'a gelindiğinde ise Moskova, taraf ülkeler AKKA'yı onaylayıncaya kadar bu anlaşmadan doğan yükümlülüklerini askıya aldı. **Milliyet**, 15. 07. 2007.

³⁸³ Tellal, **op.cit.**, 2005a, s. 23, 24.

³⁸⁴ Dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Yuşçenko, Başbakanı Timoşenka ve Parlamento Sözcüsü Arseniy Yatsenyuk 15 Ocak 2008'de NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer'a gönderdikleri mektupla, ABD'nin "tam ve özgür bir Avrupa yaratma hedefi"nin bir parçası olarak, Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna'nın Üyelik Eylem Planı'na katılmaya davet edilmesini istemişlerdi. 1 Nisan'da Kiev'e resmi ziyarette bulunan dönemin ABD Başkanı Bush da Ukrayna'nın Üyelik Eylem Planı'na katılmasını desteklediğini vurgulamıştı. Steven Woehrel, "Ukraine", Vincent Morelli (vd.), **op.cit.**

³⁸⁵ <<http://www.summitbucharest.ro/en/doc-201.html>> (25. 01. 2011). 21 Ağustos 2009'da NATO ve Ukrayna arasında "Belirgin Ortaklık Şartı"nı tamamlayıcı nitelikte bir deklarasyonun imzalanmasıyla, NUK'a Ukrayna'nın üyelik hedefine ilişkin reformların desteklenmesinde merkezi bir rol verildi. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_57045.htm> (17. 10. 2010).

bir krizde İttifak'la RF'yi karşı karşıya getirebilirdi. Böylece, Gürcistan'ın NATO'ya katılımı belirsiz bir tarihe ertelendi.³⁸⁶

Bununla birlikte, 19 Ağustos 2008'de İttifak'ın Dışişleri Bakanları, Gürcistan'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü korunarak çatışmanın barışçıl ve kalıcı bir çözüme ulaştırılması çağrısında bulundular. Ayrıca NATO-Rusya Konseyi toplantılarını geçici olarak askıya alan NATO, 27 Ağustos'ta RF'nin Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıma kararını kınadı. Ardından, Eylül'de "Gürcistan'ın NATO üyeliği hedefine ulaşmasına yardımcı olmak" amacıyla NATO-Gürcistan Komisyonu oluşturuldu.³⁸⁷ Öte yandan, Mart 2009'da İttifak'ın Dışişleri Bakanları NATO-Rusya Konseyi toplantılarının yeniden başlatılması yönünde karar aldılar.³⁸⁸

Bu dönemde Washington yönetimi Ukrayna ve Gürcistan'la ilişkilerini "stratejik ortaklık"a taşıyarak da bu devletlerin NATO üyeliğine olan desteğini sürdürdü. 19 Aralık 2008'de imzalanan "ABD-Ukrayna Stratejik Ortaklık Şartı"yla Bükreş Zirve kararına atıfla Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesinin her iki tarafın da önceliği olduğu vurgulanırken,³⁸⁹ 9 Ocak 2009'da ABD Gürcistan'la da "Stratejik Ortaklık Şartı"nı imzaladı. Şart'la taraflar, "güçlü, bağımsız, egemen ve demokratik bir Gürcistan"ın "tam ve özgür Avrupa"nın inşasına katkıda bulunacağını vurgulayarak, Bükreş Zirve kararına atıfla "Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesinin karşılıklı öncelikleri"

³⁸⁶ Nichol, **op.cit.**, 2009b; F. Stephen Larrabee, "NATO and Black Sea Security", Hamilton ve Mangott (eds.), **op.cit.**, s. 281.

³⁸⁷ <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm> (17. 10. 2010); <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm> (28. 01. 2011).

³⁸⁸ Paul Belkin, "U.S. Policy", Vincent Morelli (vd.), **op.cit.**. Bununla birlikte, NATO Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemeye devam etmektedir. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm> (28. 01. 2011).

³⁸⁹ Adrian Karatnycky ve Alexander J. Motyl, "The Key to Kiev: Ukraine's Security Means Europe's Stability", **Foreign Affairs**, Cilt 88, Sayı 3, 2009, s. 119; <<http://www.state.gov/p/eur/rls/or/113366.htm>> (15. 12. 2010).

olduğunu ve “Gürcistan’ın NATO üyeliği için adaylığını güçlendirme”yi hedeflediklerini vurguladılar.³⁹⁰

Öte yandan, 2011’e gelindiğinde Gürcistan ve Ukrayna’nın NATO üyeliği konusu tartışmalıdır. RF’nin NATO’nun genişlemesine olan tepkisinin yanı sıra Gürcistan’ın toprak bütünlüğü sorunu, Ukrayna’da halkın çoğunluğunun üyeliğe karşı çıkması³⁹¹ ve Karadeniz Filosu sorununun etkisiyle³⁹² üyeliklerin ne zaman gerçekleşeceği belirsizdir. Dolayısıyla NATO, üyelikten ziyade işbirliğini vurgulayarak³⁹³ Gürcistan ve Ukrayna’nın Batı’yla bağlarının devamını hedeflemektedir. İttifak, diğer taraftan Moskova’yla da işbirliğini sürdürmektedir.³⁹⁴ Bu süreçte, “Rusya’nın NATO üyesi olması gerektiği”³⁹⁵ yönünde görüşler de ileri sürülmekle birlikte, taraflar üyeliği değil işbirliğini vurgulamaktadırlar. Zira, RF’nin İttifak’a üye olması, oybirliğiyle karar alan NATO’da Moskova’nın veto yetkisini elde etmesi anlamına gelecektir. Oysa, bölgeye yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin bir parçası olan NATO açısından esas mesele RF’nin “veto yetkisi tanınmamış bir

---

³⁹⁰ <<http://www.america.gov/st/texttrans-english/2009>> (17. 01. 2011).

³⁹¹ Woehrel, **op.cit.**, 2010’da Yanukoviç’in Devlet Başkanı seçilmesinin ardından da Ukrayna üyeliği değil; işbirliğini, “yapıcı ortaklığı” vurgulamaya başladı. <<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/46304.htm>> (05. 04. 2011).

³⁹² Larrabee, **op.cit.**, 2008, s. 284.

³⁹³ 2010 Lizbon Zirvesi’nde, Bükreş’te alınan karara atıfla NATO’nun kapılarının Ukrayna’ya açık olduğu belirtildi. Bununla birlikte, üyelik konusundan ziyade taraflar arasında işbirliğinin altı çizildi. Gürcistan’ın da Bükreş kararı çerçevesinde NATO’ya ileride üye olacağı belirtilirken; NATO-Gürcistan Komisyonu’yla taraflar arasında ortaklığı geliştirme hedefi vurgulandı. Bkz.: “The Alliance’s Strategic Concept (2010)”, **op.cit.**

³⁹⁴ Lizbon Zirvesi’nde İttifak’ın “Rusya için bir tehdit olmadığı” belirtilerek, NATO ve RF arasında “gerçek bir stratejik ortaklığın” yaşama geçirilmesi için çalışılacağı vurgulandı. Bkz.: “The Alliance’s Strategic Concept (2010)”, **op.cit.**; <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68876.htm> (28. 01. 2011). Ayrıca, füze savunma ve “21. Yüzyılın Ortak Güvenlik Sorunlarının Birlikte Gözden Geçirilmesi” yoluyla Afganistan konusunda işbirliğinin de altı çizildi. Bkz.: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm> (28. 01. 2011).

³⁹⁵ Charles A. Kupcan, “NATO’s Final Frontier: Why Russia Should Join the Atlantic Alliance”, **Foreign Affairs**, Cilt 89, Sayı 3, s. 101. Bu görüş, 1990’ların başına kadar gitmektedir. Timothy Garton Ash, *The New York Times*’da “Rusya’nın NATO’da yer alacağını” ileri süren bir yazı yazdı. Bkz.: Wallerstein, **op.cit.**, s. 233.

ortak” olmasıdır. NATO’nun genişlemesinden rahatsız olan Moskova açısından da İttifak’la işbirliği, çok boyutlu dış politikasının bir parçasıdır.³⁹⁶

2. Bölge Devletleri’ne Yönelik Amerikan Yardımları

Karadeniz bölgesinde etkinliğini arttırmayı amaçlayan ABD, yardım programları aracılığıyla da “yeni dünya düzeninin değerleri”ni eski Sovyet coğrafyasına yaymanın peşindedir. Zira, bölge devletlerinin ABD yardımlarıyla “demokrasi”ye ve “serbest pazar ekonomisi”ne geçmeleri “eski düşmanların sakin ortaklara dönüşmesi”ne³⁹⁷ ve genelde Batı, özelde “Amerikan yanlısı” olmalarına yol açacaktır.³⁹⁸

Bu çerçevede ilk olarak 1992’de, eski Sovyet cumhuriyetlerinin (RF, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) “demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine geçiş”leri için dört yüz altmış milyon dolar yardımı öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası (*Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets (FREEDOM) Support Act*) yürürlüğe girdi.³⁹⁹ Amerikan yardımları Özgürlüğü Destekleme Yasası kapsamında ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (*U.S Agency for International Development (USAID)*) ve çeşitli ABD bakanlıkları tarafından; demokratik reform, enerji etkinliği ve pazar reformundan çevre, sağlık,

³⁹⁶ Bkz.: I. Bölüm, s. 11.

³⁹⁷ <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=21658>> (19. 03. 2011); National Security Strategy, **op.cit.**, 1996.

³⁹⁸ Ariel Cohen, “U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New Silk Road”, 1997, <<http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/BG1132.cfm>> (01. 02. 2005).

³⁹⁹ Cafersoy, **op.cit.**, s. 144. Dağlık Karabağ sorunu ve Ermeni lobisinin etkisiyle Özgürlüğü Destekleme Yasası’nın 907. Bölümü çerçevesinde Azerbaycan’a yardım yapılmadı. Böylece, Ermenistan’a ambargo uygulayan Azerbaycan bu yardımlardan yararlanamadı. Öte yandan, bu bölüm 2001’de askıya alındı. Anna Matveeva, “Conflicts in the Wider Black Sea Area”, Hamilton, **op.cit.**, s. 180.

gıda, ticaret ve silahlanmanın önlenmesine kadar çeşitli alanlarda yapılmaktadır. Ayrıca, Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın kapsamına girmeyen ABD Tarım Bakanlığı'nın gıda yardımları, Savunma Bakanlığı'nın Ortaklaşa Tehdit Azaltma Programı, Enerji Bakanlığı'nın nükleer enerjinin ve silahların kontrolü ve Dışişleri Bakanlığı'nın Uluslararası Askeri Değişim ve Eğitim, silahsızlanma konularında yardımları da bulunmaktadır.⁴⁰⁰

Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın yanı sıra, 1999'da onaylanan Güney Kafkasya ve Merkezi Asya devletlerine yönelik "İpek Yolu Strateji Yasası"nda (*Silk Road Strategy Act*) "güneyden, kuzeyden ve doğudan"⁴⁰¹ gelen siyasi ve ekonomik baskılara maruz kalan bölgenin Batı'yla bağlarının gelişmesiyle istikrara kavuşacağı belirtilerek ABD yardımlarının gerekliliği bir kez daha vurgulandı.⁴⁰² 2006'da güncellenen bu yasa⁴⁰³ Merkezi Asya ve Güney Kafkasya'yı "dönüştürme" stratejisinin bir parçasıydı.

Bu süreçte Washington yönetimi ayrıca, "gerçek politika değişimi gösteren ülkeleri ödüllendirecek ve reformları uygulamayanlara karşı çıkacak" Binyıl Tehdit Ölçümü (*Millennium Challenge Account-MCA*)⁴⁰⁴ başlığıyla yeni bir yardım programı oluşturdu. MCA⁴⁰⁵ ve AB'nin Komşuluk Politikası gelişmekte olan

---

⁴⁰⁰ Erhan, **op.cit.**, 2005, s. 28, 29. Bölge devletlerine sağlanan krediler de ABD yardımlarının önemli bir parçasıdır. Bölgede yatırım yapacak Amerikan şirketlerini desteklemek amacıyla verilen kredilerin yanı sıra, Washington yönetimi Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Örgütü ve Avrupa Yeniden Yapılanma ve Gelişme Bankası nezdinde girişimlerde bulunarak eski Sovyet cumhuriyetlerine kredi açılmasını da sağlamıştır. Erhan, **ibid.**, 2005, s. 28, 30.

⁴⁰¹ İran, RF ve ÇHC kastedilmektedir.

⁴⁰² "İpek Yolu Strateji Yasası", 1999, <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h106-1152>> (19. 03. 2011).

⁴⁰³ "İpek Yolu Strateji Yasası", 2006, <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s109-2749>> (19. 03. 2011).

⁴⁰⁴ National Security Strategy, **op.cit.**, 2002'den çeviren Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 152.

⁴⁰⁵ 14 Mart 2002'de dönemin ABD Başkanı Bush tarafından gündeme getirilen MCA günümüzde, programı yöneten Binyıl Tehdit Şirketi'nin (*Millennium Challenge Corporation-MCC*) adıyla bilinmektedir. Bkz.: Curt Tarnoff, "Millennium Challenge Corporation", Congressional Research Service, 2010, <www.crs.gov> (15. 08. 2011); <<http://www.mcc.gov>> (20. 03. 2011).

ülkelerde “ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya ve demokratik kurumları güçlendirmeye yardımcı olmak” amacıyla tasarlandı.⁴⁰⁶ “Adil yöneten hükümetlere sahip, insanlarına yatırım yapan ve ekonomik serbestleşmeyi savunan ülkelerdeki projeler için” oluşturulan MCA,⁴⁰⁷ Karadeniz coğrafyasından Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna’yı kapsamaktadır. Bu çerçevede, Eylül 2005’te imzalanan anlaşmayla Gürcistan’a altyapı, tarım ve iş sektörleri için beş yıllığına 295 milyon dolar; Mart 2006’da Ermenistan’a tarım sektöründe kullanılmak üzere köy yolları ve sulama için beş yıllığına 236 milyon dolar; Haziran 2010’da Moldova’ya yol ve tarım sektörü için beş yıllığına 262 milyon dolar yardımı yapıldı. Ukrayna’yla ise, 2006’da kamu sektöründe yolsuzluğun azaltılması amacıyla iki yıllığına 48.1 milyon dolarlık “eşik programı” imzalandı.⁴⁰⁸

“Eski Sovyet coğrafyasını dönüştürme” stratejisi çerçevesinde başka bir adım da “Bölgesel İşbirliği için Karadeniz Vakfı”yla (*Black Sea Trust for Regional Cooperation*) atıldı. Karadeniz Vakfı Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Ukrayna’da, RF (Krasnodar ve Rostov bölgelerinde) ve Türkiye’de “demokratik siyasi kurumları güçlendirme” ve istikrarın sağlanması için “siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etme” hedefiyle ABD’nin Alman Marshall Fonu tarafından yaratıldı.⁴⁰⁹ Alman Marshall Fonu’nun yanı sıra, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, Romanya Hükümeti ve Letonya Savunma

---

⁴⁰⁶ Jackson, **op.cit.**, 2005.

⁴⁰⁷ National Security Strategy, **op.cit.**, 2002’den çeviren Ateşoğlu Güney, **op.cit.**, s. 152.

⁴⁰⁸ MCC ödenekleri iki şekildedir: İlki “compact” denilen MCC’nin “uygunluk kriterini geçen” ülkelere beş yıllığına sağlananları; ikincisi ise, “eşik programı” (*threshold program*) denilen, daha az miktarda olmakla birlikte “uygunluk kriterlerini geçmeye yaklaşan” ülkeleri ödüllendirmek amacıyla verilenleri ifade etmektedir. Bkz.: Tarnoff, **op.cit.**; <<http://www.mcc.gov/pages/countries/program>> (20. 03. 2011).

⁴⁰⁹ <http://www.mott.org/sitecore/content/Globals/Grants/2008/200601997_01> (18. 03. 2011).

Bakanlığı'nın da ilk yatırımcıları arasında yer aldığı Karadeniz Vakfı'na⁴¹⁰ ABD, Haziran 2006'da Bükreş'te gerçekleştirilen Karadeniz Forumu'nda katkıda bulunacağını açıkladı.⁴¹¹ “Demokrasi ve serbest pazar ekonomisi” adına Karadeniz Vakfı'na on milyon dolar katkıda bulunan Washington, RF, Ukrayna, Bulgaristan ve Türkiye'de “hukukun üstünlüğü ilkesinin güçlendirilmesi”yle ilgili yardım programlarını da desteklemektedir.⁴¹²

3. “Renkli Devrimler”

Yardım programlarının yanı sıra ABD merkezli Ulusal Demokratik Enstitü (*National Democratic Institute*), Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitü (*International Republican Institute*) ve Ulusal Demokrasi Fonu (*National Endowment for Democracy*) gibi kuruluşlar eski Sovyet coğrafyasında “özgür ve adil seçimler yapılmasına yardımcı” olarak,⁴¹³ Washington'un “Karadeniz devletlerine yönelik politikasının temeli olan demokratik değerler”in⁴¹⁴ yayılmasında rol oynamaktadırlar. Zira, “Özgür ve açık toplumlar”ın özellikle “stratejik çıkar alanları”na genişlemesi; bu çerçevede eski Sovyet coğrafyasının “demokratikleşme”si ABD için önemlidir.⁴¹⁵

---

⁴¹⁰ <<http://www.gmfus.org/blacksea>> (18. 03. 2011).

⁴¹¹ Bryza, **op.cit.**, s. 40; Wilson, **op.cit.**. ABD tarafından desteklenen Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu, bölgede istikrarın, demokratik dönüşümün ve “Avrupalı özlemler”in gerçekleştirilmesinin önemine işaret ederek, “Avrupa-Atlantik ortaklar”la diyalog içinde “ortak bir vizyon ve bölgesel bir strateji geliştirme”yi ve işbirliği ortamı yaratmayı hedeflemektedir. 5 Haziran 2006'da yayınlanan Ortak Deklarasyon'da imzası bulunan devletler şöyledir: Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Türkiye ve Ukrayna. Bkz.: <http://www.blackseforum.org/joint_declaration.html> (24. 03. 2011); <<http://www.blackseforum.org/concept.html>> (24. 03. 2011).

⁴¹² Garber, **op.cit.**

⁴¹³ Elizabeth A. Jones, “U.S. Foreign Assistance Programs”, 2004, <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/30059.htm>> (05. 10. 2005).

⁴¹⁴ Wilson, **op.cit.**

⁴¹⁵ National Security Strategy, **op.cit.**, 1996.

Karadeniz'in "bir demokratik uluslar topluluğu"na dönüşmesini destekleyen ABD, bu çerçevede "örnekler" vermekte; 2003'te Gürcistan'da, 2004'te Ukrayna'da seçim sürecinde yaşananları "katılımcı demokrasinin inşasında büyük bir ilerleme" ve "devrim" olarak nitelendirmektedir.⁴¹⁶ Oysa, "demokrasi" ve "devrim" olarak sunulan Amerikan yanlısı iktidar değişikliğidir.

Gürcistan ve Ukrayna'da merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, özelleştirmeler sonucunda sermayenin önemli bir bölümünün el değiştirmesiyle "toplumsal yeniden bölüşüm"ün "adaletsizliği", "ekonomik paylaşım kavgası" iktidarları yıpratarak halk muhalefetine gelişmesinde etkili oldu.⁴¹⁷ Muhalefeti destekleyen dış kaynaklı sivil toplum örgütleri ve kuruluşlar da iktidar değişikliklerinde rol oynadılar.

Gürcistan'da Kasım 2003'te başlayan "Kadife Devrim" ya da "Gül Devrimi" olarak adlandırılan süreçte, ABD Büyükelçisi Richard Miles, uluslararası sermaye spekülörü George Soros'un vakfı ve Özgürlük Evi (*Freedom House*),⁴¹⁸ Ulusal Demokratik Enstitü gibi kuruluşlar önemli roller üstlendiler.⁴¹⁹ Özel *Rustavi-2* televizyonu ve gençlik örgütü *Kmara* (Yeter) muhalefeti desteklemek amacıyla Soros Vakfı tarafından finanse edilirken,⁴²⁰ Kasım 2003'teki seçimlere hile karıştırıldığını öne süren vakfın, Soros'un sözleriyle "değişime katkısı; halkın hükümetin açıkladığı

---

⁴¹⁶ Wilson, *ibid.*; Garber, *op.cit.*

⁴¹⁷ Erel Tellal, "Eski Sovyet Coğrafyasında 'Devrimler'" **SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, 2005b, s. 275; Oğan, *op.cit.*, 2004b, 255.

⁴¹⁸ 1941'de New York'ta kurulan Özgürlük Evi, Soğuk Savaş sonrasında "diktatörlük altında yaşayan toplumlara özgürlüğü yayma" hedefiyle hükümet-dışı düşünce kuruluşları, bağımsız medya gibi konularda eski Sovyet coğrafyasına "yardımcı" olmaktadır. Özgürlük Evi Ukrayna'daki "barışçıl demokratik devrim"de de rol oynamıştır. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=249>> (30. 03. 2011).

⁴¹⁹ Ahat A. Andican, "Sovyet Sonrası Coğrafyada 'Kadife Devrimler'", **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 41, 11. 04. 2005, s. 10.

⁴²⁰ Aynur Mayemerova, "Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 39, 2005, s. 10; Sinan Oğan, "Gençlik Örgütlerinin Sivil Devrimlerdeki Rolü: 'Baby-boom'", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, İstanbul, Birharf, 2004a, s. 82, 83.

sonuçlara değil, vakfinkine güvenmesi” oldu.⁴²¹ Sürecin sonunda, ABD’de eğitim görmüş muhalefet lideri Mihail Saakaşvili Gürcistan’ın yeni devlet başkanı seçildi. Saakaşvili’nin yanı sıra, aralarında Başbakan Zhvania ve Dışişleri, Savunma, Tarım, Ekonomi, İçişleri, Adalet Bakanlarının da bulunduğu bakanlar kurulunun on dört üyesi de ABD destekli değişim programlarına katılmışlardı.⁴²² Ukrayna’da ise, Kasım 2004’te yapılan devlet başkanlığı seçimlerine hile karıştığı iddialarının ardından Aralık’ta yinelenen seçimle, Viktor Yanukoviç’e karşı yarışan Viktor Yuşçenko devlet başkanı oldu. “Turuncu Devrim” olarak adlandırılan bu süreçte Alman Marshall Fonu ve Özgürlük Evi tarafından desteklenen *Pora* (Şimdi Zamanı) gençlik örgütü önemli rol oynadı.⁴²³

Böylece, Batı/Amerikan yanlısı adayların devlet başkanı seçtikleri “renkli devrimler” aracılığıyla ABD, RF’yi çevreleyerek⁴²⁴ Karadeniz’de etkisini arttırdı.⁴²⁵ Bu çerçevede, ayrıca Batı yanlısı oluşumlar da hayata geçirildi. Baltık-Karadeniz-Hazar bölgesinde bölünmemiş bir Avrupa görme umuduyla⁴²⁶ 2 Aralık 2005’te Kiev’de biraraya gelen Ukrayna, Gürcistan, Letonya, Litvanya, Estonya, Moldova, Makedonya, Slovenya ve Romanya’nın üst düzey temsilcileri bir deklarasyon

---

⁴²¹ **Milliyet**, 12. 05. 2005.

⁴²² Jones, **op.cit.**.

⁴²³ Oğan, **op.cit.**, 2004b, s. 84, 85.

⁴²⁴ Türkkaya Ataöv, “Ukrayna’daki Gerçek”, **Cumhuriyet**, 04. 01. 2005.

⁴²⁵ ABD, “renkli devrimler”in yanı sıra Bulgaristan ve Romanya’da oluşturduğu üslerle de RF’yi çevrelemektedir. Bkz.: Uzgel, **op.cit.**, 2004, s. 14. Ukrayna’da Moskova’nın siyasi, ekonomik ve askeri etkisi ile Gürcistan’daki istikrarsızlık göz önüne alındığında Amerikan üsleri açısından “en mantıklı seçenek” Romanya ve Bulgaristan’dır. Bkz.: Federico Bordonaro, “U.S. Military Bases in the Black Sea Region”, <<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/153>> (14. 10. 2010). Bulgaristan’da Novo Selo, Bezmer hava üssü ve Graf Ignatievo havaalanı; Romanya’da Mihail Kogalniceanu hava üssü, Babadağ ve Smardan eğitim sahası ile ABD “Karadeniz’i çevreledi”. Bkz.: Gözde Kılıç Yaşın, “Karadeniz Planları”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 75, 05. 12. 2005, s. 12, 13; Zdzislaw Lachowski, **Foreign Military Bases in Eurasia**, <<http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI18.pdf>> (22. 01. 2012).

⁴²⁶ Bu ifade, ABD’nin “tam ve özgür Avrupa” hedefiyle uyumludur.

imzalayarak Demokratik Seçenek Topluluğu'nu oluşturdular.⁴²⁷ Ardından, Mayıs 2006'da Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü-GUAM'ı oluşturan deklarasyona imza attılar.⁴²⁸ Özetle, “renkli devrimler”e sahne olan Gürcistan ve Ukrayna'nın “demokrasi” adına öncülük ettiği bu oluşumlar da bölgede RF'nin etkinliğini önlemeye yöneliktir.⁴²⁹

2011'e gelindiğinde Gürcistan'da Saakaşvili iktidarını korumaktadır. Ukrayna'da ise, 2010'da “büyük ölçüde özgür ve adil” olarak nitelendirilen seçimle⁴³⁰ Viktor Yanukoviç devlet başkanı olmuştur. Yapılan yorumlarda, eğer Yanukoviç “dış politikada AB'yle bütünleşmeyi, NATO'yla işbirliğini, ABD'yle güçlü ilişkileri ve Ukrayna'nın egemenliğinden ödün vermeden Rusya'yla daha iyi ilişkileri hedeflerse; Batı böyle bir politikayı memnuniyetle karşılayacaktır”⁴³¹ görüşü dikkat çekmektedir.⁴³² Dolayısıyla, Batı açısından demokrasi tek başına “yeterli” değildir; esas mesele iktidarların Batı'yla işbirliği yapmasıdır.

⁴²⁷ <<http://www.nsc.gov.ge/download/pdf/dec/EN.pdf>> (30. 03. 2011).

⁴²⁸ <<http://www.guam-organization.org/en/node/468>> (30. 03. 2011). Moskova'nın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla 1997'de ABD tarafından kurulan bu oluşum, Nisan 1999'da NATO'nun 50. yıl toplantısına paralel gerçekleştirilen toplantıda Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM adını aldı. ABD'yi “stratejik ortak” olarak kabul eden ve NATO'nun da destek verdiği oluşum, 2002'de Özbekistan'ın üyeliğini askıya alması ve ardından 2005'te ayrılmasıyla tekrar GUAM adını aldı. Mayıs 2006'dan itibaren ise, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü-GUAM olarak anılmaktadır. Bkz.: <<http://www.guam.org/general/history.html>> (24. 08. 2005); Oğan, **op.cit.**, 2004a, s. 254, 255; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 418.

⁴²⁹ Bölge devletlerinin RF'den uzaklaşıp Batı'yla bütünleşmeleri hedefi çerçevesinde hayata geçen bir başka oluşum da Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi'dir (*Southeast European Cooperation Initiative-SECI*). Aralık 1996'da ABD'nin girişimi ve desteğiyle başlatılan SECI, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında Batı'yla bütünleşmelerini sağlayacak ekonomi, taşıma, çevre gibi konularda işbirliğini öngörmektedir. Ekim 2000'de SECI kaçakçılık, para aklama gibi tehditlerle mücadeleyi de hedeflerine eklemiştir. Eugene B. Rumer ve Jeffrey Simon, **Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, National Defense University Press, 2006, s. 24.

⁴³⁰ <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3211.htm>> (05. 04. 2011).

⁴³¹ Steven Pifer, “Understanding Ukraine's Foreign Policy”, <http://www.brookings.edu/opinions/2010/0413_ukraine_pifer> (13. 05. 2011).

⁴³² ABD için önemli olan Ukrayna'nın Batı'yla bağlarının sürmesidir. Bu çerçevede, Yanukoviç döneminde Ukrayna'nın NATO üyeliğini reddetmesi ve Karadeniz Filosu'nun kalış süresini 2042'ye kadar uzatan anlaşmanın onaylanması “Obama yönetimini kaygılandırmamıştır.” Steven Woehrel, “Ukraine: Current Issues and U.S. Policy”, **Congressional Research Service**, 2011, <www.crs.gov> (09. 11. 2011).

C. ABD'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu

Washington bölgesel sorunlara yönelik “çatışmaların sona ermesi” ve “enerji güvenliğinin sağlanması” çağrısında bulunmaktadır.⁴³³ Bu söylemler Avrupa-Atlantik stratejisinin Karadeniz'deki temel önceliği olan “Rusya sorunu”yla ilgilidir.

Öncelikle, Karadeniz bölgesinin yasadışı göç, uyuşturucu, kaçakçılık ve terörizm açısından bir “güzergah” olduğuna dikkat çekilerek⁴³⁴ bu sorunları “besleyen”, “barış ve istikrar”a zarar veren bölgesel çatışmaların sona ermesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.⁴³⁵ Tehditlerin ve çatışmaların yanı sıra Karadeniz'in ABD'nin “önemli çıkarlarının bulunduğu Büyük Ortadoğu”ya⁴³⁶ “giriş noktası” olduğu belirtilerek⁴³⁷ Batı'nın bölgeyle ilgilenmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Aslında, “güzergah” ve “giriş noktası” söylemleri tehditlerin önlenmesi için Batı'nın bölgeyi denetlemesinin gerekli ve önemli olduğu vurgusunu taşımaktadır. “Bölgesel çatışmaların sona ermesi” çağrısı ise, bu çatışmaları denetimini sürdürmek için bir araç olarak kullanan RF'nin etkisini sınırlamaya yöneliktir.

Bu çerçevede, ABD Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Nitekim, Ağustos 2008'de Gürcistan Savaşı'nın ardından Moskova, ABD'nin “bölge ile ilgili niyetleri”ne⁴³⁸ cevap olarak Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını

---

⁴³³ National Security Strategy, **op.cit.**, 1991; National Security Strategy, **op.cit.**, 1997; National Security Strategy, **op.cit.**, 2002; “İpek Yolu Strateji Yasası”, **op.cit.**, 2006, <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s109-2749>> (19. 03. 2011); Wilson, **op.cit.**; Garber, **op.cit.**.

⁴³⁴ Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 21.

⁴³⁵ Wilson, **op.cit.**.

⁴³⁶ National Security Strategy, **op.cit.**, 2010.

⁴³⁷ Jackson, **op.cit.**, 2005; Asmus ve Jackson, **op.cit.**, 2004, s. 21-23; Hamilton, **op.cit.**, s. 321-323.

⁴³⁸ Şubat 2008'de ABD ve AB'nin desteğiyle Kosova bağımsızlığını ilan etmiş; Nisan 2008 Bükreş Zirvesi'nde NATO, Gürcistan ve Ukrayna'nın ileride üye olacaklarını belirtmişti. Yıldızoğlu, **op.cit.**, 2008; Yapıcı, **op.cit.**, 2008, s. 190; <<http://www.summitbucharest.ro/en/doc-201.html>> (25. 01. 2011).

tanırken,⁴³⁹ Washington, “tekrar birleşmiş bir Gürcistan”dan yana olmuştur.⁴⁴⁰ Dolayısıyla, ABD’nin Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü desteklemesi, bölgedeki etki mücadelesinin bir parçasıdır. Yine bu çerçevede ABD, “donmuş çatışmalar”ın⁴⁴¹ çözüm sürecine aktif olarak katılmaktadır. Gürcistan’daki Birleşmiş Milletler Gözlemci Misyonu’nun ve Dağlık Karabağ sorununun çözümü için oluşturulan Minsk Grubu’nun parçası olan ABD,⁴⁴² 2005’te Transdinyester sorununun çözümü için yapılan görüşmelerde gözlemci sıfatıyla yer almıştır.⁴⁴³

Böylece, bölgesel çatışmaların çözüm sürecinde “söz sahibi” olan Washington, Karadeniz’e damgasını vuran bir diğer sorun olan enerji konusunda “güvenliği” hedeflemektedir.⁴⁴⁴ “Enerji sorunu”, bölgede ekonomik/stratejik etkinliği hangi devletin kuracağı sorusuyla⁴⁴⁵ ilgilidir. Zira, Brzezinski’nin Merkezi Asya ve Güney Kafkasya devletleri ile Afganistan, İran ve Türkiye’yi kapsayan “Avrasya Balkanları” olarak adlandırdığı bölge “potansiyel bir ekonomik ödül olarak” çok önemlidir.⁴⁴⁶ Böylece, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara

---

⁴³⁹ Baha Erbaş, “Karadeniz’in geleceği”, **Dünya Gündemi**, 13-20 Mart 2011.

⁴⁴⁰ <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2009/126884.htm>> (05. 04. 2011).

⁴⁴¹ Wilson, **op.cit.**; Vladimir Socor, “Frozen Conflicts: a Challenge to Euro-Atlantic Interests”, Asmus (vd.), **op.cit.**, s. 127.

⁴⁴² Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 179. Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümü için 2001’de Key West’te tarafları biraraya getiren ABD, Azerbaycan ve Nahçıvan arasında coğrafi irtibatın sağlanması karşılığında Ermenistan’a Karabağ’ın statüsü konusunda ayrıcalık tanınmasını içeren bir “barış modeli”ni gündeme getirmişti. Ayrıca ABD, 2008’de Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü destekleyen ve mülteci durumuna düşen Azeri’lerin yurtlarına geri dönmelerini içeren “Azerbaycan’ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumu” başlıklı BM Genel Kurul kararında olumsuz oy kullanmıştı. Öte yandan, Washington çözüm sürecini desteklemeyi sürdürdü. 7 Mayıs 2009’da ABD temsilcisi Matthew Bryza’nın ev sahipliğinde ABD’nin Prag Büyükelçiliği’nde Sarkisyan ve Aliyev biraraya geldiler. İşyar, **op.cit.**, s. 212, 218, 221.

⁴⁴³ Osipov, **op.cit.**

⁴⁴⁴ National Security Strategy, **op.cit.**, 1991; National Security Strategy, **op.cit.**, 1997; National Security Strategy, **op.cit.**, 2002.

⁴⁴⁵ Taşçıkır, **op.cit.**, s. 241.

⁴⁴⁶ Brzezinski, **op.cit.**, 1998, s. 113, 114.

ulaştırılması açısından “önemli bir koridor” işlevi gören Karadeniz bölgesi⁴⁴⁷ Avrupa-Atlantik ortaklığı için “stratejik bir alan” niteliği kazanmıştır.⁴⁴⁸

“Enerji güvenliği” söylemi ise, temelde “arz çeşitliliği”ne, “çoklu boru hatları”na⁴⁴⁹ başka bir deyişle, petrol ve doğalgazın birden fazla hatla taşınmasına, böylece bölgesel bir gücün enerji tekelinin kırılmasına⁴⁵⁰ yöneliktir. Bu çerçevede asıl konu, “bu kaynağa erişme” ve “Rusya’nın bölgenin jeopolitik alanına tek başına egemen olmasının önlenmesi”dir. Zira, “bölgeye erişimi kim kontrol eder ya da egemen olursa” jeopolitik ve ekonomik ödülü o kazanacaktır.⁴⁵¹ Dolayısıyla, “bölgenin taşıma sistemindeki Rus tekelinin kırılması”⁴⁵² gereklidir. Böylece, Mavi Akım’dan “rahatsızlık duyan” Washington,⁴⁵³ faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Güney Kafkasya doğalgaz boru hattını “çok önemli başarılar” olarak nitelendirmekte; Nabucco doğalgaz boru hattı projesini de desteklemektedir.⁴⁵⁴

Böylece ABD, RF’nin bölgedeki etkinliğini sınırlamaya çalışmaktadır. ABD’nin hedeflerini paylaşan AB de bölge ülkelerinin Batı’yla bağlarının güçlenmesinde rol oynamaktadır.

---

⁴⁴⁷ Wilson, **op.cit.**; Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 18.

⁴⁴⁸ Zeyno Baran, “Developing a Euro-Atlantic Strategy Towards Black Sea Energy: The Example of the Caspian”, Asmus (vd.), **op.cit.**, 2004, s. 116.

⁴⁴⁹ Wilson, **op.cit.**; Bryza, **op.cit.**, s. 41.

⁴⁵⁰ İpek Yolu Strateji Yasası, **op.cit.**, 2006.

⁴⁵¹ Brzezinski, **op.cit.**, 1998, s. 126, 127.

⁴⁵² Baran, **op.cit.**, s. 117. Boru hatları konusunda ABD, “İran’ın devre dışı tutulması”nı da hedeflemektedir. Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 281.

⁴⁵³ Uzgel, **idem.**

⁴⁵⁴ Wilson, **op.cit.**; Garber, **op.cit.**

II. AB'nin Karadeniz Politikası

ABD'nin Karadeniz bölgesine yönelik hedeflerine ulaşması açısından AB'yle birlikte hareket etmesinin; Avrupa-Atlantik ortaklığının “gerekliliği” 1990'lardan günümüze vurgulanmaktadır. Örneğin, Brzezinski'ye göre, “Amerika'nın doğal müttefiki” olan Avrupa,⁴⁵⁵ “Atlantik ilişkilerindeki gerçekten ciddi bir kopukluğun” “vahim sonuçlar ortaya çıkarabileceğini, Amerikalılardan daha iyi bilmektedir.”⁴⁵⁶ “Batı'nın bir bütün olarak dünyaya verecek çok şeyi olduğu gerçeği” ortadadır; ve bunu ancak “Atlantik'in iki kıyısı birlikte çalışarak” “ortak bir vizyon” oluşturarak gerçekleştirebilirler.⁴⁵⁷ AB'ye göre de “Transatlantik ilişkinin yeri doldurulamaz. Dünyanın iyiliği için ortak hareket ederek, AB ve ABD aşılması zor bir güç olabilir.” Dolayısıyla AB'nin amacı “ABD'yle etkili ve dengeli bir ortaklık olmalıdır.”⁴⁵⁸ Ayrıca, AB ve ABD “demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü” gibi değerleri birlikte savunmalı ve “terörizm, organize suçlar” gibi tehditlere karşı birlikte hareket etmelidir.⁴⁵⁹ Böylece, ABD'nin ve Avrupa'nın Karadeniz bölgesine yönelik ortak bir strateji oluşturmaları önemlidir.⁴⁶⁰ “Ortak değerleri” savunan ve “ortak tehditlere sahip” ABD ve AB'nin Karadeniz politikalarında “amaç” açısından fark yoktur.

1990'lardan günümüze “Büyük Satranç Tahtası”, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” ve Amerikan strateji belgelerinde RF'nin “demokratik bir ülke”, “sorumlu bir ortak olması”nın önemi, “çatışmaların sona ermesi” ve “enerji güvenliği”

---

⁴⁵⁵ Brzezinski, **op.cit.**, 1998, s. 54.

⁴⁵⁶ Brzezinski, **op.cit.**, 2005, s. 120.

⁴⁵⁷ **Ibid.**, s. 266, 267, 269.

⁴⁵⁸ “A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12. 12. 2003, <www.consilium.europa.eu/78367.pdf> (07. 11. 2011).

⁴⁵⁹ “European Council Declaration on Transatlantic Relations”, Annex, Presidency Conclusions, Aralık 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/78364.pdf> (07. 11. 2011).

⁴⁶⁰ Asmus, **op.cit.**, 2006, s. 23, 29.

çağruları, “demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları” ile “tam ve özgür Avrupa” söylemi, NATO’nun genişlemesinin ve girişimlerinin gerekliliği vurgulanmaktadır. AB’nin Karadeniz politikası da ABD’nin stratejisiyle örtüşmektedir.

A. “Yeni bir Bölgesel İşbirliği”nden “Karadeniz Stratejisi”ne Bölgeye Bakış

Soğuk Savaş dönemindeki “bölünmelerin üstesinden gelme”yi hedefleyen AB,⁴⁶¹ “tam ve özgür bir Avrupa vizyonu”nda “stratejik boşluğu temsil eden” Karadeniz bölgesinde⁴⁶² “demokrasiyi ve serbest pazar ekonomisi”ni yaymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Topluluk, ilk olarak 1990’da eski Sovyet coğrafyasına yönelik teknik yardım (*Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States-TACIS*) programını benimsedi.⁴⁶³ Yeni bağımsız ülkelerde “demokratikleşmeyi, hukukun üstünlüğünü ve piyasa ekonomisine geçişi teşvik eden” TACIS programı; kurumsal, hukuki ve idari reformları, özel sektörün desteklenmesini ve ekonomik kalkınmayı, altyapının geliştirilmesi ile çevrenin korunmasını hedefliyordu.⁴⁶⁴ Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası’nın (*European Bank of Reconstruction and Development-EBRD*)⁴⁶⁵ yanı sıra AB’nin temel mali yardım aracı olan TACIS programı⁴⁶⁶ içinde ayrıca, Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (*Transport*

⁴⁶¹ Tunç Aybak, *op.cit.*, s. 54.

⁴⁶² Iris Kempe ve Kurt Klotzle, **The Balkans and the Black Sea Region: Problems, Potentials and Policy Options**, Sayı 2, Münih, Center for Applied Policy, 2006, s. 5.

⁴⁶³ Yapıcı, *op.cit.*, 2004, s. 166.

⁴⁶⁴ “Tacis Programme 2000-2006”, <http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations_with_third_countries> (14. 11. 2011).

⁴⁶⁵ EBRD yardımları, küçük ve orta ölçekli girişimler, mali sektör, enerji altyapısı, çevre altyapısı, telekomünikasyon gibi alanları kapsamaktadır. Bkz.: Zacchary Ritter, **EU Engagement in the Black Sea Region: Challenges and Opportunities for the EU**, Berlin, German Institute for International and Security Affairs, 2006.

⁴⁶⁶ *Ibid.*

Corridor Europe-Caucasus-Asia-TRACECA) ve Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe-INOGATE*) projeleri yürütüldü.⁴⁶⁷

Merkezi Asya, Hazar, Kafkasya ve Karadeniz'den Avrupa'ya uzanan doğu-batı koridorunun geliştirilmesi adına 1993'te başlatılan teknik yardım ve yatırım projelerini içeren TRACECA; “bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik egemenliklerini güçlendirerek dünya ekonomisine etkili katılımlarını sağlamaya, bölgesel işbirliğini desteklemeye, bölgesel yatırımı teşvik etmeye ve Avrasya taşıma koridorunu Avrupa ve dünya sistemine bağlamaya” yönelikti. TRACECA projesiyle ayrıca, enerji işbirliği programı INOGATE desteklendi.⁴⁶⁸

AB, 1991'den 1996'ya Yunanistan dışındaki Karadeniz ülkelerine 2.589 milyon ecu (*european currency unit* (avrupa para birimi)); bölgesel kalkınma ve işbirliği projeleri çerçevesinde de 490 milyon ecu aktardı.⁴⁶⁹ Böylece, 1990'ların ilk yarısında eski Sovyet coğrafyasına yönelik Amerikan yardımıyla aynı dönemde yürütülmeye başlanan bu projelerle bölgenin Batı'yla bağlarının gelişmesinde rol oynayan AB; 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD'nin Karadeniz bölgesini “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmesiyle eş zamanlı olarak bölgenin “stratejik önemi”ni vurgulamaya başladı. Nitekim, Avrupa Komisyonu Kasım 1997'de Karadeniz bölgesinin AB için “artan stratejik önemi”nin altını çizerek “yeni bir bölgesel işbirliği stratejisi geliştirme niyeti”ni açıkladı.⁴⁷⁰ Karadeniz bölgesinde

---

⁴⁶⁷ Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 166.

⁴⁶⁸ Bölgenin taşıma koridoru olarak önemi giderek artmış; nitekim 1997'de Karadeniz dört Avrupa taşıma bölgesinden (*Pan-European Transport Areas-PETrAS*) biri olmuştur. Ban, **op.cit.**, s. 14; “TRACECA”, <<http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/transport>> (14. 11. 2011).

⁴⁶⁹ Avrupa Yapısal Fonları (*European Structural Funds*) aracılığıyla Yunanistan'a yardım yapılmıştır. “European Commission Report: Enlargement will further increase the Black Sea Region's Significance to the EU”, <<http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction=IP/97/1103>> (20. 11. 2011).

⁴⁷⁰ European Commission, “Regional Cooperation in the Black Sea Area: State of Play, Perspectives for EU Action Encouraging Its Development”, Communication from the Commission to the Council,

“demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan haklarının güçlendirilmesi; taşıma, enerji ve telekomünikasyon ağlarının geliştirilmesi; ticari işbirliği; sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması; kaçakçılığın ve yasadışı göçün azaltılması”⁴⁷¹ gibi ABD’yle ortak hedefleri vurgulayan Komisyon ayrıca, Aralık’ta KEİÖ’nü desteklediği bölgesel girişimler arasında saydı.⁴⁷² “Ortak çıkar alanları”nda Topluluk’la ilişkilere önem veren KEİÖ üyeleri⁴⁷³ ise, Nisan 1999’da benimsenen “İşbirliği Platformu” belgesi ve Haziran 2002’de Onuncu Yıl Zirvesi’nde yayınlanan deklarasyonla AB’yle ilişkilerini geliştirme niyetlerini vurguladılar.⁴⁷⁴

Bu süreçte, TACIS programıyla bölge ülkelerinin “demokrasi ve piyasa ekonomisi”ne geçişlerine destek olmaya devam eden AB,⁴⁷⁵ “çevrenin korunması” hedefine yönelik 2002’de Tuna ve Karadeniz Bölgesi Görev Gücü’nü (*Danube and Black Sea Region* (DABLAS) *Task Force*) kurdu. 2003’te ise Akdeniz ve Karadeniz çevresinin sürdürülebilir kalkınması üzerine uluslararası konferansı (*International Conference on the Sustainable Development of the Mediterranean and Black Sea Environment*) başlattı.⁴⁷⁶ Birlik ayrıca, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde Temmuz 2004’te Gürcistan’da Hukukun Üstünlüğü Misyonu’nu (*EU Rule of Law Mission to Georgia - EUJUST THEMIS*) ve Kasım 2005’te Moldova-

---

Brüksel, 14. 11. 1997’den aktaran Mustafa Aydın, “Europe’s New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt 5, Sayı 2, Mayıs 2005b, s. 265.

⁴⁷¹ Sergiu Celac ve Panagiota Manoli, “Towards a New Model of Comprehensive Regionalism in the Black Sea Area”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt 6, Sayı 2, Haziran 2006, s. 201.

⁴⁷² European Commission, “Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union”, Communication to the Council, Brüksel, Aralık 1997’den aktaran Aydın, **op.cit.**, 2005, s. 266.

⁴⁷³ Moscow Declaration, **op.cit.**; “Yalta Summit Declaration, 5 June 1998”, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

⁴⁷⁴ Aydın, **op.cit.**, 2005, s. 264, 265.

⁴⁷⁵ TACIS programı çerçevesinde 2000-2006 döneminde bölgeye 3. 14 milyar euro aktarılmıştır. Ban, **op.cit.**, s. 12, 13.

⁴⁷⁶ Mustafa Aydın, **Europe’s Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement**, Institute for Security Studies, Occasional Papers, Sayı 53, Haziran 2004, s. 14; European Commission Directorate-General Environment, “Terms of Reference of the DABLAS Task Force for Co-operation on Water Protection in the Wider Black Sea Region”, 5-9 Mayıs 2004, <<http://europa.eu.int>> (16. 11. 2011).

Ukrayna sınırında “organize suçlarla mücadele”yi hedefleyen Avrupa Birliği Sınır Yardımı Misiyonu’nu (*European Union Border Assistance Mission –EUBAM*) kurdu.⁴⁷⁷

Böylece, ABD’yle paylaştığı hedefler çerçevesinde 1990’lardan itibaren çeşitli programlar ve girişimler yürüten AB, 2000’lerde yayınladığı strateji belgeleriyle de “ortak değerler”i yaymanın peşindedir. Nitekim, ilk şekliyle Mart 2003’te “Genişleyen Avrupa” belgesinde⁴⁷⁸ sunulan Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy-ENP*), “demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları”nın Birlik’in sınırlarının ötesine yayılmasına yöneliktir.⁴⁷⁹ Komşu ülkelerdeki reformların karşılığında ise AB, “ekonomik bütünleşme ve artan siyasi diyalog” öneriyordu.⁴⁸⁰ 2004’te Güney Kafkasya ülkelerinin de dahil olduğu Avrupa Komşuluk Politikası, siyasi ve ekonomik reformlar içeren Eylem Planları’yla (*Action Plans*)⁴⁸¹ komşu ülkelerle “stratejik ortaklığı artırma”yı hedeflemiştir.⁴⁸²

---

⁴⁷⁷ EUBAM, Moldova ve Ukrayna devlet başkanlarının Avrupa Komisyonu’ndan istekleri üzerine başlatıldı. <<http://www.eubam.org/en/about/overview>> (08. 11. 2011); Tedo Japaridze, Panagiota Manoli, Dimitrios Triantaphyllou ve Yannis Tsantoulis, “The EU’s Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı 20, <http://icbss.org/media/133_original.pdf> (20. 11. 2011).

⁴⁷⁸ Commission of the European Communities, “Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, COM (2003) 104 final, Brussels, 11. 03. 2003, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf> (06. 09. 2011).

⁴⁷⁹ AB, bu çerçevede bir girişimle de ENP ülkelerine destek olmaktadır. Nitekim, “özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ilkelerini teşvik etmek” adına Demokrasi ve İnsan hakları için Avrupa Girişimi (*European Initiative for Democracy and Human Rights-EIDHR*) kapsamında RF ve yeni bağımsız ülkelere 2000’den 2003’e 19.3 milyon euro aktarılmıştır. 2006’da başlatılan Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (*European Instrument for Democracy and Human Rights-EIDHR*) de “demokrasi ve insan hakları” adına AB üyesi olmayan ülkelere mali destek sağlamaktadır. <http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm> (08. 09. 2011); Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, COM (2004) 373 final, Brussels, 12. 05. 2004, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf> (18. 09. 2011).

⁴⁸⁰ Nicu Popescu, **The EU and South Caucasus: Learning Lessons from Moldova and Ukraine**, IPF Policy Brief 2, <<http://www.policy.hu/npopescu/ipf%20info/IPF%20%20caucasus.pdf>> (18. 09. 2011).

⁴⁸¹ Eylem Planları “ortak değerlere bağlılık” çerçevesinde demokrasinin, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi; adli reform; yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele; insan haklarına ve temel

Ocak 2007'den itibaren Karadeniz'in, AB'nin sınırı olacağını göz önünde bulunduran Avrupa Komisyonu 4 Aralık 2006'da "Avrupa Komşuluk Politikasının Güçlendirilmesi" başlıklı bir belge yayınladı. Söz konusu belgeyle 2007'den itibaren Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (*European Neighbourhood and Partnership Instrument-ENPI*) adı altında yeni bir mali yardım programının başlatılacağı açıklandı. Ayrıca, Komisyon'un "bölgeyle diyalog ve işbirliği açısından faydalı bir platform" olarak nitelendirdiği KEİÖ'yle gözlemci statüsü dahil "daha yakın ilişkiler kurma arayışı" vurgulandı.⁴⁸³ KEİÖ üyeleri de 17 Ocak 2007'de "KEİÖ-AB Etkileşimi: KEİÖ Yaklaşımı" başlıklı belgeyle işbirliği isteklerini bir kez daha ifade ettiler.⁴⁸⁴

1990'ların ikinci yarısından itibaren Karadeniz'e yönelik yeni bir bölgesel işbirliği stratejisi geliştirme niyetinde olan AB, 2007'de iki Karadeniz ülkesinin üyeliğiyle, önceki politikalarını kapsayıcı ve tamamlayıcı nitelikte bir belgeye imza attı. Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılımlarının ardından Avrupa Komisyonu Nisan 2007'de "Karadeniz Sinerjisi-Yeni bir Bölgesel İşbirliği Girişimi" başlıklı belgeyi yayınladı. Karadeniz bölgesinin stratejik konumuna ve enerji açısından önemine dikkat çekilen belgeyle ayrıca, kalıcı çözüme kavuşmamış çatışmalar, çevre sorunları, yasadışı göç ve organize suçlar gibi tehditlerin varlığına dikkat çekildi. Bu noktada "demokratik ve ekonomik reformları teşvik etmek için büyük çaba sarfeden

---

özgürlüklere saygı; sivil toplumun desteklenmesi gibi öncelikleri içermektedir. Bkz.: Commission of the European Communities, 373 final, **op.cit.**

⁴⁸² Popescu, **op.cit.**; Esra Hatipoğlu, "The New Great Game in the South Caucasus and Central Asia: The Interests of Global Powers and the Role of Regional Organizations", **Turkish Review of Eurasian Studies**, Annual 2006-6, s. 108, 109.

⁴⁸³ Commission of the European Communities, "On Strengthening the European Neighbourhood Policy", COM (2006) 726 final, Brussels, 04. 12. 2006, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0726:FIN:EN:PDF>> (09. 10. 2011).

⁴⁸⁴ "BSEC-EU Interaction: The BSEC Approach", **ICBSS Black Sea Monitor**, Sayı 3, Mart 2007, <http://icbss.org/media/146_original.pdf> (17. 10. 2011).

AB'nin bölgeyle "daha fazla ilgilenme vakti"nin geldiği de vurgulandı.⁴⁸⁵ "Temel görevi bölge ülkelerinin kendi aralarında ve bir bütün olarak AB'yle işbirliğini geliştirmek" olan Karadeniz Sinerjisi, bölgeyi AB'ye bağlayan "Tuna İşbirliği Süreci gibi mevcut bölgesel girişimlerin tecrübelerinin üzerine kurulacak"tı.⁴⁸⁶ Ayrıca, bölgenin ve AB'nin "ortak çabalarına dayanan" Karadeniz Sinerjisi'yle "demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim; sınır yönetimi ve güvenliğin artırılması; "donmuş" çatışmalar; enerji; taşıma; çevre; denizcilik politikası; balıkçılık; ticaret; araştırma ve eğitim alanları; bilim ve teknoloji; istihdam ve sosyal ilişkiler ile bölgesel kalkınma" konularında işbirliği öngörüldü. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı bünyesinde "Karadeniz kıyı bölgelerinde sivil toplum ve yerel düzeyde işbirliğinin desteklenmesi" amacıyla Karadeniz Sınır Ötesi İşbirliği Programı da oluşturuldu.⁴⁸⁷

Karadeniz Sinerjisi bölge ülkeleri tarafından "memnuniyetle karşılandı" ve 25 Haziran 2007'de İstanbul'da gerçekleştirilen KEİÖ'nün onbeşinci kuruluş yıldönümü zirvesinde Avrupa Komisyonu'na gözlemci statüsü verildi.⁴⁸⁸ Ardından, 14 Şubat 2008'de Kiev'de AB ve KEİÖ üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları birer deklarasyon

---

⁴⁸⁵ Commission of the European Communities, "Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative", COM (2007) 160 final, Brussels, 11. 04. 2007, <http://ec.europa.eu/environment/marine/pdf/com2007_0160en01.pdf> (19. 11. 2011).

⁴⁸⁶ Tuna İşbirliği Süreci (*Danube Cooperation Process*) Avusturya, Romanya, Avrupa Komisyonu ve İstikrar Paketi tarafından işbirliğini geliştirmek ve "bu işbirliğine net bir politik ve ekonomik boyut kazandırmak amacıyla oluşturulan bir girişim"dir. **İbid.** İstikrar Paketi, çatışmaların önlenmesi ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin "barış, demokrasi, insan haklarına saygı, ekonomik refah çabalarının güçlendirilmesi" amacıyla 1999'da kurulmuştur. Arnavutluk, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Türkiye İstikrar Paketi ülkeleridir. Bkz.: <<http://www.stabilitypact.org>> (15. 08. 2011); Aydın, **op.cit.**, 2004, s. 17.

⁴⁸⁷ Commission of the European Communities, 160 final, **ibid.**

⁴⁸⁸ Japaridze, vd., **op.cit.**

yayınladılar. Böylece, AB'yle "karşılıklı çıkar alanlarında yakın işbirliği"nin önemine dikkat çekildi.⁴⁸⁹

Bu süreçte, Avrupa Parlamentosu AB, komşu ülkeler ve Türkiye ile RF'nin eşit ortaklar olarak yer alacağı; güvenlik, enerji ve taşıma, ekonomik işbirliği gibi konulara odaklanan bir bölgesel işbirliğinin gerekliliğini vurguluyordu.⁴⁹⁰ Bu çerçevede, Mayıs 2008'de Avrupa Parlamentosu'ndaki Sosyalist Grup "Karadeniz için Birlik" (KİB) fikrini gündeme getirdi. "Komşuluk politikasından daha fazla fırsatlar sunan", "sinerji'nin ötesine geçen", "işbirliğinden ziyade ortaklığı" vurgulayan KİB önerisi; RF ve Türkiye'nin "tamamen" parçası olacağı bir girişimin önemine dikkat çekiyordu. Zira, bölgesel çatışmaların kalıcı çözüme kavuşması, güvenlik ve enerji başta olmak üzere pek çok soru(n) RF ve Türkiye'nin "tam katılımlarıyla" ele alınabilirdi. Türkiye'nin "aktif ve yapıcı katılımı"nın önemine işaret edilirken; RF de Birlik'in "komşularının bağımsızlığını, egemenliğini ve bütünlüğünü desteklemek koşuluyla" KİB'le yakın işbirliğine davet ediliyordu.⁴⁹¹

Öte yandan, Aralık 2008'de Avrupa Komisyonu, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Belarus'u içeren; RF ve Türkiye'yi dışarıda bırakan "Doğu Ortaklığı" belgesini yayınladı. AB'nin RF'yle arasındaki "stratejik ortaklıkla paralel bir şekilde" izleyeceği Doğu Ortaklığı'yla söz konusu devletlerin Birlik'le daha yakın ilişkiler geliştirme çabalarına destek olunacaktı. Ayrıca, ortaklık "hukukun üstünlüğü, iyi yönetim,

---

⁴⁸⁹ "Declaration of the Ministers of Foreign Affairs of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation on a BSEC-EU Enhanced Relationship", "Joint Statement of the Ministers of the Countries of the European Union and of the Wider Black Sea Area", Michael Emerson, "The EU's New Black Sea Policy", Hamilton ve Mangott (der.), **op.cit.**, s. 270-276.

⁴⁹⁰ Japaridze, vd., **op.cit.**

⁴⁹¹ Socialist Group in the European Parliament, "A Union for the Black Sea: Steps towards Multilateral Partnership", <<http://www.socialistgroup.eu/gpes/newsdetail.do?id=101298>> (16. 05. 2009).

insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, piyasa ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri”ne dayanacaktı.⁴⁹²

Ocak 2011’de “Karadeniz için AB Stratejisi” yayınlandı. Bu belgeyle, Karadeniz Sinerjisi’nden “şimdiye dek net bir sonuç alınmadığı”, AB’nin bölgeye yönelik bir “stratejik vizyonu”nun olmadığı eleştirileri ile 2008’den sonra bölgede yaşanan gelişmeleri⁴⁹³ göz önüne alan Avrupa Parlamentosu “yeni bir strateji”nin gerekliliğini vurgulamıştır.⁴⁹⁴ AB’nin 1990’lardan günümüze yürüttüğü programlar, girişimler ve yayınladığı belgeleri tamamlayıcı nitelikteki bu strateji ABD’nin bölge politikasıyla uyumludur. Zira, AB stratejisinde de “demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları değerleri”nin altı çizilmekte; “bölgesel çatışmaların sona ermesi/kalıcı çözüme kavuşması” ve “enerji güvenliği” çağrıları yapılmaktadır. Ayrıca, AB “Türkiye ve RF’yi ideal olarak uygun bir şekilde Karadeniz bölgesel işbirliğine dahil olmaları gereken ortaklar olarak görmektedir.”⁴⁹⁵ Böylece, bir kez daha Türkiye’nin Batı’yla birlikte hareket etmesinin; RF’nin ise rakip değil “ortak” olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Yine, “AB ile KEİÖ’yü biraraya getiren kurumsal bir diyalogun bölgede gerçek bir ortaklığın yaratılması yönünde bir adım olabileceği” bununla birlikte, “yapısal sorunlarla karşı karşıya olan KEİÖ’nün “etkili bir bölgesel ortağa dönüşmesi için reforma ve canlandırılmaya ihtiyacı olduğu” vurgulanmaktadır.⁴⁹⁶ Böylece, bir kez daha KEİÖ’nün “yeterli” olmadığı, Batı’nın bölgeyle ilgilenmesinin gerektiği mesajı verilmektedir.

---

⁴⁹² Commission of the European Communities, “Eastern Partnership”, COM (2008) 823 final, Brussels, 03. 12. 2008, <http://eeas.europa.eu/eastern/docs/com08_823_en.pdf> (18. 09. 2011).

⁴⁹³ Strateji’de Rus-Gürcü Savaşı ve enerji güvenliğinin giderek önem kazanması gibi gelişmelere değinilmektedir.

⁴⁹⁴ “European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea”, **op.cit.**

⁴⁹⁵ “(...) sees Turkey and Russia as partners which should ideally be properly involved in Black Sea regional cooperation (...)”, **ibid.**

⁴⁹⁶ **Ibid.**

B. Genişleme ve Özel İlişkiler

“Yeni dünya düzeninin değerleri”nin eski Sovyet coğrafyasına yayılmasında NATO’nun yanı sıra AB de önemli bir rol üstlenmektedir. Zira, “daha geniş bir Avrupa” “genişletilmiş bir NATO” gibi ABD’nin hedeflerine hizmet etmektedir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla, NATO’nun yanı sıra AB’nin “henüz bağımsızlığını kazanmış Sovyet sonrası devletleri, özellikle Avrupa-Atlantik topluluğunun genişleyen yörüngesinde olan Ukrayna gibi devletleri dahil etmekte kararlı” olması önemlidir.⁴⁹⁸ Ayrıca çoğu, aynı zamanda NATO üyesi olan AB ülkeleri “Avrupa kıtasının olabildiğince büyük” bir kısmında “demokrasi ve serbest pazar ekonomisi”nin benimsenmesinde ABD’yle hemfikirdir.⁴⁹⁹

Avrupa ile Hazar, Merkezi Asya ve Orta Doğu’yu birbirine bağlayan “stratejik bir köprü olan Karadeniz bölgesi”, AB açısından üye ülkeler Yunanistan, Bulgaristan, Romanya; aday ülke Türkiye; Avrupa Komşuluk Politikası ortakları Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile stratejik ortak RF’den oluşmaktadır.⁵⁰⁰ Genişleme AB’ye göre, ABD’nin “tam ve özgür bir Avrupa” hedefiyle uyumlu bir şekilde, “birleşik ve barışçıl bir kıta vizyonunu gerçeğe dönüştürmektedir.”⁵⁰¹ Bununla birlikte, “AB hep/durmadan genişleyemez.” Nitekim, 2004’te ilan edilen Avrupa Komşuluk Politikası, “büyük patlama’nın⁵⁰² etkileriyle

---

⁴⁹⁷ Brzezinski, **op.cit.**, 1998, s. 178.

⁴⁹⁸ Brzezinski, **op.cit.**, 2005, s. 133.

⁴⁹⁹ Hamilton, **op.cit.**, s. 324.

⁵⁰⁰ “European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea”, **op.cit.**

⁵⁰¹ “European Security Strategy”, **op.cit.**

⁵⁰² 2004’te AB’nin ve NATO’nun genişlemesi “büyük patlama” (*Big Bang*) olarak nitelendirilmektedir. Bkz.: Hamilton, **op.cit.**, s. 321.

başıtmeye” yönelikti.⁵⁰³ Böylece, AB de NATO gibi üyelik ya da işbirliği/ortaklık yoluyla bölgenin uluslararası kapitalist sisteme eklemlenmesini hedeflemiştir.

Karadeniz ülkelerinden Yunanistan 1 Ocak 1981’de AT’ye tam üye olarak katılmıştı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, bölge ülkelerinden Bulgaristan, Romanya ve Türkiye AB’ye tam üyelik için beklemekteydi. Aralık 1999’da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi sonuçları uyarınca Bulgaristan ve Romanya AB ile müzakerelere başlayan ülkeler arasında yer alırken; Türkiye’nin de adaylık statüsü tescil edildi.⁵⁰⁴ 1 Mayıs 2004’te NATO genişlemesine benzer bir şekilde Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Letonya, Estonya, Litvanya, Malta ve Kıbrıs (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) AB’ye tam üye olurken; Aralık 2004’teki Brüksel Zirve sonuçları uyarınca, 2005’te Türkiye ile tarama sürecinin ve müzakerelerin başlatılması kararlaştırıldı.⁵⁰⁵ 2007’ye gelindiğinde de, 2004’te NATO üyesi olan Bulgaristan ve Romanya’nın AB’ye tam üye olmalarıyla “RF’nin batı sınırlarının “ekonomik kuşatması” tamamlandı⁵⁰⁶ ve “Karadeniz AB’nin iç denizine dönüştü”.⁵⁰⁷ NATO ve AB genişlemesindeki bu uyum da ABD ve AB’nin Karadeniz politikalarının birbirini “tamamlayıcı niteliği”nin⁵⁰⁸ başka bir göstergesi olmuştur.

---

⁵⁰³ Sevilay Karaman, “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement Towards Wider Europe”, **Perceptions**, Cilt 10, Sayı 4, Kış 2005, s. 3.

⁵⁰⁴ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AT’yle İlişkiler”, Oran (der.), **op.cit.**, Cilt II, s. 90.

⁵⁰⁵ Erhan, **op.cit.**, 2006, s. 409.

⁵⁰⁶ Tellal, **op.cit.**, 2005a, s. 18. Ayrıca, AB’nin genişlemesiyle RF’nin “Kaliningrad bölgesi AB tarafından çembere alınmıştır.” Dimitri V. Trenin, “The Changing Geopolitical Realities in Europe”, Alexei G. Arbatov, Karl Kaiser, Robert Legvold (der.), **Russia and the West**, New York, EastWest Institute, 1999, s. 162’den aktaran Kamalov, **op.cit.**, s. 57. Ayrıca bkz.: C. S. Browning, P. Joenniemi, “Kaliningrad’ın Kimlik Arayışı: Nereye Ait Olmak?”, çev., Erden Göktepe, Büyükakıncı, **op.cit.**, s. 231-263.

⁵⁰⁷ “European Parliament Resolution of 17 January 2008 on a Black Sea Regional Policy Approach”, (2007/2101 (INI)), <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=P6-TA-2008>> (15. 10. 2011).

⁵⁰⁸ Sinem Kaya ve Muharrem Ekşi, “Karadeniz için Birlik Önerisi: AB’nin Bölünmüşlük Krizine Bir Adım Daha (II)”, **Dünya Gündemi**, 19-26. 10. 2008.

AB, genişlemenin yanı sıra işbirliği yoluyla da bölge ülkelerinin Batı'yla bağlarının devamını hedeflemiştir. Nitekim, Birlik'in RF (1997), Ukrayna (1998), Moldova (1998), Azerbaycan (1999), Ermenistan (1999) ve Gürcistan'la (1999) imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, bu ülkelerde “demokrasinin ve piyasa ekonomisinin gelişmesi”ne yöneliktir.⁵⁰⁹ Bu anlaşmalarla AB'yle bölge ülkeleri arasında ikili siyasi diyalog kuruluyor; bu çerçevede istikrar, güvenlik konularında işbirliği ile demokrasi ve insan haklarına saygı vurgulanıyordu. Ticaret başlığında tarafların birbirlerine “en çok kayırılan devlet” statüsü tanıyacağı belirtiliyordu. Ayrıca, iş ve yatırım; şirketlerin kuruluşu ve faaliyetleri; mal, hizmet ve sermayenin dolaşımı; sosyal ve ekonomik kalkınma ile gıda ve tarım sektörü, enerji, taşıma, turizm, çevrenin korunması, para politikası gibi alanlara odaklanan ekonomik işbirliği üzerine hükümlere yer veriliyordu.⁵¹⁰

AB'nin “RF'yle ortaklık vizyonu”⁵¹¹ ABD'nin politikasıyla örtüşmektedir. Zira, “Rusya sorunu” AB'nin de Karadeniz stratejisinin önceliklerinden biri olmuştur. Nitekim, bölgede Rus etkinliğinin önlenmesi, bölge ülkelerinin “Rusya'nın kontrolünden ve etkisinden” uzaklaştırılması ABD ve AB için “ortak ve temel bir amaçtır.”⁵¹² Yine, Atlantik'in iki yakası “demokratik bir Rusya” hedefini izlemektedir. Zira, “böyle bir Rusya” eski Sovyet cumhuriyetlerinin “egemenliğini ve bağımsızlığını kabul edecek” ve bu ülkelerin “Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşmesine engel olmayacak”tır. Dolayısıyla, “Turuncu Devrim” sırasında birlikte etkili bir şekilde çalışabileceklerini gösteren ABD ve AB'nin Rusya'ya

---

⁵⁰⁹ “Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia”, <http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations> (12. 08. 2011).

⁵¹⁰ **Ibid.**

⁵¹¹ “Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia”, (1999/414/CFSP), <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114137.pdf> (09. 10. 2011).

⁵¹² Nilgün Ercan, “AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz”, **Cumhuriyet Enerji**, Yıl 1, Sayı 10, 28. 10. 2008, s. 22.

yönelik ortak bir politika izlemeleri önemlidir.⁵¹³ Böylece, AB “birleşik bir Avrupa”ya eklemlenen “demokratik bir Rusya”dan yanadır.⁵¹⁴ Ayrıca, “demokrasi”nin yanı sıra “hukukun üstünlüğü ve pazar ekonomisi değerleri”nin altını çizen AB; enerji, nükleer güvenlik, çevre, organize suçlar gibi “ortak sorunlara karşı ortak hareket etmenin” gerekliliğini de vurgulamaktadır.⁵¹⁵ Bu noktada, “sıfır toplamlı oyunların geçmişte kaldığı”na⁵¹⁶ AB’nin bölgeye “sıfır toplamlı niyetlerle” yaklaşmadığının RF’ye “gösterilmesinin önemi”ne işaret edilmektedir.⁵¹⁷

AB, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalayan ilk BDT ülkesi olan Ukrayna’da⁵¹⁸ da “demokratik ve ekonomik geçiş sürecini desteklemekte”, “çevre, enerji ve nükleer güvenlik alanlarında işbirliği”ni vurgulamakta; “Ukrayna’nın Avrupalı olma isteklerini memnuniyetle karşılamaktadır.”⁵¹⁹

Böylece AB, Ukrayna ve RF’ye yönelik “yeni dünya düzeninin değerleri” çerçevesinde ortak bir strateji izlemekle birlikte; enerji konusunda RF’ye karşı ortak bir politika benimseyememiştir. AB-RF ilişkilerinde enerji önemli bir işbirliği alanı⁵²⁰ olarak nitelendirilmekle birlikte, ortak bir enerji politikasından söz edilemez. Nitekim, başta İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa olmak üzere AB içindeki bazı ülkeler RF’yle enerji konusunda ikili ilişkiler yürütmekte; Batılı şirketler Avrupa

---

⁵¹³ Hamilton, **op.cit.**, s. 334.

⁵¹⁴ “Common Strategy on Russia”, **op.cit.**.

⁵¹⁵ **Ibid.**.

⁵¹⁶ Cristian Diaconescu, “The EU Gate to Black Sea Regional Cooperation: A Romanian-Turkish Common Ground”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2009, s. 25.

⁵¹⁷ Aydın, **op.cit.**, 2005b, s. 261.

⁵¹⁸ Turan, **op.cit.**, s. 395.

⁵¹⁹ “European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine”, (1999/877/CFSP), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:331:0001:0009:EN:PDF>> (09. 10. 2011).

⁵²⁰ Vladimir Chizhov, “Russia and the European Union: Forming a Strategic Partnership”, **International Affairs**, Cilt 55, Sayı 6, 2009, s. 48. 30 Ekim 2000’de Paris’te gerçekleştirilen AB-RF Zirvesi’nde taraflar arasında “enerji diyalogu”nun tesis edilmesi kararlaştırılmıştı. Bkz.: “EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten years: 2000-2010”, <http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm> (17. 10. 2011).

pazarına doğru genişleyen, yatırımlar yapan Gazprom'la sözleşmeler imzalamaktadırlar.⁵²¹

AB ve RF, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yerine yeni bir anlaşma imzalamak için Temmuz 2008'de görüşmelere başlamışlardır. “Bazı dış politika konularında farklılıklara rağmen” taraflar arasında siyasi diyalog sürmektedir.⁵²² AB'nin “doğu ortaklığı” politikasına RF'nin yaklaşımı, buna bir örnektir. Nitekim, serbest ticaret bölgesinin kurulması, vize kolaylığı gibi girişimler içeren “doğu ortaklığı”⁵²³ RF Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov tarafından AB'nin “kendi etki alanını genişletme girişimi” olarak nitelendirilmiştir.⁵²⁴ Öte yandan, Mayıs 2009'da Prag'da Birlik üyelerinin temsilcileriyle biraraya gelen Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova ve Belarus devlet ya da hükümet başkanları ve temsilcileri AB'yle aralarında “siyasi birliği ve ekonomik bütünleşmeyi hızlandıracak gerekli koşulları yaratmayı” hedefleyen “doğu ortaklığının tüm Avrupa kıtasının istikrar, güvenlik ve refahına hizmet ettiğini” vurgulamışlardır.⁵²⁵

C. AB'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu

Karadeniz, AB tarafından çevre sorunları, yasadışı göç ve organize suçlar gibi tehditlerin yanı sıra “donmuş” çatışmaların damgasını vurduğu bir bölge olarak

---

⁵²¹ Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 221-224; Ercan, **op.cit.**, s. 22.

⁵²² Chizhov, **op.cit.**, s. 48.

⁵²³ “Eastern Partnership”, **op.cit.**

⁵²⁴ Lavrov: “Biz etki alanları oluşturmakla suçlanıyoruz. Ama Doğu Ortaklığı, AB'nin Belarus'u da kapsayan etki alanını genişletme çabası değil de nedir?” Valentina Pop, “EU expanding its ‘sphere of influence’ Russia says”, <<http://euobserver.com/24/27827>> (23. 09. 2011).

⁵²⁵ “Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit”, 7 Mayıs 2009, <<http://www.consilium.europa.eu>> (08. 11. 2011).

tanımlanmaktadır.⁵²⁶ Birlik'in bölgesel çatışmalara ve anlaşmazlıklara ilişkin yaklaşımı "Rusya sorunu"yla ilgilidir. Zira, Rus donanmasının Sivastopol üssünü kullanımını 2042'ye kadar uzatan anlaşmadan duyduğu "kaygıyı dile getiren" AB, ABD gibi, bölgedeki Rus etkinliğinde önemli rol oynayan bölgesel çatışmaların "barışçıl bir şekilde kalıcı çözüme kavuşturulması"ndan yanadır.⁵²⁷ Avrupa Komşuluk Politikası'yla çözüm sürecinde daha fazla rol oynamayı hedefleyen AB, bu çerçevede ilk olarak Güney Kafkasya ve Moldova'ya özel temsilciler atadı.⁵²⁸ 2005'te Transdinyester sorununun çözümüne yönelik "5+2" görüşmelerinin bir parçası olan AB, Moldova'ya yaptığı yardımlar ve vize kolaylığı anlaşmasıyla, bu ülkeyi Transdinyesterliler için "çekici" hale getirmeye çalıştı. EUBAM'ın başlatılmasında ise, Ukrayna'da "Turuncu Devrim"le işbaşına gelen iktidarın AB'yle işbirliğine "daha açık" olması rol oynamıştı. 2003 "Gül Devrimi"nin ardından Gürcistan da AB'ye çözüm sürecinde daha fazla rol oynama çağrısında bulunmuştu. Güney Osetya ve Abhazya sorunlarına yönelik "çatışma sonrası rehabilitasyon ve insani ihtiyaçlar" çerçevesinde 1997'den 2006'ya 33 milyon euro aktaran Avrupa Komisyonu, bu ayrılıkçı bölgelerin de RF'ye olan bağımlılığını azaltmayı hedefliyordu.⁵²⁹

Moldova ile Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen AB, Dağlık Karabağ sorununa yönelikse çelişkili bir politika izlemiştir. Nitekim, Azerbaycan'la imzalanan Komşuluk Politikası Eylem Planı, bu ülkenin toprak bütünlüğünü vurgularken; Ermenistan'la imzalanan Eylem Planı "kendi kaderini tayin" ilkesini

---

⁵²⁶ "Black Sea Synergy", **op.cit.**

⁵²⁷ "EU Strategy for the Black Sea", **op.cit.**

⁵²⁸ Peter Semneby, "The Role of the EU in the Resolution of the Conflicts in the South Caucasus", <http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_59.pdf> (17. 10. 2010).

⁵²⁹ Nicu Popescu, "EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution", **European Foreign Affairs Review**, Sayı 14, 2009, s. 462, 465, 466.

kabul ediyordu.⁵³⁰ Bu çelişen tutumun yanı sıra AB içindeki ülkelerin bölgesel çatışmalara yönelik farklı yaklaşımları da “etkili” bir AB politikasını engellemiştir. Örneğin, Güney Osetya ve Abhazya sorununa yönelik Baltık ülkeleri, İsveç, İngiltere, Hollanda ve İrlanda AB’nin daha etkin bir rol oynaması taraftarıyken; Fransa, Almanya, Portekiz, İspanya, Yununistan, İtalya ve Avusturya Moskova’yla karşı karşıya gelmeyi istemiyordu.⁵³¹ Bununla birlikte, “Avrupa güvenlik sistemini tehdit” eden Rus-Gürcü çatışmasının ardından Birlik daha “etkin” bir rol oynamış; dönem başkanı Fransa’nın önderliğinde Altı-nokta Anlaşması imzalanmıştı.⁵³² Ardından, anlaşma uyarınca 15 Eylül 2008’de Gürcistan’a AB Gözlemci Misyonu (*EU Monitoring Mission in Georgia-EUMM*) yerleştirildi.⁵³³

Kalıcı çözüme kavuşmamış bölgesel çatışmaların yanı sıra AB, Karadeniz’i “zengin enerji kaynaklarına sahip” bir bölge olarak da tanımlamakta; bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından bölgenin “stratejik konumu”na işaret etmektedir.⁵³⁴ Özellikle, “enerji arzının çeşitlendirilmesi dikkate alındığında” Karadeniz, AB’nin enerji güvenliği açısından önemli bir bölgedir.⁵³⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde AB enerji güvenliği konusunda ilk adımı Enerji Şartı Antlaşması’yla atmıştır. 17 Aralık 1994’te imzalanarak 16 Nisan 1998’de yürürlüğe giren ve enerji alanında uluslararası işbirliğini destekleyen ilk çok taraflı belge olan Enerji Şartı Antlaşması, merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin “enerji potansiyelini geliştirmek ve AB’nin enerji arzı güvenliğini sağlamayı”

---

⁵³⁰ *Ibid.*, s. 471.

⁵³¹ *Ibid.*, s. 465, 466.

⁵³² *Ibid.*, s. 469, 470; Yapıcı, *op.cit.*, 2008, s. 189.

⁵³³ Japaridze, vd., *op.cit.*

⁵³⁴ “Black Sea Synergy”, *op.cit.*

⁵³⁵ “EU Strategy for the Black Sea”, *op.cit.*

hedeflemektedir.⁵³⁶ Ayrıca, 1993'te TRACECA ve 1995'te INOGATE programlarını bölgedeki enerji kaynaklarının "Avrupa pazarına daha kolay taşınması" adına başlatan AB, "Avrupa'nın çıkarlarını etkin bir şekilde göz önünde tutan bir uluslararası enerji politikasının uygulanması" çerçevesinde 1 Temmuz 2006'da yürürlüğe giren Enerji Topluluğu Anlaşması'na öncülük etmiştir.⁵³⁷

Bu süreçte, AB'nin enerji güvenliğine yönelik bir başka adımı da Bakü Girişimi (*Baku Initiative*) oldu. 2004'te Karadeniz'e ve Hazar'a kıyıdaş ve komşu ülkelerle AB enerji pazarı arasında bütünleşmeyi amaçlayan bu girişimle, INOGATE programının da kapsamı genişletildi.⁵³⁸

AB enerji konusunda Birlik içinde ortak bir politikanın oluşturulmasına önem veriyor; enerjide dışa bağımlılığın giderek arttığını göz önünde tutarak alınması gereken tedbirler üzerinde çalışıyordu.⁵³⁹ Bu çerçevede Avrupa Komisyonu 2006'da "Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için bir Avrupa Stratejisi" başlıklı "Yeşil Belge"yi (*Green Paper*) yayınladı. Bu belgeyle Avrupa'nın halen % 50 olan ithal bağımlılığının gelecek 20-30 yıl içinde % 70'lere çıkacağı; halen AB'nin gaz tüketiminin neredeyse yarısının RF, Norveç ve Cezayir'den karşılandığı; petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükseldiği ve dünyada enerjinin en büyük ikinci tüketicisi olan AB'nin "tek sesliliği"nin gerekliliği vurgulandı.⁵⁴⁰

---

⁵³⁶ "European Energy Charter", <http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/1270> (08. 08. 2011); Pinar Baklacı ve Esen Akıntürk, "Enerji Şartı Antlaşması", **İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s. 98, 112.

⁵³⁷ Karagül, **op.cit.**, s. 160; "The Energy Community Treaty", Official Journal of the European Union, 20. 07. 2006, L 198/18, <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:198:0018:0018:EN:PDF>> (21. 11. 2011).

⁵³⁸ "Baku Initiative", <http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm> (08. 11. 2011); Ercan, **op.cit.**, s. 22.

⁵³⁹ Karagül, **op.cit.**, s. 159.

⁵⁴⁰ Commission of the European Communities, "Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", COM (2006) 105 final, Brüksel, 08. 03. 2006, <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf> (19. 11. 2011).

Ortak bir enerji politikasının yanı sıra AB, arz kaynaklarını ve boru hatlarını çeşitlendirmeyi de hedeflemektedir.⁵⁴¹ “Çoklu boru hatları politikası” çerçevesinde enerji kaynaklarının RF, Güney Kafkasya, Merkezi Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’dan Avrupa’ya “Güney Koridoru” olarak nitelendirilen hatlarla taşınması öngörülmektedir.⁵⁴² AB boru hatları konusunda üç boyutlu bir politika izlemektedir. İlk olarak Birlik, Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmayı hedefleyen Nabucco projesini, Odessa-Brodi boru hattını⁵⁴³ ve AGRI doğalgaz projesini⁵⁴⁴ gündemine almıştır. İkinci olarak, RF-Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizinden etkilenen ve Ukrayna’yı dışlayacak alternatif bir hat arayışına giren AB, Nabucco’ya rakip olarak nitelendirilen Kuzey Akım ve Güney Akım hatlarını desteklemektedir.⁵⁴⁵ Üçüncü olarak da, daha önce belirtildiği gibi, Gazprom’la Batılı şirketlerin iş ilişkileri bulunmaktadır. Bu çerçevede, AB “Mavi Akım projesiyle ilgili olumsuz bir ifade kullanmaktan sürekli kaçınmıştır”.⁵⁴⁶ Dolayısıyla, Birlik’in boru hatları konusunda ortak bir politikası bulunmamakta; hatta AB, birbirleriyle çelişen projeleri destekleyebilmektedir.

Sonuç olarak, enerji konusunda ortak bir politikası bulunmamakla birlikte AB, ABD’nin bölgeye yönelik hedeflerini paylaşmaktadır. Nitekim Birlik üyeleri,

---

⁵⁴¹ “EU Strategy for the Black Sea”, **op.cit.**

⁵⁴² Karagül, **op.cit.**, s. 161.

⁵⁴³ Odessa-Brodi hattı INOGATE programının bir parçasıdır. Socor, **op.cit.**, 2006, s. 150.

⁵⁴⁴ 14 Eylül 2010’da Azerbaycan, Gürcistan, Romanya ve Macaristan sıvılaştırılmış doğal gaz nakliyatı projesi olan AGRI’nın tamamlanması için ortak bir deklarasyon imzaladılar. Bu proje, Azeri doğal gazının Gürcistan’a taşınmasını, orada kurulacak tesiste sıvı haline getirilerek (LNG) Romanya’ya ihraç edilmesini, ardından bu ülkede tekrar doğal gaza dönüştürülerek Macaristan üzerinden AB’ye taşınmasını içeriyor. Bkz.: “AGRI Doğalgaz Projesi: Rusya’ya bir mesaj mı?”, **Dünya Gündemi**, 31. 10. 2010-07. 11. 2010.

⁵⁴⁵ “Kuzey ve Güney Akım boru hatları gerçi Avrupalı alıcıları, halihazırda Rusların ihraç ettiği gazın yüzde 80’inin geçtiği transit ülke Ukrayna’dan bağımsız kılacak, ancak Batı Avrupa’nın Rusya’ya bağımlılığı bu iki projeye birlikte daha da artacaktır.” “Nabucco Boru Hattının Büyük Rakipleri Var”, **Dünya Gündemi**, 25. 01. 2009-01. 02. 2009. Avrupa Parlamentosu, Kuzey Akım’ın “Avrupa’nın çıkarına” olduğunu belirtmiştir. <<http://www.nord-stream.com/pipeline>> (18. 11. 2011).

⁵⁴⁶ Gazprom’da “önemli oranda pay” sahibi olan Alman şirketlerinin yanı sıra İtalyan şirketi ENI, Rus şirketleriyle ortak projeler geliştirmiş; “Rusya’yı Türkiye gibi bir pazara girme yarışında yalnız bırakmamış”tı. Gazel, **op.cit.**, s. 146, 155.

RF'nin "demokratik bir ÷lke" olmasında ABD'yle hemfikirdir. Ayrıca Birlik, NATO'yla birlikte Karadeniz'e doğru genişlemekte; üyelik ya da işbirliği yoluyla bölge ÷lkelerinin Batı'yla bağlarının gelişmesinde rol oynamaktadır. Çalışmanın son bölümünde bölgesel güçlerin Karadeniz politikaları incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL GÜÇLERİN KARADENİZ STRATEJİSİ

I. RF'nin Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş sonrasında RF, ABD'nin hedeflediğinden farklı, “çok kutuplu bir dünya”dan yanadır. Bu çerçevede RF, Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip olduğu BM'nin uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolüne dikkat çekmektedir.⁵⁴⁷ BM'ye verilen önem, Moskova'nın “söz sahibi” olduğu, “çıkarlarının dikkate alındığı” bir dünya düzeni arayışına yöneliktir. Dolayısıyla Moskova, “NATO'nun veya AB'nin BM'nin yerine geçmesi”ne,⁵⁴⁸ NATO'ya “küresel işlevler” verilmesine ve İttifak'ın RF sınırlarına genişlemesine itiraz etmektedir.⁵⁴⁹

Böylece ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünyayı hedefleyen RF, dış politikasında eski Sovyet coğrafyasına öncelik tanımaktadır. “Yaşamsal çıkar alanı” olarak gördüğü “yakın çevre”sindeki Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız olan Moskova'nın Karadeniz stratejisi, denetimi elinde tutmaya ve bölgedeki Batı etkisini sınırlamaya yöneliktir.

---

⁵⁴⁷ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, 2000, “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, 2008. Ayrıca bkz.: I. Bölüm, s. 17-25.

⁵⁴⁸ “Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin at the Munich Conference on Security Policy, Germany, February 10, 2007”, **op.cit.**

⁵⁴⁹ “Vayennaya Doktrina Rassiskay Federatsiy”, **op.cit.**

A. “Yakın Çevre” Stratejisi

RF, bağımsızlığının ardından içeride demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine dışarıda Batı'yla işbirliğine yöneldi. Dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ve Başbakan yardımcısı Yegor Gaidar'a göre, Batılı ülkeler RF için “ideal bir model ve ortak”tı. Dolayısıyla RF, BDT⁵⁵⁰ içerisinde “lider rolü” üstlenmekten kaçınmalı; Batı'yla işbirliğine öncelik vermeliydi. Zira, RF ekonomisinin eski Sovyet cumhuriyetleriyle yeniden bütünleşmesi, pazar yönelimli reformların yanı sıra Batılı ekonomik kurumlarla ilişkileri de yavaşlatacaktı.⁵⁵¹ Böylece, Kozirev'in ve Dışişleri Bakanlığı'nın sözcülüğünü yaptığı, dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de desteklediği Atlantikçilik yaklaşımı, bağımsızlığının ardından RF'nin izlediği dış politikaya yön verdi. Öte yandan zaman içerisinde, önceliği Batı'yla işbirliğine veren bu yaklaşım çerçevesinde izlenen dış politika ülke içinde eleştirilmeye başlandı. SSCB dağıldığı için duyulan hayal kırıklığını yansıtan muhafazakar bir yaklaşımı benimseyen komünistler ve “Slav-Ortodoks işbirliği”ni vurgulayan aşırı milliyetçiler seslerini yükselttiler.⁵⁵² Bununla birlikte, eleştiriler arasında RF dış politikasına yön verecek bir yaklaşım olarak Avrasyacılık ön plana çıktı.

---

⁵⁵⁰ 8 Aralık 1991'de RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları tarafından Minsk'te ilan edilen BDT'nin kurucu antlaşması, 21 Aralık'ta Alma Ata'da Estonya, Letonya, Litvanya ve Gürcistan dışındaki eski cumhuriyetlerin katılımıyla imzalandı. Üye devletler arasında işbirliğini, SSCB sonrası sorunları çözüme kavuşturmayı hedefleyen Topluluk, bu çerçevede ilk adımı 1992'de attı. Kimi üyeler arasında 1992'de imzalanan askeri işbirliği anlaşmasını, 1993'te Bağımsız Devletler Ortak Pazarı ve tek para kararları izledi. Ardından, 1994'te Hükümetlerarası Ekonomik Komite toplantıları başlatıldı. Öte yandan, bazı üyeler arasında savaşa varan sorunlar ve bazılarının bölgede Batı destekli oluşumlara yönelmesi RF'nin önderliğindeki BDT'nin amaçlarına ulaşmasını engellemiştir. Tellal, **op.cit.**, 2002, s. 543; Sönmezoğlu (der.), **op.cit.**, s. 109.

⁵⁵¹ Donaldson ve Nogee, **op.cit.**, s. 124-126; Peter Shearman, “Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, Roger E. Kanet ve Alexander V. Kozhemiakin (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, New York, St. Martin's Press, 1997, s. 4.

⁵⁵² Tuncer, **op.cit.**, s. 437, 438; Büyükkakıncı, **op.cit.**, s. 144-155; Shearman, **op.cit.**, s. 6-8.

Yeltsin'in dış politika danışmanı Sergei Stankeviç'in sözcülüğünü yaptığı Avrasyacılık yaklaşımı,⁵⁵³ RF dış politikasında önceliği “yakın çevre”ye (*blijniy zarubejniy, near abroad*), başka bir ifadeyle, on dört eski Sovyet cumhuriyetine veriyordu. Yeltsin'in bir diğer danışmanı Başkanlık Konseyi üyesi Andranik Migranyan'a göre, RF kendi “Monroe Doktrini”ni (*doktrina Monro, Monroe doctrine*) ilan etmeli, böylece eski SSCB topraklarının RF'nin “yaşamsal çıkar alanı” olduğu dünyaya duyurulmalıydı.⁵⁵⁴

1992'nin sonlarına doğru eski Sovyet cumhuriyetleri RF dış politikasında öncelikli bir yer edinmeye başlamış; “yakın çevre”nin “yaşamsal önemi” Avrasyacı yaklaşımın yanı sıra Batı yanlısı grup tarafından da paylaşılan bir görüş⁵⁵⁵ olarak RF'nin dış politika konsepti ve askeri doktrinine yansımıştı. Nitekim, Nisan 1993'te Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren dış politika konsepti, “yakın çevre”nin önemini vurgulayarak, RF'nin eski Sovyet topraklarındaki “hakları”na işaret ediyor; bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasından Moskova'nın “sorumlu” olduğunu belirtiyordu. Bu çerçevede söz konusu belgede, “BDT içinde etkili bir

---

⁵⁵³ Ekim Devrimi ve sonrasında ortaya çıkan Avrasyacılık, Rus fikir tarihindeki etkili akımlardan biridir. Çok kutupluluğa dayanan, Batı'nın hegemonyasını ve bireyciliğini reddeden Avrasyacılık, SSCB sonrasında RF'de Atlantikçi yaklaşıma muhalefet olarak ortaya çıktı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rus dış politikasında Atlantikçi-Avrasyacı yaklaşımlar arasında sağlanan denge, 2000'lerde Putin yönetiminde de devam etmiştir. Bkz.: Erel Tellal, “Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri”, Aydın ve Erhan (der.), **op.cit.**, s. 35, 36. RF'de Avrasyacılık yaklaşımının önemli bir temsilcisi Aleksandr Dugin'dir. *Rus Jeopolitiği* isimli çalışmasında Dugin, deniz medeniyeti “Atlantik”in merkezini, başka bir deyişle, “Amerika'dan ibaret olan Batı”yı; kara medeniyeti “Avrasya”nın, Avrasya ile özdeşleştiği Rusya'nın “jeopolitik düşmanı” olarak tanımlamıştır. Söz konusu çalışmayla Dugin, Rusya'nın öncülüğünde güneyde İran, batıda Almanya, doğuda Japonya merkezli “Avrasya İmparatorluğu” projesini geliştirmiştir. Ayrıca, Çin'le birlikte Türkiye'yi “potansiyel jeopolitik hasım” olarak nitelendirmiştir. Bkz.: Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım**, çev., Vügar İmanov, 2. B., İstanbul, Küre, 2004, s. 10, 81-83, 188, 194. Öte yandan, zamanla Dugin'in bazı düşünceleri değişmiştir. Örneğin, *Rus Jeopolitiği*'nde Çin'le birlikte Türkiye'yi “jeopolitik düşman” olarak nitelendiren Dugin, günümüzde Türkiye ve RF'nin yakınlaşması gerektiğini savunmaktadır. Bkz.: Aleksandr Dugin, **Moskova-Ankara Eksenli: “Avrasya Hareketi”nin Temel Görüşleri**, çev., Leonid Bahrevski, İstanbul, Kaynak, 2007, **passim.**

⁵⁵⁴ Donaldson ve Noguee, **op.cit.**, s. 126, 127; Amrosio, **op.cit.**, s. 51; Shearman, **op.cit.**, s. 10; Bobo Lo, **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era**, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 50.

⁵⁵⁵ Tuncer, **op.cit.**, s. 439, 440; Shearman, **idem.**

kollektif güvenlik sisteminin oluşturulması”, BDT’nin dış sınırlarının korunmasında üyelerle işbirliğine gidilmesi, BM veya AGİT çatısı altında çalışacak bir barışı koruma mekanizmasının geliştirilmesinin gerekliliğine yer veriliyordu. RF’nin Kasım 1993’te açıkladığı askeri doktrininde de önceliği BDT ülkeleri oldu. Söz konusu belgeyle Moskova, “nükleer güce başvuran ilk taraf olmama taahhüdü”nden vazgeçtiğini açıklayarak, “yakın çevre”sine yönelik dış güçlerin olası müdahalelerine karşı caydırıcı olmayı hedefliyordu. Ayrıca bu belgeyle, çıkarlarını tehdit altında hissettiğinde RF’nin “yakın çevre”sine “askeri müdahalede bulunma hakkı” ilan edildi.⁵⁵⁶

Böylece 1993’te eski Sovyet coğrafyasını “yaşamsal çıkar alanı” ilan eden RF, SSCB sonrasında bölgedeki “boşluğu” sadece kendisinin doldurabileceğini dünyaya duyurdu. Bu mesaj, uluslararası sistemin tüm aktörlerine, ama özellikle İran’a ve Türkiye’ye yönelikti. Başlangıçta, İran kaynaklı Pan-İslamizm tehlikesine karşı Türkiye’nin Güney Kafkasya ve Merkezi Asya’daki etkisine olumlu yaklaşan RF, zamanla Türkiye’nin İran’dan daha “etkili” politikalar izlediğini görmüş; özellikle de bu çerçevede dile getirilen “21. yüzyıl Türk yüzyılı”, “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” söylemlerinden rahatsız olmuştu. Ayrıca, Ankara’nın Güney Kafkasya ve Merkezi Asya’ya yönelik açılımı RF tarafından “bölgedeki Amerikan ve NATO girişimlerinin bir uzantısı” olarak değerlendirilmişti.⁵⁵⁷

“Yakın çevre” güvenlik nedeniyle, ayrıca stratejik ve ekonomik açılardan RF’nin “yaşamsal çıkar alanı”ydı. Öncelikle, toprak bütünlüğünü koruma kaygısı ve bölgede 25 milyon Rus azınlığın varlığı, RF’nin “yakın çevre” politikasına yön verdi. Bölgeyi etkisi altına alacak olası bir İslami köktendinciliğin veya ırkçı Türkçülüğün

⁵⁵⁶ Tuncer, *ibid.*, s. 438-445; Donaldson ve Noguee, *op.cit.*, s. 129, 130.

⁵⁵⁷ Aydın, *op.cit.*, 2002, s. 423; Güney, *op.cit.*, 2002, s. 369; Lo, *op.cit.*, s. 52. RF’nin “yakın çevre” stratejisi için ayrıca bkz.: Canar, *op.cit.*, s. 2006, s. 62-65.

kendi topraklarına yayılma ihtimali, Müslüman ve Türk kökenli nüfusa sahip RF'yi endişelendiriyordu. Ayrıca, olası bir Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm akımlarının güçlenmesinin önlenmesi, bölgedeki Rus diasporasının güvenliği açısından da “yaşamsal”dı.⁵⁵⁸ Bu çerçevede RF, “yakın çevre”sindeki gelişmeleri denetimi altında tutmaya çalıştı. Diğer taraftan, “eski SSCB’ye dağılmış ekonomi”yi tekrar işletmek isteyen Moskova, bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanmayı da hedefliyordu.⁵⁵⁹

RF'nin “yakın çevre”sinde Karadeniz ülkelerinin ayrı bir yeri vardı. Zira, Karadeniz bölgesi Moskova'nın “jeopolitik önceliği”ydi.⁵⁶⁰ SSCB'nin dağılmasıyla RF, 20 limanından 17'sini ve donanma üslerini kaybetmişti. Bununla birlikte RF, dış ticaretinin yaklaşık % 25'ini Karadeniz üzerinden gerçekleştiriyordu. Özellikle Volga, Sibirya ve Ural bölgelerinin Karadeniz’le ekonomik bağları devam ediyordu. En önemlisi, Karadeniz RF açısından “doğal güvenlik bölgesi”ydi.⁵⁶¹ Bu çerçevede Moskova, Karadeniz’e doğru genişleyen Avrupa-Atlantik etkisinden rahatsız oldu.

“Yakın çevre”nin ve bu arada Karadeniz bölgesinin RF için önemi, Vladimir Putin'in devlet başkanlığı döneminde de vurgulandı. Nitekim, 10 Ocak 2000’de yürürlüğe giren milli güvenlik konseptinde, RF'nin BDT üyesi ülkelerle ilişkilerini geliştirme, “yurtdışındaki Rus vatandaşlarının yasal hak ve menfaatlerini koruma” hedeflerine işaret edilmişti. Ayrıca, “yakın çevre”de Rus etkinliğinin zayıflaması ülke güvenliğine yönelik bir “tehdit” olarak nitelendirilmiş; “belirli şartlarda dünyanın bazı stratejik öneme sahip bölgelerinde Rusya'nın askeri mevcudiyetinin gerekliliği”ne dikkat çekilmişti.⁵⁶² Ardından, 28 Haziran 2000’de açıklanan dış

---

⁵⁵⁸ Aydın, **idem.**; Lo, **ibid.**, 50; Paul J Marantz, “Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship”, Kanet ve Kozhemiakin (der.), **op.cit.**, s. 84.

⁵⁵⁹ Tellal, **op.cit.**, 2002, s. 542.

⁵⁶⁰ Nikolai Kovalsky, “Russia and the Black Sea Realities”, Aybak (der.), **op.cit.**, s. 163.

⁵⁶¹ **ibid.**, s. 163, 164; Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 226.

⁵⁶² “Rusya Federasyonu'nun Milli Güvenlik Konsepti”, **op.cit.**, s. 217, 221, 222.

politika konseptinde BDT ülkeleri bölgesel önceliklerde ilk sırayı almış; söz konusu ülkelerin tümüyle “stratejik ortaklık ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesine” önem verildiği belirtilmişti.⁵⁶³ NATO’nun eski Sovyet coğrafyasına doğru genişlemesinden duyulan rahatsızlıksa, milli güvenlik ve dış politika konseptlerinin yanı sıra, 21 Nisan 2000’de yürürlüğe giren askeri doktrinde vurgulanmıştı.⁵⁶⁴

Dmitri Medvedev’in devlet başkanlığı döneminde yayınlanan çeşitli belgeler de esasen BDT’yle ilişkilere odaklanıyor; RF sınırlarına genişleyen Batı etkisine duyulan tepkiyi gösteriyordu. Örneğin, 12 Temmuz 2008’de yayınlanan dış politika konseptinde RF, öncelikle “BDT ülkeleriyle ikili ve çok taraflı işbirliğini geliştirme”yi hedeflediğini; bu coğrafyada yaşayan Rus diasporasının “etnik ve kültürel kimliğini ve tarihi anavatanla bağlarını koruyacağı”nı belirtti.⁵⁶⁵ Böylece RF, bölgede denetimi elinde tutmayı hedefliyordu. Ayrıca söz konusu belgede, özellikle Karadeniz ve Hazar bölgelerinin RF için önemli olduğuna işaret ediliyordu. Bu çerçevede, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün kimliğinin korunması” ve “Hazar devletleri arasındaki işbirliği mekanizmasının güçlendirilmesi”nin gerekliliği vurgulandı.⁵⁶⁶ Böylece Moskova, bölgede Batı yanlısı veya Batılı devletlerin/örgütlerin öncülüğündeki oluşumlara karşı çıkıyor; bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğinin önemine dikkat çekiyordu.

RF’nin Temmuz 2008’de yenilenen dış politika konsepti, aynı zamanda, Nisan’da Bükreş’te gerçekleştirilen NATO Zirvesi’nde, genişlemeyle ilgili alınan

---

⁵⁶³ “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, s. 9.

⁵⁶⁴ **Ibid.**, s. 11; “Rusya Fedarasyonu Milli Güvenlik Konsepti”, **op.cit.**, s. 216; “Rusya Federasyonu Askeri Doktrini”, **op.cit.**, s. 61.

⁵⁶⁵ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, 2008.

⁵⁶⁶ **Ibid.**

karara bir tepkiydi.⁵⁶⁷ Zira RF, Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın olası NATO üyeliklerine itiraz ediyordu.⁵⁶⁸

Ukrayna, RF için BDT coğrafyasındaki en önemli ülkeydi.⁵⁶⁹ SSCB'de alan, nüfus ve ekonomik önem açısından ikinci büyük cumhuriyet olan Ukrayna'nın bağımsızlığı, Moskova'nın Avrupa'yla ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş; ayrıca "Rusya için en iyi şekilde donatılmış büyük bir ordunun kaybı" olmuştu.⁵⁷⁰ SSCB döneminde Moskova'yla Batı arasında "tampon bölge" olan Ukrayna, Soğuk Savaş sonrasında da RF için stratejik önemini koruyordu.⁵⁷¹ Öncelikle, Sivastopol üssü RF'nin Karadeniz'deki askeri varlığının devamı açısından "yaşamsal"dı. Ayrıca Ukrayna'nın, RF'nin BDT ülkeleriyle ticaretindeki payı ve Rus petrolüne olan bağımlılığı göz önüne alındığında, Kiev'le ilişkiler Moskova için önemliydi. RF'nin Ukrayna politikasında stratejik ve ekonomik etkenlerin yanı sıra, iki ülkenin kültürel ve etnik yakınlıkları da rol oynadı. Zira, Ukrayna nüfusunun % 22'si Rus ve Rusça konuşan topluluklardan oluşuyordu. Böylece RF, Ukrayna'yı kendi "etki alanı"ndaki bir ülke olarak değerlendirdi.⁵⁷² Gürcistan ve Güney Kafkasya bölgesi ise Moskova'nın, yukarıda sözü edilen, bölgenin enerji kaynaklarından yararlanma hedefi ve güvenlik kaygıları açısından "yaşamsal çıkar alanı"ydı.

Böylece dış politika konseptiyle RF, "çevrelenme"ye, "NATO askeri altyapısının sınırlarına yaklaştırılması"na, İttifak'ın Ukrayna'yı ve Gürcistan'ı da

---

⁵⁶⁷ NATO, Nisan 2008 Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın ileride İttifak'a katılacaklarını vurgulamıştı. "Bucharest Summit Declaration", **op.cit.**, Bkz.: II. Bölüm, s. 91.

⁵⁶⁸ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **op.cit.**, 2008.

⁵⁶⁹ Nicolai N. Petro, **Russian Foreign Policy: from Empire to Nation State**, New York, Longman, 1997, s. 122.

⁵⁷⁰ Turan, **op.cit.**, s. 369.

⁵⁷¹ Lo, **op.cit.**, s. 80.

⁵⁷² **Ibid.**, s. 80, 81; Turan, **op.cit.**, s. 370, 371; Petro, **op.cit.**, s. 122, 123.

içine alacak şekilde genişleme hedefine itiraz etti.⁵⁷³ Ardından Moskova, 12 Mayıs 2009'da açıkladığı milli güvenlik stratejisiyle İttifak'ın Karadeniz'e doğru genişlemesine bir kez daha karşı çıktı.⁵⁷⁴ 5 Şubat 2010'a gelindiğinde ise NATO'nun genişlemesi konusu, RF askeri doktrininde, temel dış tehditlerde ilk sırada yer aldı.⁵⁷⁵

RF, Karadeniz'e doğru genişleyen Avrupa-Atlantik etkinliğine karşı "Birleşik Avrupa" çağrısı yaptı. Bir taraftan Karadeniz ülkelerini NATO'ya katma çabaları; diğer taraftan AB'nin "doğu ortaklığı"yla kendi "etki alanını genişletme"siyle⁵⁷⁶ RF, Avrupa'yla arasında yeni bir "demir perde"den söz etmeye başladı.⁵⁷⁷ Bu çerçevede Moskova, "yeni bölünme çizgileri"ne ve "duvarlar"a karşı çıkıyor; "RF, ABD ve AB arasında eşit etkileşim"in gerekliliğini vurguluyordu.⁵⁷⁸ Yeni bir "demir perde"ye karşı "birleşik Avrupa" söylemi, RF'nin "söz sahibi" olduğu, "yaşamsal çıkarlarının Batı tarafından dikkate alındığı" bir dünya düzeni arayışına yönelikti.

B. RF Stratejisinin Araçları

"Yakın çevre"sinde denetimi elinde tutmayı hedefleyen RF, bu çerçevede BDT'ye önem verdi. Eski Sovyet coğrafyasında edindiği üslerle de RF, bölgedeki askeri

⁵⁷³ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **op.cit.**, 2008.

⁵⁷⁴ "Russia's National Security Strategy to 2020", <<http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020>> (10. 01. 2012).

⁵⁷⁵ "Vayennaya Doktrina Rassiskay Federatsiy", **op.cit.**

⁵⁷⁶ Doğu Ortaklığı, RF tarafından "AB'nin etki alanını genişletme çabası" olarak değerlendirilmiştir. Valentina Pop, "EU expanding its 'sphere of influence' Russia says", <<http://euobserver.com/24/27827>> (23. 09. 2011). Bkz.: II. Bölüm, s. 115, 121.

⁵⁷⁷ S. A. Lantsova ve V. A. Açkasova, **Mirovaya Politika i Mejdunarodniye Atnaşeniya**, Moskova, Piter, 2006, s. 327, 378; Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 221.

⁵⁷⁸ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **op.cit.**, 2008; "Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin at the Munich Conference on Security Policy, Germany, February 10, 2007", **op.cit.** RF'nin AB'yle ilişkilerine yönelik stratejisinde de, RF ve AB arasındaki stratejik ortaklığın "ayrım çizgileri olmadan eşitliğe dayalı bir Avrupa kolektif güvenlik sistemi"yle gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. Bkz.: Margot Light, John Löwenhardt ve Stephen White, "Russia and the Dual Expansion of Europe", Gabriel Gorodetsky (der.), **op.cit.**, Londra, Frank Cass Publishers, 2003, s. 68.

varlığını sürdürmeye çalıştı. Ayrıca Karadeniz'e genişleyen Batı etkinliğini sınırlamayı amaçlayan Moskova, bu doğrultuda Türkiye'yle işbirliğine yöneldi.

1. BDT ve Rus Üsleri

RF, uluslararası sistemdeki diğer tüm aktörlerin “yakın çevre”indeki olası etkisini önlemeyi hedefliyordu. Bu çerçevede Karadeniz ülkelerinin BDT üyeliği Moskova için önemliydi. Aralık 1991'de bölge ülkelerinden Ukrayna, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan BDT'nin kurucu antlaşmasını imzaladılar. Öte yandan, Gürcistan BDT'ye katılmamış; Moldova ve Azerbaycan parlamentoları muhalefetin etkisiyle kurucu antlaşmayı onaylamamıştı. Ayrıca bölge ülkelerinden yalnızca Ermenistan, Mayıs 1992'de Taşkent'te imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması çerçevesinde RF'yle işbirliğine yönelmişti.⁵⁷⁹ Dolayısıyla RF'nin BDT içinde bütünleşme, ortak güvenliği sağlama ve bu örgütü etkinleştirme çabaları daha başlangıçta belirli ülkelerle sınırlı kaldı.

Böylece Moskova, “ortak güvenlikten daha etkili olan barışı koruma” yaklaşımıyla⁵⁸⁰ bölgesel çatışmaların damgasını vurduğu “yakın çevre”inde etkinliğini sürdürmeye çalıştı. Nitekim, “barışı koruma gücü” adı altında Rus birlikleri çatışma bölgelerinde görev yapmaya başladı. Haziran 1992'de Güney Osetya'ya, Aralık 1994'te Abhazya'ya konuşlanan Rus birlikleri; Temmuz 1992'de Moldova'da General Alexander Lebed komutasındaki 14. Ordu'nun yanında barışı koruma gücü olarak hazır bulundu.⁵⁸¹ Ayrıca, bölge ülkelerinin RF'yle yakınlaşması

⁵⁷⁹ Donaldson ve Noguee, **op.cit.**, s. 178; Turan, **op.cit.**, s. 371

⁵⁸⁰ Donaldson ve Noguee, **ibid.**, s. 191.

⁵⁸¹ Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 207, 208; Donaldson ve Noguee, **ibid.**, s. 195, 205; Peter Truscott, **Russia First**, New York, I. B. Tauris Publishers, 1997, s. 77, 78.

için bölgesel çatışmalardan yararlanan Moskova yönetiminin baskıları sonucunda 1993'te Moldova, Azerbaycan ve Gürcistan BDT'ye üye oldular. Azerbaycan'ın aksine Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra topraklarında Rus askeri üslerine (Batum, Ahılkelek, Vaziani, Gudauta) onay vermek zorunda kaldı.⁵⁸²

RF'nin Ermenistan'la ilişkileri ise, Erivan yönetiminin kendi isteğiyle gerek ikili düzeyde gerekse BDT çerçevesinde hızla gelişti. Zira, Azerbaycan ve Türkiye'yle sorunları olan Ermenistan için RF önemli bir ortaktı. Böylece RF, Ermenistan'ın Erivan ve Gümrü şehirlerinde askeri üsler edindi. Ardından, 1997'de iki ülke arasında imzalanan *Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması*'nı, 5000 Rus askerinin Ermeni topraklarında konuşlanmasını sağlayan anlaşma izledi.⁵⁸³ Ayrıca, 1997'ye gelindiğinde Ukrayna'yla Sivastopol'daki üssün 20 yıl süreyle kiralanmasına ilişkin anlaşma imzalayan RF,⁵⁸⁴ bölgedeki askeri varlığını pekiştirdi.

Öte yandan, 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD'nin eski Sovyet coğrafyasını kendi "yaşamsal çıkar alanı" ilan etmesiyle eşzamanlı olarak GUAM kuruldu.⁵⁸⁵ Böylece, kimi BDT üyeleri Batı yanlısı bir oluşumda yer aldılar. Takip eden dönemde, Batı'nın RF etkinliğine karşı bölge devletlerine verdiği destek devam etti. Öyle ki, 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi'nde bölgedeki Rus askeri varlığına ilişkin önemli bir karar alındı. Buna göre RF, 1 Temmuz 2001

---

⁵⁸² Donaldson ve Noguee, **ibid.**, s. 178, 196; Tuncer, **op.cit.**, s. 448, 449; John W. R. Lepingwell, "The Russian Military and Security Policy in the 'Near Abroad'", **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, Sonbahar 1994, s. 75, 76; Maxim Shashenkov, "Russian Peacekeeping in the 'Near Abroad'", **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, Sonbahar 1994, s. 52.

⁵⁸³ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 412; Güney, **op.cit.**, 2002, s. 350.

⁵⁸⁴ Bkz.: I. Bölüm, s. 60.

⁵⁸⁵ Bkz.: II. Bölüm, s. 104.

tarihine kadar Gürcistan'daki iki askeri üssünü kapatmayı ve Aralık 2002'ye kadar Transdinyester bölgesindeki birliklerini çekmeyi kabul etti.⁵⁸⁶

Bununla birlikte Moskova, bölge devletleriyle ikili işbirliği yaparak “yakın çevre”sinde etkinliğini sürdürmeye çalıştı. Vaziani ve Gudauta üslerinden çekilme işlemlerini tamamlayan ve Gürcistan'dan çektiği silahların bir bölümünü Gümrü üssüne taşıyan RF, Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye devam etti.⁵⁸⁷ 14 Eylül 2001'de Putin'in Erivan ziyaretinde taraflar arasında ekonomik işbirliği dahil önemli konularda anlaşmalar imzalandı. Ayrıca, Ermenistan'daki Rus askeri üslerinin güçlendirilmesi kararlaştırıldı.⁵⁸⁸ Bu dönemde, BDT içindeki bütünleşme hareketlerine de hız verildi. Nitekim, 28 Nisan 2003'te gerçekleştirilen BDT Zirvesi'nde Ortak Güvenlik Antlaşması RF, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla örgüte dönüştürüldü. Ayrıca, Nisan 2003'te söz konusu devletlerin katıldığı Avrasya Ekonomik Topluluğu Zirvesi'nde Ermenistan'a gözlemci statüsü verilmesi kararlaştırıldı.⁵⁸⁹

BDT içindeki bütünleşme çabalarının bölge devletlerinden Ermenistan'la sınırlı kaldığı bu dönemde RF, Azerbaycan'la ikili işbirliğine yöneldi. Haydar Aliyev'in 24-26 Ocak 2002'de gerçekleştirdiği RF ziyaretinde taraflar arasında

---

⁵⁸⁶ Kona, **op.cit.**, s. 113; Hersing ve Rutland, **op.cit.**, s. 283. 1996 koşullarında AKKA konusunda Batı RF'ye ödün vermiş; 1999'a gelindiğinde ise, “sıra” RF'ye gelmiştir. Bkz.: Robin Bhattı ve Rachel Bronson, “NATO's Mixed Signals in the Caucasus and Central Asia”, **Survival**, Cilt 42, Sayı 3, Sonbahar 2000, s. 130, 131. 1992'den itibaren güneyinden algıladığı güvenlik kaygılarını öne süren RF, AKKA'da kanatlarla ilgili getirilen sınırlamalara uymayacağını belirtmişti. RF, sınırlamaları aşarak Kafkaslar'ın kuzeyindeki askeri varlığını güneyindeki ülkelere karşı baskı unsuru olarak kullanmayı amaçlıyordu. AKKA kanatlar sorunu NATO'nun genişlemesiyle de bağlantılı bir sorundu. Batı, NATO'nun genişlemesini garantiye almak için RF'ye AKKA konusunda ödün verdi. Böylece, 1996'da Viyana'da gerçekleştirilen konferansta Kuzey Kafkasya da antlaşma dışı bölge ilan edildi. Bkz.: Nurşin Ateşoğlu Güney, “AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği”, Özcan ve Kut (der.), **op.cit.**, s. 165-191.

⁵⁸⁷ Kona, **op.cit.**, s. 113.

⁵⁸⁸ Putin, SSCB'nin dağılmasının ardından Ermenistan'ı ziyaret eden ilk Rus lideri oldu. Bkz.: Nazmi Gül ve Gökçen Ekici, “Stratejik Ortaklar Arasında bir Sorun mu Var?: Putin'in Ermenistan Ziyareti ve Moskova-Erivan İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, s. 32, 35, 36.

⁵⁸⁹ Hatipoğlu, **op.cit.**, s. 289, 290.

ekonomik işbirliği anlaşmasının yanı sıra *Gebele Radyo Lokasyon İstasyonu'nun Statüsü ve Ondan Yararlanmanın İlkeleri Anlaşması* imzalandı. Buna göre, istasyonun taşınmazları Azerbaycan'ın; taşınabilir mülk RF'nin malı olarak kabul edildi. Ayrıca, RF 10 yıllığına yıllık 7 milyon dolara üssü kiraladı.⁵⁹⁰

Öte yandan, bu dönemde RF'nin bölgedeki etkinliğini azaltan gelişmeler yaşandı. Nitekim, 2003'te Gürcistan'da, 2004'te Ukrayna'da Batı yanlısı iktidar değişikliklerine tanık olundu. Ardından, GUAM gibi Batı destekli bir oluşum olan Demokratik Seçenek Topluluğu hayata geçirildi. Ayrıca NATO, Moldova ve Gürcistan'daki Rus askeri varlığına karşı çıkmayı sürdürdü.⁵⁹¹

RF ise, üslerini kapatmadıkça AKKA'yı onaylamayacaklarını belirten İttifak üyelerinin tutumlarını eleştiriyordu. Başlangıçta, Gürcistan'daki Vaziani ve Gudauta üslerinden çekilen RF, Ahalkelek ve Batum'daki üslerinden çekilmemekte ısrar etmişti. Bununla birlikte Moskova yönetimi, 30 Mayıs 2005'te Gürcistan'la anlaşmaya vararak söz konusu iki üssünü 2008 yılı içerisinde kapatmayı kabul etti. Ayrıca RF, Gürcistan'daki askerlerinin sayısını 5000'den 1000'e indirdi.⁵⁹² 2007'ye gelindiğinde ise, ordusunun Gürcistan'dan “hızlandırılmış bir takvime göre ayrıldığı”ni açıklayan Moskova, Moldova'da “barış hareketi gerçekleştirmek ve Sovyetler döneminden kalan cephanelikleri korumak” amacıyla 1500 askerinin “hizmet verdiği”ni vurguladı.⁵⁹³

---

⁵⁹⁰ Araz Aslanlı, “Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev'in Moskova Ziyareti”, **Stratejik Analiz**, Clit 2, Sayı 23, Mart 2002, s. 52.

⁵⁹¹ Bkz.: II. Bölüm, s. 95.

⁵⁹² Kona, **op.cit.**, s. 113; Tellal, **op.cit.**, 2005, s. 11; Andrei Shleifer ve Daniel Treisman, “Why Moscow Says No: A Question of Russian Interests, Not Psychology”, **Foreign Affairs**, Cilt 90, Sayı 1, Ocak-Şubat 2011, s. 129.

⁵⁹³ “Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin at the Munich Conference on Security Policy, Germany, February 10, 2007”, **op.cit.**

Ağustos 2008'e gelindiğinde Moskova, bölgedeki etkinliğini arttırmaya başladı. Zira, Rus-Gürcü çatışması sonrasında Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıyan RF, bu bölgelere birliklerini konuşlandırdı.⁵⁹⁴ Ardından, Şubat 2010'da Abhazya'yla imzaladığı 49 yıl geçerli olacak anlaşmayla, mevcut askeri üslerini kullanmayı sürdürme ve altyapıyı yenileme hakkını elde etti.⁵⁹⁵ Ayrıca Nisan 2010'da Moskova yönetimi, Ukrayna'yla Sivastopol üssünün kullanımını 2042'ye kadar uzatan anlaşmayı imzaladı. Ardından Ağustos'ta Ermenistan'la, Rus üslerinin 2044'e kadar kullanımını konusunda anlaşta.⁵⁹⁶ Özetle, BDT'den umduğu sonucu alamayan RF, ikili işbirliği yoluyla bölgedeki askeri varlığını korudu.

2. Türkiye'yle İşbirliği

RF, "yakın çevre"sinde artan Avrupa-Atlantik etkinliğine karşı bölge devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Zira, Moskova "yaşamsal çıkar alanı"nın etkisi altına alacak "ABD hegemonyası olasılığına karşı bölgesel çapta destek bulma arayışında"ydı.⁵⁹⁷ Bu çerçevede, RF'nin özellikle Türkiye'yle işbirliği, bölgedeki Batı girişimlerinin sınırlandırılması açısından önemliydi. Böylece Moskova, "bölgede Türkiye'yi kendi tarafına çekebilme ya da en azından tamamen ABD safına itelememe düşüncesi"yle,⁵⁹⁸ 1990'lar boyunca rakip olduğu bu ülkeyle işbirliğine yöneldi. Başlangıçta, Güney Kafkasya ve Merkezi Asya'ya yönelik RF'yi göz ardı

⁵⁹⁴ Gürcistan ise, Ağustos 2008'de BDT'den ayrıldı. Bkz.: Jim Nichol, "Armenia, Azerbaijan and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests", 27 Ekim 2011, <www.crs.gov> (06. 02. 2012).

⁵⁹⁵ "Russia Gains Military Base in Abkhazia", <http://www.rferl.org/content/1960545.html> (07. 02. 2012).

⁵⁹⁶ Nichol, **op.cit.**, 2011.

⁵⁹⁷ Utku Yapıcı, "Putin'in Türkiye Ziyaretinin Düşündürdükleri: Çok Boyutlu İşbirliği", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 25, 20. 12. 2004, s. 10.

⁵⁹⁸ Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan: Bir Uzun Yolculuk", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 13, 27. 09. 2004, s. 5.

eden politikalar izleyen Türkiye ise, 1990'ların ikinci yarısından itibaren bu tutumunu değiştirdi.

Böylece işbirliğine yönelen Moskova ve Ankara bu yönde ilk önemli adımı *Avrasya İşbirliği Eylem Planı*'yla attı. 16 Kasım 2001'de dönemin RF Dışişleri Bakanı İgor İvanov ve Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından New York'ta imzalanan; "iki taraflı işbirliğinden çok boyutlu ortaklığa" alt başlığını taşıyan bu belgeyle RF ve Türkiye Avrasya'da rekabetten işbirliğine geçtiler.

Avrasya İşbirliği Eylem Planı öncelikle, "çok kutupluluğu" ve BM'nin "merkezi rolü"nü vurgulamasıyla dikkat çekmektedir. Zira bu belgeyle,

"Rusya ve Türkiye, XXI. yüzyıldaki dünya düzeninin, anahtar sorunların kolektif şekilde çözümlenmesi mekanizmalarına ve uluslararası ilişkilerde hukukun öncülüğüne dayanması gerektiği inancından yola çıkarak, ilişkilerini çok kutuplu uluslararası ilişkiler çerçevesinde inşa etme niyetinde olduklarını teyit etmektedirler. Ayrıca her iki ülke de Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün amaç ve prensiplerine olan bağlılıklarını ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün daha da güçlenmesine ve dünyada yerine getirdiği merkezi rolün sağlanmasına yardımcı olma isteklerini bir kez daha ifade etmektedirler. Taraflar özellikle ülkelerin bağımsızlıklarına, egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmesi ilkesinin vazgeçilmezliğini teyit etmektedirler."⁵⁹⁹

Moskova ve Ankara'nın bu vurgusu, ABD politikalarına yönelik önemli bir mesajdır. Bu ifadenin ardından belgede, RF ve Türkiye'nin "Avrasya"lı kimliğine işaret edilerek, iki önemli bölgesel gücün işbirliğinin "bu bölgedeki ihtilafların barışçıl, adil, ve kalıcı bir şekilde giderilmesine ve tartışmalı konuların siyasi çözüme kavuşturulmasına yardımcı olacağı" belirtilmiştir. Ayrıca, taraflar arasında terörizmle mücadele, ekonomi, ticaret, enerji, ulaştırma ve turizm başta olmak üzere pek çok alanda işbirliğinin "gerekliliği" vurgulanmıştır.⁶⁰⁰ Bunun yanı sıra, bölge

⁵⁹⁹ "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya İşbirliği Eylem Planı (İki Taraflı İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)", *Perspektif*, Yıl 6, Sayı 29, Kış 2001, s. 6.

⁶⁰⁰ *Ibid.*, s. 7.

devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğini simgeleyen KEİÖ ve BLACKSEAFOR'un önemine işaret edilmiştir.⁶⁰¹

Avrasya İşbirliği Eylem Planı'nın uygulamaya geçirilmesi için taraflar, dışişleri bakanlığı temsilcilerinin yer aldığı bir Ortak Çalışma Grubu oluşturdular. Eylem Planı'na göre, yaptığı çalışmalar hakkında Dışişleri Bakanlarına rapor verecek bu üst düzey oluşuma, gerekli görüldüğü takdirde alt gruplar da eşlik edecekti. Ayrıca uluslararası terörizme karşı savaş, ekonomik ve siyasi konular Ortak Çalışma Grubu'nun müzakere ve işbirliği alanları olarak belirlendi. Balkanlar, Güney Kafkasya, Merkezi Asya, Afganistan, Kıbrıs, Ortadoğu-Irak, Akdeniz ve Karadeniz bölgeleriyle ilgili konular işbirliği alanları olarak tespit edildi. Ortak Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı 9 Nisan 2002'de Moskova'da gerçekleştirildi.⁶⁰²

RF-Türkiye işbirliği, Eylem Planı'nın ardından da devam etti. Putin'in 5-6 Aralık 2004'te Türkiye ziyaretinde taraflar arasında *Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon* imzalandı. Bu deklarasyonda, iki Avrasya ülkesi olan RF ve Türkiye'nin "uluslararası ve bölgesel birçok soruna ilişkin yaklaşımlarının birbirine benzer veya yakın olduğu" belirtiliyordu. Eylem Planı'nda olduğu gibi, uluslararası ilişkilerdeki ana sorunlar ve bölgesel ihtilafların çözümünde, "çok taraflı yaklaşımlara dayanan mekanizmaların" altı çizilerek BM'nin merkezi rolü vurgulandı. Bunun yanı sıra deklarasyon, taraflar arasında terörizmle mücadeleden enerjiye; ticari ve ekonomik ilişkilerden sosyal ve kültürel ilişkilere uzanan geniş bir alanda işbirliğinin altını çizdi. Ayrıca, "Hazar-Karadeniz bölgesinin hidrokarbon kaynakları dahil, ihracat ve transit potansiyelinin geliştirilmesine katkıda bulunma" arzularını belirten ve bu çerçevede karşılıklı

---

⁶⁰¹ **Ibid.**, s. 8.

⁶⁰² **Idem.**; Hasan Kanbolat, "Avrasya İşbirliği Eylem Planı: Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında Yeni Bir Dönem Mi?", **Stratejik Analiz**, Nisan 2003, s. 51.

çıkarlara dayalı işbirliğinin altını çizen taraflar, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne bağlılıklarını vurguladılar. Yine, KEİÖ'nün daha da güçlendirilmesini desteklediklerini belirterek, bu örgütün “bölgesel ekonomik işbirliğine ve dolayısıyla istikrara ve güvenliğe önemli katkıda bulunmakta olduğu”na işaret ettiler. Bu çerçevede ayrıca, BLACKSEAFOR'a, Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi ile “kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğinin güçlendirilmesine ve derinleştirilmesine verdikleri önem”in altını çizdiler.⁶⁰³

Böylece RF ve Türkiye, Batı'nın aksine, Karadeniz'de bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğinden yanaydılar. RF Karadeniz'e genişleyen Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız oluyor; Türkiye ise, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin zedelenmesinden kaygı duyuyordu. Dolayısıyla, Batı'nın bölgenin güvenliği konusunda NATO'ya öncelik tanıyan yaklaşımına karşı Moskova ile Ankara, KEİÖ ve BLACKSEAFOR gibi bölge devletleri arasındaki oluşumları savundular. Bu çerçevede ayrıca, Montrö'ye bağlılıklarını vurgulayan RF ve Türkiye, NATO'nun Aktif Çaba Operasyonu'nun Karadeniz'e genişletilmesine itiraz ettiler.⁶⁰⁴ Dolayısıyla bölgedeki Batı etkinliği, Moskova ve Ankara'nın işbirliğiyle sınırlandırıldı.

RF böylece, 2008'de yenilenen dış politika konseptinde Karadeniz bölgesine ve KEİÖ'ye verdiği önemin bir kez daha altını çizdi. Ayrıca söz konusu belgede Moskova, Türkiye'yle gerek ikili gerekse çok taraflı düzeyde ilişkilerini geliştirme niyetini açıkladı.⁶⁰⁵

---

⁶⁰³ “Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon”, <http://www.turkey.mid.ru/text_t73.html> (19. 11. 2005).

⁶⁰⁴ Bkz.: II. Bölüm, s. 85. Ayrıca bkz.: Burçin Canar, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 67, Sayı 1, 2012, s. 58.

⁶⁰⁵ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **op.cit.**, 2008.

2009'a gelindiğinde taraflar arasındaki işbirliği devam etti. 12-15 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün RF ziyaretinde taraflar *Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*'u imzaladılar. Avrasya İşbirliği Eylem Planı ve 6 Aralık 2004 tarihli Ortak Deklarasyon'la benzer içerikli olan bu metin; Türkiye ve RF'nin "bölgesel ve uluslararası birçok konu ve sorunda yaklaşım ve politika benzerlikleri"ni vurguluyordu. Bunun yanı sıra, söz konusu Deklarasyon, "Karadeniz bölgesinin stratejik önemi"nin altını çiziyor; tarafların Montrö'ye "karşılıklı bağlılıkları"na ve kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerin "güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi"nin gerekliliğine işaret ediyordu.⁶⁰⁶ Ardından, 6 Ağustos'ta RF Başbakanı Putin'in Türkiye ziyaretinde taraflar arasında ekonomi, enerji, bilim ve kültür alanında hükümetlerarası 12 belge ile Türk ve Rus enerji şirketleri arasında belgeler imzalandı.⁶⁰⁷

2010'a gelindiğinde, 11-12 Mayıs'ta Medvedev'in Türkiye ziyaretinde iki ülke çeşitli alanlarda 16 belgeye imza attılar.⁶⁰⁸ Ayrıca, taraflar arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) kuruldu. Ardından, bu Konsey'in ilk toplantısı gerçekleştirildi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Medvedev'in eşbaşkanlıklarını yürüttüğü ÜDİK, Türkiye ile RF arasında siyasi, ekonomik-ticari ve kültürel-insani alanlarda işbirliği projelerinin gerçekleştirilmesini hedefleyen, bu doğrultuda iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejisini ve ana hatlarını belirleyen yönetici bir organdır.

---

⁶⁰⁶ "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova, 13 Şubat 2009", <<http://www.mfa.gov.tr>> (27. 02. 2012).

⁶⁰⁷ <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa>> (16. 02. 2012).

⁶⁰⁸ Bu anlaşmalar arasında, iki ülke vatandaşlarının karşılıklı seyahatlerinde 30 günlük vize muafiyetini içeren anlaşma da yer alıyordu. **Ibid.**

Konsey'in toplantılarına iki ülkenin Bakanlar kurulu üyeleri katılmaktadır. İşbirliği Konseyi ile RF ve Türkiye'nin "ortaklık ilişkilerinin daha da pekiştirilmesi", uluslararası barış, istikrar ve güvenlik adına "iki ülkenin çalışmalarının uyumlaştırılması" hedeflenmektedir.⁶⁰⁹

C. RF'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu

Böylece askeri varlığını koruyarak ve Türkiye'yle işbirliğine giderek Batı'nın bölgedeki etkinliğini sınırlamaya çalışan RF; "yakın çevre"sinde denetimi elinde tutmak için bölgesel çatışmalardan da yararlanmışır.⁶¹⁰

Azerbaycan'ın Elçibey döneminde izlediği dış politikadan rahatsız olan RF başlangıçta, Dağlık Karabağ sorununda Ermenilere destek verdi. Böylece Moskova, 1991'den itibaren açık savaşa dönüşen çatışmalarda Ermenilerin askeri başarılarında rol oynadı. Elçibey'in bir darbeye devrilmesinin⁶¹¹ ardından devlet başkanı seçilen Aliyev döneminde Azerbaycan'ın Rus üslerine karşı çıkmakla birlikte, BDT üyeliğini onaylamasıyla RF bu kez Ermenistan'a baskı yapmaya başladı. Moskova'nın aracılığıyla taraflar arasında 1994'te ateşkes imzalandı.⁶¹² Dolayısıyla koşullara göre taraflarla ilişkilerinde dengeyi sağlamaya çalışan RF, bu sorunu Azerbaycan ve Ermenistan'a karşı baskı aracı olarak kullanmıştır.⁶¹³

---

⁶⁰⁹ **Ibid.**

⁶¹⁰ Bu konuda ayrıca bkz.: Canar, **op.cit.**, 2006, s. 72-79.

⁶¹¹ Rus gizli servisinin ve Rus askerlerinin bu darbede rol oynadıkları iddia edilmiştir. Bkz.: Neef, **op.cit.**, s. 97.

⁶¹² Mustafa Aydın, **New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament**, Ankara, SAM, 2000, s. 32, 63; Tanrısever, **op.cit.**, s. 394; Lantsova ve Açkasova, **op.cit.**, s. 359.

⁶¹³ Tuncer, **op.cit.**, s. 450, 451.

Ateşkes sonrasında RF, Ermenistan yanlısı tutumunda değişikliğe gitti. Bunda, Çeçen savaşının başlamasının, dolayısıyla Güney Kafkasya'daki istikrarın Moskova için önemli olmasının da etkisi vardı. Ayrıca, bu değişiklikte Primakov'un Dışişleri Bakanı olması ve RF'deki enerji lobisi rol oynadı. Aliyev döneminde Lukoil'ın AIOC'ye % 10'luk payla katılmasının ardından enerji çıkarları, Rus Dışişleri Bakanlığı'nın Karabağ sorununda "Azerbaycan'a yakın bir çözüm" konusunda ikna olmasında etkili olmuştu. Nitekim RF, 2 Aralık 1996'da AGİT Lizbon Zirvesi'nde alınan, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin kararı destekledi. Öte yandan Bakü, ana ihraç boru hattı konusunda BTC'yi tercih edince, RF AGİT Minsk Grubu çerçevesindeki çözüm sürecinde Azerbaycan ve Dağlık Karabağ arasında bir çeşit ortak devlet kurulmasını önerdi. Bakü, bu teklifi Lizbon kararlarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddetti.⁶¹⁴

1990'ların ikinci yarısı ABD'nin eski Sovyet coğrafyasını kendi "yaşamsal çıkar alanı" olarak görmeye başladığı bir dönemdi. Dolayısıyla ABD, bölgede RF etkinliğinin sürmesini sağlayan bölgesel çatışmaların çözüm süreciyle yakından ilgileniyordu. Washington'un bölgeye özellikle de Azerbaycan enerji kaynaklarına artan ilgisine karşılık RF, Ermenistan'la yakınlaşarak 1997'de Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı imzaladı.⁶¹⁵

Öte yandan, özellikle Putin döneminde ABD hegemonyasına karşı uluslararası sistemin tüm aktörleriyle işbirliğine yönelen RF, bu çerçevede Azerbaycan'la da ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Putin'in 9-11 Ocak 2001 tarihli Azerbaycan ziyaretinde taraflar arasında *Hazar'da İşbirliği Ortak Bildirisi* ve *Bakü*

---

⁶¹⁴ Aydın, **op.cit.**, 2000, s. 63, 64; Herzig, **op.cit.**, s. 107; Kasım, **op.cit.**, s. 137; İşyar, **op.cit.**, s. 201, 206, 207.

⁶¹⁵ Güney, **op.cit.**, s. 367. Bkz.: III. Bölüm, s. 136.

Deklarasyonu'nun da aralarında bulunduğu çeşitli belgeler imzalandı.⁶¹⁶ Bakü Deklarasyonu'la taraflar, "BM'nin uluslararası sorunlarda ve çok kutuplu dünyada barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolünün güçlendirilemesine yardım edeceklerini" vurguladılar. Ayrıca Moskova ve Bakü, bölgede barışın sağlanması için devletlerin toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını savunduklarını belirttiler.⁶¹⁷ Tarafların bu vurgusu, RF'nin Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyen tutumu göz önüne alındığında önemliydi.

RF, AGİT Minsk Grubu eş başkanı sıfatıyla 2000'lerde de Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm sürecinde yer aldı. Nisan 2001'de Key West görüşmelerinde, Washington'un aksine, İran'ın da barış sürecine katılmasını destekleyen Moskova, Ermenilerin tek taraflı tavizine dayalı önerilere karşı çıktı. Takip eden dönemde, gerek Moskova gerekse Washington öncülüğündeki çözüm çabalarından bir sonuç elde edilemedi. Öte yandan RF, 2008'den itibaren bu süreçte daha etkili bir şekilde rol almaya başladı. Nitekim, 20-21 Ekim 2008 tarihinde Medvedev'in Erivan ziyaretinde Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin Moskova'da buluşmaları konusu gündeme geldi. Sonuçta, Moskova yakınlarındaki Mein Dorf'ta biraraya gelen iki devlet başkanı, 1994 ateşkesinden beri ilk defa ortak bir bildiriye imza attılar. Bu bildiriyle, Aliyev ve Sarkisyan, uyuşmazlığın çatışmayla değil; görüşmeler yoluyla çözülmesinde fikir birliğine vardılar. Ayrıca, 2 Kasım 2008'de RF'nin girişimiyle imzalanan *Moskova Deklarasyonu*'yla Azerbaycan ve Ermenistan, birbirlerine karşı güç kullanmayacaklarını açıkça ifade ettiler. Daha sonra taraflar Temmuz 2009'da Moskova'da yeniden buluştular. Ardından, Ocak 2010'da Medvedev'in liderliğinde

---

⁶¹⁶ Putin, SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ı ziyaret eden ilk Rus lideri oldu. Bkz.: Sinan Oğan ve Hasan Kanbolat, "Kafkasya Terazisi'nde Yeni Dengeler: Putin'in Azerbaycan Ziyareti", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 10, Şubat 2001, s. 34, 36.

⁶¹⁷ Musa Gasımov, "Rusya'nın Azerbaycan Politikası", **Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s. 259, 260.

Soçi’de biraraya gelen Aliyev ve Sarkisyan, yalnızca barış metninin önsözü konusunda anlaşmaya varmış; önsözde Madrid ilkelerine bağlı kalacaklarını belirtmişlerdi.⁶¹⁸ Böylece, Ağustos 2008 Rus-Gürcü çatışmasının ardından bölgede etkinliğini arttıran RF, Dağlık Karabağ sorununun çözüm sürecinde de ağırlıklı rol oynadı.

Bölgedeki etkinliğini sürdürmek isteyen Moskova, Gürcistan’daki etnik çatışmalardan da yararlandı. Gürcistan ilk Devlet Başkanı Gamsakhurdia döneminde, BDT’ye katılmayı reddedip Rus askeri üslerine izin vermeyerek RF’yi karşısına almıştı. Bu dönemde, Gürcülerin Abhazya’daki yenilgisinde Moskova’nın rol oynadığı iddiaları RF Savunma Bakanlığı tarafından reddedilse de, Rus kuvvetlerinin Abhazlara yardım ettiğine dair kanıtlar bulundu.⁶¹⁹ Ayrıca, dönemin RF Devlet Başkan Yardımcısı Aleksander Rutskoy ve Parlamento Başkanı Ruslan Hasbulatov, Abhazya lideri Ardzinba’nın destekçileri arasında yer alıyorlardı. Güney Osetya sorununda ise, ayrılıkçı hareketlerin kendi topraklarına yayılmasından endişe duyan Moskova’nın baskısıyla Şevardnadze, Kuzey ve Güney Osetya’dan temsilcilerle görüşmeyi kabul etmişti. Sonuçta, hem Abhazya hem de Güney Osetya çatışmasında ateşkesin sağlanması karşılığında 1993’te Gürcistan BDT’ye katılarak topraklarında Rus üslerine onay verdi. Güney Osetya’da görev yapan Rus, Gürcü ve Osetlerden oluşan barışı koruma gücü gerçekte RF’nin denetiminde olduğu gibi; Abhazya’ya da BDT Ortak Barış Gücü adı altında Rus askeri konuşlandı.⁶²⁰

---

⁶¹⁸ İşyar, **op.cit.**, s. 213, 220, 222, 226.

⁶¹⁹ Örneğin, “Mart 1993’te Abhazlar Suhumi’yi geri almak için Rus markaları açıkça görülen uçaklarla yoğun bir saldırı başlattıklarında savaş keskin bir biçimde şiddetlendi. 19 Mart’ta Gürcü kuvvetleri Rus Hava Kuvvetleri mensubu olan bir pilotun kullandığı Rus savaş uçağını düşürdüğünde, Rusların ve Rus ordusunun çatışmaya doğrudan katıldığı kanıtlanmış oldu.” Çiloğlu (haz.), **op.cit.**, s. 212. Moldova’nın Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçılar ise, Rus 14. Ordusu’nun desteğine sahipti. Bkz.: Donaldson ve Noguee, **op.cit.**, s. 205-207; Lantsova ve Açkasova, **op.cit.**, s. 355.

⁶²⁰ **Ibid.**, s. 216; Donaldson ve Noguee, **op.cit.**, s. 195-197; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 417.

Aslında, Abhazya'nın bağımsız olması, Güney Osetya'nın Kuzey'le birleşmesi, RF içerisinde olmaktan hoşnut olmayan halklar için “örnek” olabilecek ve böylece RF'nin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturabilecekti. Dolayısıyla, gerek Abhazya'nın bağımsız olması gerekse de Güney Osetya'nın Kuzey'le birleşmesi, toprak bütünlüğü sorunu yaşayan RF'nin çıkarlarına aykırıydı. Böylece Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımayan Moskova, bu çatışmaları kullanarak bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından önemli bir ülke olan Gürcistan'daki gelişmeleri denetimi altında tutmaya çalıştı. Öte yandan RF, Ağustos 2008 Rus-Gürcü çatışmasının ardından Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıdı. RF'nin değişen bu tutumunda çeşitli etkenler rol oynadı. Öncelikle, 2008'e gelindiğinde RF toprak bütünlüğüne en büyük tehdit olan Çeçen ayaklanmasını bastırmıştı.⁶²¹ İçeride güçlenen Moskova yönetimi, dışarıda ABD'nin izlediği politikalarından rahatsızdı. Nitekim, Şubat 2008'de Batı'nın desteğiyle Kosova bağımsızlığını ilan etmiş; Nisan'da Bükreş Zirvesi'nde NATO, Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın ileride İttifak'a katılacaklarını duyurmuştu. “Yaşamsal çıkarları”nı tehdit eden Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız olan RF; Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak bölgedeki askeri varlığını ve etkisini korudu.

Moskova, bölgede etkinliğini sürdürmek için Transdinyester sorunundan da yararlanmıştı. Nitekim, bu bölgedeki ayrılıkçı Rus azınlık, Sovyet 14. Ordusunun desteğine sahipti. RF için Transdinyester sorununun devam etmesi, Moldova'daki “Batı yanlısı politikaların sınırlandırılması” açısından önemliydi. Bu çerçevede Moskova, bölgedeki Rus birliklerinin çekilmesini erteledi. 2003'e gelindiğinde, Transdinyester'in statüsüyle ilgili Putin'in özel temsilcisi Dmitriy Kozak'ın

---

⁶²¹ Bu konuda bkz.: Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 203.

yönlendirmesiyle ortaya çıkan anlaşma metni, Rus ordusunun ve silahlarının 20 yıl boyunca bölgede kalmasını öngörüyordu. Öte yandan, muhalefetin ve ABD ile AB'nin etkisiyle, Voronin anlaşmayı iptal etti. Böylece, Moldova'nın "Batı'yı seçmesi", RF için büyük bir yenilgi olmuştu. Kozak Tezkeresi'nin iptal edilmesinin ardından iki ülke ilişkilerinde gerilim tırmanmış; Moskova ekonomik baskılarla Moldova'nın Ukrayna ve Gürcistan'la birlikte Batı yanlısı politikalar izlemesine engel olmayı hedeflemişti.⁶²²

RF, "enerji kartı"yla da bölgedeki gelişmeleri kontrolü altında tutmaya çalıştı. Enerji kaynakları açısından RF'ye bağımlı olan Moldova, ayrıca şaraplarının ve tarım ürünlerinin büyük bir kısmını bu ülkeye ihraç ediyordu. 2005'te Moldova'dan şarap ve tarım ürünlerinin ithalatını sınırlayan RF, 2006'da bu ülkeye sattığı doğalgazı kesti. Moldova, 2009'da RF-Ukrayna arasındaki doğalgaz krizinden de olumsuz yönde etkilendi.⁶²³

Moskova "enerji kozunu" diğer bölge ülkelerine karşı da kullandı. Nitekim, Gürcistan'ın enerji bağımlılığını kullanarak, bu ülkeye sattığı doğalgazı sık sık kesen Moskova, Tiflis'e bu yolla da baskı uyguladı. Zira, Şevardnadze döneminde Rus şirketi Gazprom, Gürcistan'ın tek enerji kaynağıydı. Bir başka Rus şirketi İntera ise, bu ülkedeki gaz dağıtım sistemini elinde tutuyordu. Ayrıca, Rus EES Rossiya elektrik şirketi, Gürcistan'ın Telasi şirketinin % 75'ine sahipti. Böylece, "Gürcistan üzerinde enerji alanında bu derece baskı gücüne sahip olan Rusya bu avantajı"nı

---

⁶²² Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 273-284. RF'nin bu soruna yönelik tutumu için ayrıca bkz.: I. Bölüm, s. 52-56.

⁶²³ **Ibid.**, s. 274; Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", 2010, <www.crs.gov> (05. 05. 2012).

kullandı.⁶²⁴ 2006'ya gelindiğinde ise, iki ülke arasındaki sorunlara diplomatik kriz de eklendi. 28 Eylül'de, Gürcistan'da altı Rus subayı ile on bir Gürcü vatandaşının RF lehine casusluk suçlamasıyla tutuklanmasının ardından Moskova yönetimi, Tiflis Büyükelçisi Vyaçeslav Kovalenko'yu merkeze çağırdı. Ayrıca RF, Gürcistan'la olan kara, hava, deniz ve demiryolu bağlantısını kesti. Bunların yanı sıra, posta hizmetlerini durduran Moskova yönetimi, Gürcistan'a para transferinin dondurulması yönünde karar aldı. Kriz, Putin'in Gürcistan'ın RF'den daha fazla uzaklaşmaması için büyükelçiyi görevine tekrar göndermesi ve Rus subaylarının AGİT aracılığıyla RF'ye teslim edilmesiyle sonuçlansa da; iki ülke ilişkilerindeki “gerilim” devam etti.⁶²⁵ Diğer taraftan, Batı'yla ilişkilerini geliştirmeye önem veren Gürcistan gibi; giderek NATO üyeliğine yaklaşan Ukrayna da “bunun bedelini ödedi.”⁶²⁶ Zira Moskova 2005'te, RF'den aldıkları doğalgaza bağımlı olan eski Sovyet cumhuriyetlerine dünya piyasalarındaki fiyatları uygulayacağını belirtti. 2006'ya gelindiğinde Moskova-Kiev arasında yaşanan enerji krizi, RF'den satın aldığı doğalgazın yaklaşık % 75'ini Ukrayna üzerinden temin eden AB'yi de etkiledi.⁶²⁷

RF, Putin yönetimiyle birlikte öncelikle ekonomik çıkarlarını göz önüne alan bir dış politika izlemeye başladı. Bu noktada Moskova, AB içindeki ülkelerle ikili işbirliğine giderek, Birlik'in bir bütün olarak hareket etmesini önlemeye çalıştı. Ayrıca RF, Avrupa'ya doğalgazı doğrudan ulaştırmayı, böylece başta Ukrayna olmak üzere transit ülkelere olan bağımlılığını azaltmayı hedefliyordu. Böylece,

---

⁶²⁴ Reha Yılmaz, “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları”, **Avrasya Etüdüleri**, Yıl 16, Sayı 38, (2010/2), s. 31, 32; Kamil Ağacan, “Bağımsızlığının 10. Yılında Gürcistan: ABD'nin Kafkasya'daki Kalesi mi?”, **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Mart 2001, s. 36.

⁶²⁵ Yılmaz, **ibid.**, s. 33, 34.

⁶²⁶ Tellal, **op.cit.**, 2010, s. 222.

⁶²⁷ **Idem.**; Halit Gülşen, “Rusya'nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 106, Şubat 2009, s. 51.

Nabucco'ya “darbe” niteliğindeki Kuzey ve Güney Akım projeleri hayata geçirildi.⁶²⁸

Moskova, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması mücadelesinde de bölgede etkinliği Batı'ya kaptırmak istemiyordu. Bu çerçevede RF, ana ihraç boru hattı tartışmasında ABD'nin desteğini alan BTC'ye karşı, kendi topraklarından geçen Bakü-Novorossisk hattını savundu.

Öte yandan Moskova, zaman içerisinde BTC'ye yönelik tutumunu değiştirdi. Bunda, Kasım 2001'de RF ve Türkiye'nin Avrasya İşbirliği Eylem Planı'nı imzalamalarıyla rekabetten işbirliğine geçmeleri rol oynadı. Nitekim Moskova, BTC projesini destekleyebileceğini belirtirken; Ankara da RF'nin Azerbaycan'da 10 yıllığına kiraladığı Gebele radar üssü konusunda sessiz kaldı.⁶²⁹ Aslında, 24-26 Ocak 2002'de RF ve Azerbaycan arasında imzalanan radar üssüne ilişkin söz konusu anlaşmanın öncesinde, RF ve Türkiye askeri işbirliğine gitmişlerdi. Nitekim, 15 Ocak 2002'de RF Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin'in Türkiye ziyaretinde taraflar *Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve Anlaşması* ve *Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması*'ni imzaladılar. Buna göre, iki ülke savunma sanayiinde işbirliği yapacak, RF Türkiye'ye askeri teknoloji verecek ve Türkiye üretimi kendisi yapabilecekti. Moskova ve Ankara'nın karşılıklı olarak PKK'yı ve Çeçen ayrılıkçıları terörist ilan ettikleri bu anlaşmalara göre ayrıca, Afganistan konusunda işbirliği yapılacaktı. Bunun yanı sıra, BTC birlikte savunulacaktı. Böylece Hazar petrollerinin Türkiye üzerinden nakli konusunda işbirliği yapılması

---

⁶²⁸ Tellal, **ibid.**, s. 224; Gülşen, **ibid.**, s. 48; Shleifer ve Treisman, **op.cit.**, s. 126. Ayrıca bkz.: I. Bölüm, s. 74-77; II. Bölüm, s. 120.

⁶²⁹ Sinan Oğan, “Russia's Changing Baku-Ceyhan Policy and Regional Strategic Balances”, **Insight Turkey**, Cilt 4, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002, s. 97.

öngörülmekteydi.⁶³⁰ BTC projesi bu anlaşmaların imzalanmasının ardından hayata geçirildi.

II. Türkiye'nin Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin kendi girişimi olan KEİÖ'nün kurulmasıyla Karadeniz, "bölge" olarak nitelendirilmeye başlandı.⁶³¹ Ocak 1990'da Türkiye'nin Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılan ve dönemin Cumhurbaşkanı Özal tarafından desteklenen KEİ projesi, Ankara'nın AT üyeliği yolunda hayalkırıklığına uğradığı bir dönemde gündeme geldi.⁶³² KEİ girişimiyle "Karadeniz'i bir "bölge" olarak" sunan Türkiye,⁶³³ bu coğrafyadaki etkinliğini arttırmayı hedefliyordu. Zira, liberalleşmeye 1980'lerde başlayan Türkiye, "bu alandaki ekonomik üstünlüğünü bölgede siyasal bir etkinliğe dönüştürebilirdi."⁶³⁴

KEİÖ'nün bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştirmesi ve kimi üyeler arasındaki sorunların diyalogla çözümünde rol oynaması hedefleniyordu. Ayrıca Karadeniz'de işbirliği, Türkiye için bölgesel güvenliğin sağlanması açısından da önemliydi.⁶³⁵ Böylece, bir taraftan bölgesel istikrar ve barış adına KEİ projesinin hayata geçirilmesine öncülük eden Türkiye; diğer taraftan kendisi de NATO üyesi ve AB'ye katılmayı hedefleyen bir ülke olarak bölgenin Batı'yla bağlarının gelişmesini

---

⁶³⁰ Erol Manisalı, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Seçenekleri**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002, s. 169; Tellal, **op.cit.**, 2006, s. 60. Bu konuda ayrıca bkz.: Canar, **op.cit.**, 2006, s. 82, 83.

⁶³¹ Aydın, **op.cit.**, 2005, 60.

⁶³² Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 519. Bkz.: I. Bölüm, s. 25, 26.

⁶³³ Oktay, **op.cit.**, s. 220.

⁶³⁴ Uzgel, **op.cit.**, 2002, s. 521.

⁶³⁵ Oktay, **op.cit.**, s. 220, 223.

destekledi. Bu çerçevede Ankara, KEİ girişiminin AB'ye alternatif olmadığını belirtti.⁶³⁶

Öte yandan, AB ve NATO Karadeniz'e doğru genişledikçe Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde bölgenin güvenliğinden esas olarak NATO'nun sorumlu olduğu vurgulanmaya başlandı.⁶³⁷ Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin zedelenmesine karşı olan Türkiye ise, Karadeniz'in güvenliği konusunda kıyıdaş devletlerle işbirliğine yöneldi.

A. Montrö Boğazlar Sözleşmesi⁶³⁸

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Karadeniz politikasına yön veren Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalandı. O tarihten bugüne 75 yıldır uygulanan Montrö, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin⁶³⁹ Türkiye'nin egemenliğini kısıtlayan hükümlerini değiştirerek yeni bir rejim oluşturdu.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin egemenliğini iki şekilde kısıtlıyordu. Sözleşme ilk olarak, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndaki kimi bölgeleri askerden arındırıyordu. Ayrıca, İstanbul'da Boğazlar Komisyonu adında bir Uluslararası Komisyon'un kurulması öngörülüyordu. Sözleşmeye göre, yetkilerini "Boğazlar'ın suları üzerinde kullanacak" Komisyon, bir Türk temsilcinin başkanlığında, sözleşmenin diğer imzacı devletleri Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan,

---

⁶³⁶ **Ibid.**, s. 223; Uzgel, **op.cit.**, s. 521.

⁶³⁷ Bkz.: II. Bölüm, s. 82, 83.

⁶³⁸ RF'nin ve Türkiye'nin bölge politikalarında önem verdikleri ve bağlılıklarını vurguladıkları Montrö Sözleşmesi, "Genişletilmiş Karadeniz Projesi"nin önündeki "engeller"den biridir. Sözleşmenin bu başlıkta incelenmesi, bu "engel"in ve bölgesel güçlerin politikalarının ortaya konulmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bkz.: II. Bölüm, s. 85, 86.

⁶³⁹ 1923'te kabul edilen Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden önce imzalanan, geçiş rejimini düzenleyen anlaşmalar için bkz.: Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6. B., Ankara, Turhan, 1999, s. 373-377; Sönmezoğlu (der.), **op.cit.**, 2005, s. 160, 161.

Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti temsilcilerinden oluşacaktı.⁶⁴⁰ Türkiye'nin söz konusu kısıtlamaları getiren bu sözleşmeyi kabul etmesinin nedeni, bir an önce barış anlaşması imzalamaya isteği ve uluslararası düzeyde silahsızlanmanın gerçekleşeceği beklentisiydi. Ayrıca Türkiye, Milletler Cemiyeti (MC) çerçevesinde oluşturulan ortak güvenlik sisteminin işleyeceğini umuyordu.⁶⁴¹

Öte yandan, MC uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında yetersiz kaldı. Bunun yanı sıra, silahlanmada yeni bir yarış başladı. Bu koşullar altında Türkiye, bir uluslararası konferans aracılığıyla, güvenliğini tam olarak sağlayacak yeni bir Boğazlar rejiminin oluşturulması için 1933'ten itibaren diplomatik girişimlerde bulundu. 1936'ya gelindiğinde, uluslararası ortam da böyle bir değişiklik için uygundu. Sonuçta, 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kentinde, İtalya hariç Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan bütün devletler biraraya geldiler.⁶⁴² Toplantının sonunda, 20 Temmuz'da söz konusu devletler Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni imzaladılar.⁶⁴³

⁶⁴⁰ Baskın Oran, "Lausanne Barış Antlaşması", Oran (der.), **op.cit.**, 2001, s. 235.

⁶⁴¹ Kudret Özersay, "Monteux Boğazlar Sözleşmesi", Oran (der.), **ibid.**, s. 370.

⁶⁴² Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerden Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929'da adını Yugoslavya olarak değiştirdi. Bu devlet, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Yugoslavya adı altında taraf oldu. 1944'te Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) kuruldu. YSFC 1990'ların başında dağılma sürecine girdi. 27 Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ biraraya gelerek Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturdu. 4 Şubat 2003'te ülkenin resmi adı Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği oldu. Karadağ 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etti. Ardından, 5 Haziran 2006'da Sırbistan Parlamentosu Sırbistan Cumhuriyeti'nin, Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği'nin "ardıl devleti" olduğunu ilan eden kararı aldı. Bkz.: "Sırbistan ile İkili Diplomatik İlişkilerimiz", <<http://www.belgrad.be.mfa.gov.tr/121209>> (06. 06. 2012); Sönmezoğlu (der.), **op.cit.**, 2005, s. 718-722.

⁶⁴³ İtalya, Habeşistan'a saldırısı nedeniyle MC tarafından kendisine uygulanan zorlama önlemlerine Türkiye'nin de katılmasından rahatsızdı. Bu nedenle Türkiye'nin Boğazlar rejimini değiştirme çabalarına olumlu yaklaşmadı. Bu süreçte İtalya'nın aksine Türkiye'ye destek veren ülkelerin nedenleri ise şöyledi: İngiltere, Akdeniz'deki İtalyan tehdidine karşı Türkiye'yi kendi yanına çekmeyi planlıyordu. 1935'te SSCB'yle bir ittifak antlaşması imzalayan Fransa ise, bu devletle ters düşmek istemiyordu. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin getirdiği rejimden memnun olmayan ve bu nedenle söz konusu sözleşmenin onay sürecini geciktiren SSCB ise, Karadeniz'e kıyıdaş devletlere daha fazla hak tanınması isteğiyle Türkiye'nin değişiklik önerisini olumlu karşıladı. Bulgaristan, böyle bir değişikliğin, 1919 Neuilly Barış Antlaşması'nın silahtan arındırmaya ilişkin hükümlerini

29 madde, dört ek ve bir protokolden oluşan Montrö Sözleşmesi'yle ticaret gemilerinin, savaş gemilerinin ve hava araçlarının Boğazlar bölgesinden (Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı) geçiş rejimi, Türkiye'nin güvenliği dikkate alınarak yeniden düzenlendi. Yalnızca savaş ve barış zamanına ilişkin kurallar içeren Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden farklı olarak, Montrö'de Türkiye'nin kendisini "pek yakın savaş tehlikesi" tehdidi altında hissettiği zaman da göz önüne alındı.⁶⁴⁴

Sözleşme'ye göre, barış zamanında ticaret gemileri (savaş gemileri dışındaki tüm gemiler) Boğazlar'dan serbestçe geçeceklerdi. Bu gemiler, "adını, uyuğunu, tonajını, geldiği ve gideceği yeri" bildirme ve sağlık denetimi dışında hiçbir işleme tabi olmayacaktı. Savaş tehlikesi tehdidinin varlığında ise, ticaret gemileri gündüz ve Türkiye'nin gösterdiği yoldan geçecek; kılavuzluk hizmeti ücrete tabi olmamak koşuluyla zorunlu kılınabilecekti. Savaş zamanı, Türkiye savaşta değilse, barış zamanı koşulları geçerli olacaktı. Türkiye savaşansa, Türkiye ile savaş halinde olmayan devletlerin ticaret gemileri, düşman devletlere yardım etmemek ve gündüz, gösterilen yoldan seyretmek koşuluyla geçebilecekti. Türkiye'yle savaşan devletlerin ticaret gemilerinin geçişi ise, Türkiye'nin taktirindeydi.⁶⁴⁵

Barış zamanında Boğazlar'dan geçişte savaş gemilerine uygulanacak kurallar, Karadeniz'e kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan devletler için ayrı ayrı düzenlendi. Montrö, Karadeniz'e kıyısı olan devletlere Boğazlar'dan geçirebilecekleri gemi sayısı ve

---

kendi lehine çevirme olanağı vereceğini umarak, Türkiye'ye destek verdi. Son olarak, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Paketi nedeniyle Türkiye'nin yanında yer aldılar. Bkz.: **Ibid.**, s. 370-372; Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 10. B., Ankara, İmge, 2002, s. 105, 106.

⁶⁴⁴ Mensur Akgün, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul, Bilgi, 2003, s. 60, 61; <<http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>> (16. 02. 2012).

⁶⁴⁵ Özersay, **op.cit.**, s. 382.

tonajı konusunda daha geniş haklar tanıyordu. Sözleşme, kıyıdaş olmayan devletlerin Boğazlar'dan geçirebilecekleri savaş gemisi sayısı ile, Karadeniz'de kalacakları süreyi ise kısıtlıyordu.⁶⁴⁶ Zira, kıyıdaş olmayan devletlerin uçak gemileri, denizaltıları, hattı harp gemileri Boğazlar'dan geçemeyecekti.⁶⁴⁷ Ayrıca, söz konusu devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı 45.000 tonu aşamayacaktı. Kıyıdaş olmayan bir devletin Karadeniz'de tek başına bulundurabileceği savaş gemilerinin toplam tonajı ise 30.000 tonla sınırlandırıldı. Bunun yanı sıra, kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri Karadeniz'de en fazla 21 gün süreyle kalabilecekti. Son olarak, Türk Boğazları'ndan geçmesi öngörülen yabancı bayraklı savaş gemileri Türkiye'ye bildirimde bulunacaktı. Sözleşme'ye göre, kıyıdaş devletler için bu süre 8 gün, kıyıdaş olmayanlar için ise 15 gün olarak uygulanacaktı.⁶⁴⁸

Yardımcı gemiler, hafif su üstü gemileri ve küçük savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlar'dan geçiş kuralları ise, tüm devletler için aynıydı. Buna göre, Boğazlar'daki toplam yabancı savaş gemisi sayısı 9 veya toplam tonajı 15.000 ton olacaktır. Ayrıca, gerekli ön bildirimde bulunarak, gündüz ve durmaksızın geçebileceklerdi. Karadeniz'e kıyıdaş gemilerin 15.000 tonu aşan hattı harp gemileri ise, tek başına ve en çok iki torpido eşliğinde, gerekli ön bildirimde bulunarak geçecekti. Söz konusu gemilerin Karadeniz'deki toplam tonajları ve kalma süreleri ise sınırsızdı.⁶⁴⁹

Montrö'ye göre, savaş tehlikesi tehdidinin varlığında, kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan devlet ayırımı gözetmeden, savaş gemilerinin geçişi Türkiye'nin

---

⁶⁴⁶ Sander, **op.cit.**, s. 107.

⁶⁴⁷ "Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin, uçak gemilerinin de Boğazlar'dan geçmesi yasaktır". Özersay, **op.cit.**, s. 378.

⁶⁴⁸ <<http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>> (16. 02. 2012).

⁶⁴⁹ Özersay, **op.cit.**, s. 383.

taktirindeydi. Savaş zamanı Türkiye savaşırsa, yine bu ilke geçerliydi. Türkiye savaşta değilse, savaşta olmayan devletlerin gemileri, barış zamanındaki gibi geçecekti. Savaşan devlet gemilerinin geçişi ise yasaklanıyordu. Bunun üç istisnası vardı: Bağlama limanından ayrılanlar bu limanlara dönebilecekti. Ayrıca, MC'nin zorlama önlemlerini uygulayacak gemiler geçebilecekti. Son olarak, Türkiye'nin taraf olduğu bir yardım antlaşması hükümleri uyarınca geçebileceklerdi.⁶⁵⁰

Uçakların geçişi konusunda ise, havadan geçiş serbestliği ilkesini kabul etmeyen Montrö, sadece sivil uçaklara ilişkin düzenleme getirirken; Boğazlar üzerinden askeri uçakların geçişine izin verip vermeme yetkisini Türk Hükümeti'ne bıraktı.⁶⁵¹

Montrö Sözleşmesi, Boğazlar bölgesinden geçiş rejimini yeniden düzenlemenin yanı sıra, Türkiye'nin egemenliğini kısıtlayan hükümlere de son verdi. Nitekim, Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırıldı. Ayrıca Türkiye, Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırma hakkını elde etti. Böylece, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tanıyan Montrö Sözleşmesi, TBMM tarafından 31 Temmuz 1936'da onaylanarak 9 Kasım 1936'da yürürlüğe girdi. Ek protokolün hükümlerine dayanarak Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nın Türk ordusu tarafından askerileştirilmesine ise, 15 Ağustos 1936'da başlandı. Ayrıca Montrö, İtalya dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin tüm imzacı taraflarınca da onaylanarak yürürlüğe girdi. İtalya Sözleşme'ye 1938'de katıldı. Japonya ise 1951'de San Fransisco Antlaşması'yla Montrö Sözleşmesi'nden çekildi.⁶⁵²

---

⁶⁵⁰ **Idem.**

⁶⁵¹ **Ibid.**, s. 381.

⁶⁵² **Ibid.**, s. 374, 381; Sander, **op.cit.**, s. 107.

Montrö Sözleşmesi, 20 yıllık bir süre için yapıldı.⁶⁵³ Bu 20 yıllık süreden 2 yıl önce taraflardan biri, bir ön bildirimde bulunduğu takdirde Sözleşme'nin 2 yıl sonra bütün taraflar için sona ermesi gerekiyordu. Bu durumda taraflar yeni bir rejim saptamak üzere bir konferans toplayacaklardı. Öngörülen 20 yıllık süre 1956'da sona erdiği ve herhangi bir ön bildirim yapılmadığı için Montrö, o tarihten bugüne, yürürlükte kalmaya devam etmektedir.⁶⁵⁴

Montrö Sözleşmesi'nin bir bölümünün de değiştirilmesi mümkündür.⁶⁵⁵ Zira, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden itibaren her 5 yılda taraflardan herhangi biri, bir ya da birkaç maddenin değiştirilmesini isteme hakkına sahiptir. Bu amaçla, bir taraf devlet her 5 yıllık sürenin bitiminden 3 ay önce bu isteğini ve ilgili değişiklik önerisini bildirecektir. Sözleşme'nin 14. ve 18. maddelerinin değiştirilmesi için bir, diğer maddelerin değiştirilmesi için ise iki taraf devletçe desteklenmesi gereklidir. Diploması yoluyla bir sonuç elde edilemezse, bu amaçla bütün tarafların kabul ettikleri bir konferansın toplanması zorunludur. Böyle bir konferansta, savaş gemilerinin sayısı ve tonajına ilişkin 14. madde ile kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin sayısı ve tonajına ilişkin 18. maddenin değiştirilmesi için taraf devletlerin $\frac{3}{4}$ çoğunluğu yeterlidir. Ancak, bu özel

---

⁶⁵³ Öte yandan, Sözleşme'nin 1. maddesinde yer alan Boğazlar'dan geçiş serbestliği ilkesi süresizdir. Ancak, taraf devletlerin oybirliğiyle, bu geçiş özgürlüğü ilkesini ortadan kaldırmak veya bu ilkenin içeriğini değiştirmek mümkündür. Bkz.: Pazarcı, **op.cit.**, s. 380.

⁶⁵⁴ **Ibid.**, s. 380, 381.

⁶⁵⁵ Montrö'yü değiştirme ve Boğazlar'dan üs isteği, ilk kez SSCB tarafından 1939'da gündeme getirildi. Boğazlar'dan "ticaret gemileri içerisinde askeri malzeme ve asker geçirilmesinin Montrö'yle engellenemeyeceği kaygısı"nı taşıyan SSCB, ayrıca Türkiye'den, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine izin verilmeyeceği garantisini istiyordu. İki ülke arasındaki Boğazlar sorunu 1946'da yeniden gündeme geldi. Ancak bu kez, savaş sonrası düzene ilişkin toplantılarda, geçiş rejiminin değiştirilmesi SSCB'nin yanı sıra İngiltere ve ABD tarafından da benimsendi. Öte yandan, 1947'de başlayan Soğuk Savaş, söz konusu devletlerin tutumlarını değiştirmelerine neden oldu. Bkz.: Erel Tellal, **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2000, s. 28-31; A. B. Kırılov, "Aktualniye Problemy Rassiska-Turetskih Atnaşenii", K. A. Kokareva, **Rassiya v Azii: Problemy Vzaimodeistviya**, Maskva, Rassiskii Institut, 2006, s. 164, 165. Öte yandan, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin çıkardığı tüzüklerle, Boğazlar sorunu iki ülke ilişkilerinde tekrar gündeme geldi. Boğazlar Tüzüğü çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

çoğunluk içinde Türkiye dahil Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin en az üçünün bulunması gereklidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu konudaki değişikliklerde veto hakkı vardır. Sözleşme'nin diğer maddelerinin değiştirilmesi ise, taraf devletlerin oybirliğiyle mümkündür.⁶⁵⁶

B. Bölge Devletleri'yle İşbirliği

Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tanıyan Montrö, Soğuk Savaş sonrasında Ankara'nın bölge politikasına yön vermektedir. Kıyıdaş devletler lehine hükümler içeren ve bölge dışı güçlerin savaş gemilerinin tonajını ve Karadeniz'de kalış sürelerini sınırlayan Montrö, Avrupa-Atlantik etkisinin Karadeniz'e genişlediği bu süreçte RF için de önemlidir. Böylece, Sözleşme'nin ihlal edilmesinden kaygı duyan Türkiye ile “çevrelenmek”ten rahatsız olan RF işbirliğine yönelmiş, NATO'nun Karadeniz'e yönelik girişimlerine itiraz etmişlerdir. Bu çerçevede, Avrupa-Atlantik stratejisinin bölgenin güvenliğinde NATO'ya ağırlıklı rol veren yaklaşımına karşı, Ankara ve Moskova 2000'lerde imzaladıkları çeşitli belgelerle Montrö'nün önemini vurgulamışlardır.⁶⁵⁷

Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde, NATO'nun girişimlerinin “gerekliliği” konusunda ayrıca, Karadeniz bölgesinin “terörizm, uyuşturucu, kaçakçılık ve yasadışı göç açısından bir güzergah” olduğuna dikkat çekilmektedir.⁶⁵⁸

Türkiye ise, söz konusu tehditlere karşı bölge devletlerinin işbirliğinden yanadır. Bölge devletleri bu amaçla ilk olarak KEİÖ çerçevesinde işbirliğine yönelmişlerdir.

---

⁶⁵⁶ Pazarcı, **op.cit.**, s. 381; Özersay, **op.cit.**, s. 384.

⁶⁵⁷ Bkz.: III. Bölüm, s. 139-143.

⁶⁵⁸ Bkz.: II. Bölüm, s. 105.

Gerçekten de KEİ, temelde ekonomik işbirliğine yönelik bir örgüt olarak ortaya çıkmakla birlikte, zaman içerisinde, güvenlik sorunlarına da işbirliği alanları arasında yer vermeye başladı.⁶⁵⁹ Nitekim, 5 Haziran 1998’de Yalta Zirvesi’nde imzalanan Kurucu Belge’de KEİÖ’nün işbirliği alanları arasında “örgütlü suçlarla mücadele; yasadışı uyuşturucu, silah ve radyoaktif maddelerin kaçakçılığı; her türlü terör faaliyeti ve yasadışı göç” yer aldı.⁶⁶⁰ Ayrıca, 25 Haziran 2002’de İstanbul’da gerçekleştirilen 10. Yıldönümü Zirve Toplantısı’nda yayınlanan Deklarasyon’da “Avrupa’daki siyasi, ekonomik, güvenlik alanındaki gelişmelerin, kıtadaki barışın, bölgelerinin istikrarına ve refahına bağlı olduğunu açıkça gösterdiği”ne işaret edilerek; “Karadeniz bölgesinin istikrar ve güvenlik yönünde daha fazla çaba harcaması gerektiği” vurgulandı. Bu çerçevede, KEİÖ Bakanlar Konseyi “bölgede güvenliği ve istikrarı güçlendirmek için yollar ve araçlar” geliştirmeye davet edildi.⁶⁶¹ 2007’ye gelindiğinde ise, KEİÖ üyeleri “ulusal ve bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit eden terörizm ve organize suçlara karşı, BM Güvenlik Konseyi’nin kararları ve bu alandaki uluslararası yükümlülüklerine uygun bir şekilde mücadele edecekleri”ni belirttiler.⁶⁶²

Türkiye, KEİÖ’nün yanı sıra, yine kendi girişimi olan BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyumu Harekatı (KUH) aracılığıyla bölgenin güvenliği konusunda kıyıdaş devletlerle işbirliğine yöneldi. Türkiye’nin girişimiyle, 2 Nisan 2001’de Karadeniz’e kıyıdaş devletler arasında kurulan Karadeniz Deniz İşbirliği Görev

---

⁶⁵⁹ Oktay, **op.cit.**, s. 238, 239.

⁶⁶⁰ “Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation”, Article 3, **op.cit.**; Erhan, **op.cit.**, 2006, s. 415.

⁶⁶¹ “Istanbul Decennial Summit Declaration”, **op.cit.**; Emel G. Oktay, “Türkiye’nin Avrasya’da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, Mustafa Aydın (der.), **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, Ankara, Nobel, 2007, s. 239.

⁶⁶² “Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation”, **op.cit.**.

Grubu -kısaca Karadeniz Gücü- (BLACKSEAFOR), denizde arama-kurtarma, insani yardım, çevre koruma, mayın temizleme ve üye devletler tarafından kararlaştırılan diğer görevleri üstlendi. Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması fikrini savunan Türkiye ve RF'nin girişimiyle Temmuz 2004'te organize suçların ve terörist tehditlerin de BLACKSEAFOR'un görev kapsamına alınması; "Karadeniz'e NATO unsurlarının girmesinin önlenmesi"ne yönelikti. Ayrıca, Türkiye 1 Mart 2004'te Karadeniz'de terörizm, kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditlere karşı KUH'u başlattı. 2006'da RF, 2007'de Ukrayna ve 2010'da Romanya KUH'a dahil oldular.⁶⁶³

Bölgede kıyıdaş devletlerin işbirliğine yönelik bir başka oluşum da Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (GGAÖ) İnisiyatifi'dir. Ukrayna'nın girişimiyle başlatılan ve Türkiye tarafından da desteklenen bu inisiyatif, 1 Ocak 2003'te yürürlüğe girdi. Dünyada deniz alanında mevcut tek güven ve güvenlik arttırıcı rejim olan bu girişim; altı kıyıdaş devlet arasında seyir hidrografi, acil yardımlar gibi deniz işbirliği alanlarını geliştirmeyi, karşılıklı temasları arttırmayı, Karadeniz'deki kuvvetler (400 ton üzeri gemiler ve denizaltılar) hakkında bilgi değişimini ve her yıl bir ülkede Deniz Güven Tatbikatı yapılmasını amaçlamaktadır.⁶⁶⁴

Böylece Türkiye KEİÖ aracılığıyla bölge devletleriyle; BLACKSEAFOR, KUH, GGAÖ İnisiyatifi çerçevesinde ise, kıyıdaş devletlerle Karadeniz'in güvenliği konusunda işbirliğine yöneldi. Ankara, çok taraflı işbirliğinin yanı sıra kıyıdaş devletlerle ikili ilişkilerini de geliştirdi. Nitekim, Nisan 2004'te imzalanan *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Geliştirilmiş İşbirliği*

⁶⁶³ Oktay, **op.cit.**, s. 235; <<http://www.mfa.gov.tr>> (08. 04. 2011).

⁶⁶⁴ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, <<http://www.ataum.gazi.edu.tr>> (23. 01. 2012).

Ortak Eylem Planı, “Karadeniz bölgesinde barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi”ne, “terörizmle ve organize suçla mücadele”ye yöneliktir.⁶⁶⁵ Bu çerçevede Ankara Moskova’yla da işbirliğine gitti. Nitekim, 2004 ve 2009 tarihli Ortak Deklarasyon’larla taraflar, “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik yeni tehditler oluşturan terörizme, kaçakçılık, yasadışı imal edilen mal, uyuşturucu ve silah ticareti, insan ticareti, yasadışı göç dahil olmak üzere sınıraşan organize suç türlerine karşı, yürürlükteki ikili ve çok taraflı uluslararası anlaşma ve sözleşmeler çerçevesinde, ortak mücadele etme kararlılıkları”nı vurguladılar.⁶⁶⁶ Ayrıca bu konuda Türkiye, RF’yle birlikte, KEİÖ’nün önemine dikkat çekti. Nitekim, iki ülkenin imzaladığı söz konusu Deklarasyon’larda, KEİÖ’nün ekonomik işbirliğinin yanı sıra bölgesel güvenliğe katkıda bulunacağına işaret edildi.⁶⁶⁷ Özetle, Türkiye RF’yle birlikte, “BLACKSEAFOR, KUH, Karadeniz’de Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi ve olabilecek diğer düzenlemeler çerçevesinde kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğinin güvenlik alanı da dahil olmak üzere güçlendirilmesine ve derinleştirilmesine ve bu faaliyetlere tüm sahilgar ülkelerin katılmalarına” önem vermektedir.⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁵ Ortak Eylem Planı’nda iki ülkenin işbirliği alanları arasında “Avrupa-Atlantik bütünleşmesi” de yer almıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki askeri ilişkiler, BLACKSEAFOR ve KUH’un yanı sıra NATO-Ukrayna Komisyonu çerçevesinde de sürdürülmektedir. “Türkiye-Ukrayna Siyasi İlişkileri”, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-ilişkileri.tr.mfa>> (06. 01. 2012). Daha önce belirtildiği gibi Türkiye, bölge ülkelerinin Batı’yla bağlarının gelişmesini desteklemektedir. Zira Türkiye, NATO üyesi ve AB’ye aday bir ülkedir. Bununla birlikte, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ne karşı duyarlı olan Türkiye, bölgenin güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması fikrini benimsemiştir.

⁶⁶⁶ Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon”, **op.cit.**; “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova, 13 Şubat 2009”, **op.cit.**

⁶⁶⁷ **Ibid.**

⁶⁶⁸ “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova, 13 Şubat 2009”, **ibid.**

C. Türkiye'nin Bölgesel Sorunlara Yönelik Tutumu

SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya bölgelerine büyük bir heyecan ve duygusallıkla yaklaştı. Öyle ki, bu dönemde gündeme gelen “21. yüzyıl Türk yüzyılı” ve “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” söylemlerine;⁶⁶⁹ “biraz da ABD'nin yüreklendirmesiyle” “model olma sevdası” eşlik etti.⁶⁷⁰ Zira Washington, SSCB sonrasında bölgedeki “boşluğu” İran destekli siyasi İslam'ın doldurmasına karşıydı.⁶⁷¹ Ayrıca ABD, eski Sovyet coğrafyasında Rus etkinliğini önlemeyi ve bölge ülkelerinin Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşmelerini hedefliyordu. Böylece Türkiye, parlamenter demokrasisi, serbest pazara dayalı ekonomik yapısı ve laik devlet düzeniyle bölge ülkelerine “model” olarak gösterildi.⁶⁷²

27 Ocak 1992'de, başta Türk dilinin konuşulduğu gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmak; bölge ülkeleriyle ekonomik, ticari, sosyal, kültürel alanlarda ve eğitimde işbirliğini geliştirmek amacıyla Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruldu. Bu dönemde Türkiye, bütçe açığını ve yüksek enflasyonunu dikkate almadan büyük bir heyecanla bölge ülkelerine sözler verdi. Sonuçta, Türkiye'nin kaynaklarının bölge ülkelerinin tamamına eş zamanlı olarak “cevap vermeye yeterli olmadığı” anlaşıldı.⁶⁷³ Ayrıca, “21. yüzyıl Türk yüzyılı” ve “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” söylemleri Türkiye'nin bölgede Turancı bir yayılma peşinde

⁶⁶⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 21. yüzyılın “Türk yüzyılı” olacağını belirtmiş; dönemin Başbakanı Süleyman Demirel de “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası”nı *The Economist*'te çıkan bir yazıdan etkilenerek ilan etmişti. Gül Turan ve İter Turan, “Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. B., İstanbul, DER, 2001, s. 406; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 388.

⁶⁷⁰ Tellal, **op.cit.**, 2006, s. 49.

⁶⁷¹ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 383.

⁶⁷² Mitat Çelikpala, “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s. 97.

⁶⁷³ **Idem.**; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 382.

olduğu iddialarına yol açtı. Söz konusu söylemler RF'nin yanı sıra İran'ın ve bölge halklarının tepkisini çekti. Diğer devletlerin içişlerine müdahale eder gözükmek istemeyen ve gerçeklerle yüzleşen Türkiye, 1990'ların ikinci yarısından itibaren Güney Kafkasya'ya yönelik bölge dengelerini; özellikle de RF'yi göz önüne alan politikalar izlemeye başladı. Karabağ sorunu ise, Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki çatışmalara nasıl yaklaşacağını gösterdi.⁶⁷⁴

Bağımsızlığının ardından Azerbaycan'ın Türkiye'yle işbirliği her alanda gelişirken, Dağlık Karabağ sorunu iki ülke ilişkilerinde önemli bir yere sahip oldu. Öyle ki, Türkiye'nin bu ülkedeki "imajı" bu sorundaki tutumuna bağlı kaldı. Başlangıçta, bu sorunda tarafsız kalmak ve arabulucu olmak isteyen Türkiye, 1992'de Hocali katliamının ardından gerek kamuoyunun gerekse de muhalefetin etkisiyle, özellikle de dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın "Ermenilerin birazcık korkutulmaları gerekir" şeklindeki sözleriyle tarafsızlığını sürdüremedi. Öte yandan, Azerbaycan hiçbir zaman Türkiye'den bu soruna müdahalede bulunmasını resmi olarak talep etmediği gibi, Türkiye de böyle bir askeri müdahalede bulunmadı. Uluslararası kamuoyunun ve örgütlerin ilgisini bölgeye çekmeye çalışan Türkiye, soruna barışçıl çözüm bulmak üzere oluşturulan AGİT Minsk Grubu'na katıldı.⁶⁷⁵

Dağlık Karabağ sorununun 1992'den itibaren açık bir savaşa dönüşmesinden bugüne kadar Azerbaycan'ı sürekli destekleyen tek ülke Türkiye oldu. Nitekim Türkiye, Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargoya katıldığı gibi Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmayarak Azerbaycan toprakları işgal altında kaldığı sürece bu ülkeyle ilişkilerini normalleştirmeyeceğini vurguladı.⁶⁷⁶ Öte yandan

⁶⁷⁴ Aydın, **ibid.**, s. 388, 406, 423, 424.

⁶⁷⁵ Cornell, **op.cit.**, 1998, s. 60, 61.

⁶⁷⁶ Öte yandan, Türkiye'nin Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmasını engelleyen başka sorunlar da vardır. Ermeni soykırımını iddialarının yanı sıra Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nde Türkiye'nin

Türkiye, EUH'nin önde gelenlerinden olan ve Ekim 1991'de devlet başkanlığı seçimlerini kazanan Levon Ter Petrosyan döneminde, Ermenistan'la yakınlaşma yolunu da açık tuttu. Örneğin, Türkiye Ermenistan'ı 25 Haziran 1992'de hayata geçirilen KEİ'ye kurucu üye olarak davet etti. Ayrıca, bazı durumlarda Ermenistan'la olan sınırını açan Türkiye, bu ülkeyle 300 milyon kilovat/saatlik bir enerji anlaşması imzaladı. Fakat, söz konusu anlaşma muhalefet tarafından Azerbaycan'ın “arkadan bıçaklanması” olarak görülünce, uygulamaya konulmadan iptal edildi.⁶⁷⁷ Benzer bir süreç, 2000'lerde de yaşandı.

Rus-Gürcü çatışması sırasında Tiflis yönetiminin RF'yle tüm ilişkilerini keserek sınırlarını kapatmasından etkilenen Ermenistan, bölgede kendisine yönelik tecrit durumunun daha da ağırlaşabileceğini düşünüyordu. Böylece, Türkiye'yle yakınlaşmaya çalışan Sarkisyan yönetimi, Cumhurbaşkanı Gül'ü, iki ülkenin futbol takımları arasındaki milli maçı izlemek üzere Erivan'a davet etti. Gül'ün bu vesileyle Erivan ziyareti 6 Eylül 2008 tarihinde gerçekleşti. Bölgede yeni bir süreç başlatan bu gelişme sonrasında, bir taraftan Ermenistan'la arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için adım atan Ankara, diğer taraftan da Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Sarkisyan yönetimine telkinde bulundu. Bu çerçevede 26 Eylül 2008'de BM Genel Kurulu kapsamında Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları biraraya geldiler.⁶⁷⁸

Türkiye ile Ermenistan'ın yakınlaşma sürecinde ABD ve AB'nin de etkisi oldu. Şöyle ki, Washington yönetimi Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yoluyla soykırım iddiaları konusunda Ermeni diasporasına karşı elini güçlendirmeyi

---

Doğu Anadolu Bölgesi için “Batı Ermenistan” ifadesine yer verilmektedir. Ayrıca, Şubat 1991'de Ermeni Parlamentosu, 1921'de Kars Antlaşması'yla oluşturulan Türk-Ermeni sınırını tanımadığını açıklamıştır. Bkz.: Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 400, 402, 408.

⁶⁷⁷ Cornell, **op.cit.**, s. 62; Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 404, 407.

⁶⁷⁸ İşyar, **op.cit.**, s. 221, 222; Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 112.

planlıyordu. Ayrıca ABD, Ermenistan'ı RF'nin etkisinden çıkarmayı hedefliyordu. Zira, Türkiye ile kara sınırının kapalı olması, Ermenistan'ı RF'ye bağımlı kılıyor; İran'la da yakın ilişkiler geliştirmeye yöneltiyordu. 2008'e gelindiğinde ABD'nin Türkiye-Ermenistan sınırının açılması çabalarına hız vermesinin nedeni ise, Ağustos'ta Rus-Gürcü çatışmasının ardından RF'nin bölgedeki etkinliğini arttırmasıydı. Zira, RF'nin Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanınması ABD'nin yanı sıra AB'ye de "meydan okuma" niteliğindedir.⁶⁷⁹

Böylece 2009'a gelindiğinde, 22 Nisan'da Türkiye ve Ermenistan, İsviçre'nin arabuluculuğunda ikili ilişkilerinin normalleşmesini sağlayacak bir "yol haritası" üzerinde anlaşmaya vardıklarını açıkladılar. 31 Ağustos'ta ise, söz konusu üç ülkenin dışişleri bakanlıkları yol haritasını tanımlayan iki ayrı protokolü parafe ettiklerini duyurdular.⁶⁸⁰ Ardından, 10 Ekim'de Zürih'te Türkiye ile Ermenistan arasında *Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol* ve *İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol* imzalandı.⁶⁸¹ İmza töreni sırasında, tarafların yapılması beklenen konuşmalarında yer vermek istedikleri bazı ifadeler nedeniyle çıkan kriz ise, ABD, RF ve İsviçre Dışişleri Bakanları'nın devreye girmesiyle aşıldı. Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan konuşmasında protokollerle Dağlık Karabağ sorunu arasında bağlantı kurulamayacağı ifadelerine yer vermek istiyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise konuşmasında, Dağlık Karabağ sorunu çözüldükten sonra protokollerin hayata geçirileceğini vurgulayacaktı. Sonuçta, İsviçre Dışişleri Bakanı'nın bir konuşma yapması ve doğrudan protokollerin imzalanması konusunda

---

⁶⁷⁹ Kamer Kasım, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Protokollere Giden Süreç ve Sonrası", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 37-38, 2010-2011, s. 86, 87.

⁶⁸⁰ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 115, 116.

⁶⁸¹ "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol", "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol", <<http://www.mfa.gov.tr>> (11. 04. 2010).

uzlaşmaya varılmasıyla kriz aşıldı.⁶⁸² Öte yandan, tarafların protokollere yaklaşımları arasındaki farklılık daha imza aşamasında ortaya çıkmıştı.

Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol ile taraflar, iyi komşuluk ilişkileri kurmayı, “ikili ve uluslararası ilişkilerinde, eşitlik, egemenlik, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkelerine saygılı olacakları”⁶⁸³ nı teyit ettiler. Ayrıca, bu protokolde taraflar, “iki ülke arasındaki mevcut sınırın uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanındığını” vurguladılar.⁶⁸⁴ Bu ifadede, sınırın açıkça nereden geçtiği ve sınırı tarif eden uluslararası antlaşmaların hangileri olduğu belirtilmemişti. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki sınırı tarif eden Moskova ve Kars Antlaşmaları’nın dışında başka bir antlaşmanın bulunmadığı göz önüne alındığında; burada, söz konusu iki antlaşmanın kastedildiği ileri sürülebilir.⁶⁸⁵ Nitekim, bu ifade Türkiye tarafından, Ermenistan’ın iki devlet arasında var olan sınırı resmen tanıdığı şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁸⁶ Öte yandan protokolde, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için tarafların önem verdiği konuların açıkça belirtilmemesi, yorum farklılıklarına neden olmuş; gelinen nokta, protokollerin taraflarca farklı şekillerde değerlendirildiğini göstermiştir.

İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol’de ise, taraflar “bölgesel ve uluslararası uyumsuzluk ve çatışmaların uluslararası hukuk ilkeleri ve normları

---

⁶⁸² Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 118.

⁶⁸³ “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol”, **op.cit.**

⁶⁸⁴ “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol”, **ibid.**

⁶⁸⁵ İbrahim Kaya, “Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye-Ermenistan Protokolleri”, **Ermeni Araştırmaları**, 2010-2011, Sayı 37-38, s. 108, 115.

⁶⁸⁶ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 117.

temelinde barışçı şekilde çözümlenmesi”ni taahhüt etmişlerdir.⁶⁸⁷ Bu bağlamda ele alınabilecek çatışma Karabağ sorunudur. Ancak, söz konusu genel hukuk kuralı somut uyuşmazlığa yönelik “Ermenistan’a açık bir yükümlülük, örneğin işgal altındaki reyonlardan derhal çekilme yükümlülüğü, getirmemektedir.”⁶⁸⁸

İki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik söz konusu metinde ayrıca, ortak sınırın protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 2 ay içinde açılması öngörülmüştür. Bu protokolde, Dışişleri Bakanları başkanlığındaki bir çalışma grubunun 2 ay sonunda oluşturulması, hükümetler arası komisyon ve alt komisyonların kurularak, protokollerin onayını takip eden 3 ay içerisinde ilk toplantısını yapması kararlaştırılmıştır. Alt komisyonlar arasında en dikkat çekeni ise, Türk, Ermeni, İsviçreli ve diğer uluslararası uzmanların da yer alacakları “uluslararası tarih komisyonu” olmuştur.⁶⁸⁹

Böylece, protokollerde Ermenistan’ın öncelikli beklentisi olan, sınırın açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulması konuları açıkça ifade edilmiştir. Türkiye’nin öncelikli beklentisi olan Ermenistan’ın ortak sınırı tanınması ve soykırım iddialarının araştırılması için tarih komisyonu kurulması konuları da yer almıştır. Ancak, tarih alt komisyonunun ele alacağı hususlar net bir şekilde ortaya konulmamıştır.⁶⁹⁰

Ankara açısından, Kars ve Moskova Antlaşmaları’na atıfta bulunarak iki ülke arasındaki sınırı teyit eden söz konusu protokoller, Başbakanlıkça 21 Ekim 2009’da onaylanması için TBMM’ye sunuldu. Ayrıca Türkiye, Dağlık Karabağ sorununun

---

⁶⁸⁷ “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol”, **op.cit.**

⁶⁸⁸ Kaya, **op.cit.**, s. 109.

⁶⁸⁹ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 117; “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol”, **op.cit.**

⁶⁹⁰ Kasım, **op.cit.**, 2010-2011, s. 90.

çözümünü bu süreçten bağımsız görmediğini vurguladı. Öte yandan, protokollerde Karabağ sorununun açıkça yer almaması, hatta “Dağlık Karabağ’ın adının dahi geçmemesi” Azerbaycan’ın tepkisini çekti.⁶⁹¹ Gelineen noktada Türkiye, protokollerin onayı için “Karabağ sorununda çözüm yönünde ilerleme sağlanmasını bekleme”ye karar verdi.⁶⁹²

Protokollerin onay sürecinde Ermenistan’da da tartışmalar yaşandı. Muhalefetten ve diasporadan eleştirilerin yükseldiği bu dönemde, Ermenistan Anayasa Mahkemesi’nin protokollerle ilgili değerlendirmesi⁶⁹³ Türkiye’nin tepkisine yol açtı. Zira mahkeme, protokollerin Ermenistan Anayasası’na uygun olduğunu belirtmekle birlikte, gerekçeli kararında protokollerin uygulanmasının Anayasa ve Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi’yle çelişemeyeceğini vurguladı. Ayrıca mahkeme, protokollerin Ermenistan’a Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili “herhangi bir yükümlülük” getirmeyeceğine işaret etti.⁶⁹⁴ Gelineen noktada Ermenistan, “Türkiye’nin protokolleri makul bir zaman içerisinde onaylamayı reddetmesini” gerekçe göstererek kendi onay sürecini askıya aldı.⁶⁹⁵ Özetle Türkiye ve Ermenistan, uluslararası baskılar sonucunda, Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili açık bir ifadenin yer almadığı bir metinde uzlaşabilmişlerdi. Daha protokollerin imza aşamasında yaşanan kriz, iki ülkenin bu soruna yaklaşımlarındaki farklılıkların devam ettiğini gösteriyordu. Sonuçta, protokollerin onay sürecinin tıkanmasıyla, iki ülke başa döndü.

---

⁶⁹¹ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 117, 118. Bu süreçte, Azerbaycan RF’yle enerji anlaşması imzalamış; Nabucco projesi de bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir. <<http://www.rferl.org/article/176621.html>> (05. 05. 2012).

⁶⁹² İşyar, **op.cit.**, s. 223.

⁶⁹³ Ermenistan’da protokollerin onaylanması için öncelikle, Anayasa Mahkemesi tarafından Ermenistan Anayasası’na uygun bulunması gerekiyordu. Bu nedenle mahkemenin görüşü alındı. Kasım, **op.cit.**, 2010-2011, s. 90.

⁶⁹⁴ Bağımsızlık Bildirgesi “Batı Ermenistan”dan söz etmekte; “1915 soykırımının uluslararası alanda tanınması”nın Ermenistan’ın “görev”i olduğuna işaret etmektedir. Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 119.

⁶⁹⁵ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 120.

Dağlık Karabağ sorusunda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen Türkiye, Moldova'daki Gagavuzların,⁶⁹⁶ Gürcistan'daki Abhazların bağımsızlığı meselelerine karışmamayı seçti.⁶⁹⁷ Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekleyerek,⁶⁹⁸ Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının barışçıl yollardan çözümüne katkıda bulunmaya çalıştı. Gürcistan'daki iç savaş sırasında hem Gürcülere hem de Abhazlara insani yardım yapan Türkiye, UNOMIG'de 5 askeri gözlemciyle yer aldı. Ayrıca Türkiye, barış sürecine destek olmak için 1999'da İstanbul'da tarafları biraraya getiren bir konferansa ev sahipliği yaptı.⁶⁹⁹ Bunun yanı sıra, bölgenin güvenliğine katkı sağlamak amacıyla dönemin Cumhurbaşkanı Demirel, 16 Ocak 2000'de gerçekleştirdiği Tiflis ziyaretinde Kafkasya İstikrar Pakti'nin (KİP) oluşturulmasını önerdi.⁷⁰⁰

---

⁶⁹⁶ Romanya ile birleşme konusunun gündeme gelmesi, Moldova'da Rumen milliyetçiliğinden kaygı duyan diğer etnik grupların kendi ulusal hareketlerini kurmalarına yol açtı. Gagavuz Halk Hareketi 1989'da kuruldu. Ağustos 1990'da Gagavuz Cumhuriyeti ilan edilmiş; Moldovalılar ile Gagavuzlar arasında çatışmalar çıkmıştı. Bu sorun görüşmeler yoluyla çözülmüş; 1994'te Gagavuz Yeri Otonom Bölgesi hukuki statüsünü kazanmıştır. Gagavuzların özerklik hakları ve statüleri anayasanın 111. maddesiyle düzenlenmiştir. Bkz.: Berktaş, **op.cit.**; Somuncuoğlu, **op.cit.**, s. 273; King, **op.cit.**, s. 20, 21. Türkiye, Gagavuzlara maddi destek vermektedir. Örneğin, Ankara Gagavuz bölgesindeki sulama kanalları ve içme suyu şebekesi için kredi sağlamıştır. <<http://www.rferl.org/articles/1075722.html>> (05. 05. 2012). Türkiye'nin benzer bir yaklaşımı Ukrayna'daki Kırım Tatarları için de geçerlidir. Kırım Tatarlarını Ukrayna'nın vatandaşları olarak nitelendiren ve bu ülkenin toprak bütünlüğünü destekleyen Ankara, Kırım Tatarlarına eğitim ve kültür alanlarında maddi destek vermektedir. Bkz.: Svetlana Netesa, "Ukrayna-Türkiye İlişkilerinde Kırım Tatarları Faktörü", İlyas Kamalov ve Hasan Kanbolat (haz.), **Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri**, <www.niss.od.ua/zbirku/turkey.pdf> (03. 05. 2012).

⁶⁹⁷ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 406.

⁶⁹⁸ Türkiye, Gürcistan'a askeri yapılarının modernizasyonu ve NATO'ya uyum konusunda da destek olmaktadır. Azerbaycan'la 11 Ağustos 1992'de, Gürcistan'la 14 Temmuz 1997'de Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması'nı imzalayan Türkiye, her iki ülkeyle de subayların eğitimini de kapsayan askeri işbirliğini sürdürmektedir. Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 102, 103.

⁶⁹⁹ Aydın, **op.cit.**, 2002, s. 417, 418; Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 255.

⁷⁰⁰ "Huzurlu Kafkasya" fikrini ilk kez Şevardnadze, Mart 1996'da Aliyev'in Gürcistan ziyareti sırasında ortaya attı. Zamanla Ermenistan'ın da katıldığı Güney Kafkasya'daki istikrar arayışlarına RF, Türkiye, İran gibi bölgesel güçler ile ABD ve AB de dahil oldular. Öte yandan, tüm istikrar paktı kurma girişimleri başarısız oldu. Zira, paktın hangi devletleri kapsayacağı konusunda görüş birliğine varılamadı. Bkz.: Aydın, **ibid.**, s. 418, 419.

Güney Kafkasya’da istikrarın sağlanmasına yönelik Türkiye’nin benzer bir girişimi, Ağustos 2008’de Rus-Gürcü çatışması sırasında gündeme geldi. 11 Ağustos’ta Başbakan Erdoğan, Türkiye’nin “Kafkaslar İttifakı” gibi bir çalışma içinde olduğunu ve RF’nin de bu ittifakta yer alması gerektiğini açıkladı. Erdoğan’ın 13 Ağustos Moskova ve 14 Ağustos Tiflis ziyaretlerinin ardından, Türkiye’nin Kafkasya için İstikrar ve İşbirliği Platformu (KİİP) kurulması teklifi resmîyet kazandı. Türkiye ve RF’yi Güney Kafkasya ülkeleriyle AGİT prensipleri çerçevesinde biraraya getiren KİİP, bölge devletlerinin işbirliğiyle bölgesel istikrar ve güvenin sağlanmasını amaçlıyordu. KİİP’in AGİT prensipleri çerçevesinde kurumsallaşması önerisi İran’ı; bölgesel düzeyde işbirliği vurgusu ise, ABD ve AB gibi aktörleri dışlıyordu. Böylece, RF’ye karşı AB ve NATO çerçevesinde ortak bir tavır geliştirilmeye çalışıldığı bu dönemde, KİİP’in ilk olarak Moskova’yla müzakere edilmesi ve bölgeselliği vurgulaması Batı’yı rahatsız etti. KİİP’in Batı’yı dışlaması Gürcistan’ı bu oluşuma yabancılaştırırken; aynı neden RF’nin bu öneriyi desteklemesini sağladı.⁷⁰¹

KİİP’in kurumsal yapısı ve işleyiş biçimine ilişkin ilk toplantı, Aralık 2008’de Helsinki’de, ikincisiyse Ocak 2009’da İstanbul’da yapıldı.⁷⁰² Ardından Türkiye, KİİP’e verdiği önemi Şubat 2009’da RF’yle imzaladığı Ortak Deklarasyon’la bir kez daha vurguladı.⁷⁰³ Öte yandan, bölge devletleri arasındaki ikili sorunların devam etmesi, KİİP’in hayata geçirilmesini engelledi.⁷⁰⁴

---

⁷⁰¹ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 108-111.

⁷⁰² **Ibid.**, s. 109.

⁷⁰³ “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova, 13 Şubat 2009”, **op.cit.**

⁷⁰⁴ Çelikpala, **op.cit.**, 2010, s. 109.

KİİP'e yönelik RF'nin ve ABD ile AB'nin yaklaşımları bölgedeki etkinlik mücadelesinin bir parçasıydı. Rus-Gürcü çatışmasının ardından, ABD'nin askeri gemileri aracılığıyla Gürcistan'a insani yardım yapması da yine, bu rekabetin bir göstergesiydi. RF, bu durumda Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin tonajını ve kalış sürelerini kısıtlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne dikkat çekti. Ayrıca Moskova, söz konusu ABD gemilerinin Gürcistan'a askeri malzemeler taşıdığı endişesini dile getirerek; Türkiye'yi sözleşme hükümlerini uygulamaya davet etti. Montrö'nün ihlal edilmesinden kaygı duyan Türkiye ise, sözleşmenin hükümlerini tam olarak uyguladı. Zira Türkiye, tonajı aşan iki büyük ABD hastane gemisinin geçişine izin vermedi.⁷⁰⁵

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde çatışmaların yanı sıra enerji sorunu da önemli rol oynadı. Nitekim Türkiye, 1990'ların başından itibaren bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması mücadelesinde yer aldı. Zira, boru hatları aracılığıyla kendisi için güvenilir bir enerji arz sistemi kurmaya çalışan Türkiye, aynı zamanda, bir "enerji terminali ülke olarak jeopolitik önemini arttırmaya" çalışıyordu.⁷⁰⁶ Bu çerçevede özellikle BTC projesinin hayata geçirilmesi Türkiye için önemliydi. Başlangıçta RF'yle boru hattı konusunda rekabet eden Türkiye; Bakü-Novorossisk hattıyla Boğazlar'ın ana petrol ihraç rotasına dönüşmesini önlemeye çalıştı. Bu çerçevede çıkarılan Boğazlar Tüzüğü'ne RF tepki gösterdi.

Boğazlar'dan geçişte petrol taşıyan büyük tankerlerin sebep olacağı olası bir kazanın seyir, can, mal ve çevre güvenliğini tehdit edeceğini vurgulayan Türkiye,

---

⁷⁰⁵ Gareth Winrow, "Turkey, Russia and the Caucasus: Common and Diverging Interests", Kasım 2009, <www.chathamhouse.org.uk> (12. 11. 2011); Igor Torbakov, "The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations", Kasım 2008, <<http://www.jamestown.org>> (12. 11. 2011).

⁷⁰⁶ Yapıcı, **op.cit.**, 2004, s. 235.

Temmuz 1994'te Boğazlar Tüzüğü'nü yürürlüğe koydu. Özellikle tehlikeli yük taşıyan gemilerin Boğazlar'dan geçişiyle ilgili daha katı kurallar içeren bu Tüzük RF'nin tepkisini çekti.⁷⁰⁷ Hatta, Türkiye'nin tutumu Rus basını tarafından Bakü-Novorossik hattı seçeneğini gözden düşürmek için atılan bir adım şeklinde yorumlandı. RF ve Türkiye arasındaki bu gerginlik, Türkiye'nin 1998'te tüzükte yaptığı bazı değişikliklerin ardından, Mayıs 1999'da Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün Boğazlar'da 1994-1999 arasında meydana gelen kazalarda azalma olduğu sonucuna varmasıyla yatıştı.⁷⁰⁸

Türkiye, 1990'ların ikinci yarısından itibaren bölgede RF'yi göz önüne alan bir politika izlemeye başladı. Ayrıca Türkiye, bölgesel sorunların çözümünde bölge devletlerinin işbirliğinin sağlanmasına yönelik bir yaklaşımı benimsedi. Bu çerçevede Ankara'nın özellikle 2000'lerde Moskova'yla imzaladığı belgeler, iki ülke işbirliğini Avrasya'ya ve bu arada Karadeniz bölgesine taşıdı. Böylece, güvenlik sorunları ve bölgesel çatışmaların çözümü konusunda RF'yle işbirliğine giden Türkiye, enerji alanında da bu ülkeyle ilişkilerini geliştirdi. BTC projesi de bu işbirliğinin ardından hayata geçirildi.⁷⁰⁹ 2011'e gelindiğinde, Türkiye'nin RF'yle enerji alanında işbirliği Mavi Akım ve Güney Akım'ın ardından Samsun-Ceyhan projesiyle de devam etmektedir.⁷¹⁰

---

⁷⁰⁷ B. M. Potshveriya, "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", Kazgan ve Ulçenko (der.), **op.cit.**, s. 94; <<http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>> (16. 02. 2012).

⁷⁰⁸ Sezer, **op.cit.**, s. 142-144; Kudret Özersay, "Boğazlar Konusu", Oran (der.), **op.cit.**, 2002, s. 587-599.

⁷⁰⁹ Bkz.: III. Bölüm, s. 151, 152.

⁷¹⁰ Mayıs 2010'da Medvedev'in Türkiye ziyaretinde taraflar arasında imzalanan belgeler arasında "Karadeniz Bölgesindeki Ham Petrolün Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının Önceliği Temel Alınarak Güvenli Taşınmasına Yönelik İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı" da yer aldı. Bkz.: <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-ilişkileri.tr.mfa>> (16. 02. 2012).

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasının ardından altı kıyıdaş devletle (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, RF, Gürcistan, Türkiye) uluslararası sistemde yerini alan Karadeniz, KEİ projesinin hayata geçirilmesiyle bölge niteliği kazanmıştır. Kıyıdaş devletlerin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Arnavutluk, Yunanistan ve Sırbistan'ın yer aldığı KEİÖ ile Karadeniz bölgesi, Balkanlar'dan Güney Kafkasya'ya uzanan bir coğrafyayı temsil etmektedir.

Üyeleri arasında serbest ticaret bölgesinin oluşturulması hedefiyle yola çıkan KEİÖ; ekonomi, ulaştırma, çevre, bilim ve teknoloji alanlarında bölgede işbirliği ortamının sağlanmasını öngörmüştür. Ayrıca, üye ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesini, bölgesel sorunların barışçıl yollardan çözümünü hedefleyen KEİÖ, zaman içerisinde güvenlik sorunlarına da işbirliği alanları arasında yer vermeye başlamıştır. Öte yandan KEİÖ, serbest ticaret bölgesi hedefini gerçekleştirilememiştir. Bölge içi ticaretin yeterli düzeyde olmaması ve üyelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıkların yanı sıra, bölgesel çatışmaların varlığı bu örgütün hedeflerine ulaşmasını engellemektedir. Zira, kimi üyelerinin kendi içlerinde, kimilerininse diğer üyelerle arasındaki sorunlar devam etmektedir. Bununla birlikte, daha başlangıçta bu sorunların varlığına rağmen biraraya gelen ülkeler, KEİ girişimini aralarında kalıcı diyalog sağlayan bir bölgesel örgüte dönüştürmüşlerdir. Ayrıca KEİÖ, hedeflerinin uzağında olmakla birlikte, uluslararası kuruluşların ve devletlerin ilgisini çekmektedir. Zira, AB Komisyonu, ABD, Almanya, Beyaz Rusya, Fransa ve İtalya'nın aralarında bulunduğu pek çok devletin

ve kuruluşun KEİÖ’de gözlemci statüsünü elde etmeleri bu ilginin bir göstergesi olmuştur.

Öte yandan KEİÖ, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” çerçevesinde de eleştirilmektedir. Söz konusu projeye, KEİÖ’nün özellikle bölgesel güvenliğin sağlanması açısından “yeterli olmadığı” vurgulanmakta; bu çerçevede bölge “Genişletilmiş Karadeniz” adıyla tanımlanmaktadır.

SSCB’nin dağılmasının ardından ikinci “Büyük Oyun”a sahne olan bölge, 11 Eylül sonrası Avrupa-Atlantik stratejisi kapsamında “Genişletilmiş Karadeniz” olarak adlandırılmaktadır. “Genişletilmiş Karadeniz bölgesi” kıyıdaş devletlerin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova’yu kapsamaktadır. Dolayısıyla bu adlandırma, Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk dışındaki KEİÖ üyeleri için kullanılmaktadır. Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova, kıyıdaş devlet Gürcistan’la birlikte çatışmaların etkisi altındaki bölge ülkeleridir. Bölgesel çatışmalar ise, Karadeniz’de Rus etkinliğinin devamını sağlamaktadır. Ayrıca, “Genişletilmiş Karadeniz” olarak nitelendirilen bölge, Büyük Ortadoğu’ya yakınlığı ve Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından sahip olduğu stratejik konumuyla Batı’nın dikkatini çekmektedir. Dolayısıyla, büyük ölçüde KEİÖ bölgesini kapsayan coğrafyanın “Genişletilmiş Karadeniz” olarak tanımlanması, bölgedeki etkinlik mücadelesinin bir parçasıdır. Aynı bölgenin farklı bir şekilde adlandırılmasıyla; KEİÖ, BLACKSEAFOR, KUH gibi bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğini simgeleyen oluşumların “yeterli olmadığı” vurgulanmaktadır. Böylece, bölgesel sorunların çözümü ve güvenliğin sağlanması için Karadeniz’de ABD liderliğinde Batı’nın etkisinin/denetiminin gerekli olduğu mesajı verilmektedir.

Aslında, 1990’larda geliştirilen eski Sovyet coğrafyasına yönelik Avrupa-Atlantik stratejisi, 2000’lerde isim değişikliğiyle tekrar sunulmuştur. Zira, ABD’nin Karadeniz bölgesini kendi “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmesiyle eş zamanlı olarak kaleme alınan “Büyük Satranç Tahtası”, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”yle örtüşmektedir. Söz konusu proje ise, NATO’nun ve AB’nin Karadeniz’e doğru genişlediği bir dönemde gündeme gelmiştir. ABD yönetim çevrelerine yakın kişilerce kaleme alınan bu çalışmalar, Washington’un temel dış politika hedeflerine uyumlu bir şekilde öncelikle, bölgesel rakipleri ve Batı’nın girişimlerini engelleyebilecek nitelikteki bölgesel ittifakları önlemenin “gerekliliği”ni vurgulamaktadırlar. Zira, uluslararası sistemin yeniden yapılandığı bu süreçte, üstünlüğünün devamını hedefleyen ABD küresel ve bölgesel rakiplere, hegemonyasını etkileyebilecek bölgesel ittifaklara karşıdır. Özetle, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa-Atlantik sisteminin Karadeniz politikası “Rusya ve bölgesel işbirliği sorunu”na odaklanmaktadır.

1990’lardan günümüze “Büyük Satranç Tahtası”, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi” ve ABD strateji belgelerinde RF’nin “demokratik bir ülke”, “sorumlu bir ortak olması”nın önemine işaret edilmektedir. Bu çağrılar, bölgedeki Rus etkinliğinin önlenmesine ve RF’nin rakip yerine Batı’nın bölge politikalarını “veto etme yetkisi tanınmamış bir ortak” olmasına yöneliktir. Zira, “Büyük Oyun”un esas oyuncularından olan ve bölgeyi kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak gören RF, uluslararası sistemde ABD hegemonyasına karşı çıkmakta; bu çerçevede Karadeniz bölgesel alt sisteminde artan Batı etkinliğinden rahatsız olmaktadır. Böylece RF, Karadeniz’e yönelik Avrupa-Atlantik stratejisi açısından bir “sorun”dur.

Bu strateji açısından bir diğer “sorun” da, Karadeniz’de Batı’nın girişimlerine engel olabilecek “bölgesel işbirliği tehlikesi”dir. Zira, potansiyel rakiplerinin gerçek rakiplere dönüşmemesi kadar “düşman bir bölgesel koalisyon”un önlenmesi de hegemonyasının devamını hedefleyen Washington için yaşamsaldır. Bu çerçevede, Brzezinski, Richard Holbrooke gibi ABD yönetim çevrelerinden gelen kişiler tarafından bölge devletlerinin yaklaşması “tehlikeli” olarak nitelendirilmektedir. Karadeniz bölgesel alt sistemi açısından da özellikle RF ve Türkiye’nin yaklaşması/işbirliği Batı’nın dikkatini çekmektedir. Zira, Karadeniz’deki Avrupa-Atlantik girişimlerini “engelleyici” niteliği, söz konusu iki bölgesel gücün işbirliğini ABD için “tehlikeli” kılmaktadır. Böylece, Karadeniz’e yönelik Avrupa-Atlantik stratejisi, bölgede Batı’nın girişimlerine itiraz eden “Rusya ve Türkiye’yle başatmanın gerekliliği”ne odaklanmaktadır. Bu çerçevede “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”yle, RF ve Türkiye’nin işbirliğini simgeleyen KEİÖ, BLACKSEAFOR ve KUH “Karadeniz’i Türk-Rus ‘gölü’ olarak tutma çabaları” şeklinde nitelendirilmektedir. Ayrıca, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesinin “gerekliliği”ne işaret edilmektedir. Bu noktada, NATO’nun ve AB’nin bölge için önemi vurgulanmaktadır.

1990’lardan günümüze kaleme alınan çeşitli tezlerde ve ABD strateji belgelerinde, NATO’nun ve AB’nin genişlemesinin, İttifak’ın ve Birlik’in bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir. Nitekim, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”, bölgedeki hiç bir oluşumun NATO’nun ve AB’nin yerini tutamayacağını altını çizerken; Washington yönetimi de bölgenin güvenliği konusunda NATO’ya öncelik tanımaktadır. Bu noktada, “yeni dünya düzeni”nin “demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları değerleri”ne “tam ve

özgür Avrupa” çağrısı eşlik etmektedir. Bu söylemler, “Genişletilmiş Karadeniz” bölgesinin Avrupa-Atlantik sistemine eklemlenmesi amacını taşımaktadır. NATO ve AB, üyelik ya da işbirliği yoluyla bölgenin Batı sistemiyle bütünleşmesinde önemli roller üstlenmektedirler.

Washington yönetimi, yardım programları aracılığıyla da “yeni dünya düzeninin değerleri”ni Karadeniz bölgesine yaymayı hedeflemektedir. Ayrıca, Gürcistan ve Ukrayna’da Batı yanlısı iktidar değişikliğine yol açan “renkli devrimler”le, Bulgaristan ve Romanya’da oluşturduğu üslerle ABD, bölgede RF’nin etkisini sınırlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede ayrıca, Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu, Demokratik Seçenek Topluluğu ile Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü-GUAM gibi Batı yanlısı oluşumlar hayata geçirilmiştir. Washington’un “çatışmaların sona ermesi” ve “enerji güvenliği” çağrıları da bölgede RF’nin etkinliğini önlemeye yöneliktir.

AB de ABD’nin hedeflerini paylaşmaktadır. Nitekim, Birlik’in TACIS programı, TRACECA ve INOGATE projeleri 1990’ların ilk yarısında, eski Sovyet coğrafyasına yönelik Amerikan yardımlarıyla aynı dönemde yürütülmüştür. Böylece, bölgenin Batı’yla bağlarının gelişmesinde rol oynayan AB, 1990’ların ikinci yarısından itibaren ABD’nin Karadeniz bölgesini “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmesiyle eş zamanlı olarak bölgenin “stratejik önemi”ni vurgulamaya başlamıştır. Bölgede “demokrasinin, insan haklarının güçlendirilmesini, ticari işbirliğinin sağlanmasını, çevrenin korunmasını, kaçakçılığın ve yasadışı göçün azaltılması”ni hedefleyen Birlik, bu çerçevede DABLAS, EUJUST THEMIS ve EUBAM’ı hayata geçirmiştir.

AB'nin 2000'lerde yayınladığı strateji belgeleri de, Birlik'in ABD'yle paylaştığı “değerler”e odaklanmıştır. Nitekim Avrupa Komşuluk Politikası, “demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve insan hakları değerleri”nin AB'nin sınırlarının ötesine yayılmasını hedefliyordu. Bölgenin stratejik konumuna dikkat çeken Karadeniz Sinerjisi de “demokrasi, insan haklarına saygı, güvenliğin artırılması, ticaret, bölgesel çatışmalar, enerji ve çevre” gibi pek çok alanda bölge ülkelerinin kendi aralarında ve bir bütün olarak AB'yle işbirliğini geliştirmeyi öngörüyordu. Ayrıca söz konusu belge, AB'nin bölgeyle “daha fazla ilgilenmesinin gerekliliği”ni vurguluyordu. Zira, 2004'te NATO'ya katılan Bulgaristan'ın ve Romanya'nın 2007'de AB'ye üye olmalarıyla, Birlik'in sınırları Karadeniz'e ulaşmıştır.

Genişleme AB için, ABD'nin “tam ve özgür bir Avrupa misyonu”yla uyumlu bir şekilde, “birleşik ve barışçıl kıta vizyonu”nu gerçeğe dönüştürüyordu. Bununla birlikte, AB “durmadan genişleyemez”di. Böylece Birlik, NATO gibi üyelik ya da işbirliği/ortaklık yoluyla bölgenin Avrupa-Atlantik sistemine eklemlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim RF, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalayan AB, “Genişletilmiş Karadeniz bölgesi”nin Batı'yla bağlarının güçlenmesini hedeflemiştir. Bu doğrultuda AB ayrıca, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova ve Belarus'u kapsayan “doğu ortaklığı”yla, bölge ülkelerinin Birlik'le daha yakın ilişkiler geliştirmelerini amaçlamıştır.

Birlik'in 1990'lardan itibaren yürüttüğü programlar, girişimler ve yayınladığı belgeleri tamamlayıcı nitelikteki “Karadeniz için AB Stratejisi” de ABD'nin bölge politikasıyla uyumludur. Nitekim, AB stratejisinde de KEİÖ'nün “yeterli”

olmadığına dikkat çekilmiş; Türkiye'nin Batı'yla birlikte hareket etmesinin önemi, RF'nin ise rakip değil "ortak" olmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Zira, AB "birleşik bir Avrupa"ya eklenen "demokratik bir Rusya"dan yanadır. Nitekim, AB'nin söz konusu strateji belgesinde de "demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan hakları değerleri"nin altı çizilmiş; "çatışmaların sona ermesi" ve "enerji güvenliği" çağrıları yapılmıştır. Bölgede Rus etkinliğinin önlenmesi ABD ve AB'nin ortak amacıdır.

Öte yandan, AB içindeki ülkelerin zaman zaman bölgesel çatışmalar ve özellikle boru hatları konusundaki farklı tutumları, Birlik'in bu sorunlarda ortak bir politika geliştirmesini engellemektedir. Bunda, Gazprom'la Batılı şirketlerin ilişkilerinin yanı sıra, RF'nin AB içerisindeki ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirerek Birlik'in bir bütün olarak hareket etmesini önlemeye yönelik stratejisi rol oynamaktadır. Nitekim başta İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa olmak üzere kimi AB ülkeleri RF'yle enerji konusunda ikili işbirliğine gitmektedirler. Özetle, Birlik'in boru hatları konusunda ortak bir politikası bulunmamakta; hatta AB, birbirleriyle çelişen projeleri destekleyebilmektedir.

Avrupa-Atlantik sistemi açısından bir "sorun" olan RF, Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin hedeflediğinden farklı bir "yeni dünya düzeni"nin peşindedir. Moskova, çıkarlarının Batı tarafından "dikkate alındığı", "söz sahibi" olduğu çok kutuplu bir dünyayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip olduğu BM'nin önemini vurgulayan RF, "NATO'nun ve AB'nin BM'nin yerine geçirilmesi çabaları"na da karşı çıkmaktadır. Ayrıca, AB'nin özellikle de NATO'nun genişlemesinden rahatsız olan Moskova, "Birleşik bir Avrupa" fikrini savunmaktadır. RF'nin bu söylemi, Avrupa-Atlantik sistemi tarafından dile getirilen

“tam ve özgür bir Avrupa misyonu” ile “birleşik ve barışçıl bir kıta vizyonu”ndan farklıdır. Zira Moskova, NATO’nun genişlemesiyle ortaya çıkan “yeni bölünme çizgileri”nin olmadığı, RF ile ABD ve AB arasında “eşit etkileşim”in olduğu bir düzenden yanadır.

RF, dış politikasında “yakın çevre” olarak nitelendirdiği eski Sovyet coğrafyasına öncelik tanımaktadır. Güvenlik nedeniyle, ayrıca stratejik ve ekonomik açılardan “yaşamsal çıkar alanı” olan “yakın çevre”sinde Karadeniz, RF’nin “doğal güvenlik bölgesi”, dolayısıyla da “jeopolitik önceliği”dir. Bu çerçevede, Karadeniz’e doğru genişleyen Avrupa-Atlantik etkisinden rahatsız olan RF’nin bölge politikası, denetimi elinde tutmaya ve bölgede artan Batı etkisini sınırlamaya yöneliktir.

Çok kutuplu dünya hedefi doğrultusunda uluslararası sistemin tüm katılımcılarıyla işbirliğine giden RF bu çerçevede, Karadeniz alt sisteminde bölge devletleriyle ikili ilişkilerini geliştirmiştir. “Yakın çevresi”nde etkinliğini sürdürmek adına BDT’ten umduğu sonucu alamayan RF, bölgesel çatışmalardan yararlanarak ve bölge ülkeleriyle ikili işbirliğine giderek, Karadeniz’deki askeri varlığını korumaya çalışmıştır. Ayrıca Moskova, “renkli devrimler” sonrası bölgede azalan etkisini, 2008’de Rus-Gürcü çatışmasının ve 2010’da Ukrayna’daki iktidar değişikliğinin ardından yeniden kazanmıştır. Bu gelişmeler de RF’nin bölgedeki askeri varlığını sürdürmesinde rol oynamıştır.

Avrupa-Atlantik etkisinin Karadeniz’e genişlemesinden rahatsız olan Moskova, Türkiye’yle işbirliği yoluyla da Batı’nın girişimlerini engellemeye çalışmıştır. Kasım 2001’de imzalanan Avrasya İşbirliği Eylem Planı’yla bu bölgede rekabetten vazgeçen Moskova ve Ankara, 2004’te ve 2009’da imzaladıkları Ortak Deklarasyon’larla da Karadeniz bölgesinde işbirliğine yönelmişlerdir. Bu çerçevede

iki bölgesel güç, Batı'nın Karadeniz'in güvenliği konusunda NATO'ya öncelik tanıyan yaklaşımına karşı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne bağlılıklarını vurgulayarak, bölge devletleri arasındaki oluşumları savunmuşlardır. Böylece RF ve Türkiye, NATO'nun Aktif Çaba Operasyonu'nun görev alanının Karadeniz'i kapsamına karşı çıkmışlardır.

Türkiye'nin Karadeniz politikası, Boğazlar'da egemenliğini sağlayan Montrö Sözleşmesi'nin korunmasına yöneliktir. Türkiye, NATO üyesi ve AB'ye aday bir ülke olarak bölgenin Batı'yla bağlarının gelişmesini desteklemiştir. Öte yandan, Montrö'nün zedelenmesinden kaygı duyan Türkiye, Karadeniz'de NATO girişimlerine karşı çıkmıştır. Avrupa-Atlantik stratejisi çerçevesinde Karadeniz bölgesinin “terörizm, uyuşturucu, kaçakçılık ve yasadışı göç açısından bir güzergah” olduğuna dikkat çekilirken; Türkiye söz konusu tehditlere karşı bölgesel işbirliğini savunmuştur. Özetle, bölgesel güvenlik konusunda bölge devletlerinin işbirliğinden yana olan Türkiye, KEİÖ'nün yanı sıra BLACKSEAFOR ve KUH gibi oluşumlara öncülük etmiş; Ukrayna'yla ve RF'yle ikili işbirliğine yönelmiştir.

SSCB'nin dağılmasının ardından, Güney Kafkasya'ya ve Merkezi Asya'ya büyük bir heyecanla yaklaşan Ankara, bu coğrafyada RF'yi gözardı etmiştir. Öte yandan, 1990'ların ikinci yarısından itibaren bölge dengelerini, özellikle de RF'yi göz önüne alan politikalar geliştirme çabasında olan Türkiye, 2000'lerde RF'yle rekabetten işbirliğine geçmiştir. Böylece Ankara, güvenlik ve enerji alanlarının yanı sıra bölgesel çatışmaların çözümü konusunda RF'yle ve diğer bölge ülkeleriyle işbirliğine yönelmiştir. Zira, Türkiye'nin Rus-Gürcü çatışmasının ardından gündeme getirdiği KIİP önerisi, bölgesel istikrarın ve güvenin bölge devletlerinin işbirliğiyle

sağlanmasını hedefliyordu. Öte yandan, bölge ülkeleri arasındaki ikili sorunların devam etmesi KİİP'in hayata geçirilmesini engellemiştir.

Dağlık Karabağ sorunu ise, Türkiye'nin Karadeniz bölgesindeki diğer çatışmalara yaklaşımını etkilemiştir. Ankara, çatışmaların damgasını vurduğu bölge ülkelerinin (Azerbaycan, Gürcistan, Moldova) toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Ayrıca, diplomatik ilişki kurmasa da Ermenistan'la yakınlaşma yolunu açık tutan Türkiye, Rus-Gürcü çatışmasıyla bölgedeki dengelerin değişmesinin ardından ABD ve AB'nin etkisiyle bir kez daha Erivan'la ilişkilerini normalleştirme yoluna gitmiştir. Öte yandan, uluslararası baskılar sonucunda Dağlık Karabağ'ın adının geçmediği bir metinde uzlaşabilen tarafların bu soruna yaklaşımlarındaki farklılıkların devam ettiği kısa sürede ortaya çıkmıştır. Böylece, protokollerin onay sürecinin tıkanmasıyla taraflar başa dönmüş; bu süreç Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Dolayısıyla, henüz kalıcı çözüme kavuşmayan sorunlar bölge politikalarını etkilemeyi sürdürmektedir.

Özetle, 2011'e gelindiğinde, NATO ve AB Karadeniz'e doğru genişlemiş; İttifak ve Birlik dışında kalan ülkelerle işbirliği yoluyla bölgenin Batı'yla bağlarının devam etmesi sağlanmıştır. Öte yandan, bölgesel çatışmalar İttifak'ın genişlemesini engellediği gibi, RF'nin etkinliğinin sürmesine neden olmuştur. Zira, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü sorunu, Ukrayna'da halkın çoğunluğunun üyeliğe karşı çıkması ve Karadeniz Filosu sorunu gözönüne alındığında, Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın NATO üyeliklerinin ne zaman gerçekleşeceği belirsizdir. Ayrıca, Rus-Gürcü çatışmasının ardından bölgedeki etkinliğini arttıran RF, Karadeniz'deki askeri varlığını pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra, bölgede artan Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız olan ve NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini "temel dış tehdit" olarak nitelendiren

RF, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin zedelenmesine karşı olan Türkiye'yle işbirliği yapmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa-Atlantik stratejisi açısından Karadeniz coğrafyasındaki “Rusya ve bölgesel işbirliği sorunu” devam etmektedir.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

Aydın, Mustafa, **New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament**, Ankara, SAM, 2000.

Aydın, Mustafa, **Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement**, Institute for Security Studies, Occasional Papers, Sayı 53, Haziran 2004.

Ban, Ioana, **The Black Sea Region and the European Neighbourhood Policy**, Budapest, Center for EU Enlargement Studies Central European University, 2006.

Baranovsky, Vladimir (der.), **Russia and Europe, The Emerging Security Agenda**, New York, Oxford University Press, 1997.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, çev., Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah, 1998.

Brzezinski, Zbigniew, **Tercih: Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?**, çev., Cem Küçük, 2. B., İstanbul, İnkılap, 2005.

Cafersoy, Nâzim, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü**, Ankara, ASAM, 2001.

Canar, Burçin, **Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Çiloğlu, Fahrettin (haz.), **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle, 1998.

Demir, Ali Faik, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam, 2003.

Deyermond, Ruth, **Security and Sovereignty in the Former Soviet Union**, London, Lynne Rienner Publishers, 2008.

Donaldson, Robert H. ve Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia**, 2. B., London, M. E. Sharpe, 2002.

Dugin, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım**, çev., Vügar İmanov, 2. B., İstanbul, Küre, 2004.

Dugin, Aleksandr, **Moskova-Ankara Eksenini: "Avrasya Hareketi"nin Temel Görüşleri**, çev., Leonid Bahrevski, İstanbul, Kaynak, 2007.

Fouskas, Vassilis K., **Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya**, çev., Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004.

Gazel, Fırat, **Mavi Akım**, İstanbul, Metis, 2004.

Güney, Nurşin Ateşoğlu, **Batı'nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD**, İstanbul, Bağlam, 2006.

Herzig, Edmund, **The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia**, London, The Royal Institute of International Affairs, 1999.

Kamalov, İlyas, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşını**, İstanbul, Yeditepe, Ocak 2008.

Kempe, Iris ve Kurt Klotzle, **The Balkans and the Black Sea Region: Problems, Potentials and Policy Options**, Sayı 2, Münih, Center for Applied Policy, 2006.

Kesgin, Serdar, **NATO-Rusya İlişkileri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009.

Keskin, Funda, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye**, Ankara, Ekin, 2005.

King, Charles, **Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition**, Great Britain, Royal Institute of International Affairs, 1995.

Kongar, Emre, **Demokrasi ve Vampirler**, İstanbul, Remzi, 2002.

Köni, Hasan, **Genel Sistem Kuramını ve Uluslararası Siyasetteki Yeri**, Ankara, ASAM, 2001.

Lantsova, S. A. ve V. A. Açkasova, **Mirovaya Palitika i Mejdunarodniye Atnaşeniya**, Moskova, Piter, 2006.

Lo, Bobo, **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era**, New York, Palgrave Macmillan, 2002.

Manisalı, Erol, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Seçenekleri**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002.

Manisalı, Erol, **Yeni Dünya Düzeninde Batı ve Türkiye**, İstanbul, Derin, 2003.

NATO Handbook, Brussels, NATO, 2006.

Neef, Christian, **Kafkasya, Rusya'nın Kanayan Yarası**, çev., Özalp Göneralp, İstanbul, Yeni Hayat, 2004.

Nye, Joseph, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, çev., Gürol Koca, İstanbul, Literatür, 2003.

Özcan, Sevinç Alkan, **Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar**, İstanbul, Küre, 2005.

Öztürk, Osman Metin ve Yalçın Sarıkaya (der.), **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara, Platin, 2005.

Pamir, Necdet, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, Ankara, ASAM, 1999.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6. B., Ankara, Turhan, 1999.

Petro, Nicolai N., **Russian Foreign Policy: from Empire to Nation State**, New York, Longman, 1997.

Primakov, Yevgeniy, **"Kapalı Kutu" Rusya**, çev., Nuri Eyüpoğlu, İstanbul, Mataş Matbaası, 2002.

Ritter, Zacchary, **EU Engagement in the Black Sea Region: Challenges and Opportunities for the EU**, Berlin, German Institute for International and Security Affairs, 2006.

Rumer, Eugene B. ve Jeffrey Simon, **Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, National Defense University Press, 2006.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, 7. B., Ankara, İmge, 1999.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 10. B., Ankara, İmge, 2002.

Sarıbrahimoğlu, Lale, **Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, Ankara, İmge, 1997.

Solchanyk, Roman, **Ukraine and Russia: The Post-Soviet Transition**, Lanham, MD, Rowman&Littlefield Publishers, 2001.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. B., İstanbul, Filiz, 2000.

Sönmezoğlu, Faruk (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, DER, 2005.

Tellal, Erel, **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2000.

Towards the New Strategic Concept: A Selection of Background Documents, Brussels, NATO, 2010.

Truscott, Peter, **Russia First**, New York, I. B. Tauris Publishers, 1997.

Wallerstein, Immanuel, **Güncel Yorumlar**, çev.. Veysi Atlı, Deniz Hakyemez ve Barış Yeldiren, İstanbul, Aram, 2001.

Wallerstein, Immanuel, **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, çev., Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2003.

Weihe, Thomas (der.), **The Black Sea between the EU and Russia: Security, Energy, Democracy**, Hamburg, Körber-Stiftung, 2007.

Yapıcı, Utku, **Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi, 2004.

Yerasimos, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu**, çev. Şirin Tekeli, 5. B., İstanbul, İletişim, 2002.

Yıldızoğlu, Ergin, **Kötü Sonsuzda Gezintiler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2000.

Yıldızoğlu, Ergin, **Hegemonya'dan İmparatorluğa**, İstanbul, Everest, 2003.

B. Makaleler

Ahcar, Gilbert, “Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya”, Tarık Ali (der.), **Evrenin Efendileri**, çev., Yavuz Alogan, İstanbul, Om, 2001, s. 149-206.

Adıbelli, Barış, “Şanghay İşbirliği Örgütü ABD’ye Meydan Okuyor”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 55, 18. 07. 2005, s. 15-17.

Adıbelli, Barış, “Çin-Rus Ortak Tatbikatı: ABD’ye Yeni Bir Meydan Okuma”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 62, 05. 09. 2005, s. 14-15.

Ağacan, Kamil, “Bağımsızlığının 10. Yılında Gürcistan: ABD’nin Kafkasya’daki Kalesi mi?”, **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Mart 2001, s. 32-38.

Akgün, Mensur, “Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar”, Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul, Bilgi, 2003, s. 45-83.

Aktükün, İlker, “Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa”, Toktamış Ateş (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit, 2002, s. 251-270.

Ambrosio, Thomas, "Russia's Quest for Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", **European Security**, Cilt 10, Sayı 1, Bahar 2001, s. 45-67.

Andican, Ahat A., "Sovyet Sonrası Coğrafyada 'Kadife Devrimler'", **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 41, 11.04. 2005, s. 10-11.

Aslanlı, Araz, "Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev'in Moskova Ziyareti", **Stratejik Analiz**, Clit 2, Sayı 23, Mart 2002, s. 47-54.

Aslanlı, Araz, "Azerbaycan Ermenistan Gerginliğine 'Ateş'siz Çözüm Arayışı'", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 1, 05. 07. 2004, s. 6-7.

Aslanlı, Araz, "Yüzyılın Enerji Projesi Tamamlandı", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 106, 10.07.2006, s. 14-16.

Asmus, Ronald D., Bruce P. Jackson, "The Black Sea and the Frontiers of Freedom", Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 17-26.

Asmus, Ronald D., "Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea", Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 15-33.

Ataöv, Türkkaya, "Ukrayna'daki Gerçek", **Cumhuriyet**, 04. 01. 2005.

Ataöv, Türkkaya, "Obama Kandırması", **Cumhuriyet**, 24. 06. 2008.

Aybak, Tunç, "Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Turkey: Extending European Integration to the East", Tunç Aybak (der.), **Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict**, Londra, Tauris, 2001, s. 31-60.

Aydın, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 366-439.

Aydın, Mustafa, "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", **Perceptions**, Cilt 10, Sayı 3, 2005a, s. 57-83.

Aydın, Mustafa, "Europe's New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood", **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt 5, Sayı 2, Mayıs 2005b, s. 257-283.

Baklacı, Pınar ve Esen Akıntürk, "Enerji Şartı Antlaşması", **İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s. 97-113.

Baran, Zeyno, “Developing a Euro-Atlantic Strategy Towards Black Sea Energy: The Example of the Caspian”, Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 116-124.

Baş, Hüseyin, “Kosova’da Tehlikeli Oyunlar”, **Cumhuriyet**, 25. 02. 2008.

Bedirhanoğlu, Pınar, “Rusya’da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm”, **Toplum ve Bilim**, Cilt 92, Bahar 2002, s. 217-233.

Bhatty, Robin ve Rachel Bronson, “NATO’s Mixed Signals in the Caucasus and Central Asia”, **Survival**, Cilt 42, Sayı 3, Sonbahar 2000, s. 129-145.

Bleda, Tanşuğ, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 494-502.

Browning, C. S., P. Joenniemi, “Kaliningrad’ın Kimlik Arayışı: Nereye Ait Olmak?”, çev., Erden Göktepe, Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 231-263.

Bryza, Matthew J., “The Policy of the United States toward the Black Sea Region”, Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 37-42.

Büyükkakıncı, Erhan, “Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 137-163.

Büyükkakıncı, Erhan, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 401-436.

Canar, Burçin, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 67, Sayı 1, 2012, s. 49-80.

Celac, Sergiu, “The Regional Ownership Conundrum: The Case of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation”, Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 215-226.

Celac, Sergiu ve Panagiota Manoli, “Towards a New Model of Comprehensive Regionalism in the Black Sea Area”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt 6, Sayı 2, Haziran 2006, s. 193-205.

Çelikpala, Mitat, “Kuzey Kafkasya’da Anlaşmazlıklar, Çatışmalar ve Türkiye”, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Ankara, Siyasal, 2006, s. 63-102.

Çelikpala, Mitat, “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s. 93-126.

Chizhov, Vladimir, “Russia and the European Union: Forming a Strategic Partnership”, **International Affairs**, Cilt 55, Sayı 6, 2009, s. 47-52.

Cornell, Svante E., “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance”, **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 1, Ocak 1998, s. 51-72.

Cornell, Svante E., “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, **Perceptions**, Cilt 4, Sayı 2, 1999, s. 100-125.

Cornell, Svante, “NATO’s Role in South Caucasus Regional Security”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 3, Sayı 2, 2004, s. 123-134.

Diaconescu, Cristian, “The EU Gate to Black Sea Regional Cooperation: A Romanian-Turkish Common Ground”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2009, s. 25-33.

Dilek, Bahadır Selim, “Nabucco’ya ‘Kuzey Akım’ Darbesi”, **Cumhuriyet**, 10. 11. 2011.

Emerson, Michael, “The EU’s New Black Sea Policy”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 253-276.

Erbaş, Baha, “Karadeniz’in geleceği”, **Dünya Gündemi**, 13-20 Mart 2011.

Ercan, Nilgün, “AB’nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz”, **Cumhuriyet Enerji**, Yıl 1, Sayı 10, 28. 10. 2008, s. 21-23.

Erhan, Çağrı, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, Yinanç, Refet ve Hakan Taşdemir (der.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin, 2002, s. 55-82.

Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat, “AT’yle İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 83-101.

Erhan, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya**, Ankara, Nobel, 2005, s. 13-42.

Erhan, Çağrı, “Türkiye ve Bölgesel Örgütler”, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Ankara, Siyasal, 2006, s. 389-421.

Fukuyama, Francis, “The End of History?”, **Foreign Affairs Agenda The New Shape of World Politics Contending Paradigms in International Relations**, New York, Foreign Affairs, 1999, s. 1-25.

Fuster, Thomas, “Boğazın ‘Baypas’a İhtiyacı Var”, **Dünya Gündemi**, 25 Nisan-2 Mayıs 2010.

Gasimov, Musa, “Rusya’nın Azerbaycan Politikası”, **Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s. 253-269.

Geoana, Mircea, “Preface”, Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 7-9.

Glebov, Sergey, “Ukraine’s Changing Foreign Policy: Implications on the Black Sea Security”, **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 2, 2011, s. 129-144.

Gökay, Bülent, “Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines”, **Perceptions**, Cilt 3, Sayı 1, Mart-Mayıs 1998, s. 49-66.

Gül, Nazmi ve Gökçen Ekici, “Stratejik Ortaklar Arasında bir Sorun mu Var?: Putin’in Ermenistan Ziyareti ve Moskova-Erivan İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, s. 32-38.

Gülşen, Halit, “Rusya’nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 106, Şubat 2009, s. 47-54.

Güney, Nurşin Ateşoğlu, “AKKA’nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye’nin Güvenliği”, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıl**, 2. B., İstanbul, Buke, 2000, s. 165-191.

Güney, Nurşin Ateşoğlu, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye’ye Bakışı”, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara, İmge, 2002, s. 333-376.

Gürses, Emin, “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 250-273.

Hamilton, Daniel, “A Transatlantic Strategy for the Wider Black Sea?”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 319-336.

Hatipoğlu, Esra, “11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD’nin Orta Asya Politikası”, Erhan Büyükakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 281-292.

Hatipoğlu, Esra, “The New Great Game in the South Caucasus and Central Asia: The Interests of Global Powers and the Role of Regional Organizations”, **Turkish Review of Eurasian Studies**, Annual 2006-6, s. 85-127.

Hersing, Dale R. ve Peter Rutland, “Putin and Russian Foreign Policy”, Dale R. Hersing, **Putin’s Russia**, New York, Rowman&Littlefield Publishers, 2005, s. 259-292.

Huntington, Samuel P., “The Clash of Civilizations”, **Foreign Affairs Agenda The New Shape of World Politics Contending Paradigms in International Relations**, New York, Foreign Affairs, 1999, s. 67-91.

İşyar, Ömer Göksel, “Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük”, Tayyar Arı (der.), **Orta Asya ve Kafkasya**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 193-227.

Jackson, Bruce P., “The Soft War for Europe’s East”, Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 101-111.

Kanbolat, Hasan, “Avrasya İşbirliği Eylem Planı: Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında Yeni Bir Dönem Mi?”, **Stratejik Analiz**, Nisan 2003, s. 48-52.

Kanbolat, Hasan, “Abhazya’da Çözülen Rus Etkinliği”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 25, 20. 12. 2004, s. 14-15.

Kanbolat, Hasan, “Karadeniz’de Yeni Yapılanma”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 4, Sayı 158, 09. 07. 2007, s. 11-12.

Karadeniz, Bülent (2007), “Security and Stability Architecture in the Black Sea”, **Perceptions**, Cilt 12, Sayı 4, 2007, s. 95-117.

Karagül, Soner, “Türkiye ile Avrupa Birliği’nin Enerji Alanında İşbirliğinin Balkanlar’daki Yansımaları”, Dinçer, Osman Bahadır, Habibe Özdal ve Hacali Necefoglu (der.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, Ankara, USAK, 2010, s. 157-169.

Karaman, Sevilay, “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement Towards Wider Europe”, **Perceptions**, Cilt 10, Sayı 4, Kış 2005, s. 1-28.

Karatnycky, Adrian ve Alexander J. Motyl, “The Key to Kiev: Ukraine’s Security Means Europe’s Stability”, **Foreign Affairs**, Cilt 88, Sayı 3, 2009, s. 106-120.

Kasım, Kamer, “The Nagorno-Karabakh Conflict From its Inception to the Peace Process”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, s. 170-185.

Kasım, Kamer, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Protokollere Giden Süreç ve Sonrası”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 37-38, 2010-2011, s. 83-99.

Kaya, İbrahim, “Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye-Ermenistan Protokolleri”, **Ermeni Araştırmaları**, 2010-2011, Sayı 37-38, s. 101-121.

Kaya, Sinem ve Muharrem Ekşi, “Karadeniz için Birlik Önerisi: AB’nin Bölünmüşlük Krizine Bir Adım Daha (II)”, **Dünya Gündemi**, 19-26. 10. 2008.

Klare, Michael, “The New Geopolitics”, **Monthly Review**, Cilt 55, Sayı 3, 2003, s. 51-56.

Kona, Gamze Güngörmüş, “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası”, **Jeopolitik**, Yıl 3, Sayı 11, Yaz 2004, s. 97-115.

Kovalsky, Nikolai, “Russia and the Black Sea Realities”, Tunç Aybak (der.), **Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict**, Londra, Tauris, 2001, s. 163-180.

Köni, Hasan, “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 38, Haziran 2003, s. 81-83.

Köni, Hasan, “Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye”, Gamze Güngörmüş Kona (der.), **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, İstanbul, IQ, 2005, s. 391-401.

Krılov, A. B., “Aktualniye Problemy Rassiska-Turetskih Atnaşenii”, K. A. Kokareva, **Rassiya v Azii: Problemy Vzaimodeistviya**, Maskva, Rassiskii İnstitut, 2006s. 161-196.

Kulick, Jonathan ve Temuri Yakobashvili, “Georgia and the Wider Black Sea”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 23-51.

Kupchan, Charles A., “NATO’s Final Frontier: Why Russia Should Join the Atlantic Alliance”, **Foreign Affairs**, Cilt 89, Sayı 3, 2010, s. 100-112.

Laçiner, Sedat, Arzu Celalifer Ekinci, Gülay Kılıç, “AB-Türkiye İlişkileri ve Avrupa’nın Enerji Güvenliği”, Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, Ankara, USAK, 2010, s. 137-155.

Larrabee, F. Stephen, "The Russian Factor in Western Strategy Toward the Black Sea Region", Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 147-156.

Larrabee, F. Stephen, "A Western Strategy toward Russia in the Black Sea Region", Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 113-120.

Larrabee, F. Stephen, "NATO and Black Sea Security", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 277-292.

Lepingwell, John W. R., "The Russian Military and Security Policy in the 'Near Abroad'", **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, Sonbahar 1994, s. 70-92.

Light, Margot, John Löwenhardt ve Stephen White, "Russia and the Dual Expansion of Europe", Gabriel Gorodetsky (der.), **Russia between East and West**, Londra, Frank Cass Publishers, 2003, s. 61-74.

Mangott, Gerhard, "A Giant on Its Knees: Structural Constraints on Russia's Global Role", **International Politics**, Cilt 37, Sayı 4, 2000, s. 479-507.

Mangott, Gerhard ve Kirsten Westphal, "The Relevance of the Wider Black Sea Region to EU and Russian Energy Issues", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 147-176.

Manisalı, Erol, "AGİT, Kafkasya ve Avrasya", **Cumhuriyet**, 24. 11. 1999.

Marantz, Paul J., "Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship", Roger E. Kanet ve Alexander V. Kozhemiakin (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, New York, St. Martin's Press, 1997, s. 78-101.

Matveeva, Anna, "Conflicts in the Wider Black Sea Area", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (eds.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, Washington, Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 177-223.

Mayemerova, Aynur, "Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?", **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 39, 28. 03. 2005, s. 9-10.

Minchev, Ognyan, Marin Lessenski ve Plamen Ralchev (2004), “Transatlantic Strategy for Black Sea Stabilization and Integration (BSSI Strategy)”, Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 85-98.

Nagle, Chad, “Whither Transcaucasia?”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 7, Sayı 2, 2008, s. 71-81.

Nassibli, Nasib, “Azerbaijan’s Geopolitics and Oil Pipeline Issue”, **Perceptions**, Cilt 4, Sayı 4, Aralık 1999-Şubat 2000, s. 97-120.

Nureş, Nurver, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi Kuruluşu, Hedefleri, Faaliyetleri Hakkında Belgeler”, Alaeddin Yalçınkaya (der.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam, 1998, s. 193-214.

Oğan, Sinan ve Hasan Kanbolat, “Kafkasya Terazisi’nde Yeni Dengeler: Putin’in Azerbaycan Ziyareti”, **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 10, Şubat 2001, s. 34-40.

Oğan, Sinan, “Russia’s Changing Baku-Ceyhan Policy and Regional Strategic Balances”, **Insight Turkey**, Cilt 4, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002, s. 95-99.

Oğan, Sinan, “Gençlik Örgütlerinin Sivil Devrimlerdeki Rolü: ‘Baby-boom’”, Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, İstanbul, Birharf, 2004a, s. 76-108.

Oğan, Sinan, “Ukrayna’da Turuncu Devrim”, Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, İstanbul, Birharf, 2004b, s. 230-257.

Oktay, Emel G., “Türkiye’nin Avrasya’da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, Mustafa Aydın (der.), **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, Ankara, Nobel, 2007, s. 213-240.

Oran, Baskın, “Lausanne Barış Antlaşması”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt I, 2.B., İstanbul, İletişim, 2001, s. 215-238.

Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 203-242.

Özersay, Kudret, “Monteux Boğazlar Sözleşmesi”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt I, 2.B., İstanbul, İletişim, 2001, s. 370-384.

Özersay, Kudret, “Boğazlar Konusu”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 587-599.

Pala, Cenk, “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, Mustafa Aydın (der.), **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, Ankara, Nobel, 2007, s. 143-176.

Pamir, Necdet, “Bakü-Tiflis-Ceyhan: Bir Uzun Yolculuk”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 13, 27. 09. 2004, s. 4-5.

Pamir, Necdet, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 1, 2007, s. 243-262.

Pamir, Necdet, “Mahşerin 3 Atlısı ve Yüzyılın 2 Anlaşması”, **Cumhuriyet Enerji**, Yıl 2, Sayı 17, 25. 08. 2009, s. 4-5.

Popescu, Nicu, “EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution”, **European Foreign Affairs Review**, Sayı 14, 2009, s. 457-477.

Portyakov, Vladimir, “Rusya-Çin İlişkileri: Bugünkü Eğilimler ve Geleceğe Dair Umutlar”, **Dünya Gündemi**, 28 Mart-4 Nisan 2010.

Potshveriya, B. M., “Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu”, Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul, Bilgi, 2003, s. 85-96.

Primakov, Yevgeniy, “The World on the Eve of the 21st Century”, **International Affairs**, Cilt 5, Sayı 6, 1996, s. 2-14.

Pryde, Ian, “Kuzey Akım: Rusya’nın Olgunluğunun İşareti mi?”, **Dünya Gündemi**, 20 Kasım-27 Kasım 2011.

“Rusya Federasyonu’nun Askeri Doktrini”, Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM, 2001, s. 57-86.

“Rusya Federasyonu’nun Milli Güvenlik Konsepti”, Yılmaz Tezkan (der.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul, Ülke, 2001, s. 212-223.

Sakwa, Richard, “Putin’s Foreign Policy: Transforming ‘the East’”, Gabriel Gorodetsky (der.), **Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century**, Londra, Frank Cass Publishers, 2003, s. 174-194.

Sander, Oral, “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye’nin Dış Politika Hedefleri”, Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. B., İstanbul, DER, 2001, s. 607-613.

Sariahmetoğlu, Nesrin, “Kafkasya-Ötesi’ndeki Siyasi Gelişmeler ve Hazar Petrolleri”, Alaeddin Yalçinkaya (der.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam, 1998, s. 23-38.

Sezer, Duygu Bazoğlu, “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya”, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), **Türkiye’nin Yeni Dünyası**, İstanbul, ALFA, 2002, s. 125-156.

Shashenkov, Maxim, “Russian Peacekeeping in the ‘Near Abroad’”, **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, Sonbahar 1994, s. 46-69.

Shearman, Peter, “Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, Roger E. Kanet ve Alexander V. Kozhemiakin (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, New York, St. Martin’s Press, 1997, s. 1-27.

Sherr, James, “Russia-Ukraine Rapprochement? The Black Sea Accords”, **Survival**, Cilt 39, Sayı 3, Güz 1997, s. 33-50.

Shleifer, Andrei ve Daniel Treisman, “Why Moscow Says No: A Question of Russian Interests, Not Psychology”, **Foreign Affairs**, Cilt 90, Sayı 1, Ocak-Şubat 2011, s. 122-138.

Simon, Jeffrey, “Black Sea Regional Security Cooperation: Building Bridges and Barriers”, Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 83-97.

Sirmen, Ali, “Beklenen ‘Montreux’ Krizi”, **Cumhuriyet**, 21. 08. 2008.

Socor, Vladimir, “Frozen Conflicts: a Challenge to Euro-Atlantic Interests”, Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov, Joerg Forbrig (der.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 127-137.

Socor, Vladimir, “The Caspian-Black Sea Region: A Key to Diversifying Europe’s Energy Supplies”, Ronald D. Asmus (der.), **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington, the German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 137-153.

Somuncuoğlu, Anar, “Moldova’da ‘Sessiz’ Devrim”, Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler**, Ankara, Birharf, 2004, s. 272-289.

Somuncuoğlu, Anar, “Kuzey Avrupa Boru Hattının Gösterdikleri”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 65, 26. 09. 2005, s. 10-12.

Somuncuoğlu, Anar, “Asya’nın Ortası’nda Enerji Savaşı”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 117, 25. 09. 2006, s. 5.

Tanrısever, Oktay, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Kafkasya Politikası”, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara, İmge, 2002, s. 378-410.

Taşçıkâr, Dinçer, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, Alaeddin Yalçınkaya (der.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, İstanbul, Bağlam, 1998, s. 233-253.

Tellal, Erel, “Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları”, **Mülkiye**, Cilt XXIV, Sayı 225, 2000, s. 85-109.

Tellal, Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 158-166.

Tellal, Erel, “Rusya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 540-550.

Tellal, Erel, “Rusya Federasyonu”, Ankara, SBF yayımlanmamış ders notu, 2005a.

Tellal, Erel, “Eski Sovyet Coğrafyasında ‘Devrimler’”, **SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, 2005b, s. 273-278.

Tellal, Erel, “Avrasya’da Türkiye-Rusya İlişkileri”, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Ankara, Siyasal, 2006, s. 33-62.

Tellal, Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 189-236.

“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **International Affairs**, Cilt 46, Sayı 5, 2000, s. 1-14.

Tuncer, İdil, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: ‘Yakın Çevre’ ve Türkiye”, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıl**, 2. B., İstanbul, Buke, 2000, s. 435-460.

Turan, Gül ve İlter Turan, “Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. B., İstanbul, DER, 2001, s. 403-429.

Turan, Günhan, “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”, Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 365-400.

Türkeş, Mustafa, “Doksanlı Yıllarda NATO’nun Öncelikleri ve Türkiye”, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun Onyıl**, 2. B., İstanbul, Buke, 2000, s. 193-217.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya İşbirliği Eylem Planı (İki Taraflı İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)”, **Perspektif**, Yıl 6, Sayı 29, Kış 2001, s. 6-8.

Uzgel İlhan, “Hegemon Güç”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt I, 2.B., İstanbul, İletişim, 2001, s. 31.

Uzgel, İlhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 243-325.

Uzgel, İlhan, “Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası**, Cilt II, 3. B., İstanbul, İletişim, 2002, s. 481-523.

Uzgel, İlhan, “Hegemonik Bir Kriz Olarak ABD’nin Irak’a Müdahalesi Sorunu”, **Mülkiye**, Cilt XXVII, Sayı 240, Temmuz 2003, s. 53-70.

Uzgel, İlhan, “ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası, Orta Doğu ve NATO”, **Mülkiye**, Cilt XXVIII, Sayı 243, 2004, s. 7-20.

Veliev, Cavid, “Genişletilmiş Karadeniz Projesi”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 150, 2007, s. 16-17.

Veliev, Cavid, “Odessa-Brodi Hattı: Rusya’yı by-pass etme girişimi”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 4, Sayı 173, 22. 10. 2007, s. 12-14.

Vergine, Stefano, “Nabucco için “Ölüm Marşı””, **Dünya Gündemi**, 5 Şubat-12 Şubat 2012.

Yapıcı, Merve İrem, “NATO-Rusya İlişkileri: Sorunlu Konu Genişleme”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 2, Sayı 57, 01. 08. 2005, s. 18-19.

Yapıcı, Utku, “Putin’in Türkiye Ziyaretinin Düşündürdükleri: Çok Boyutlu İşbirliği”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 1, Sayı 25, 20. 12. 2004, s. 10-11.

Yapıcı, Utku, “Moldova’da Yükselen Rus Etkisi”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 3, Sayı 131, 01. 01. 2007, s. 16-17.

Yapıcı, Utku, “Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası”, **SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, 2008, s. 185-190.

Yaşın, Gözde Kılıç, “Karadeniz Planları”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 2, Sayı 75, 2005, s.12-13.

Yıldızoğlu, Ergin, “Al Birini Vur Ötekine...”, **Cumhuriyet**, 20. 09. 2004.

Yıldızoğlu, Ergin, “Bir Semptom Olarak ‘Kosova’ Devleti”, **Cumhuriyet**, 25. 02. 2008.

Yıldızoğlu, Ergin, “Hegemonya mı İmparatorluk mu?”, **Cumhuriyet**, 23. 06. 2008.

Yıldızoğlu, Ergin, “‘Obamania’ Bir Yılda Bitti”, **Cumhuriyet**, 25. 01. 2010.

Yılmaz, Reha, “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları”, **Avrasya Etüdleri**, Yıl 16, Sayı 38, (2010/2), s. 21-42.

Zabcı, Filiz Çulha, “Sömürge Tipi ‘Demokrasi’ ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi”, **Mülkiye**, Cilt XXIX, Sayı 246, 2005, s. 227-248.

C. İnternet

“A National Security Strategy for a New Century”, 1997, <<http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm>> (01. 02. 2005).

“A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12. 12. 2003, <www.consilium.europa.eu/78367.pdf> (07. 11. 2011).

“Baku Initiative”, <http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm> (08. 11. 2011).

“Batumi Energy Conference Joint Statement”, <en.bbn.gov.pl/download.php?s=3&id=86> (04. 09. 2011).

Belkin, Paul, “U.S. Policy”, Morelli, Vincent ve Carl Ek, Paul Belkin, Steven Woehrel, Jim Nichol, “NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates”, **Congressional Research Service Report for Congress**, 2009, <<http://www.fas.org/sgp/crs/RL34701>> (17. 01. 2011).

Berktaş, Deniz, “Moldova Nereye Gidiyor?”, <<http://www.turksam.org/tr/2254.html>> (23. 04. 2012).

Bordonaro, Federico, “U.S. Military Bases in the Black Sea Region”, <<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/153>> (14. 10. 2010).

“BRIC Countries: Common Goals-Common Actions”, <http://eng.kremlin.ru/speeches/2010/04/13/0911_type104017_225331.shtml> (22. 05. 2010).

“BSEC Organization”, <<http://www.bsec-organization.org>> (04. 04. 2010).

“BSEC-EU Interaction: The BSEC Approach”, **ICBSS Black Sea Monitor**, Sayı 3, Mart 2007, <http://icbss.org/media/146_original.pdf> (17. 10. 2011).

“Bucharest Summit Declaration”, <http://www.summitbucharest.ro/en/doc_201.html> (19. 10. 2010).

Business Council of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, <<http://www.bsec-business.org>> (04. 04. 2010).

“Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation”, Article 3, <<http://www.bsec-organization.org>>, (16. 05. 2009).

Cohen, Ariel, “U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New Silk Road”, <<http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/BG1132.cfm>>, 1997, (01. 02. 2005).

Cohen, Ariel ve Conway Irwin, “U.S. Strategy in the Black Sea Region”, <www.heritage.org/research/RussiaandEurasia/bg1990.cfm>, 2006, (28. 09. 2010).

Commission of the European Communities, “Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, COM (2003) 104 final, Brüksel, 11. 03. 2003, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf> (06. 09. 2011).

Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, COM (2004) 373 final, Brüksel, 12. 05. 2004, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf> (18. 09. 2011).

Commission of the European Communities, “Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, COM (2006) 105 final, Brüksel, 2006, <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf> (19. 11. 2011).

Commission of the European Communities, “On Strengthening the European Neighbourhood Policy”, COM (2006) 726 final, Brüksel, 04. 12. 2006, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0726:FIN:EN:PDF>> (09. 10. 2011).

Commission of the European Communities, “Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative”, COM (2007) 160 final, Brüksel, 11. 04. 2007, <http://ec.europa.eu/environment/marine/pdf/com2007_0160en01.pdf> (19. 11. 2011).

Commission of the European Communities, “Eastern Partnership”, COM (2008) 823 final, Brüksel, 03. 12. 2008, <http://eeas.europa.eu/eastern/docs/com08_823_en.pdf> (18. 09. 2011).

“Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia”, (1999/414/CFSP), <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114137.pdf> (09. 10. 2011).

“Declaration on the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization”, <<http://www.sco.org/EN/brief.asp>> (06. 04. 2010).

Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation, Istanbul, 25 June 2007, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

“EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten years: 2000-2010”, <http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm> (17. 10. 2011).

European Commission Directorate-General Environment, “Terms of Reference of the DABLAS Task Force for Co-operation on Water Protection in the Wider Black Sea Region”, 5-9 Mayıs 2004, <<http://europa.eu.int>> (16. 11. 2011).

“European Commission Report: Enlargement will further increase the Black Sea Region’s Significance to the EU”, <<http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction=IP/97/1103>> (20. 11. 2011).

“European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine”, (1999/877/CFSP), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:331:0001:0009:EN:PDF>> (09. 10. 2011).

“European Council Declaration on Transatlantic Relations”, Annex, Aralık 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/78364.pdf> (07. 11. 2011).

“European Energy Charter”, <http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_Enlargement/1270> (08. 08. 2011).

“European Parliament Resolution of 17 January 2008 on a Black Sea Regional Policy Approach”, (2007/2101 (INI)), <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=P6-TA-2008>> (15. 10. 2011).

“European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea”, 2010/2087/INI, Strasburg, 20. 01. 2011, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>> (21. 11. 2011).

Felgenhauer, Tyler, “Ukraine, Russia and the Black Sea Fleet Accords”, **WWS Case Study 2/99**, <www.princeton.edu/research/cases.ukraine.pdf> (27. 07. 2010).

“From Rome to Washington”, <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb010301.htm>> (28. 09. 2010).

Garber, Judy, “U.S. Perspectives on the Black Sea Region”, <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/105827.htm>>, 2008, (01. 08. 2009).

“Global Trends 2015: A Dialogue about the Future with Nongovernment Experts”, <<http://www.fas.org/irp/cia/product/globaltrends2015/index.html>> (21. 03. 2006).

“Istanbul Decennial Summit Declaration, Looking Beyond Ten Years of Cooperation and Progress, 25 June 2002”, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

“Istanbul Summit Declaration”, <www.osce.org> (22. 08. 2010).

“İpek Yolu Strateji Yasası” 1999, <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h106-1152>> (19. 03. 2011).

“İpek Yolu Strateji Yasası” 2006, <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s109-2749>> (19. 03. 2011).

Jackson, Bruce Pitcairn, “The Future of Democracy in the Black Sea Region”, 2005, <www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_27.pdf> (16. 12. 2007).

Japaridze, Tedo, Panagiota Manoli, Dimitrios Triantaphyllou ve Yannis Tsantoulis, “The EU’s Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı 20, <http://icbss.org/media/133_original.pdf> (20. 11. 2011).

“Joint Communiqué on the results of the trilateral meeting of the Foreign Ministers of India, Russia and China”, <<http://www.mid.ru>> (25. 05. 2010).

“Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit”, 7 Mayıs 2009, <<http://www.consilium.europa.eu>> (08. 11. 2011).

“Joint Statement by Dmitriy A. Medvedev and Barack Obama Regarding Negotiations on Further Reductions in Strategic Offensive Arm”, <www.whitehouse.gov/the_press_office/> (14. 03. 2010).

“Joint Statement of the Vilnius Group Countries, Trakai, 21 May 2003”, <<http://www.mfa.gov.lv/en/security/4494/4509/4512>> (16. 11. 2011).

Jones, Elizabeth A., “U.S. Foreign Assistance Programs”, 2004, <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/30059.htm>> (05. 10. 2005).

“Karadeniz Ekonomik İşbirliği-KEİ”, <<http://www.dpt.gov.tr>> (28. 05. 2010).

“Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu_kei_tr.mfa> (06. 04. 2010).

Knudsen, Olav F., “Executive Summary: Moldova’s Transnistrian Conflict”, <<http://transatlantic.sais-jhu.edu/Articles/moldova-exec-summ.pdf>> (22. 08. 2010).

Koçer, Gökhan, “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, <<http://www.ataum.gazi.edu.tr>> (23. 01. 2012).

Lachowski, Zdzislaw, **Foreign Military Bases in Eurasia**, <<http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI18.pdf>> (22. 01. 2012).

“Lisbon Summit Declaration”, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm> (28. 01. 2011).

“Meeting of the Council of Foreign Ministers of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, <<http://www.mid.ru>> (25. 05. 2010).

“Moscow Declaration of the Heads of State or Government of the Participating States of the Black Sea Economic Cooperation”, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

Nantoi, Oazu, “Transnistrian Conflict: What Could the European Union and the United States of America Do?”, Chisinau, the Institute for Public Policy, 2005, <www.ipp.md> (22. 08. 2010).

“National Defense Strategy”, 2008, <<http://www.defense.gov/news/2008.pdf>> (13. 03. 2010).

“National Security Strategy of the United States”, 1991, <<http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>> (21. 03. 2006).

“National Security Strategy of the United States”, 1996, <<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm>> (21. 03. 2006).

“National Security Strategy of the United States”, 2002, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/print/nssall.html>> (09. 02. 2004).

“National Security Strategy of the United States”, 2006, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nssall.html>> (28. 04. 2007).

“National Security Strategy of the United States”, 2010, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2010/nssall.html>> (06.09.2010).

“NATO Istanbul Summit”, <<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>> (19. 10. 2010).

“NATO’s Open Door Policy”, <<http://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/pres-eng/04open.pdf>> (21. 12. 2010).

Netesa, Svetlana, “Ukrayna-Türkiye İlişkilerinde Kırım Tatarları Faktörü”, İlyas Kamalov ve Hasan Kanbolat (haz.), **Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri**, <www.niss.od.ua/zbirku/turkey.pdf> (03. 05. 2012).

Nichol, Jim, “Transcaucasus Newly Independent States: Political Developments and Implications for U.S. Interests”, 1996, <<http://www.fas.org/man/crs/95-024.htm>> (27. 03. 2005).

Nichol, Jim, “Georgia (Republic) and NATO Enlargement: Issues and Implications”, 2009a, <www.crs.gov> (17. 01. 2011).

Nichol, Jim, “Georgia”, Morelli, Vincent ve Carl Ek, Paul Belkin, Steven Woehrel, Jim Nichol, “NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates”, **Congressional Research Service Report for Congress**, 2009b, <<http://www.fas.org/sgp/crs/RL34701>> (17. 01. 2011).

Nichol, Jim, “Armenia, Azerbaijan and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests”, 27 Ekim 2011, <www.crs.gov> (06. 02. 2012).

“Nord Stream Pipeline Inaugurated-Major Milestone for European Energy Security”, <<http://www.nord-stream.com/press-info/press-release/nord-stream-pipeline>> (18. 11. 2011).

Osipov, Victor, “Transnistrian Conflict Settlement: Towards a Genuine Reintegration of Moldova”, **Lecture given by Deputy Prime-minister of the Republic of Moldova Victor Osipov**, Washington D.C., CSIS, 03. 05. 2010, <<http://csis.org/event/paradigms-transnistrian-conflict-settlement>> (22. 08. 2010).

Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation, <<http://www.pabsec.org/>> (04. 04. 2010).

“Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia”, <http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations> (12. 08. 2011).

Perepelytsia, Grigory M., “NATO ve Ukrayna: Yol Ayırımında”, <<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>>, 2007, (16. 01. 2011).

Pifer, Steven, “Understanding Ukraine’s Foreign Policy”, <http://www.brookings.edu/opinions/2010/0413_ukraine_pifer>, 2010, (13. 05. 2011).

Pop, Valentina, “EU expanding its ‘sphere of influence’ Russia says”, <<http://euobserver.com/24/27827>> (23. 09. 2011).

Popescu, Nicu, **The EU and South Caucasus: Learning Lessons from Moldova and Ukraine**, IPF Policy Brief 2, <<http://www.policy.hu/npopescu/ipf%20info/IPF%202%20caucasus.pdf>> (18. 09. 2011).

“Prague Summit Declaration”, <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>> (19. 10. 2010).

“President Bush’s Speech to Congress”, <<http://www.al-bab.com/arab/docs/pal/pal10.htm>> (14. 03. 2010).

“Quadrennial Defense Review,” 1997, <<http://www.fas.org/man/docs>> (21. 03. 2006).

“Russia Gains Military Base in Abkhazia”, <<http://www.rferl.org/content/1960545.html>> (07. 02. 2012).

“Russia’s National Security Strategy to 2020”, <<http://rustrans.wikidot.com/russia-national-security-strategy-to-2020>> (10. 01. 2012).

“Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon”, <http://www.turkey.mid.ru/text_t73.html> (19. 11. 2005).

Semneby, Peter, “The Role of the EU in the Resolution of the Conflicts in the South Caucasus”, <http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_59.pdf> (17. 10. 2010).

Serafimovich, Alexander, “Ukraine Reverses Odessa-Brody Pipeline Flow”, <<http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/82/article/703/>> (16. 08. 2011).

“Sırbistan ile İkili Diplomatik İlişkilerimiz”, <<http://www.belgrad.be.mfa.gov.tr/121209>> (06. 06. 2012).

Socor, Vladimir, “Krakow Pro-Western Energy Summit Outmaneuvered by Putin in Central Asia”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 4, Sayı 94, 2007a, <<http://www.jamestown.org/single=32739>> (31. 08. 2011).

Socor, Vladimir, “Vilnius Energy Summit Institutionalizing a Process”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 4, Sayı 189, 2007b, <<http://www.jamestown.org/single=33072>> (31. 08. 2011).

Socor, Vladimir “Euro-Asian Oil Transportation Corridor Proposed at Kyiv Energy Summit”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 5, Sayı 101, 2008, <<http://www.jamestown.org/single=33670>> (31. 08. 2011).

Socor, Vladimir, “Odessa-Brody Pipeline Operating on Azerbaijani Oil”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 8, Sayı 59, 2011a, <<http://www.jamestown.org/programs/single=37701>> (16. 08. 2011).

Socor, Vladimir, “Belarus Reaching Out For Azerbaijani Oil via Odessa-Brody Pipeline”, **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 8, Sayı 133, 2011b, <<http://www.jamestown.org/programs/single=38162>> (07. 09. 2011).

Socialist Group in the European Parliament, “A Union for the Black Sea: Steps towards Multilateral Partnership”, <<http://www.socialistgroup.eu/gpes/newsdetail.do?id=101298>> (16. 05. 2009).

“Speech of the President of the Russian Federation Vladimir V. Putin at the Munich Conference on Security Policy, Germany, February 10, 2007”, <www.turkey.mid.ru> (08. 04. 2007).

Starr, Frederick S., “Power Failure: American Policy in the Caspian”, <<http://nationalinterest.org/article/1036>>, 1997, (21. 03. 2006).

“Statement of the High Level Meeting of the BSEC Participating States”, <<http://www.bsec-organization.org>> (25. 03. 2010).

“Strasbourg/Kehl Summit Declaration”, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm> (19. 10. 2010).

“Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation” Istanbul, 25 June 1992, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

“Tacis Programme 2000-2006”, <http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations_with_third_countries> (14. 11. 2011).

Tarnoff, Curt, “Millennium Challenge Corporation”, Congressional Research Service, 2010, <www.crs.gov> (15. 08. 2011).

“Text of S.494 (110th): NATO Freedom Consolidation Act of 2007”, <<http://www.govtrack.us/congress>> (17. 01. 2011).

“TRACECA”, <<http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/transport>> (14. 11. 2011).

“The Alliance’s Strategic Concept”, 2010, <www.nato.int/strategic-concept.html> (21. 12. 2010).

“The Bosphorus Statement”, Istanbul, 25 June 1992, <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

“The Brussels Summit - January 1994”, <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb010302.htm>> (21. 12. 2010).

“The Energy Community Treaty”, Official Journal of the European Union, 20. 07. 2006, L 198/18, <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:198:0018:0018:EN:PDF>> (21. 11. 2011).

“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 2008, <<http://www.mid.ru>> (15. 09. 2008).

The International Center for the Black Sea Studies, <<http://www.icbss.org>> (01. 06. 2010).

“The National Intelligence Strategy”, 2009, <<http://www.dni.gov/reports/2009-NIS.pdf>> (14. 03. 2010).

“The OSCE in Moldova”, <www.osce.org/moldova> (22. 08. 2010).

Torbakov, Igor, “The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations”, Kasım 2008, <<http://www.jamestown.org>> (12. 11. 2011).

“Treaty between the Russian Federation and the United States of America on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, <<http://eng.kremlin.ru/text/docs/2010/04/225211.shtml>> (22. 05. 2010).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol”, <<http://www.mfa.gov.tr>> (11. 04. 2010).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol”, <<http://www.mfa.gov.tr>> (11. 04. 2010).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova, 13 Şubat 2009”, <<http://www.mfa.gov.tr>> (27. 02. 2012).

“Türkiye-Ukrayna Siyasi İlişkileri”, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-iliskileri.tr.mfa>> (06. 01. 2012).

Tyler, Patrick E., “U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop”, **The New York Times**, 08. 03. 1992, <<http://www.nytimes.com/1992/03/08/world/us-strategy-plan-calls-for-no-rivals-develop>> (24. 02. 2012).

“Vayennaya Doktrina Rassiskay Federatsiy”, <<http://news.kremlin.ru/ref.notes/461>> (13. 03. 2010).

“What does the Black Sea Region Offer”, <<http://www.bsec-business.org/>> (01. 06. 2010).

“Why NATO’s Enlargement is in America’s Strategic Interest”, <<http://www.newamericancentury.org/nato-19971008.htm>> (17. 10. 2010).

Wilson, Ross, “U.S. Policy in the Black Sea Region”, 2006, <http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf> (17. 10. 2010).

Winrow, Gareth, "Turkey, Russia and the Caucasus: Common and Diverging Interests", Kasım 2009, <www.chathamhouse.org.uk> (12. 11. 2011).

Woehrel, Steven, "Ukraine", Morelli, Vincet ve Carl Ek, Paul Belkin, Steven Woehrel, Jim Nichol, "NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates", **Congressional Research Service Report for Congress**, 2009, <<http://www.fas.org/sgp/crs/RL34701>> (17. 01. 2011).

Woehrel, Steven, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", 2010, <www.crs.gov> (05. 05. 2012).

Woehrel, Steven, "Ukraine: Current Issues and U.S. Policy", **Congressional Research Service**, 2011, <www.crs.gov> (09. 11. 2011).

"Yalta Summit Declaration, 5 June 1998", <<http://www.bsec-organization.org>> (16. 05. 2009).

ÖZET

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA KARADENİZ (1991-2011)

Bu çalışma, Avrupa-Atlantik güçleriyle, RF ve Türkiye'nin Karadeniz politikalarını incelemektedir. Öncelikle, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemdeki değişiklikler saptanmıştır. Ayrıca, Karadeniz bölgesel alt sistemi, KEİÖ ve bölgesel sorunlar çerçevesinde incelenmiştir. Ardından, ABD, AB, RF ve Türkiye'nin Karadeniz politikaları amaçları, araçları ve bölgesel sorunlara yönelik tutumları incelenerek ortaya konmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz bölgesini tanımlarken KEİÖ'nün yanı sıra "Genişletilmiş Karadeniz" kavramı kullanılmaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından hegemonyasını sürdürmeyi hedefleyen ABD, Karadeniz'i "yaşamsal çıkar alanı" olarak görmektedir. Amerikan strateji belgeleriyle örtüşen "Büyük Satranç Tahtası" ve "Genişletilmiş Karadeniz" in ana fikri; ABD hegemonyasına karşı potansiyel rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmesinin ve bölgesel ittifakların oluşmasının engellenmesidir. NATO ve AB, üyelik ya da işbirliği yoluyla bölgenin Batı sistemiyle bütünleşmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Öte yandan, ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünyayı savunan RF, Karadeniz'e genişleyen Avrupa-Atlantik etkisinden rahatsızdır. Moskova'nın Karadeniz politikası, bölgede kendi denetimini sürdürmeye ve Batı etkisini sınırlamaya yöneliktir. Türkiye'nin Karadeniz politikası ise, Montrö Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Karadeniz'deki Avrupa-Atlantik girişimleri RF-Türkiye işbirliğiyle engellenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, ABD, AB, NATO, Bölgesel Güçler

ABSTRACT

THE BLACK SEA IN THE POST-COLD WAR ERA (1991-2011)

This dissertation examines the Black Sea policies of the Euro-Atlantic powers along with the policies of the Russian Federation and Turkey. First of all, changes in the international system in the post-Cold War era were determined. In addition to that, the Black Sea regional sub-system was studied within the context of the BSEC and regional problems. Next, the Black Sea policies of the USA, EU, RF and Turkey were discussed by analyzing their goals, instruments and policies toward regional problems.

In the post-Cold War era while defining the Black Sea region, besides BSEC, the concept of “Wider Black Sea” is being used. After the collapse of USSR, USA, aiming to maintain its hegemony considers the Black Sea as its “sphere of vital interest”. The main idea of “the Grand Chessboard” and “the Wider Black Sea”, which are parallel with the American strategy documents, is to prevent potential rivals to become real ones and anti-US regional coalitions. NATO and the EU, through membership or cooperation, play important role in integrating the region with the Western system.

On the other hand, Russia, which defends a multipolar world against the U.S. hegemony, is uncomfortable with the enlargement of the Euro-Atlantic influence. The Black Sea policy of Moscow is intended for maintaining its own control and reducing the Western influence. As for Turkey, its Black Sea policy is based on the

Montreux Convention. The Euro-Atlantic initiatives in the Black Sea have been prevented by the cooperation of Russia and Turkey.

Keywords: The Black Sea, USA, EU, NATO, Regional Powers